

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI
(ARAP DİLİ VE EDEBİYATI) ANABİLİM DALI**

**ENDÜLÜS’TE DİPLOMASİ VE DİPLOMATİK YAZIŞMALARDA
DİL VE ÜSLUP (GİRNATA DEVLETİ DÖNEMİ XIII.-XV.
YÜZYILLAR)**

Yüksek Lisans Tezi

Zühal KAZAR

Ankara-2020

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI
(ARAP DİLİ VE EDEBİYATI) ANABİLİM DALI**

**ENDÜLÜS’TE DİPLOMASİ VE DİPLOMATİK YAZIŞMALARDA
DİL VE ÜSLUP (GIRNATA DEVLETİ DÖNEMİ XIII.-XV.
YÜZYILLAR)**

Yüksek Lisans Tezi

Zühal KAZAR

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Kemal TUZCU

Ankara-2020

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI
(ARAP DİLİ VE EDEBİYATI) ANABİLİM DALI**

Zühal KAZAR

**ENDÜLÜS’TE DİPLOMASİ VE DİPLOMATİK YAZIŞMALARDA
DİL VE ÜSLUP (GIRNATA DEVLETİ DÖNEMİ XIII.-XV.
YÜZYILLAR)**

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı

: Prof. Dr. Kemal TUZCU

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Kemal TUZCU

.....

Prof. Dr. Mehmet Faruk TOPRAK

.....

Doç. Dr. Osman DÜZGÜN

.....

Tez Sınavı Tarihi: 02.07.2020

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları anladığımı ve kaynağımı gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (06/07/2020)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Zühal KAZAR

İmzası

.....

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	III
KISALTMALAR	VI
TRANSKRİPSİYON	VII
GİRİŞ	1
1. DİPLOMASİ KAVRAMI VE DİPLOMASİNİN DOĞAL TARİHİ	1
1.1.Batı Dünyasında Diplomasinin Tarihsel Gelişimi:	4
1.2. Batı’da Diplomatik Dil/Diplomatik Yazışma:	14
2. İSLÂM DÜNYASINDA DİPLOMASİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ	15
I. BÖLÜM	36
1.1. ENDÜLÜS’ÜN FETHİ VE ENDÜLÜS’TE İLK DÖNEM DİPLOMASİ FAALİYETLERİ	36
1.1.1. ‘Asru’l-Vulât (Valiler Dönemi) (95-138/714-755):.....	46
1.1.2. ‘Asru’l-Umevî (Emevî Emirliği/Halifeliği Dönemi)(138-422/755-1031): ...	47
1.1.3. ‘Asru’l-Mulûki’t-Tavâ’if (Beylikler Dönemi) (422-483/1031-1090):.....	49
1.1.4. ‘Asru’l-Murâbitîn (Murâbitlar Dönemi) (483-540/1090-1145):	49
1.1.5. ‘Asru’l-Muvahhidîn (Muvahhid Dönemi) (540-620/1145-1223):.....	50
1.2. ENDÜLÜS’TE İLK DÖNEM DİPLOMATİK YAZIŞMALAR.....	52
II. BÖLÜM.....	71
2.1. GİRNATA (GRANADA) EMİRLİĞİ:.....	71
2.1.1. Gırnata Döneminde Kültürel ve Edebi Hayat	111
2.2. GİRNATA EMİRLİĞİ DÖNEMİNDE GERÇEKLEŞTİRİLEN DİPLOMATİK YAZIŞMALAR.....	112
2.2.1. 63 No’lu Belge:	113
2.2.2. 3 No’lu belge:	118
2.2.3. 4 No’lu Belge:	124
2.2.4. 6 No’lu Belge:.....	126
2.2.5. 8 No’lu Belge:.....	129
2.2.6.9 No’lu Belge:.....	132
2.2.7. 10 No’lu Belge:.....	134
2.2.8. 13 No’lu Belge:.....	137
2.2.9. 18 No’lu Belge:.....	140
2.2.10. 20 No’lu Belge:	142

2.2.11. 47 No'lu Belge:	143
2.2.12. 48 No'lu Belge:	146
2.2.13. 49 No'lu Belge:	149
2.2.14. 68 No'lu Belge:	152
2.2.15. 69 No'lu Belge:	155
2.2.16. 73 No'lu Belge:	158
2.2.17. 74 No'lu Belge:	160
2.2.18. 75 No'lu Belge:	164
2.2.19. 76 No'lu Belge:	170
2.2.20. Barış Antlaşması:	176
2.2.21. II. Muhammed'in Ebû Yûsuf'a Muhatap Mektubu:	182
SONUÇ	185
TEZ ÖZETİ	189
ABSTRACT	190
KAYNAKÇA	191
EK	200

ÖNSÖZ

Müslümanların 92/711 yılında İber Yarımadası'na geçmesiyle Müslümanlar, Hristiyan Batıyla tanışmış, aynı şekilde Batı da İslam kültürünü daha yakından tanıma fırsatı bulmuştur. Yaklaşık sekiz yüzyıl İber Yarımadası'nda kalan Müslümanlar buradaki yerel halka ve buradan da Avrupa'ya çok şey öğretmiş zaman zaman yerel kültürden de etkilenmiştir. Bu karşılıklı kültürel etkileşim sayesinde burada ortak bir kültür oluşmuştur.

Ancak Müslümanların Endülüs'te kalış süreci çok kolay olmamış, Müslümanların burada kalma isteği Avrupalıların İslâmı bu topraklardan atma arzusu pek çok savaflara, çatışmalara neden olmuştur. İber Yarımadası'nda güçlü devletlere rağmen bağımsız devletler kurarak, yüzyıllar boyunca ayakta kalabilmelerinin arkasındaki temel nedenlerden birisi de Müslüman devletlerin burada yürüttüğü diplomatik faaliyetlerdir. Bu çerçevede, Müslümanların diplomatik faaliyetler kapsamında gerçekleştirdiği diplomatik yazışmaların, antlaşmaların dil ve üslup bakımından incelenmesinin başta bu dönem edebiyatı olmak üzere Endülüs tarihinin anlaşılmasına da katkıda bulunacağı düşünülmektedir bu çalışmaya başlanmıştır.

Çalışmamızda genel anlamda Endülüs'te diplomasi ve diplomatik yazışmalar, özelde ise Gırnata Devleti dönemindeki diplomasi ve diplomatik yazışmalar ile bu yazışmalarda kullanılan dil, üslup, şekil nedir? sorularına yanıt aranmıştır.

Endülüs dönemi hakkında Batı'da ve Doğu'da birçok çalışma yapılmıştır. Bu döneme ait arşivlerin Endülüs'teki Müslüman devletlerin yıkılmasından sonra muhafaza edilemediği görülmüştür. Endülüs dönemine ait tarihsel olaylar hakkındaki bilgiler öncelikle bu dönemde yaşamış Müslüman âlimlerin yazdığı eserler ile Batılı araştırmacıların Hristiyan Krallıkların arşivlerinden (özellikle Latince yazılan

kronikler) ulaştıkları belgeleri incelemeleri ve İngilizceye çevirmeleri sonucunda derlenebilmiştir.

Çalışmanın giriş bölümü altında ilk olarak diplomasi kavramı açıklanarak, Batı'da diplomasinin tarihsel gelişimi hakkında bilgi verilmiştir. Bu bölüm altında alt başlıklar içerisinde İslâm inancının ortaya çıktığı tarihten başlayarak Müslüman devletlerde diplomasi kültürünün varlığı ilk dönem resmi belgeler üzerinden incelenmiş ve Müslümanların Endülüs'ü fethettikleri döneme kadar yürütölen diplomatik faaliyetler ele alınmıştır. İslâm medeniyetinin Batıyla ilk temaslarının gerçekleştiğı bu dönemde Müslüman devletlerde diplomasi, diplomasi kültürü açıklanarak, diplomatik yöntemlerin ne sıklıkla ve nasıl kullanıldığı irdelenmiştir. Araştırma yapılırken bu döneme ait belgelerin, kaynakların Batılı âlimlerce tasnif edilmesi sebebiyle daha çok Oryantalist araştırmacıların çalışmalarından istifade edilmiştir. Bu kapsamda, ilk Müslüman devletlerinde modern dünyada da yaygın bir şekilde kabul gören diplomatik yöntemler arasında yer alan devletlerarası yazışmalarda ve imzalanan antlaşmalarda Arapçanın kullanımı ele alınmıştır.

Birinci bölümde ise Müslümanların Endülüs'ü fethettikleri tarihte yarımadanın içinde bulunduğı durum açıklanarak, Gırnata (Granada) Emirliğı'nin kurulduğı 1200'li yıllara kadar Endülüs'teki siyasi, sosyal ve kültürel hayat hakkında bilgi verilmiştir. Bu bölüm altında bir alt başlık daha açılarak tarihsel olaylar çerçevesinde Endülüs devletlerinin diplomatik faaliyetleri belgeler üzerinden incelenerek, bu dönemdeki diplomasi kültürü ele alınmıştır.

Gırnata (Gıranada) Emirliğı başlığı altında yer alan ikinci bölümde ise Gırnata Emirlerinin Hristiyan ve Müslüman yöneticilerle gerçekleştirdikleri yazışmaların arka planını oluşturan tarihsel olaylar kronolojik bir çerçevede sunularak, bu dönemde

Gırnata Emîrleri'nin Aragon Kralları ve Kuzey Afrika Müslüman devletleriyle gerçekleştirdiği resmi mektuplar dil, üslup ve içerik olarak incelenmiştir.

Yüksek lisans tezimi hazırlama sürecinde benden yardımlarını, sabrını esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Kemal TUZCU başta olmak üzere, bilim dalımızın değerli hocalarından kıymetli hocam Prof. Dr. M. Faruk TOPRAK'a, bilim dalımız doktora öğrencilerinden Emine DİREKLER ile bilim dalımız yüksek lisans öğrencilerinden Öğretim Görevlisi Zaen Lateef'e değerli katkılarından dolayı teşekkürlerimi sunuyorum.

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
b.	: İbn
Bkz.	: Bakınız
Bs.	: Baskı
Bty.	: Basım tarihi yok
Byy.	: Basım yeri yok
c.	: Cilt
ev.	: Çeviren
edit.	: Editör
h.	: Hicrî
Hz.	: Hazreti
M. Ö.	: Milattan önce
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallâhu aleyhi ve sellem
S.	: Sayı
thk.	: Tahkik eden

TRANSKRİPSİYON

Bu çalışmada transkripsiyon sistemi kullanılmamıştır. Yalnızca uzun sesler, çok kullanılan ve bilinen isimler dışında Ayn harfî belirtilmiştir. Örneğin:

Uzun Sesliler:

أ : â و : û ي : î

Ebû Velîd İsmâ‘îl

el- ‘Udve

Emîri’l-Muslimîn

Osmân b. İdrîs gibi.

Tamlamalarda el takısı şemsi ve kameri harfler dikkate alınarak ’l- şeklinde belirtilmiştir:

el-‘Alâkâtu’l-İsbâniyye el-Endelusiyye fi’l-Karni er-Râbi’ ‘Aşer ve Sukûtu
Girnata.

GİRİŞ

1. DİPLOMASİ KAVRAMI VE DİPLOMASİNİN DOĞAL TARİHİ

Bu çalışmada Müslümanların İspanya'dan sürülmeden önceki son dönemlerinde, İspanya'da kurulan Gırnata Emirliği'nde (628/1231-897/1492) diplomatik faaliyetlerin yürütülmesinde nasıl bir yöntem, dil ve üslup izlendiği sorusuna yanıt aranacaktır. Bu çerçevede, diplomatik faaliyetlerin niçin ve nasıl ortaya çıktığı, hangi ihtiyaçların insanları bu faaliyetler içerisinde bulunmaya teşvik ettiğini anlamaya yönelik tarihi altyapı verilecektir. Bu bilgileri içeren girişte iki başlık yer almaktadır. İlk başlık altında diplomasi kavramına ilişkin genel bir tanım verilerek, diplomasi kavramı açıklandıktan sonra diplomasi tarihsel gelişim sürecine bakılacaktır. İkinci başlık altında ise Endülüs'te diplomatik faaliyetlerin ortaya çıkışı, ilk metinler ve gelişme süreci ile Gırnata Emirliği hakkında kısa bir tarihi bilgi verilecektir.

Diplomasi, genel anlamda devlet temsilcileri arasında müzakere yürütme sanatı ve yöntemidir. Genellikle diplomasiyle, çeşitli güncel konularla ilgili uzman diplomatların aracılık etmesiyle uluslararası ilişkilerin yönetimi kastedilmektedir.¹ Harold Nicholson'a göre diplomasi insan-insan, ulus-ulus arasında makul bir ilişki kurulmasıdır.² Diplomasi yabancı hükümetlerin ve yetkililerin kararlarını ve hareketlerini diyalog, müzakere ve diğer şiddet içermeyen araçlarla etkilemeyi gerekli kılar.³ Bu bağlamda diplomasi, bir devletin diğer devletlerle ilişkilerini yönlendiren daha kapsamlı amaç ve stratejilerden oluşan dış politikanın temel aracıdır. Sir Ernest

¹ Ronald Peter Barston, **Modern Diplomacy**, Pearson Education, 2006, s. 1.

² Harold Nicholson, **CXCII Diplomacy**, Londra, Oxford University Press, 1939, s. 14.

³Encyclopedia Britannica, **“Diplomacy, Nature, Purpose, History / Practice”**, <https://www.britannica.com/topic/diplomacy>, 05.08.2019, saat: 14:00.

Satow *A Guide to Diplomatic Practice* adlı çalışmasında diplomasiyi şu şekilde tanımlamıştır: “istihbaratın yürütülmesi ve bağımsız devletlerin hükümetleri arasında vassal/derebeyi devletler de dâhil olmak üzere resmi ilişkilerin yürütülmesindeki incelikler”.⁴ Nicholson’a göre diplomasi günümüzde çok farklı şeyleri ifade etmek için kullanılmakta ve terim olarak kullanıldığı yere göre anlam değişimi göstermektedir. Nicholson bu düşüncesini de şu şekilde açıklar; “Yakın Doğu’da İngiliz diplomasisi güçten yoksundur” cümlesinde diplomasi kelimesinden anlaşılan şeyin *dış politika* olduğunu, “problem diplomasi aracılığıyla çözülebilecek bir sorundur” ifadesinde kastedilenin *müzakere* olduğunu, “kuzenim diplomasi alanında çalışıyor” ibaresinde ise *Dışişleri Bakanlığı* bünyesinde çalışıldığını belirtmektedir.⁵ Tarihçi Peter Barber ise diplomasiyi “uluslararası ilişkilerin barışçıl bir şekilde yönetimi” olarak tanımlamıştır.⁶ Teorisyen James Der Derian’a göre ise diplomasi “yabancılaşmış bireyler, gruplar ve kuruluşlar arasındaki arabuluculuk faaliyetidir”.⁷ Oxford İngilizce Sözlüğü’nde ise diplomasi “uluslararası ilişkilerin müzakere yoluyla yönetilmesidir, büyükelçiler ve elçiler tarafından belirlenen ve yürütülen ilişkiler yöntemi, diplomatın işi veya sanatı” şeklinde tanımlanmıştır.⁸

Diplomasi, tarihsel süreç içinde farklı anlamlar kazanmıştır ve bu farklılaşma sonucunda diplomasinin kurumsallaşmaya başlamasıyla birlikte bu kavram içerisinde farklı yapılar ortaya çıkmıştır. Modern dönemdeki diplomatik faaliyetlerin davranış protokollerinin kökenlerinin geç Ortaçağ’a kadar uzandığı görülmektedir. Sadece Avrupa’da değil eski dünyanın tamamında diplomasi devletlerin bekası için önemli bir

⁴ Rt. Hon. Sir Ernest Satow, **A Guide to Diplomatic Practice**, Londra-New York-Toronto, 3. Bs., Longmans, Green ve Co., 1993, s.1.

⁵ Harold Nicholson, 1939, s.13.

⁶ Jeremy Black, **A History of Diplomacy**, Londra, Reaktion Books Ltd, 2010, s. 43-58.

⁷ *a.g.e.*, s.43-58.

⁸ Harold Nicholson, 1939, s. 15.

araç haline gelmiştir. Dünyada ilk düzenli devletlerin kurulduğu tarihten bu yana diplomatik ilişkiler sürekli gelişen konsolosluklar, büyükelçilikler gibi diplomatik yapılar ve görevlilerce desteklenen, resmi olarak tanınan diplomatlar tarafından yürütülmüştür.

“Diplomat” terimi zaman içerisinde diplomatik ve konsolosluk hizmetleri ile Dışişleri Bakanlığı görevlilerini tanımlamak için kullanılarak kapsamı genişlemiştir.⁹ İlk aşamada diplomatik görev için tercih edilen şahıslar, yurt dışında görevlendirmenin maliyetli olması sebebiyle zengin ailelere mensup bireyler arasından tercih edilmiştir. Zaman içerisinde diplomatlar aracılığıyla yürütülen faaliyetlerin dışında dini kurumlar da diplomasi alanında önemli bir rol üstlenmiştir. Avrupa’da Papalığın Hristiyan Krallıkları arasında ittifaklar oluşturulması yönündeki çalışmaları da bu kapsamdadır.¹⁰ Avrupa’da örneklerine daha sık rastladığımız resmi evlilikler yoluyla da diplomatik ilişkiler oluşturulmaya çalışılmıştır.¹¹

Batı diplomasi tarihine baktığımız zaman bu alanda öncelikli olarak Roma ve Bizans göze çarpmaktadır. Bunları İtalya’da kurulan şehir devletleri ve son olarak da Avrupa’da modern anlamda diplomasi kavramı izler. Batılı kaynaklar diplomasi faaliyetlerinin odak noktası olarak Batı’da yaşananları görür. Ancak Batı’nın Doğu ile en yakın bağlantı yeri olan Endülüs dönemi Batılı kaynakların da ilgi alanına girmeyi başarmıştır. Abdurrahman Ali el-Hajji *Andalusian Diplomatic Relations with Western Europe During the Umayyad Period* adlı eserinde Endülüs Emevîleri ve Hristiyan

⁹ Jay Winter, **The Diplomats**, (edit.: The Cambridge History of the First World War), c. 2, 2014, s. 68.

¹⁰ Ortaçağ kilisesinin geniş çaptaki diplomatik faaliyetleri ve din adamlarının elçi olarak sık kullanılması dini kurumların diplomasi faaliyetlerinin yürütülmesindeki rolünü arttırmıştır. (Keith Hamilton ve Richard Langhorne, **The Practice of Diplomacy, Its evolution, theory and administration**, 2. Bs., Londra-New York, Routledge Taylor&Francis, 2011, s. 48.)

¹¹ Aragon Kralı Ferdinand ile Kastilya Kraliçesi Isabel’in evlenerek iki krallığın birleşmesi bu duruma örnek olarak verilebilir.

İspanya arasındaki diplomatik ilişkileri ele almıştır. Paul Chevedden ve Robert I. Burns, S.J.'nin *Negotiating Cultures* adlı eserinde ise Endülüs'te Müslümanlarla Hristiyanlar arasında yapılan antlaşmalar üzerinden diplomatik faaliyetler incelenmiştir.

Diplomasi faaliyetleri, Doğu ve Batı Dünyası'nda kendi gelenekleri içerisinde olgunlaşmıştır. Özellikle çalışmamızın konusunu oluşturan Gırnata Emirliği İberik Yarımadası'nda kurulmuş ve 628/1231-897/1492 yılları arasında Hristiyan Avrupa'sında Müslüman bir devlet olarak hüküm sürmüştür. Hristiyan Batı ile Müslüman Doğu dünyası arasında bir köprü olan Endülüs ve özellikle Gırnata Emirliği tarihi kapsamında bu dönemdeki diplomatik faaliyetlere yer verilecektir.

1.1.Batı Dünyasında Diplomasinin Tarihsel Gelişimi

Diplomasinin biçimi ve işlevleri tarih boyunca değişerek gelişmiştir. Politik, ekonomik çevredeki ve teknolojik ilerlemelerdeki gelişmelerin tümü diplomatik faaliyetleri etkilemiş, ancak basit işlevi ve çıkara dayalı mantığını her zaman korumuştur. Diplomasiye bir tarihi süreç içerisinde bakacak olursak eski Yakın Doğu'da kayıtlara geçen Amarna Mektupları diplomasinin çok erken bir dönemde başladığını göstermektedir. M.Ö. 14. yy'da dönemin en güçlü devletleri Mısır, Hatti, Mitanni, Babil ve Asur geleneksel diplomasi biçimlerine ve yerleşik protokol kurallarına sahip bir “Büyük Güçler Kulübü” oluşturmuşlardır. Bu birlik içerisinde geliştirdikleri ilişkilerini Amarna Mektupları olarak bilinen ve iki yazışma dışında hepsinin Asya Krallarının Firavun'a yönelik yazışmalarının yer aldığı 35 mektup içerisinde ifade etmişlerdir. Raymon Westbrook *Babylonian Diplomacy in the Amarna Letters* başlıklı makalesinde mektuplarda her bir kralın birbirine “kardeşim” olarak hitap ettiğini, bu kapsamda dönemlerinin önde gelen kralları olarak eşitlik esasına göre yazıştıklarını belirtir ve buna ilave olarak uygulamada, Mısır Hükümdarı'nın altın üretiminin tekeli elinde bulundurmasıyla diğer krallara karşı göreceli bir üstünlüğe

sahip olduğunu ifade eder. Yazar ayrıca modern yorumcuların, bu yazışmaları Asya Krallarının Firavun'dan altın ve statü elde edebilmek amacıyla kendilerini küçük düşürücü bir konuma sürüklemeleri sebebiyle başarısız bir müzakere örneği olarak değerlendirebileceğini belirtmiştir. Kısmen de olsa mektupların içeriğinde yapılan incelemede Asya Krallarının altın taleplerinin ekonomik sebeplerle kendilerinde bir baskı ve stres oluşturduğu anlaşılmaktadır. Westbrook bahsekonu çalışmasında altının Mitanni için “sevgi” anlamı taşıdığını belirterek, Mısır altının uluslararası toplumda statü kazanmanın bir yolu olarak kullanmayı arzu ettiğini ifade etmektedir.¹²

Batı diplomasinin kökenin beslendiği en önemli bir diğer kaynak, antik dönem Yunan şehir devletleridir. İngilizce “diplomasi” kelimesi, İngilizce’de kıvrım, katlamak anlamına gelen Yunanca “diploun” fiilinden ve yine İngilizce’de “katlanmış belgeler” anlamına gelen Yunanca “diplomas”dan gelmektedir.¹³ Bu şekilde bir anlam kazanmasının temel nedeni, eski Yunan döneminde günümüzde diplomasi olarak adlandırdığımız kelimenin şehir devletlerinin kendi vatandaşlarının kendi alanlarının dışına çıkma güvenliklerini karşılıklı olarak tanıma uygulaması amacıyla kullanılmış olmasıdır. Eski Yunan’da seyahat belgeleri, geçişler ve taşıma faturaları metal bir levhaya mühürlenmiş, katlanmış ve özgün bir yolla dikilmiştir. Metal bir plaka üzerine yerleştirilen bu tarz bir belgeye “diplomas” adı verilmiş ve bu terim zaman içerisinde resmi belgeler için de kullanılmıştır. Bu dönemde diplomatik uygulama, diplomasi tarihinde sıkça görülen geleneklerden ve kalıplardan sapmıştır. İlk ve en önemli sapma eski Yunan’da ortaya çıkan kamusal hitabet (oratory) sistemidir. Yunan şehir devletleri eski Yakın Doğu’da (Amarna diplomasisinde) görülen çivi yazısının kullanıldığı kil

¹² Raymond Westbrook, “Babylonian Diplomacy in the Amarna Letters”, **Journal of the American Oriental Society**, S.120/3, 2000, s.377-382.; William L. Moran, **The Amarna Letters**, Baltimore-London, The John Hopkins University, 1987.

¹³ Harold Nicholson, 1939, s. 26.

tabletler gibi yazılı belgeler yerine diplomatik faaliyetler kapsamında değerlendirebileceğimiz ve daha çok sözlü mesaj alışverişini içeren bir yöntemi benimsemişlerdir. Yunanlılar, aynı zamanda diplomasiinin yürütülmesinde şeffaflık ve propagandanın önemini de vurgulamışlardır. Bu çerçevede, Yunan şehir devletlerinde diplomatik misyonla görevlendirilen elçilerin öncelikli görevi sadece mesajı iletmek değil, aynı zamanda kendi şehirleri adına yabancı bir şehir devletinin duvarları önünde ya da bir kamu meclisinde kamuoyu tartışması sırasında kendi şehir devletlerinin konumunu savunmaktır. Ziyaret ettikleri şehir devletleri hakkında bilgi edinmeleri ya da geri dönüşleri hakkında bir rapor yazmaları beklenmemiş, aksine onlardan beklenen tek şey görkemli bir konuşma yapmaları olmuştur. Bu amaçla halk meclisleri elçileri; zeki ve yaratıcı bir şekilde tartışmalara katılma yeteneğiyle birlikte yüksek sesli, davranışlarına ve görünüşüne önem veren kişiler arasından seçmişlerdir. Bu dönemde diplomasiinin ortak tarihsel kalıptan yani günümüz modern diplomasisinden ikinci farklılaşması ise vekillerin (proxenos) oynadıkları rolde gözlemlenmiştir. Proxenos, başka şehirler tarafından gönderilen diplomatik bir görevliden ziyade kendi istekleriyle diğer şehir devletlerinin danışmanı olarak görev yapan yerel bir vatandaşdır. Modern anlamda bilinen konsolosluk işlerinin yabancı bir devlet nezdinde yerine getirilmesi ihtiyacı ortaya çıktığında, bu yerel kentin sakinine temsil ettiği şehir devletinde vekil unvanı verilmiştir. Bu şekilde bir sistemin geliştirilme sebebi o dönemde yerleşik elçiler ya da elçilikler gibi modern diplomasiinin sahip olduğu resmi kurumların olmamasıdır. Son olarak eski Yunan diplomasisinde, dilimizde kabul gören “elçiye zeval olmaz” deyişiyle ifade edilen diplomatik dokunulmazlık ya da geçiş izni (yolculuk için verilen güvenli geçiş izni; safe conduct¹⁴) güvence altına alınmamıştır. Eski Yakın Doğu’da ise

¹⁴ Ortaçağ ve modern dünyadaki diplomatik dokunulmazlığın ortaya çıkmasında dini, yasal ve kullanışlı olması şeklinde üç etken vardır. Diplomasi alanında genel anlamda kabul edilen dokunulmazlıklar özellikle düşman olan ülkelerin temsilcileri için sağlanan yolculuğun güvenliğinin sağlanmasıyla

dokunulmazlık bir dereceye kadar güvence altına alınmıştır. Genel olarak Yunan diplomasi pratiği günümüz modern diplomasi uygulamasından çok farklı olmakla birlikte bu dönem özelliklerini günümüz diplomatik faaliyetlerinde yaygın bir şekilde görmek mümkündür. Bu dönem en iyi hatiplerin diplomatik temsilciler olarak seçilme uygulaması eski Yakın Doğu ve Yunan diplomasisinde akıl ve dilin gücüyle diplomatik iletişim ve müzakerelerin yürütüldüğünü göstermektedir.¹⁵

Sonraki dönem Antik Roma’da diplomatik faaliyetler uluslararası politika tarihi içinde birçok açıdan öneme sahiptir. En önemli özelliği ise Roma’nın sahip olduğu geniş etki alanı ve egemen statüde uzun ömürlü olmasıdır. Romalılar, dünya tarihinde siyasal ve sosyal sistemlerin oluşturulmasına büyük katkı sağlamışlardır. Bu dönemin hukuki, sosyal ve siyasal yapıları özellikle Avrupa Medeniyeti’ni derinden etkilemiştir. Büyük bir medeniyet olarak tarihte yer alan Roma, diplomasiyi devlet yapısının ve bu yapının üstünlüğünü sürdürmenin bir aracı olarak değerlendirmemişler, aksine diplomasiyi günlük faaliyetlerin yürütülmesinin bir aracı olarak kullanmışlardır. Özellikle geniş bir coğrafyada egemen konumda olan Roma İmparatorluğu vilayetleri arasında iletişimin sürdürülmesi noktasında diplomasiden faydalanmıştır. Dış ilişkilerinin yönetimi hususunda ise hemen hemen diplomasiye hiç dayanmamışlardır. Çünkü uluslararası ortamda en çok kullandıkları baskı unsuru güçlü bir ordu ve savaşlardaki üstünlükleridir. Roma’nın Avrupa kıtasında, İtalya’da ilk yükselişi askeri gücü ve savaşma yeteneğinden kaynaklanmıştır. Roma döneminde öne çıkan askeri bir

başlamıştır. Bu uygulama, elçilerle birlikte onlara eşlik edenlere ve yanlarında bulundurdıkları eşyalara dokunulmaması şeklinde genişletilerek uygulanmıştır. Elçiler böylece kendi hukuki, cezai suçları nedeniyle ithama maruz kalmamışlar, yabancı ülkelerde bulundukları sürece dinlerinin gereklerini yerine getirmelerine izin verilmiştir. Bu izin özellikle İspanya Yarımadasında yaşayan Müslümanlar için de geçerli olmuştur. (Keith Hamilton ve Richard Langhorne, 2011, s. 49.)

¹⁵ Shuhei Kurizaki, **A Natural History of Diplomacy “When Diplomacy Works”**, Byy., 2011, s. 8.

bilim adamı olan Flavius Vegetius Renatus¹⁶ askeri bilim hakkında yazdığı çalışmasında “barış arayanların savaşa hazırlıklı olmaları gerektiği”ni söylemiştir. Renatus’un barış konusundaki bu yorumu Roma döneminde uluslararası ortamda sorunların çözümünde diyalogu gerektiren diplomasi yerine askeri gücün kullanıldığını göstermektedir. Modern anlamda diplomasinin karşılıklılık/mütekabiliyet ilkesinin temelinde “müzakere” kavramı yer almakta olup, Romalılar ise tam tersi bir yöntem benimseyerek iradelerini zorla kabul ettirmeyi tercih etmişlerdir. Romalıların iradelerini zorla kabul ettirme anlayışı zaman içerisinde devlet yapılarının örgütlenme biçiminin değişmesiyle farklılaşarak, diplomatik faaliyetlerini de yeniden şekillendirmiştir. Bu durum askeri güçlerinin büyüklüğüyle ilişkilendirilmektedir.

Roma Dönemi’nde diplomasinin devlet içerisinde hangi yapılar altında ve nasıl örgütlendiğine baktığımızda; Roma Cumhuriyeti döneminde Senato’nun dış ilişkilerden sorumlu tutulduğunu, Senato’nun yetki alanının savaşı yönetmekle birlikte diplomatik temsilciler gönderilmesi, kabul edilmesi gibi hususları içerdiği ve eski Yunan’da geliştirilen diplomatik uygulamaların kabul gördüğü anlaşılmaktadır. Elçilerin diplomatik antlaşmaların onaylanıp onaylanmadığı hususunu Senato’ya rapor etmeleri beklenerek, elçilere sınırlı bir takdir yetkisi tanınmıştır. Yunan’da hitabet kabiliyetine dayanarak ulusal hatibi seçmek yerine Roma’da Senato elçilerin tecrübelerini ya da niteliklerini dikkate almamış, genellikle diplomatik elçileri kendi üyeleri arasından seçmiştir. Diplomatik faaliyet alanı, bu anlamda Roma Dönemi’nde eğitimi olmayan, diplomatik anlamda yeterliliği kanıtlanmamış, bu tarz bir görev için yeterli hazırlığı olmayan erkekler tarafından yarı zamanlı, uzman olunmadan yürütülen bir meslek olarak kalmıştır. Öte yandan, eğitim almamış kişiler tarafından yürütülse de vilayetlerin

¹⁶ Flavius Vegetius Renatus, **Roma Savaş Sanatı**, Byy., Kronik Kitap, Bty.

yöneticileri ya da askeri komutanları sorunları yerinde ele alarak, görünüşte de olsa müzakere ederek bir çeşit diplomatik faaliyet içerisinde bulunmuştur.¹⁷

Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla yerine geçen Doğu Roma İmparatorluğu (Bizans) uluslararası faaliyetlerinde sadece askeri gücüne güvenmeyi göze alamamış, toprak bütünlüğünü korumak için diplomasiye de güvenmek zorunda kalmıştır. Doğu Roma, zayıf ordusunu diplomasinin katılımıyla destekleyerek diplomasinin gelişimine önemli bir katkı sağlamıştır. Bu dönem diplomasisinin kurumsal yapısı ve diplomasi uygulaması “Bizans Diplomasisi” olarak bilinmektedir.¹⁸ Bizans, o döneme kadar alışlagelmiş diplomasi uygulamasını değiştirmiştir. Askeri yeteneklerine güvenememesinden dolayı iki hedefe ulaşmak için diplomasiye başvurmak zorunda kalmıştır; komşu güçlerle savaş riskini azaltarak güvenliğini sağlamak ve Roma İmparatorluğu'ndan miras olarak aldığı imparatorluk konumunu koruyabilmektir. Bu anlamda mevcut durumu korumaya çalışmış ve bunu gerçekleştirirken de Roma İmparatorluğu'ndan aldığı meşruiyet, sahip olduğu en önemli kaynak olmuştur. Askeri anlamdaki eksikliğini tamamlamak için diplomasinin yürütülmesinde çeşitli stratejiler geliştirmiştir. Bizans yöneticilerinin kabul ettiği bu temel stratejiler, terör ve korkudan ziyade saygı ve istihbaratı (bilgi toplama) içermektedir. Bizans'ın uluslararası ortamı kendi çıkarları çerçevesinde yönlendirme yönündeki dış politikasının en belirgin örneği olarak Hristiyanlığı¹⁹ kabul etmesi gösterilebilir. Böylelikle Roma İmparatoru yani Bizans Hükümdarları, ilahi (dini) ve dünyevi (siyasal) gücün birleştiği bir konuma yükselmiştir. Bizans sadece devraldığı hegomonik statüsüyle dünyanın merkezi

¹⁷ Shuhei Kurizaki, 2011, s. 8-11.

¹⁸ a.g.e., s. 11.

¹⁹ Timothy E. Gregory, **A History of Byzantium**, ABD, Blackwell Publishing, 2005, s. 45; Averil Cameron, **Byzantine Christianity: A Very Brief Story**, İngiltere, SPCK (Society for Promoting Christian Knowledge), 2017.

olmamış, aynı zamanda Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi haline de gelmiştir. Tüm politik liderler ve yöneticiler İmparatorluktan daha aşağıda konumlandırılmıştır. Hristiyanlık inancını kullanması diğer bölgelerde yaşayan Hristiyanların otoritesini kolaylıkla kabullenmesini sağlamış, bu amaçla diplomatik yönteme dini temelli bir yapı kazandırarak uluslararası ilişkilerde yeni bir yöntem benimsenmesine sebep olmuştur. (Din temelli diplomasi kullanılması ile ilgili örnekleri sonraki dönemlerde Müslüman devletlerin dış politikalarında da görmek mümkündür; Osmanlı'nın son dönemlerinde Müslüman ülkelerin kendisinden ayrılmasını önlemek amacıyla benimsediği ümmetçilik anlayışı gibi). Diplomatik faaliyetlerin bir standardı haline gelen lüks tören protokolü Bizans'la birlikte ortaya çıkmıştır. Zamanla törensel diplomasi üzerindeki bu Bizans etkisi Venedik ve Cenova (ticari ilişkileri sebebiyle Bizans'ın müttefiki olan) üzerinden "İtalyan Diplomasi Sistemi" olarak Avrupa'da da yayılmıştır. Bu dönem diplomasisinin dayandığı diğer bir önemli unsur ise istihbarattır. İmparatorluk içerisindeki muhalif unsurların kontrol altında tutulması; komşu ülkelerin tercihleri, amaçları ve güçleri hakkında tam bilgilendirilmeyle mümkün olması sebebiyle zaman içerisinde bilgi toplamanın (istihbaratın) ve bilginin derlenmesinin önemi artmıştır. Bu dönemde diplomatlardan, habercilerin ya da eski Yunan dönemindeki hatiplerin görevlerini üstlenmesi beklenmemiş, komşu ülkelerin politik durumu ile aralarındaki stratejik ve güç ilişkileri hakkında bilgilerin toplanması ve raporlanması talep edilmiştir. Bu anlayış kapsamında diplomatlardan önceki dönemlerden farklı olarak²⁰ güçlü bir istihbarat sisteminin oluşturulması amacıyla casusluk faaliyeti içerisinde bulunmaları ve elçilerin ikamet ettikleri sarayın sırlarını keşfetmesi beklenmiştir. Bu dönemde dış politikada kabul edilen potansiyel bir düşman

²⁰ Eski Yakın Doğu'da diplomatların temel görevi, diplomatik müzakereler yürütülürken siyasi liderler arasındaki mesajların iletilmesini sağlamak olup, Antik Yunan'da ise diplomatlar sadece halk konuşmacıları olarak görev yapmıştır.

olarak görülen ülkelerin askeri kapasiteleri hakkında istihbarat toplanması anlayışı günümüze kadar önemini korumuştur. Böylece, muhtemel savaşlardan kaçınılması sağlanarak savaş maliyetleri azaltılmıştır. Özetle, askeri güç içermeyen bir diplomasi Roma Dönemi'nden farklı olarak Bizans'ın en büyük gücünü oluşturmuştur.²¹

Diplomasi tarihinde en çok belgelenen ve günümüz diplomasisi hakkında bildiklerimizin de ilk şekillenmeye başladığı dönem Rönesans İtalyası'dır. Diplomatik kurumların gelişiminde en önemli yenilik İtalya eyaletlerinde özellikle bu dönemde gerçekleşmiştir. Yerleşik elçilerin değişimi bu dönemde ortaya çıkmış ve Kuzey İtalya şehir devletleri arasında yayılmıştır. Bu uygulama yine bu dönemde kurumsallaştırılmış ve yarımadanın genelinde normal bir uygulama halini almıştır. 14. yy'da İtalyan şehir devletlerinin yarımadanın kontrolü üzerinde sürdürdükleri güç mücadeleleri askeri çatışmalarla şiddetlenmiş ve 1453 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun İstanbul'u ele geçirmesiyle Bizans İmparatorluğu'nun yıkılması İtalya şehir devletlerinin dış tehditlere karşı harekete geçmesi için önemli bir uyarı olmuştur. Şehir devletlerinin büyük kısmının güç ve zenginliği geleneksel siyasi otorite yerine ticari faaliyetlerden kaynaklandığı için düzenli bir orduya sahip değillerdir ve savaş durumunda paralı askerlerin desteğine başvurmak zorunda kalmışlardır. Kendi içlerinde yaşadıkları mücadeleler de dıştan gelecek saldırılara karşı savunmasız kalmalarına neden olmuştur. Bu nedenle zayıf ordularını diplomasiyle desteklemeye çalışmışlardır. Dışarıya karşı daha güçlü durabilmek için Bizans İmparatorluğu'nun yıkılmasından yaklaşık bir yıl sonra, 1454'te Rönesans İtalyası'nda Venedik, Milano, Papalık Devleti, Napoli ve Floransa dâhil olmak üzere beş büyük güç kendi arasında barış yapmış ve bu barış sürecini Lodi Antlaşması ile sonuçlandırmışlardır.²² Lodi Antlaşması İtalya

²¹ Shuhei Kurizaki, 2011, s. 11-15.

²² Lodi Antlaşması, 1425 yılında başlayan ve otuz yıl süren Lombardy savaşlarından sonra barışı sağlamak için özellikle Milano ve Venedik arasında yapılmıştır. Antlaşma diğer İtalyan devletlerinin

Yarımadası'nda 40 yıl sürecek bir barış ortamı sağlamıştır. Bu gelişmelerin yaşandığı dönemde sahip oldukları hassas dengeyi bozmakla tehdit edecek herhangi bir güç olduğunda kendilerini harekete geçirebilecek bir çeşit yangın alarmı oluşturmuşlardır. Dış politik olaylara doğru müdahale edebilmek için doğru bilginin önemini kavramışlar ve bu amaçla İtalya şehir devletleri yerleşik elçilikler sistemini oluşturarak şehir devletlerini birbirlerine bağlamayı başarmışlardır. Yerleşik elçilik sistemine geçilmesi, yabancı ülkelerin başkentlerinde yaşayan elçilerin uluslararası sistemin yönetiminde sürekli ordular kadar önemli olduğunu göstermiştir. Çünkü bu döneme kadar yerleşik büyükelçiler ve daimi elçilikler sistemi görülmemiştir. Eski Yunan'da elçiler özel bir görevi yerine getirmek için kısa süreli ve sınırlı bir şekilde görevlendirilmişlerdir. Aynı şekilde eski Yakın Doğu'da Amarna mektuplarını taşıyan diplomatik habercilerin görevleri mektupların iletilmesiyle sınırlı tutulmuştur. Zamanla yerleşik bir büyükelçinin görevlendirildiği ülkenin topraklarında kalmasının daha az maliyetli olduğu ve görev sürelerine bağlı olarak bilgi toplama fırsatlarının da arttığı kısa süre içerisinde anlaşılmıştır. İber Yarımadası'nda Müslümanların yarımadadan sürülmesindeki süreçte Endülüs'te önemli bölgeleri krallığının topraklarına dâhil eden ve Gırnata Emirliği ile kuruluşundan yıkılışına kadar sürekli temas halinde olan Aragon Krallığı, Güney İtalya'da sahip olduğu topraklarla İtalya ile Avrupa'nın diğer ülkeleri arasında önemli bir köprü görevi üstlenmiş, 885/1480'lerde (Gırnata Emirliği'nin yıkılmasından önceki dönemlerde) İtalya'nın dışında ilk yerleşik elçileri atamıştır. İtalyan şehir devletleri bu sistemi uygulamanın en önemli faydasını Fransız saldırılarına karşı hep birlikte karşılık verip onları yenerek görmüşlerdir. Bu başarıyı elde

İtalyan Barış Birliği'ne katılmasına izin vermiştir. Floransa bu birliğe giren ilk devlet olmuş, daha sonra Aragon, Napoli ve Papalık bu birliğe katılmıştır. 1455 yılının sonlarında beş büyük İtalya devleti olan Lucca, Mantua, Balona ve Ferrara gibi diğer daha az güçlü devletlerin katılımlarıyla birlikte İtalyan Birliği adını alarak sürdürülmüştür.

etmelerinde yerleşik elçilerin çeşitli Avrupa saraylarında (Roma, Venedik, Londra, Brüksel ve Viyana gibi) gösterdikleri çaba etkili olmuştur. İtalyan şehir devletlerinin bu başarısından etkilenen Avrupa Monarşileri, 16. yy'da İtalya diplomasi sistemini Avrupa'nın her tarafına yayarak, yerleşik elçilerin ve daimi elçiliklerin etkisini arttırmaya çalışmışlardır. Bu amaçla Fransa ve İngiltere, ilk daimi büyükelçiliklerini 1509 yılında bu bölgeye göndermiştir. 1547 yılına gelindiğinde Fransa'nın on elçiliğe sahip olduğu görülmektedir. Sonuç olarak diplomasi geleneğini Bizans'tan öğrenen Venedikliler, bunu İtalya'daki diğer şehir devletlerine de taşımış ve burada Bizans sistemini geliştirerek günümüz modern diplomasisinin temellerini atmışlardır. Bizanslılar, elde ettikleri bilgiyi diplomatik manevrada kullanmış olsalar da bu sistemi model alan İtalyanlar, değişen güvenlik yapısıyla mücadele etmek için siyasi bilgilerin toplanması ve derlenmesi sürecini daha modern, sistematik bir yapıya dönüştürmüşlerdir.²³

Diplomasinin devletlerin ömürlerini uzatma noktasındaki rolünü görebilmemiz için diplomasinin doğal tarihini anlamamız, analiz etmemiz gerekmektedir. İberik Yarımadası'nda küçük bir Müslüman devleti olan Gırnata Emirliği'nin yaklaşık iki buçuk yüz yıl hayatta kalmasındaki önemli etkenlerden birisi de belki de yürüttüğü etkili ve çok yönlü diplomatik faaliyetlerdir. Gırnata Emirliği kuruluşundan itibaren sürdürdüğü diplomasi aracılığıyla uzun bir süre Hristiyan istilasına karşı direnebilmiştir. Bizans Dönemi'nde olduğu gibi zayıf askeri gücünü diplomasi yoluyla kapatmaya çalışmış, kurulduğu döneme kadar kabul gören ve uygulanan diplomatik manevraları kendi çıkarları doğrultusunda etkili bir şekilde kullanabilmiştir. Bu sebeple Batı dünyasında diplomatik faaliyetlerin tarihsel gelişimi 16. yy ile sınırlı tutulmuştur.²⁴

²³ Shuhei Kurizaki, 2011, s. 15-20.

²⁴ Bkz.: Henry Kissinger, **Diplomacy**, New York, Simon&Schuster, 1994.

1.2. Batı’da Diplomatik Dil/Diplomatik Yazışma

Diplomatik dil kavramı ile üç farklı anlam kastedilmektedir. Birincisi diplomasi faaliyeti içerisinde olan kişilerin, kurumların birbirleriyle olan yazışmalarında ya da görüşmelerinde kullandıkları dildir. İkincisi ise yüzyıllar boyunca kullanılan diplomasi geleneğinde oluşan teknik ifadelerdir. Üçüncü ve en yaygın anlamı ise diplomatların, devlet yetkililerinin kışkırtıcı olmadan, nezaket kuralları çerçevesinde birbirlerine karşı sert ifadeler kullanmalarını sağlayan dili tanımlamaktadır. Öte yandan diplomatik dille beraber diplomaside kullanılan bir diğer kavram olan diplomatik yazışma (diplomatika) ise “devletler arasında iletişim kurma, dış ilişkilerin yürütülmesi için gerekli olan önemli bilgilerin, antlaşmaların ya da tartışmaların yazılı hale getirilmesi sanatıdır.”²⁵ Diplomatik ilişkilerin ortaya çıkmasıyla birlikte herkes tarafından kabul edilebilecek (diplomatik faaliyetlerin yürütülmesinde kullanılacak dil, üslup ve yöntemi içerecek) bir yazım türüne ihtiyaç duyulmuştur. Latince, ilk dönemlerde Orta-Batı Avrupa’da insanların yazmayı bildikleri tek dildir. Bu sebeple Latince diplomatik yazışma dili olarak kullanılmaya başlanmıştır. Fransızca, İspanyolca, İtalyanca ve İngilizce başta olmak üzere diğer Avrupa dilleri, edebi bir form aldıktan sonra dünya çapında daha geç bir dönemde kullanılmaya başlanmıştır. Sonraki dönemlerde diplomatik temsilcilere yönelik talimatlar, elçilerin kendi ülkelerinin dillerinde hazırlanmaya başlanmış, Latince ise tarafların birbirlerinin dillerini konuşmadığı elçiler arasında geçen görüşmelerde ortak bir dil olarak kullanılmaya devam etmiştir.²⁶ Örneğin 1648 Vestfalya Antlaşması Latince hazırlanmış ve imzalanmıştır.²⁷ Fransızların çabaları sonucu Fransızca Latince’den sonra en çok kullanılan dil haline gelerek 15. yy’ın sonlarında birçok

²⁵ Ye. V. Borisova, **Diplomatic Correspondence: For the Students of International Relations Faculty**, Taşkent, The University of World Economy and Diplomacy, 2013, s. 3.

²⁶ Rt. Hon. Sir Ernest Satow, 1993, s.52.

²⁷ Harold Nicholson, 1939, s. 230.

sarayda kabul edilmiştir. Fransızcanın diplomasi dili olarak kabul edilmesine örnek olabilecek Cambrai Ligi²⁸,’nde yer alan devletlerin temsilcileri arasında müzakere edilen belgeler Fransızca hazırlanmış, belgelerin onaylanmasında ise Latince kullanılmıştır. Bu örnekte de görüleceği üzere Latince Batı dünyasında uluslararası anlamda rolünü korumaya devam etmiştir. 16.yy’ın sonlarında ise Fransa Kralı’nın, Polonya ile yazışmaları dışında Latince’yi tercih etmemesi Fransızca’nın büyük ölçüde diplomatik yazışmalarda kullanımına zemin hazırlamıştır. Böylece sadece iki dil ilk dönemlerde uluslararası sözleşmelerin, antlaşmaların düzenlenmesinde kabul edilmiştir: Latince ve Fransızca. Bunun doğal sonucu olarak 1815 Viyana Kongresi ve 1856 yılında Paris’te gerçekleştirilen kongreler, Fransızlar tarafından yönetilmiştir. Öte yandan, Fransızca’nın diplomaside resmi dil olarak kullanılması, zaman içerisinde sorun yaratmış ve elçilerin muhataplarının taleplerini kendi başlarına anlayamayacak duruma gelmesiyle tercüman ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bunun doğal sonucu olarak diğer dillerin diplomatik yazışmalarda kabul edilme ve kullanılma süreci hızlanmıştır.

2. İSLÂM DÜNYASINDA DİPLOMASİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Diplomasinin, diplomasi kültürünün Batı dünyasında gelişimi hakkında verdiğimiz bilgilerin ardından İslâm’ın diplomasiye yaklaşımı, İslâm’da diplomasinin temelleri, tarihsel gelişimi ele alınacaktır. Bu kapsamda İslâm Peygamberi Hz. Muhammed (S.A.V.) dönemi, ilk dört halife, sonra Emevîler ve Abbâsîler döneminde yürütülen diplomasi faaliyetleri hakkında bilgi verilerek, Endülüs Müslümanlarının diplomatik faaliyetleri irdelenecektir.

²⁸ Cambrai Ligi, 10 Aralık 1508’de Papa Julius II, Kutsal Roma İmparatoru Maximilian I, Fransa Kralı Louis XII ve Aragon Kralı Ferdinand II ortaklığıyla kurulmuştur (<https://www.britannica.com/topic/League-of-Cambrai>, 15.03.2020, saat 15:30).

Arshid Iqbal Dar ve Jamsheed Ahmed Sayed adlı araştırmacılar, Diplomacy in Islam adlı makalelerinde İslâm hukukuna göre diplomasiyi “genel anlamda gayrimüslimlerle uluslararası ilişkilerin yürütülmesinde İslami değerleri ve çıkarları göstermenin en iyi yollarından birisi²⁹” olarak tanımlamışlardır. Diplomasi terimi için modern dönemde Arapça (دبلوماسية) kelimesi kullanılmaktadır. Kelime anlamı ise uluslararası ilişkiler ve ülkelerin karşılıklı çıkarları hakkında bilgi sahibi olma³⁰, ülkelerin siyasi temsil özelliği ve yabancı ülkelerde dış ilişkilerin yönetimi³¹dir. Bu kapsamda batıda kullanılan diplomasi kelimesinin Arapçalaştırılarak Arap dünyasında da aynı ihtiyaçları karşılamak için kullanıldığını söyleyebiliriz. Türkçede de elçi anlamına gelen³² sefir kelimesi Arapça kökenli bir kelimedir ve Arapça’da da aynı anlama sahiptir. İbn Dureyd, sefir (سفير) kelimesini “iki kavim arasında barış içinde yürüyen kişi الماشي بين القوم في الصلح şeklinde tanımlamıştır.³³ İsmâ‘îl b. Hammâd el-Cevherî ise “ağaçtan düşen yaprak” olarak tanımlamış ve rüzgârın yaprağı önüne katıp sürmesi sebebiyle bu şekilde isimlendirmiştir. Diplomasi alanındaki anlamını ise “iki kavmin arasını düzelteren elçi” olarak vermiştir.³⁴ Sefir kelimesinden türetilen sâfir (سافر) ise insanlar arasında barışı sağlayan, arabuluculuk yapan kişi demektir.³⁵ Öte yandan Arapça ilk kaynaklara baktığımızda resûl kelimesinin de sefir ile aynı anlamda kullanıldığını görmekteyiz. Resûl’un kelime anlamı ise haberci, elçi, peygamberdir.

²⁹ Arshid Iqbal Dar, Jamsheed Ahmed Sayed, “Diplomacy in Islam”, **Asian Journal of Science and Technology**, S. 9, 2017, c. 8, s. 5616-5618.

³⁰ el-Muhîr, Byy., Bty., c. 2, s. 95.

³¹ ‘Abdu’l-Gânî Ebû’l-‘Azim, **el-Gânî**, Sahr Sözlükleri, c. 1, s. 11796.

³² <https://sozluk.gov.tr/?kelime=SEF%C4%B0R>, 24.03.2020, saat: 22:49.

³³ İbn Dureyd, **el-İştikâk**, Byy., Bty., c. 1, s. 56.

³⁴ İsmâ‘îl b. Hammâd el-Cevherî, **es-Sihâh**, 4. Bs., Beyrut, Dâru’l-‘İlm li’l-Melâyin, 1987, c. 4, s. 89.

³⁵ İbn Dureyd, Bty., c.1, s. 56

Kur'ân-ı Kerîm'de birçok yerde kullanılan resûl kelimesi yine burada da elçi, peygamber, haberci anlamlarına işaret etmektedir.³⁶ (Edward William Lane ise *rasele* kelimesinin anlamını "Nuncium misit" yani o bir mesaj/elçi gönderdi şeklinde açıklayarak, aynı kelime kökünden olan ve fe'ûl kalıbında kullanılan resûl kelimesini *messenger* olarak tanımlamıştır.)³⁷

Diplomasi uluslararası ilişkiler alanının en dinamik konularından birisidir. Bu dinamizmi gereği tarih içerisinde coğrafyaya göre farklılıklar göstermiştir. Arap Yarımadası'na İslâm'ın gelmesiyle değişen yaşam tarzı diplomasi alanında da önemli değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Her ne kadar İslâm öncesi dönemde Arap diplomasisi dış ilişkilerde daha çok ticari çıkarları gözetse de³⁸ İslâmi dönemdeki diplomasiyle İslâm'ın bu konudaki anlayışı yarımada sınırları dışına da taşınmıştır. İslâm Dini başlangıcından itibaren diplomasiyi, insanları ilahi emirlere davet etmek amacıyla ve barışçıl yöntemler kullanan elçiler aracılığıyla diplomatik faaliyetleri yürütmek için etkili bir şekilde kullanmıştır. İslâm tarihinde diplomasiyi ön plana çıkaran ilk kişi Hz. Muhammed (S.A.V.)'dir. İlk başlarda diplomasi kural içermemesine ve bir düzenlemeye tabii olmamasına rağmen Hz. Muhammed'in uygulamalarıyla İslâm

³⁶ **Kur'ân-ı Kerîm**, 73/15; 61/9; 42/51.

³⁷ Edward William Lane, **Arabic-English Lexicon**, Beyrut, Librairie Du Liban, 1968, c. 3, s. 1081-1083.

³⁸ İslâm öncesi dönemde Mekke'nin önde gelen kabile liderleri Mekke'ye ticari amaçlarla gelen insanların ve ticari mallarının zarar görmeden geçişini sağlamak amacıyla kervanların yolları üzerinde yaşayan kabilelerle özel antlaşmalar yapmışlardır. Muhammed Hamidullah İslâmiyet öncesi dönemde Mekke'de, yetkileri babadan oğula geçen ve günümüzde Dışişleri Bakanlığı'nın görevlerini üstlenen bir hâriciye bakanlığı oluşturulduğunu belirterek şu şekilde açıklamaktadır: "“Onlar Meclisi” olarak adlandırılan bu Meclis harp ve sulh zamanlarında dışişleri bakanı ve tam yetkili elçi vazifesini görmek üzere sefir-münafir adı verilen bir kimseyi kendi mensupları arasından seçerdi.” Yazar ayrıca İslâm öncesi dönemde Hz. Muhammed'in dedesi 'Abdu'l-Muttalib başkanlığında bir heyetin Mekke'den San'â'ya gittiği belirtmiştir. (Muhammad Hamidullah, **İslâm Peygamberi (Hayatı ve Faaliyeti II)**, (çev: Salih Tuğ), Ankara, İmaj İç ve Dış Ticaret., 2003, s. 1015-1016).

dünyasında diplomatik faaliyetler ortaya çıkmıştır. İslâm devletinin kuruluşundan itibaren Peygamber (S.A.V.) sahip olduğu barışçıl söylemi uygulamaya çalışmıştır. Çünkü İslâm kelime anlamı itibariyle de barışı gerekli kılmıştır. (İslâm sözcüğünün kökeninin de Arapça barış anlamına geldiği görülmektedir.³⁹) Bu çerçevede barış her zaman ön planda tutulmuştur. Hz. Muhammed İslâmiyetin ilk dönemlerinde sorunları savaştan çözebilmek için gerek Arap kabileleriyle gerek diğer devletlerle olan ilişkilerinde diplomasiye başvurmuştur. Bunu da elçileri ya da temsilcileri farklı ülkelerde görevlendirerek ya da kendisi bizzat bir diplomat olarak hareket ederek gerçekleştirmiştir. Bu dönem tarihsel olaylarına baktığımızda Peygamber (S.A.V.)'in silahlı mücadele yerine müzakereyi tercih ettiğini görürüz.

İslâmi dönemin başlarında Müslümanlar için Mekke'deki yaşam müşriklerin davranışları sebebiyle dayanılmaz bir hal almış ve bunun sonucunda Hz. Muhammed Medine'ye hicret etme kararı almıştır. Hicret öncesinde Medinelilerle ve Medine'de yaşayan Yahudilerle müzakereler yürütmüş ve bu müzakereler daha sonra Medine Anayasası⁴⁰ olarak bilinen bir belgeyle⁴¹ yazılı hale getirilmiştir. Muhammed Hamidullah, Medine Anayasası'nın İslâm devletinin ilk Anayasası olduğunu ve Hz. Muhammed'in Medine'ye varışından kısa bir süre sonra h.I. yılda yürürlüğe girdiğini belirtmektedir.⁴² W. Montgomery Watt ise bu belgenin Bedir Savaşı'ndan önce mi yoksa sonra mı tarihlendirileceği hususunda tartışmalar olduğunu belirterek, belgede yer

³⁹ el-Cevherî, *seleme* kökünden gelen İslâm kelimesinin anlamını güvende olmak, aynı kelime kökünden türetilerek oluşturulan “*musâlim*” kelimesini de barışçıl, barışsever olarak açıklamıştır. (İsmâ'îl b. Hammâd el-Cevherî, 1987, c.1, s. 328) *Selîm*'in ayrıca güvende, emniyette olmak ya da kurtulmak anlamları da vardır (Bkz: Edward William Lane, 1968, s.1412).

⁴⁰ Arshid Iqbal Dar, Jamsheed Ahmed Sayed, 2017, s. 5616-5618.

⁴¹ Bu belgenin birçok kaynakta yer alan asıl metnine bakıldığında “*kitâb*” olarak adlandırıldığını görmekteyiz.

⁴² Muhammad Hamidullah, 2003, s. 189-190.

alan maddelerin farklı tarihlerde hazırlanmış olabileceğini ifade etmektedir. Bu görüşünü de “belgede üç temel Yahudi grubundan bahsedilmemesi muhtemel görünmektedir. Bu durumda, günümüze ulaşan haliyle bu belge Benû Kurayza kabilesinin ortadan kaldırılmasından sonraki döneme ait olabilir” şeklinde özetlemiştir.⁴³ Bu belgeyle Mekke’deki Müslümanların Medine’ye göçleri sonrasında şehrin yönetimine ilişkin genel esaslar belirlenmiş ve uygulanmıştır. Yeni kurulan İslâm devletinin kurucu anayasası olmakla birlikte diplomatik açıdan büyük bir öneme sahiptir ve Hz Muhammed’in bir diplomat olarak başarısını göstermektedir. Çünkü dini açıdan Hz. Muhammed’in Peygamber olarak kabul edilmesini, siyasi açıdan ise Medine’deki muhalif gruplar arasında arabulucu görevi üstlenmesini içermektedir. (Arabuluculuk diplomasi tarihinde uzun bir geçmişe sahiptir ve tanımı gereği çok taraflıdır. G. R. Berridge *Diplomacy: Theory and Practice* adlı eserinde arabuluculuğun genellikle tarafların kendi durumlarını tehlikeye atmadan uzlaşamayacakları uzun süreli anlaşmazlıkların sonuçlandırılmasında ve birbirlerine karşı kültürel, dini sebeplerle güvensizlik duydukları durumlarda ihtiyaç duyulan bir diplomatik yöntem olduğunu belirtmiş ve arabuluculuğu şöyle tanımlamıştır; “tarafsız üçüncü bir şahıs, grup tarafından uluslararası ya da ulusal düzeyde bir anlaşmazlığın müzakere edilerek çözüme kavuşturulmasına yönelik etkin bir arayış”tır.⁴⁴)

H. Muhammed’in bir diğer diplomatik başarısı ise Hudeybiye Antlaşması’dır. H. Muhammed, beraberinde bir grupla hac ibadetini yapmak üzere Medine’den Mekke’ye yola çıkmış, ancak Mekke’ye girişlerinin burada yaşayan Araplar tarafından engellenmesiyle Mekke yakınlarında bulunan Hudeybiye bölgesine geçmek zorunda

⁴³ W. Montgomery Watt, **Muhammad at Medina**, İngiltere, Oxford at the Clarendon Press, 1956, s. 225-227.

⁴⁴ G. R. Berridge, **Diplomacy: Theory and Practice**, 5. Bs., İngiltere, Palgrave Macmillan, 2015, s. 251-252.

kalmışlardır. Hudeybiye’de bekleyen Müslümanlar ile Mekkeli müşrikler arasında elçiler aracılığıyla müzakereler yürütülmüş ve bu müzakereler sonucunda iki taraf bir antlaşmaya varmıştır (7/628). Antlaşmaya göre Müslümanların geri çekilerek, hac ibadetini yapmak üzere sonraki yıl Mekke’ye girmelerine izin verilmesi ve Mekkeli Müşriklerin üç gün boyunca şehri terk etmeleri kararlaştırılmıştır. Genel anlamda Müslümanlar aleyhine hükümler içermesine rağmen bu antlaşma Hz. Muhammed’in Müslümanlara müzakere yöntemini göstermesi açısından önemlidir. Çünkü Peygamber (S.A.V.) müzakereler sırasında barışı korumayı hedeflemiş, olumsuz bir tepki vermeyerek müzakereleri sürdürmüştür.⁴⁵ İslâm dininde müzakere anlaşmazlıkları çözmek için bireysel, toplumsal hedeflere ulaşmada barışçıl ve mantıklı bir araç olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda Kur’ân-ı Kerîm’de müzakereye ilişkin yer alan ayetler de İslâm inancının başından itibaren bu uygulamayı önemseydiğini göstermektedir. Örneğin Hz. Muhammed’in müşriklerle yürüttüğü müzakerelerde nasıl bir yöntem izlemesi gerektiği⁴⁶ belirtilerek, müşriklerin Müslümanlarla müzakere talebinde bulunması durumunda ise onların barışçıl bir görüşme yapma arzusunda olduklarına inanırlarsa bu talebi kabul etmeleri gerektiği ifade edilmektedir.⁴⁷ Hz. Muhammed o dönemin hükümdarlarına, prenslerine elçiler göndererek İslâm’a davet etmiştir. Mekke’nin fethedilmesinden sonra ise Arap kabilelerinin İslâm dinine girişi hızlanmış, Arap Yarımadası’nın farklı bölgelerinde yaşayan kabileler Hz. Muhammed’i tanımak ve yeni dini öğrenmek için Mekke’ye elçiler göndermeye başlamışlardır. Bu heyetlerin büyük kısmı 9/630 yılında geldiği için bu yıla Senetu’l-Vufûd (سنة الوفود)⁴⁸ adı verilmiştir.⁴⁹

⁴⁵ Watt, Muhammad at Medina, s.47-48.

⁴⁶ **Kur’ân-ı Kerîm**, 16/125.

⁴⁷ **Kur’ân-ı Kerîm**, 8/61.

⁴⁸ وفود kelimesi وَفْد kelimesinin çoğuludur ve إلى ya da على harfi cerleriyle kullanıldığında ziyaret etmek, ulaşmak, misafir olmak gibi anlamlara gelen وَفَد kelimesinden türetilmiştir. وَفْد kelime anlamı hükümetleri

Arapça’da vefd kelimesi de yine diplomasi, diplomatik misyon anlamına gelmektedir. İbn Manzûr *Lisânu’l-Arab* adlı sözlüğünde bu kelimeyi وَفَدَ فلان على الأمير أي وَرَدَ şeklinde tanımlamıştır.⁵⁰ “Filan kişi Emîre geldi yani elçi olarak ona geldi, o elçidir”. Arapçada yukarıda görüldüğü gibi resûl, sefir, vâfid kelimelerinin hepsi aynı anlamdadır. Hz. Muhammed ile görüşmeye gelen heyetler için de vâfid kelimesi kullanılmıştır.⁵¹

Batı dünyasında diplomatik faaliyetlerin etkin bir şekilde yürütülmesini sağlayan diplomatik dokunulmazlık İslâm dünyasında da uygulanmıştır. Mahmoud Yousefvand elçilerin siyasi dokunulmazlığının ilk defa İslâm’da değiştirilemez bir kural olarak belirlendiğini ifade eder.⁵² Kur’ân-ı Kerîm’de ve Peygamberin sünnetinde diplomatik dokunulmazlıkları önemseyen ve bu uygulamayı teşvik eden dini metinler olduğu belirtilerek, İslâmi diplomatik dokunulmazlık ilkesinin kökeninin Hz. Muhammed’in “zarar vermeyin” şeklindeki sözüne dayandığı ifade edilmektedir.⁵³ Bu nedenle Hz. Muhammed tarafından oluşturulan dokunulmazlık ilkesi kapsamında gelen elçilere zarar verilmeyerek, getirilen mesaj kabul edilsin ya da edilmesin elçinin güvenli bir şekilde geri dönmesi teminat altına alınmıştır. Böylece kişisel dokunulmazlıklar, imtiyazlar gibi

temsil eden heyet, elçi, delegasyondur. (Muhammed b. Ya’kûb el-Fîrûzâbâdî, **el-Kâmûsu’l-muhît**, Byy., Bty., c.1, s.417; Muhammed b. Ebî Bekr b. ‘Abdilkâdir er-Râzî, **Muhtâru’s-sihâh**, (thk: Mahmud Hâtir), Beyrut, Mektebetu Lübnan, 1415/1995, c.1, s.740.) Öte yandan Lane, وَفْدَ kelimesini İngilizce büyükelçi, elçi anlamında kullanılan *ambassador*, *envoy* ve *messenger* terimlerini kullanarak açıklamıştır. (Bkz.: Edward William Lane, 1968, c.3., s. 209).

⁴⁹ <https://islamansiklopedisi.org.tr/senetul-vufud>, 24.03.2020, 20:47.

⁵⁰ İbn Manzûr, **Lisânu’l-Arab**, Dâr Sâdır, Beyrut, Bty., c.3, s. 464.

⁵¹ Arshid Iqbal Dar, Jamsheed Ahmed Sayed, 2017, s. 5616-5618.

⁵² Mahmoud Yousefvand, “Diplomatic Negotiations from Islamic Point of View”, **Journal of Basic and Applied Scientific Research**, S. 2 (1), 2012, s. 313 (309-317).

⁵³ Arshid Iqbal Dar, Jamsheed Ahmed Sayed, 2017, s.5616-5618.

birçok unsur Hz. Muhammed döneminden başlayarak koruma altına alınmış, Peygamberden sonra gelen yöneticiler tarafından da sürdürülmüştür. Peygamberliğinin başlangıcından hayatının sonuna kadar Hz. Muhammed birçok temsilciyle görüşmüştür. Arshid Iqbal Dar ve Jamsheed Ahmed Sayed yabancı devlet temsilcilerinin, elçilerin ziyaretleri sırasında kelime anlamı misafir/konuk evi olan ve güvenli bir yer olarak kabul edilen Dâru'd-Dîfân'da⁵⁴ (دار الضيفان)⁵⁵ misafir edildiklerini belirtmektedir.⁵⁶ Yine bu dönemde bazı ülkelerin İmparatorları mesajlarıyla birlikte hediyeler göndermiş ve bu hediyeler Peygamber tarafından kabul edilmiştir. Mahmoud Yousefvand, Peygamberin düşman olarak kabul edilen ülkelere gönderilen hediyeleri kabul etmesiyle bu uygulamanın yasalaştığını ve sonraki Halifeler dönemlerinde de devam ettiğini ifade etmektedir.⁵⁷ Ayrıca, elçilere Batı'da olduğu gibi inançlarını yerine getirme özgürlüğü verilmiştir. Peygamber (S.A.V.) Habeş Kralı Necâşî (Negus), Mısır

⁵⁴ Bu uygulamanın sonraki dönemlerde Endülüs'te devam ettirildiği görülmektedir. 68 No'lu belge başlığı altında yer alan ve Gırnata Veziri Osmân b. Ebî 'Ala'nın Aragon Kraliçesine hitaben kaleme aldığı mektupta, ülkeler arasında gidip gelen elçilerin Dâru'd-Dîfân'da misafir edildiklerinden bahsedilmektedir. (Bkz: 'Omer S'aydân,, **el-'Alâkâtu'l-İsbâniyye el-Endelusiyye fî'l-Karni er-Râbi'** 'Aşer ve Sukûtu Gırnata, Tunus, Menşûratu S'aydân, c.1, s.382-383.)

⁵⁵ Arshid Iqbal Dar, Jamsheed Ahmed Sayed, 2017, s.5616-5618; Dîfân (ضيفان) kelimesi Arapça misafir, konuk anlamına gelen dayf (ضيف) kelimesinin çoğuludur. (es-Sahîb b. 'Abbâd, **el-Muhît fî'l-luğa**, Bty., c. 2, s.5.)

⁵⁶ Bu uygulama 18 Nisan 1961 tarihinde imzalanan "Diplomatik İlişkiler Hakkında Viyana Sözleşmesi"nin 21. Maddesi ile güvence altına alınmıştır: "1. Kabul eden Devlet, kanunlarına uygun olarak, kendi ülkesinde gönderen Devletin misyonu için gereken binaların edinilmesini kolaylaştıracak veya gönderen Devletin başka suretle yer bulmasına yardımcı olacaktır. 2. Aynı şekilde, kabul eden Devlet, gerekiyorsa üyelerine uygun yer bulmaları için misyonlara yardım edecektir." ("18 Nisan 1961 Tarihli Diplomatik İlişkiler Hakkındaki Viyana Sözleşmesine Katılmamızın Uygun Bulunduğuna Dair Kanun", **Resmi Gazete Yayımları**, 1984, S. 18513.)

⁵⁷ Mahmoud Yousefvand, 2012, s. 313.

Hükümdarı Mukavkıs, Bizans İmparatoru Heraklius ve İran Hükümdarı Kisrâ başta olmak üzere önemli ülkelerinin liderlerine mektuplar göndermiştir.⁵⁸ Bu durum İslâm'ın ilk dönemlerinden itibaren diplomatik faaliyetlerin en önemli unsurlarından birisi olan diplomatik yazışma geleneğinin de İslâm dünyasında bu dönem başladığını göstermektedir. (Bu tarz mektuplaşmaların olması Peygamber olmasının yanı sıra devlet başkanı da olan Hz. Muhammed'in, komşu ülkelerle ilişkilerini barışçıl yöntemlerle yürütmesine imkân tanıyan diplomasiyi İslâm devletinin ilk dönemlerinden itibaren müzakere, uzlaşma, arabuluculuk, hakemlik gibi bilinen yöntemleriyle etkin bir şekilde kullandığını göstermektedir.)

Dört Halife Dönemi'nde Hz. Muhammed zamanında olduğu gibi diplomatik faaliyetler devam etmiştir. Bu dönemde Müslüman ve gayr-i müslim devletler arasında büyük bir elçi değişimi yaşanmıştır. Bu durumun en önemli sebeplerinden birisi de fetihlerin hızlanmasıyla birlikte İslâm devletinin sınırlarının genişlemesidir. Hz. Muhammed'in vefatından sonra Araplar arasında iki yıl süren bir kargaşa yaşanmıştır. Emevîlerin kurucusu olan Muâviye b. Ebû Sufyân, Halife Hz. Ömer zamanında 17/638'de önce Ürdün sonra Şam valiliğine atanmış, Hz. Osmân'ın halife olmasıyla birlikte tüm Suriye'yi fethederek bu bölgenin tamamını valiliği altında toplamıştır. Valiliği döneminde Suriye'yi İslâm devletinin en iyi örgütlenmiş askeri birliklerine sahip bir vilayeti haline getirmiş⁵⁹ ve 41/661 yılında kendisini halife ilan ederek Emevî Devleti'ni kurmuştur. Emevîlerin kamu politikası, kendilerinden önceki Müslüman yöneticilerle benzerlik göstermektedir. Bu bağlamda Emevî Halifeleri de içerideki isyanları bastırabilmek ve halkın desteğini alabilmek için inançsız olarak adlandırılan

⁵⁸Bkz: Muhammed Hamidullah, 2003, a.g.e.; Hamidullah, **İslâm'da Devlet İdaresi**, (çev: Hamdi Aktaş), İstanbul, Beyan Yayınları, s.183-192.

⁵⁹ Bahriye Üçok, **İslâm Tarihi Emevîler-Abbâsîler**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, Sevinç Matbaası, 1968, s.27.

toplumlara karşı aktif bir savaş politikasını benimsemişlerdir. Bu politika gereği Bizans ve Müslüman olmayan diğer devletler düşman olarak kabul edilmiştir. Hamilton A. R. Gibb, Emevîlerin Bizans ile ilişkilerinin basit ulusal ya da dini düşmanlıkla sınırlı olmadığını belirtmektedir.⁶⁰ Suriye ordusunun Emevî Halifeliği'nin devamı için hayati bir önem taşıdığını ifade ederek, ordu mensuplarının kökenlerine dikkat çekmektedir. “İkisi güneyde, ikisi merkezde ve biri kuzeyde olmak üzere ordu beş bölümde gruplandırıldı. Güney bölümleri esas olarak Güney ve Batı Arap kabilelerinden oluşuyordu, bunların bazıları İslâmi fetihten önce ve Bizans Valileri ile ilişkiler çerçevesinde kurulmuştu, bazıları ise İslâm ordularıyla gelen birliklerden oluşmaktaydı. Merkezi gruplar ise İslâmiyet öncesi dönemde İran ile yapılan savaşlarda Yunanlıların yardımcısı olarak kabul edilen ve liderleri Bizans unvanlarına sahip Konstantinopolis'teki yönetime yakın olan eski yerleşik kabilelerden oluşuyordu. Kuzey bölümünde ise fetihler sırasında gelen ve savaş dışında Bizans ile hiçbir teması olmayan Kuzey Arap kabileleri yer almaktaydı. Emevîler askeri anlamda daha çok merkezdeki birliklere güvenmiştir.” Gibb çalışmasında devamla, Emevîlerin yönetimde kaldıkları süre boyunca Yunan İmparatorluklarını birçok konuda taklit ettiğini belirterek, Şam'da Bizans mimarisinden etkilenecek yapılan ve günümüze kadar ulaşan mimari eserlerin bu görüşünü kanıtladığını ifade etmektedir.⁶¹

Müslümanların Bizans ile düzenli resmi ilişkilerinin (dostane ya da düşmanca amaçlarla olsun) Emevî Halifeliği döneminde başladığını ifade edebiliriz. Müslümanlar bu dönemde Bizans'ın elinde olan birçok bölgeyi fethetmeye başlamış ve bu fetih

⁶⁰ Hamilton A. R., Gibb, Arab-Byzantine Relations under the Umayyad Caliphate, **Studies on the Civilization of Islam**, (edit.: Stanford J. Shaw, William R. Polk), New Jersey, Princeton, University, 1982, c.12, s. 47-60.

⁶¹ Hamilton A. R Gibb, 1982, s. 223.

anlayışının doğal sonucu olarak Bizans ile sıcak çatışmalar yaşanmıştır.⁶² Ele geçirilen bölgelerin korunması amacıyla Müslümanlar başta Bizans olmak üzere komşu ülkelerle çok yönlü bir diplomatik ilişki yürütmek zorunda kalmışlardır. Bu amaçla Bizans ve diğer saraylara ticari, siyasi ve sosyal amaçlarla Müslüman elçiler göndermişlerdir. (Muâviye'nin saltanatının uzun ömürlü olmasının nedenlerinden birisi de uluslararası ilişkilerde başarılı bir diplomatik faaliyet yürütmesidir.⁶³) Gibb her iki medeniyetin de Akdeniz Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden doğduğunu belirtir.⁶⁴ Bu kapsamda İslâmi dönem diplomatik faaliyetlerin tarihsel gelişimi Emevî ve Abbâsî Halifelerinin Bizans ile ilişkileri bağlamında ele alınacaktır.

Yakın Doğu'da kurulan Müslüman devletlerinin Bizans İmparatorluğu'nun karşılaştığı en tehlikeli düşmanlar olduğunu söyleyebiliriz. İlk dönemlerden itibaren Müslümanlarla Bizans arasında yürütülen diplomasi temelde değişen durumlara karşı “duyarlı” unsurlara ve ani saldırı tehditlerini savuşturmak amacıyla “önleyici tedbirlere” dayanmaktadır. Hugh Kennedy, Bizans ve Müslümanlar arasında diplomatik ilişkilerin seyrinde dört aşamalı bir değişiklik gözlemlenebileceğini belirterek⁶⁵, bu aşamaları şu şekilde sınıflandırmıştır: “İlk aşama Müslümanların Suriye’yi fethinden kısa bir süre sonra başlamış ve 99/717 yılında Konstantinopolis’e yapılan son büyük Müslüman saldırısına kadar devam etmiştir. Bu büyük ölçüde bir taraftaki iç krizlerle belirlenen ve düzensiz temasların olduğu bir dönemdir. İkinci aşamayı 99/717’den itibaren diplomatik temasların neredeyse hiç olmadığı dönem oluşturur. Üçüncü aşama ise

⁶² Michael Bonner, **Arab-Byzantine Relations in Early Islamic Times**, ABD, Routledge Taylor&Francis Group, 2017, c.8.

⁶³ Arshid Iqbal Dar, Jamsheed Ahmed Sayed, 2017, s.5616-5618.

⁶⁴ Hamilton A. R. Gibb, 1982, s. 3-4.

⁶⁵ Hugh Kennedy, Byzantine-Arab diplomacy in the Near East from the Islamic conquests to the mid eleventh century, **Byzantine Diplomacy** (edit.: J. Shepard, S. Franklin), Aldershot&Ashgate, 1992, s. 133–143.

Abbâsî Halifeleri ile Bizans Sarayı arasında doğrudan bağlantıların kurulduğu 164/780'lerde başlayan ve 9.yy boyunca iki saray arasında temasların giderek arttığı ve asıl meselenin işgali önlemek yerine esir alışverişini içerdiği 10.yy içlerine kadar devam eden dönemdir. Bizans'ın 10. yy'ın ortalarında Suriye'nin içlerine doğru ilerleyerek, Antakya'nın 359/969 yılında düşmesiyle bu bölgede kalıcı bir Bizans varlığının kurulduğu dönem ise dördüncü aşamayı oluşturur. Böylece, Müslümanlar ve Bizans arasında, 11. yy'ın ortalarına kadar devam edecek "Suriye Diplomasisi" olarak adlandırabileceğimiz ve sınırların güvenliği üzerine dayanan yeni bir diplomatik ilişkiler dönemi başlamıştır."⁶⁶

Bizans, Suriye'nin Müslümanların eline geçmesinden hemen sonra yeni yöneticilerle temas kurmaya çalışmıştır. Bizans ile Müslümanlar arasında ilk doğrudan temasın Balkanlardaki sorunlar ile Arap deniz saldırılarıyla karşı karşıya kalan II. Constant'ın⁶⁷ o dönem Suriye Valisi olan Muâviye'den barış istemek için stratejist Procopius'u Şam'a gönderdiği 29/650 yılında gerçekleştiğini söyleyebiliriz.⁶⁸ Kennedy, Bizans'ın muhtemelen Müslümanlara para ödediğini ve Bizans İmparatoru'nun kuzeni Gregory'i rehin bıraktığını belirtmektedir. Devamında Gregory'nin bir sonraki yıl ölmesiyle ateşkesin iptal edildiğini belirterek, bir iyi niyet gösterisi olarak Gregory'nin mumyalanmış cesedinin Konstantinopolis'e gönderildiğini kaydeder. Savaş hali Emevîler ve Bizans arasında normal ilişki olarak kabul edilmiş, barış çok istisnai bir durum olmakla birlikte zaman zaman ateşkes yapılmıştır. 38/658'te Hz. Ali ile Sıffin'de gerçekleşen savaş sebebiyle Muâviye iki cephede savaşmamak için Konstantinopolis'e

⁶⁶ Hugh Kennedy, 1992, s. 134.

⁶⁷ Auguste Bailly'nin Türkçe'ye çevrilen Bizans Tarihi aldı kitabında II. Constant olarak geçmektedir.(Bkz: Auguste Bailly, **Bizans Tarihi**, (çev: Haluk Şaman), Byy., Kervan Kitapçılık, Bty., c.1, s.137.)

⁶⁸ Hugh Kennedy, 1992.

soyadından Yunan olduğu anlaşılan Fanak er-Rûmî adında bir elçi göndermiştir. Bu defa Müslümanlar ateşkes karşılığında bir ödeme yapmak zorunda kalmışlar ve 43/663'e kadar Muâviye yeniden saldırabilecek konuma sahip olmadığı için Müslümanlar ile Bizans arasında bir savaş yaşanmamıştır. Diplomatik güç dengesi sonraki dönemlerde her iki ülkenin iç sorunları çerçevesinde değişerek devam etmiştir. 8/667'de Bizans İmparatoru'na karşı isyan eden Komutan Saborius ve o tarihte Sicilya'da olan Bizans İmparatoru II. Constant'ın oğlu IV. Constantinus⁶⁹ Muâviye'nin desteğini almak için elçiler göndermiştir. (Andreas Nikolaou Stratos, Muâviye ile IV. Constantinus arasında bir barış antlaşması imzalandığını ve Müslümanların bu barış antlaşmasının şartlarını sürekli ihlal etmesinin Bizans'ın Müslüman topraklarını işgal etmesine yol açtığını belirtmektedir.⁷⁰) Muâviye kendisine daha önemli imtiyazlar teklif eden Saborius'un tarafını tutmuş, ancak isyancı komutanın ani ölümüyle bu ittifak kısa süreli olmuştur. 58/677-68/687 yılları arasında diplomatik faaliyet hem Muâviye hem de sonraki Emevî Halifesi 'Abdu'l-melik (66/685-86/705) tarafından Lübnan dağlarında bulunan Hristiyanların çıkarılması hususunda Bizans ile yürütülen diplomatik müzakereler çerçevesinde şekillenmiştir. Stratos aynı çalışmasında Halife 'Abdu'l-melik'in tahta çıktığı dönemde iç karışıklıklarla uğraşmasından dolayı Bizans'a karşı savaşmayı göze alabilecek bir durumda olmadığını belirtmektedir.⁷¹ Kennedy, elçilerin iki ülke arasında gidip gelmesinden ve Emevîlerin Bizans'a ödeme yapmasından sonra o dönemki Bizans İmparatoru II. Justinianus'un⁷² nihayet sorun çıkaran Hristiyan savaşçıları imparatorluğun başka bölgelerine yerleştirmeye ikna olduğunu ifade

⁶⁹ Auguste Bailly, Bty.,s. 137.

⁷⁰ Stratos, Andreas Nikolaou, **Byzantium in the Seventh Century: Justinian II, Leontius and Tiberius, 685-711**, Amsterdam, Adolf M. Hakkert Publisher, 1980, c. 5. s. 19.

⁷¹ Andreas Nikolaou Stratos, 1980, s. 1.

⁷² Auguste Bailly, Bty., s. 144.

etmektedir.⁷³ Kaynaklardan Emevîler döneminde iki toplum arasında kültürel diplomasi de yürütüldüğü bilgisine ulaşmaktayız. Bu kültürel diplomasi sonucu Bizans İmparatorları tarafından Medine ve Şam'daki camilerin süslemesinde kullanılmak üzere mozaik işçilerinin ve malzemelerinin gönderildiği bilgisi yer almaktadır. Gibb, Suriye'de Emevîler döneminden kalan camilerde kullanılan malzemelerin iki ülke arasında kültürel ilişkilerin varlığını doğruladığını belirtmektedir.⁷⁴

Müslümanların Bizans'a karşı karadan ve denizden saldırı hazırlıkları içerisinde oldukları 95/714-96/715 yılları arasında Bizans İmparatoru Artemios, Sinoplu Daniel başkanlığında bir heyeti Emevî Halifesi el-Velîd (86/705-97/715) ile barış şartlarını görüşmek üzere Suriye'ye göndermiştir. Bizans İmparatoru Daniel'den ayrıca Müslümanların Bizans'a karşı savaş hazırlıklarını incelemesini de istemiştir. Daniel, Suriye'ye gidip döndükten sonra Bizans İmparatoru'na Müslümanların kara ve deniz üzerinden Bizans'a yönelik saldırı hazırlıkları hakkında bir rapor vermiştir.⁷⁵ Theophanes'in kroniğinde yer verilen bu olay bizlere o dönemde de diplomatların müzakere yürütmek ve istihbarat toplamak için görevlendirildiğini net bir şekilde göstererek, Emevîler ve Bizans arasında elçiler üzerinden yürütülen diplomasiye güzel bir örnek teşkil eder. Kennedy bu heyetin başarısız olduğunu ve 99/717 yılında Bizans'a yönelik Müslüman saldırılarının ikili temaslara son verdiğini belirtmektedir.⁷⁶ Bu tarihten başlayarak 8.yy'ın sonlarına kadar geçen dönemde diplomatik temaslar asgariye indirilmiş, ateşkes talep etmek için nadiren de olsa heyetler gönderilmeye devam etmiştir. Abbâsîlerin Emevîleri yıkarak iktidara geldiği 129/747-133/750 yılları

⁷³ Hugh Kennedy, 1992, s.135.

⁷⁴ Gibb, 1982., s. 219.

⁷⁵ Harry Turtledove (çev.), **The Chronicle of Theophanes**, ABD, University of Pennsylvania Press, 1982, s. 79-80.

⁷⁶ Hugh Kennedy, 1992, s.136.

arasında, İslâm dünyasında görülen ayaklanmalar ve yönetim merkezinin Irak'a taşınması gibi olaylar diplomatik temasların kesilmesinde önemli rol oynamıştır. Emevîler Dönemi'nde resmi yazışmalarda Suriye'de Yunanca, İran'da ise Farsça kullanılmaktaydı. Halife 'Abdu'l-melik b. Mervân'ın (66/685-86/705) Arapçayı resmi dil olarak kabul etmesiyle bu uygulama değiştirilmiş, böylece resmi makamlarda Rum ya da İranlı kişilerin istihdamı da engellenmiştir.⁷⁷ Yunanca'nın resmi yazışmalarda kullanımı uygulamasından vazgeçilmesinin iki ülke arasındaki diplomatik temasları zorlaştırmış olması muhtemeldir. Kennedy bu tarihlerde halifelerin orduların başında savaşa bizzat katılmadıklarını belirterek, sınır bölgelerinde yerel yöneticiler arasında gerçekleşen, halife ve çevresindekileri içermediği için rapor edilmeyen basit elçi değişimleri yaşanmış olabileceğini kaydetmektedir.⁷⁸ Diplomatik faaliyetlere Abbâsîlerin güçlü halifelerinden birisi olan Hârûn Reşîd'in bizzat savaflara katıldığı dönemde tekrar rastlamaktayız. Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhu'r-rusul ve'l-mulûk* adlı eserinde, Emevî Halifesi, babası el-Mehdî tarafından Müslüman ordularının başında savaşa gönderilen Hârûn Reşîd'in, Marmara Deniz'inde büyük bir sefer başlattığını ve Konstantinopolis'e kadar ilerlediğini belirtir. Daha sonra Abbâsîler ile Bizans arasında barış, uzlaşma koşulları ile fidye talebiyle ilgili elçilerin ve sefirlerin gidip geldiğini, görüşmeler sonucunda Halife Hârûn'un o dönem Bizans İmparatorunun eşi⁷⁹ ile bir antlaşma imzaladığını kaydetmektedir. Bu antlaşmaya göre Bizans'ın

⁷⁷ <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdulmelik-b-mervan>, 'Abdu'l-melik b. Mervân maddesi, Hakkı Dursun Yıldız, 31 Mart 2020, saat: 10:00.

⁷⁸ Hugh Kennedy, 1992, s.136.

⁷⁹ et-Taberî, *Târîhu'r-rusul ve'l-mulûk* adlı eserinde o dönemde Rum'un (Bizans kastedilmektedir) sahibinin kocası ölen bir kadın olduğunu belirtir. Çocuğunun küçük olması ve babasının vefat etmiş olması sebebiyle Bizans'ı o dönem bu kadının yönettiği sonucuna ulaşmaktayız. (Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhu'r-rusul ve'l-mulûk*, h. 310 – 224, (thk: Muhammed Ebû el-Fedl İbrahim), 8. Bs., Mısır, Daru'l-ma'rif, Bty., c. 8, s.152; Hugh Kennedy, 1992.)

Müslümanlara haraç ödemesi, üç yıllık bir ateşkes sağlanması, Bizans tarafınca esirlerin serbest bırakılması ve Müslümanların geri çekilmeleri sırasında yiyecek alabilmeleri için pazarların kurulması kararlaştırılmıştır.⁸⁰ 182/798'de ise Bizans İmparatoru'nun Halife Hârûn'un (146/763 – 193/809) yaklaşan bir başka saldırısını belli bir ödeme yaparak önlemek için Sardis Piskoposu Euthymius'u gönderdiğini görmekteyiz. Yine bu dönemde diplomasi mektuplar aracılığıyla sürdürülmeye çalışılmıştır. Bu döneme ait günümüze ulaşan en eski metinlerden birisi de Bizans İmparatoru I. Nicephorus'un (نقفور) Halife Hârûn Reşîd'in kendisinden önceki kraliçe ile yaptığı antlaşmayı geçersiz kıldığını söylediği ve açık bir şekilde Halifeyi tehdit ettiği mektuptur.⁸¹ (Taberî kraliçenin adını Reynâ olarak, Kennedy ise Irene olarak belirtmektedir. Ancak Kennedy'nin Taberî'den alıntı yaptığı bir önceki kısımda verdiği isimle Taberî'nin burada belirttiği isimler farklıdır.) Taberî ayrıca Halife Hârûn'un bu mektuba çok sinirlendiğini belirterek, Halifenin kısa ve kaba olan cevabi mektubuna eserinde yer vermiştir. (Rahîm olan Allah'ın adıyla. Emîru'l-Muminîn'den Rum köpeği Nekkûr'a, Ey kâfîrin çocuğu mektubunuzu okudum, cevabım ise duymadan gördüğün şeydir. Selam olsun.) Bu mektuplaşmalardan sonra Müslümanlar Bizans'a savaş açmıştır. Savaş sonrasında iki ülke arasında 191/806 yılında imzalanan antlaşmayla Bizans'ın Müslümanlara her yıl haraç ödemesinin dışında, Bizans İmparatoru'nun ve oğlunun halifeye ayrıca kelle/baş vergisi ödemesi kabul edilmiştir.⁸² Halife Hârûn'un 193/809 yılında ölümü Müslümanlar ile Bizans arasındaki diplomasiyi bir kez daha sonlandıran bir iç savaşa yol açmıştır. 9.yy'ın başlarında Abbâsîler ve Bizans iç siyasal yapılarında ortaya çıkan isyancıları kullanmak amacıyla farklı bir diplomatik faaliyet arayışına girmişlerdir. Thomas the Slav önderliğinde bir isyancı grup Bizans tahtı üzerinde hak

⁸⁰ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, Bty., s.152-153.

⁸¹ a.g.e., s. 307-308.

⁸² Muhammed b. Cerîr et-Taberî, Bty., s. 321.

iddia etmeye başlamış ve Müslümanların ellerinde bulunan topraklara saldırılar düzenlemiştir. Bu dönem içerisinde Thomas the Slav, o dönem tahtta bulunan Abbâsî Halifesi 'Abdu'llâh Memûn'a (813-833) bir elçi göndererek barış teklif etmiştir. Bunun sonucunda bir ittifak oluşturulmuş, Thomas halifeye haraç ödemeyi kabul etmiştir. Halife ise bunun karşılığında Thomas'ın Bizans tahtındaki iddialarını tanıyarak ona destek sunmuştur.⁸³ Öte yandan Bizans İmparatoru II. Michael, Bizans dışından müttefik kazanmaya çalışmış, Suriye'nin kuzeyinde Abbâsî Halifesine karşı isyan eden Nasr b. Şabat ile ittifak oluşturmak için elçiler göndermiştir. Ancak Nasr'ın takipçileri Hristiyanlarla müttefik olmayı reddederek, Bizans İmparatoru'nun temsilcilerini öldürmüşlerdir.⁸⁴ Bu olay bu dönemde diplomasinin sadece devletler arasında sınırlı kalmadığını ve bireyleri de kapsayacak şekilde yürütülebildiğini göstermektedir. Sonraki yıllarda Müslümanlar ile Bizans arasında yeni bir diplomatik faaliyet biçimi ortaya çıktığını görmekteyiz. Bu döneme kadar müzakereler temel olarak savaş ve barış konuları etrafında şekillenmiştir. Ancak Hristiyan ve Müslümanlar arasındaki güç dengesinin eşitlenmesiyle, yaşanan savaşlarda her iki taraf eşit düzeyde esir almaya başlamıştır. Böylece esirler sorunu ortaya çıkmıştır. Bu nedenle esirlerin değişimi ve fidye karşılığında serbest bırakılması hususları bu dönemki diplomatik faaliyetlerin temel odak noktasını oluşturmaktadır. el-Mes'ûdî, et-Tenbîh ve'l-İşrâf adlı eserinde 189/805 ve 335/946 yılları arasında gerçekleşen esir değişimlerine ilişkin on iki görüşmeyi sıralamaktadır. Bu fidye alışverişlerinin sayısının her defasında değiştiğini belirterek, Müslüman esirlerin iadesi için para ödenmiş olabileceğini ifade eder. Bizans esirlerinin durumuna yer verilmeyen eserde, iki ülke arasındaki müzakerelerin düzensiz olmasına rağmen çok benzer bir biçim izlediği anlaşılmaktadır. Buna göre, ilk iki görüşme ilkbaharda olmasına rağmen görüşmeler çoğunlukla Eylül ya da Ekim

⁸³ Warren Treadgold, **The Byzantine Revival 780-842**, ABD, Stanford University, 1988, s.233.

⁸⁴ a.g.e., s. 228.

aylarında, Lamis Nehri'nin Akdeniz'e döküldüğü ovada, Müslümanlar nehrin doğu yakasında Bizans ise batı yakasında yer alacak şekilde gerçekleşmiştir. el-Mes'ûdî fidyeye/esir değişimi görüşmelerinin ise yaklaşık olarak yedi ila on gün sürdüğünü, sadece ilk görüşmenin kırk gün sürdüğünü belirtmektedir.⁸⁵ Bu görüşmeler çoğu zaman yerel yöneticilerin başkanlığında gerçekleştirilmiş ve nadiren de olsa yabancılar katılmıştır. O dönemde Şam'da olduğunu belirten el-Mes'ûdî, 335/946 yılında gerçekleşen fidyeye karşılığı esirlerin serbest bırakılması yönteminin bu tarzda yapılan son müzakereler olduğunu ve bu tarihten itibaren diplomatik faaliyetlerin içeriğinin değiştiğini ifade etmektedir.⁸⁶ Müslümanların bu dönemden sonra daha düzenli bir diplomatik faaliyet içerisinde olduğu söylenebilir. Muslim b. Ebî Muslim ve Ebû 'Umayr, o çağ için profesyonel anlamda diplomasiye en yakın şekilde çalışan diplomat örnekleridir.⁸⁷ Ahmed b. Ebî Yakûb, Tarîh adlı eserinde Theophilus'un (توفيل بن ميخائيل) Halife el-Memûn'a 216/831 yılında bir mektup yazarak, Halifeden Bizans'a ait şehirleri ve kaleleri terk etmesini, bunların karşılığında 100 bin dinarı ve Bizans'ın elinde bulunan 7000 esiri kabul etmesini teklif ettiğini belirtmektedir.⁸⁸ Söz konusu mektuba Taberî kitabında yer vermiştir.⁸⁹

Bir sonraki diplomatik faaliyetlerin ise yine esirlerin değişimi hususunda yaşandığını görmekteyiz. Halife el-Mutevekkil, 246/860 yılında fidyeye karşılığı esirlerin değişimi için Nasr b. Ezher'i Konstantinopolis'e elçi olarak göndermiştir.⁹⁰ Taberî, esir

⁸⁵ el-Mes'ûdî, **Kitâbu't-Tenbîh ve'l-İşraf**, Leiden, Brill Matbaası, 1893, s. 160-161; el-Mes'ûdî, **Kitâbu't-Tenbîh ve'l-İşraf**, (çev: Ramazan Şeşen), İstanbul, Bilge Kültür Sanat, 1. Bs., 2018, s. 139-143.

⁸⁶ el-Mes'ûdî, 1893, s. 165.; Hugh Kennedy, 1992, s.139.

⁸⁷ Hugh Kennedy, 1992, s.139.

⁸⁸ Ahmed b. Ebî Yakûb, Tarîh, Byy., Bty., c. 2, s. 568.

⁸⁹ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, Bty.. 629.

⁹⁰ el-Mes'ûdî, 1893, s. 162.

değişiminin Ali b. Yahyâ el-Ermenî tarafından gerçekleştirildiğini belirterek, Nasr'ın Bizans'a gerçekleştirdiği ziyaret hakkında detaylı bilgi vermektedir.⁹¹ Fidyeye değişimi öncekiler gibi Lamis Nehri üzerinde yapılmış, 2367 Müslüman esir Bizans tarafından serbest bırakılmıştır. Bu müzakereler sırasında Hristiyanlığa geçen Müslümanlara ne yapılacağı sorunu ortaya çıkmış ve Bizans topraklarına geri dönmeleri ya da bu bölgede kalma seçeneklerinin verilmesi hususunda antlaşmaya varılmıştır. Nasr'ın Yunanca bilmediği ve tercümanlar aracılığıyla hareket ettiği anlaşılmaktadır.⁹² 295/907 yılında Bizans İmparatoru VI. Leo, Abbâsî Halifesi el-Muktefi'ye (290/902-296/908) esirlerin değişimi hususunu görüşmek amacıyla hizmetkârı Basîl ve bir akrabasının da bulunduğu bir heyet göndermiştir. Abbâsî yönetimi sonraki dönemlerde elçilik ziyaretlerini güç gösterisi yapmak amacıyla kullanmış, bunların kayıt altına alınması hususuna özel bir önem vermiştir.⁹³ Abbâsî Halifelerinin güçlerinin zayıflamasıyla birlikte Bağdat'ta düzenlenen diplomatik törenler sadece yabancılara yönelik olmamış, aksine içeride ve dışarıda gücün gösterilmesi amacıyla bir şova dönüştürülmüştür. 334/945'ten sonra Abbâsî yönetimi Bağdat ve Güney Irak'ta etkili olan Büveyhilerin eline geçmiştir. Bu dönemde Bizans ile diplomatik faaliyet gözlenmemektedir. Aynı dönemde Bizans 359/969'da Antakya'yı ele geçirerek, Suriye'de bir Bizans eyaleti kurmuş ve kazandığı toprakları korumak amacıyla dış politikasında savunmaya ağırlık vermiştir. Kennedy "Suriye eyalet diplomasisi" olarak adlandırdığı bu dönemin Selçuklu Türkleri'nin gelmesinden önce Bizans ile Müslüman Araplar arasındaki diplomatik faaliyetlerin son aşamasına işaret ettiğini ifade etmektedir.⁹⁴

Özetle, İslam'da diplomatik faaliyetler altında yer alan müzakere, arabuluculuk, yazışmalar gibi diplomatik yöntemler Hz. Peygamber (S.A.V.) zamanında ortaya çıkmış

⁹¹ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, Bty., s. 219

⁹² a.g.e., s. 220-221.

⁹³ Hugh Kennedy, 1992, s.141.

⁹⁴ a.g.e., s.142-143.

ve bizzat Peygamber tarafından uygulanmıştır. Hz. Peygamberin başta müşriklerle sonra dış ülkelerle ilişkilerinde takip ettiği bu yöntemlerin hepsi zaman içerisinde Müslümanlar tarafından benimsenmiş ve dış ilişkilerin yürütülmesinde önemli bir yöntem haline gelmiştir. Müslüman ülkelerde diplomasi uygulaması Batı'da olduğu gibi zamana ve coğrafik özelliklere göre değişmiş, diplomasinin kullanıldığı alanlar artmış ve çeşitlilik kazanmıştır. İlk dönemlerde İslâmi diplomasi barışı gerçekleştirmek, İslâm inancını savunmak ve müzakereler yoluyla insanları İslâm'a davet etmek için kullanılmıştır. Ancak Peygamber'den sonraki dönemlerde diplomasiye uluslararası alışverişi kolaylaştırmak, kültürel ve ticari ilişkileri sağlamlaştırmak, savaş esirlerini değiştirmek ve anlaşmazlıkları çözmek gibi farklı amaçlar için de başvurulmuştur. Bu uygulamanın Hz. Peygamber tarafından dış ilişkilerde özellikle tercih edilen bir yöntem olması Peygamberden sonraki Müslüman yöneticilerin de buna önem vermesine yol açmıştır. Hz. Muhammed'den sonraki İslâmi dönem diplomatik faaliyetleri Bizans ile ilişkileri kapsamında ele almamızın temel nedeni Bizans'ın o dönem en güçlü devletlerden birisi olması ve daha önceki medeniyetlerden miras aldığı diplomasi kültürüdür. Bu çerçevede, Müslümanlar diplomasi hakkında bildiklerini Bizans ile ilişkileri neticesinde daha da geliştirmiş ve diplomasinin kurumsal bir yapı kazanmasını sağlamışlardır. Özellikle Emevî Halifeleri, Bizans ile çok yönlü bir diplomatik faaliyet içerisine girmişlerdir. Emevîlerin kalıntıları üzerine kurulan Abbâsî Halifeleri ise Emevîler Dönemindeki bazı uygulamaları (yönetime ilişkin) terk etmişlerse de dış ilişkilerde, özellikle Bizans ile temaslarında aynı yaklaşımı sürdürmüşlerdir. Bu nedenle ilk İslâmi dönem, Emevîler ve Abbâsîler dönemi diplomasi tarihinin, İslam dünyasının ve özellikle Emevîler Döneminde İspanya'ya geçen Müslümanların yarımada'daki diplomatik faaliyetlerini anlamamıza yardımcı olacağı değerlendirilmektedir. İslâm tarihinin bu ilk dönemlerinde yaşanan Arap-Bizans savaşları daha sonra ortaya çıkan ve

Müslümanların Endülüs'ten sürüldükleri tarihe kadar Hristiyanlar tarafından Müslümanlara karşı yürütülen Haçlı Seferlerinin de öncüsü kabul edilebilir.⁹⁵

⁹⁵ Ancak Haçlı Seferleri daha uzun sürmüş, insani ve parasal olarak daha fazla kaynak içermektedir.

I. BÖLÜM

1.1.ENDÜLÜS'ÜN FETHİ VE ENDÜLÜS'TE İLK DÖNEM DİPLOMASİ FAALİYETLERİ

Cahiliye Döneminde, Güney Arabistan halkları, Kızıldeniz ve Hint Okyanusları üzerinde önemli bir ticari faaliyete sahiptiler. Ancak Arap Yarımadası'nın kuzeyinde yaşayan Araplar, deniz ya da denizcilik hakkında çok daha az bir bilgiye sahiptiler. Sadru'l-İslam Dönemine kadar fethettikleri Suriye ve Mısır kıyılarında birkaç yıl içerisinde yerel gemi işçilerinin ve denizcilerin yardımıyla güçlü ve deneyimli Bizans donanmalarıyla karşılaşabilecek ve onları yenebilecek bir güce kavuşmuşlardır. Bizans ordusu 14/635 yılında Yermuk Savaşı'nda Araplar karşısında aldığı yenilgiyle Suriye'deki kontrolünü tamamen kaybetmiştir. Bizans'ta yaşanan iç karışıklıkları da fırsat bilen Müslümanlar, 22/642 yılında İskenderiye'yi ele geçirmiş ve Mısır'ın fethi tamamlanmıştır.⁹⁶ İskenderiye'nin fethedilmesiyle burada yaşayan yerel halkın Müslümanlara gemilerle birlikte eğitilmiş mürettebat temin etmesi, Müslüman gücünün batıya doğru genişlemesinin ilk ve en önemli adımlarından birisi olarak kabul edilmektedir.⁹⁷ Böylece Akdeniz'in güney kıyılarının İskenderiye'den Tanca'ya kadar Müslümanlar tarafından fethi 22/642-92/711 yılları arasında tamamlanmış ve Akdeniz kıyı şeridi kısa süre içerisinde Müslümanların kontrolüne geçmiştir. Bu döneme kadar sadece karada Bizans ordularıyla savaşan Müslümanlar bundan sonra Bizans donanmalarıyla da savaşmışlardır. Bernard Lewis, Müslüman donanmasının oluşturulmasına verilen önemi Emevi Halifesi Muâviye b. Ebû Sufyân ve Mısır Valisi

⁹⁶ Roger Collins, **Visigothic Spain 409-711**, ABD, Blackwell Publishing, 2004, s. 120.

⁹⁷ a.g.e., s. 121.

‘Abdu’llâh b. Sa’d b. Ebî Sarh’a dayandırmaktadır.⁹⁸ Abbâsîlerle birlikte hilafet merkezinin Şam’dan Bağdat’a taşınmasıyla da merkezi hükümetin Akdeniz’e ilgisinin azaldığını belirterek, Mısır ve Kuzey Afrika’nın bağımsız Müslüman yöneticilerinin güçlü bir donanmayı uzun süre ellerinde tuttuğunu ifade eder. Bu dönemde Müslümanların artan ticaret hacmi Akdeniz’deki Müslüman limanlarının kuzeydeki Hristiyan limanlarıyla iletişim halinde olmalarını sağlamıştır. Dört Halife döneminde başlayan deniz seferleri Muâviye dönemiyle birlikte hızlanmış, deniz aşırı bölgelere seferler düzenlenerek, önemli topraklar elde edilmiştir. Müslüman filolarının ilk savaş faaliyetleri Doğu Akdeniz’deki Bizans donanmalarının ana üsleri olan Kıbrıs, Girit ve Rodos adaları etrafında yoğunlaşmıştır. Bu dönemde güçlendirilen İslâm donanması tarafından Akdeniz’deki Kıbrıs ve Rodos adaları ele geçirilerek, Sicilya Adası’na iki sefer düzenlenmiştir.⁹⁹ Böylece Bizans İmparatorluğu’nun Akdeniz’deki etki alanı giderek küçülmüş, İslâm donanmasının Endülüs’e geçişini sağlayacak güvenli bir ortam oluşmuştur.¹⁰⁰

Endülüs’ün fethinin gerçekleştiği dönemde Emevî Halifeliği’nin Kuzey Afrika Valisi Mûsâ b. Nusâyr, İslâm tarihinin ilk asrında yaşamış önemli komutan ve idarecilerden birisidir.¹⁰¹ Hassân b. Nu‘mân’ın görevden ayrılması sonucu bölgede etkili

⁹⁸ Bernard Lewis, **The Arabs in History**, New York, Oxford University, 2002, s. 125-126; İsmail Hakkı Atçeken, **Endülüs’ün Fethi ve Mûsâ b. Nusâyr**, Ankara, Araştırma Yayınları, 2002, s. 37.

⁹⁹ İsmail Hakkı Atçeken, 2002, s. 37.

¹⁰⁰ Charles Diehl, **Bizans İmparatorluğu Tarihi**, (çev: A. Göke Bozkurt), İstanbul, İlgi yayınları, 2006, s. 59-60-61.

¹⁰¹ Mûsâ b. Nusâyr, Hz. Ömer döneminde 20/640 yılında doğmuş, babası Halîd b. Velîd’in fetihleri sırasında esir alınan Hristiyan bir topluluğa mensuptur. Halife Velîd döneminde, Afrika valisi olan Hassân b. Nu‘mân azledilerek 89/708 yılında Kuzey Afrika genel valiliği görevine Mûsâ getirilmiştir. (Mûsâ b. Nusâyr’ın Halife ‘Abdu’l-melîk b. Mervân döneminde atamasının yapıldığı ve bu atamanın ise

olan Berberiler ayaklanmış ve bu ayaklanmaları ise yerine atanan yeni Vali Mûsâ bastırmıştır. Mûsâ, ilk olarak deniz gücüne önem vererek, İslâm donanmasını canlandırmak için bazı faaliyetlerde bulunmuştur. Daha önceki dönemlerde başlatılan fetihleri sürdürmüş, el-Mağribu'l-Evsat¹⁰² ve el-Mağribu'l-Aksâ'da¹⁰³ önemli bölgeleri İslâm devleti sınırlarına katmıştır. Kaynaklarda, Mûsâ'nın kendisinden önceki Valiler döneminde yapılan tersaneleri geliştirdiği ve yeni tersaneler açtığı da belirtilmektedir.¹⁰⁴ 92/710-97/715 yılları arasında Bizans'ın elinde bulunan Sardunya, Mayorka ve Minorka adalarına seferler düzenleyerek bu adaları ele geçirmiştir. İç politikada ise yönetici olduğu bölgelerde siyasal birliği sağlamaya çalışmış ve bu amaçla Berberilerin Müslüman olmalarını sağlamak amacıyla İslâmiyeti anlatmak üzere öğretmenler görevlendirmiştir. Mûsâ'nın bu çabaları Berberi nüfusunun büyük kısmının Müslüman olmasıyla sonuçlanmıştır. Ayrıca, valiliği döneminde Afrika kıtası kısa süre içerisinde zenginleşmiş, kentleşmeye önem verilerek yeni binalar yapılmıştır. Syed Ameer¹⁰⁵ Ali'ye göre "Mûsâ'nın bu dönemdeki valiliği neredeyse Haccac'ın valiliğine eşittir ve idari yeteneği ile önderlikteki iddiası Haccac'a göre çok daha iyidir".¹⁰⁶ Bu dönemde

Abdalmelik'in 705'te ölmesi üzerine yerine geçen oğlu Velid b. 'Abdu'l-melik tarafından onaylandığı da ayrıca kaynaklarda geçmektedir.)

¹⁰² Orta Mağrib: Kuzey Afrika'nın batı tarafında yer alan bölgeleri de içeren günümüzde Cezayir'in bulunduğu bölgeye verilen isimdir. (Halil Cin, "Mağrib Ülkeleri Üzerinde İslâm'ın ve Türklerin İdari ve Hukuki Te'sirleri", **OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)**, S. 2, 1991, s. 15.)

¹⁰³ Uzak Mağrib: Fas topraklarını içine alan bölgeye verilen isimdir. (Halil Cin, 1991, s. 15.)

¹⁰⁴ M. Abdullah İnan, **Devletu'l İslâm fi'l-Endelus**, 2. Bs., Kahire, Byy., 1988, s. 26; İsmail Hakkı Atçeken, 2002, s. 38.

¹⁰⁵ Türkçe kaynaklarda Emîr olarak belirtilmekte ancak istifade edilen kaynakta ismi Syed Ameer Ali olarak belirtildiği için bu şekilde alınmıştır. (Bkz: Syed Ameer Ali, **A Short Story of Saracens**, New York, Macmillan, 1900.)

¹⁰⁶ a.g.e., s.105-106.

Müslümanların Kuzey Afrika’da sahip oldukları toprakların sınırları, İspanya Gotik Kralı’nın Bizans İmparatorluğu adına sahip olduğu ve Kont Julian’ın idaresi altında olan Septe (Ceuta) hariç, Mısır’ın batı sınırlarından Atlantik kıyılarına kadar uzanarak, Akdeniz’in batı adalarını içermektedir. İslâm devleti, kıtanın genelinde kontrolü sağlayarak buradaki doğal sınırlarına ulaşmıştı. Bu sebeple Müslüman ordularının bundan sonraki hedefi İspanya’dır.¹⁰⁷

Günümüzde İspanya’daki bir bölgenin de adı olan Endülüs kelimesi, İspanya ve Portekiz’de Müslümanların hâkim oldukları bölgeyi tanımlamak için Arap tarihçilerin ve coğrafyacıların kullandıkları bir isimdir.¹⁰⁸ Yunanlılar bu yarımadaya İberya, Romalılar ise İspanya ismini vermiştir.¹⁰⁹ İbnu’l-Esîr’e göre bu bölgeye ilk defa yerleşen kavmin “Endelüş” adlı bir kavimdir ve daha sonra kelimenin sonundaki “ş” harfinin “s” yapılarak Arapçalaştırılmıştır.¹¹⁰ İbn Haldun ise Akdeniz’in kuzey bölgelerinin Araplar tarafından “Endelüş” olarak isimlendirildiğini ifade etmektedir.¹¹¹ Hispania’nın karşılığı olarak kullanılan Endülüs kelimesi ilk defa fetihten sonra 97/716 yılında basılmış bir sikke üzerinde görülmektedir.¹¹² Hristiyanlar ise Endülüs’ü “İşbâniye” olarak adlandırmışlar ve bunu da “İşbanes” olan bir kimsenin adından yola çıkarak yapmışlardır. İbnu’l-Esîr, bu bölgeye İşbâniye adının ilk dönemlerde asıl ismi

¹⁰⁷ İsmail Hakkı Atçeken, 2002, s.43.

¹⁰⁸ el-İstahrî, Ebû İshâk İbrahim b. Muhammed, **Mesâlikü'l Memâlik**, (edit.: M. J. De Goeje), Leiden, Bty., s. 36-37.

¹⁰⁹ G. S. Colan, **el-Endelus**, Beyrut, Bty., s. 17.

¹¹⁰ İbnu’l-Esîr, İzzuddin Ebu’l-Hasan Ali b. Muhammed, **el-Kâmil fi’t-târîh**, c.4, Lübnan, Dâru’l-Kutubu’l-alemîyye, 1. Bs., 1407/1987, s.264.

¹¹¹ a.g.e., s. 556; ‘Abdu’r-rahmân b. Muhammed İbn Haldun, **Târîh İbn Haldun**, (thk: Halil Şehâde), 2. Bs., Beyrut, 1988, c. 4, s. 149.

¹¹² Mehmet Özdemir, **Endülüs Müslümanları**, Ankara, 1994, c. 1, s. 29.

İşbân b. Titus olan bir kralın adı olması sebebiyle verildiğini ifade eder.¹¹³ Endülüs isminin bu bölgede ilk yerleşim yerlerini imar eden kişi olan Hz. Nuh'un oğlu Yâfes'in oğlu Endülüs'ten geldiği de rivayetler arasında yer almaktadır.¹¹⁴ Bu bölge Sueviler, Vandallar, Vizigotlar gibi kavimlerin akınlarından sonra Vizigotların eline geçmiş Müslümanlar bu bölgeyi fethedinceye kadar da onların yönetiminde kalmıştır. İber Yarımadası İslâm fethinden sonra bölge topraklarının tamamı dâhil olmak üzere Endülüs adıyla anılmıştır. 11.yy'dan sonra İslâm hâkimiyetinin zayıflamasıyla birlikte Müslümanların yaşadığı birçok bölge Hristiyanlar tarafından işgal edilmiş, bu duruma paralel şekilde Endülüs isminin ifade ettiği anlam daralmaya başlamıştır. Müslümanların yarımadaadaki son dönemlerinde ise bu isim sadece Gırnata merkezli Benî Ahmer (Nasr) Emirliği'nin hâkim olduğu bölgeler için kullanılmıştır. Günümüzde ise Andalucia/Endülüs ifadesi, Almeria (el-Meriyye), Granada (Gırnata), Ceyyân (Jaen), Kurtuba (Cordoba), İşbiliyye (Sevilla), Huelva (Velbe), Malaga (Malaka), Kâdis (Cadiz) vilayetlerini içine alan bölgeyi belirtmek için kullanılır.¹¹⁵

Endülüs'ün fetih sürecini anlayabilmek için İber Yarımadası'nın içinde bulunduğu genel duruma bakmak gerekir. Müslümanların İspanya'yı fethettiği dönemde İspanya Yarımadası'nın büyük bir kısmına Vizigotlar¹¹⁶ (409-712) hâkimdi.¹¹⁷ Kral

¹¹³ İbnu'l Esîr, 1407/1987, s.265.

¹¹⁴ a.g.e., s.556-557.

¹¹⁵ Mehmet Özdemir, **Endülüs (İslâm Hâkimiyetindeki İspanya)**, TDV (Türkiye Diyanet Vakfı) İslâm Ansiklopedisi, Byy., 1995, c. 11, s. 211.

¹¹⁶ “M.S. 5.yy'da Fransa ve İspanya'ya yerleşen ve 8.yy'a kadar İspanya'ya hükmeden, Gotların bir kolu”, <https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce/visigoth>, 02.03.2019, saat: 19:00.

¹¹⁷ S. Muhammed İmamuddin, **Endülüs Siyasi Tarihi**, (çev: Yusuf Yazar), Ankara, Rehber yayınları, 1. Bs., 1990, s. 17-18.

Recaredo'nun 589¹¹⁸ yılında, Krallığın önde gelenlerinin de desteğini alarak Aryan inancını terk etmesi ve Katolikliği kabul etmesiyle yarımada da büyük bir değişiklik yaşanmıştır. Katolik inancının Krallık tarafından kabul edilmesinin İspanya'nın bir eyalet ya da bir grup vilayet yapısından çıkarak krallık kimliği kazanmasında önemli bir etkisi olmuştur.¹¹⁹ Din değişimiyle birlikte Katolik ruhban sınıfı önemli bir unsur olarak öne çıkmıştır.¹²⁰ Yerleşmiş bir veraset sistemi olmamakla birlikte, Kral üst sınıflar tarafından kendi üyeleri içerisinde seçilmekteydi. Soyluların korumaya çalıştığı kralın seçimle belirlenmesi ilkesine ters bir şekilde Vizigot Kralları tahtın babadan oğula geçmesi ilkesini güvence altına almak amacıyla oğullarını nihai halefleri olarak kabul etmeye başlamışlardır. Silah taşıma kapasitesine sahip tüm özgür bireylerin kralların talepleriyle orduya katılmaları geleneğinin ise 7. yy'ın sonlarına doğru bozulduğu görülmektedir. Toplumsal yapıda ise Roma döneminde uygulandığı şekilde genel olarak zengin, soylu ve ayrıcalıklı sınıflar vergilendirmeden muaf tutulmuş, ekonomik yük orta sınıfın üzerine bırakılmıştır. Köleliğin yaygın bir şekilde uygulandığı yarımada, Hristiyanlardan sonra en büyük nüfusa sahip Yahudilere karşı Katoliklik inancının benimsemesiyle düşmanca bir tavır sergilenmeye başlanmıştır. Dozy, Yahudilerin gizlice inançlarını yaşamaya devam ettiklerini ve Toledo (Tuleytula) Konseyi'nin "seçilmiş bir kralın tiksindirici kabul edilen ırklara karşı ilan edilen emirleri uygulamadan yemin etmesine izin verilmemesi ilkesini" kabul ettiğini ifade etmiştir.¹²¹ Watt ise Krallık tarafından Yahudilere yönelik alınan sert tedbirleri şu şekilde

¹¹⁸ Reinhart Dozy, M.587 yılında Vizigotların Aryan inancını terk ederek Katolikliği kabul ettiklerini belirtmektedir. (Reinhart Dozy, **Spanish Islam- A History of the Moslems in Spain**, (çev: Francis Griffin Stokes), New York, Routledge Taylor&Francis Group, 2017, c.1, s. 224.)

¹¹⁹ Louis Bertrand, **The History of Spain, Part I - From the Visigoths to the Death of Philip II**, (çev: Warre B. Wells), Eyre&Spottiswoode (Publishers), London, 1956, s. 18-19.

¹²⁰ a.g.e., s.18-19.

¹²¹ Reinhart Dozy, 2017, c.1, s. 227.

açıklamıştır: “Krallıkta yaşayan Yahudi gruplara karşı takınılan sert tavır, ticarete duyulan gereksinimin idrak edilememesinden kaynaklanıyor olabilirdi, zira krallıkta yönetim ile ilgili faaliyetlerin çoğu, kilise toplantılarında görölüyordu ve kiliseye bağı otoriteler doğıal olarak teolojik algılamalardan etkilenip Yahudilere düşman gözüyle bakıyorlardı.”¹²² Yahudiler bu olumsuz koşullar içerisinde Kuzey Afrika’daki Berberi Yahudilerin de desteğini alarak ayaklanma girişimlerinde bulunmuş,¹²³ bu ayaklanmalar sert tedbirlerle bastırılmıştır. Köleleştirilen Yahudilerin inançlarını yaşamalarına izin verilmemiş, çocukları yedi¹²⁴ yaşındayken Hristiyan olarak yetiştirilerek, kendi aralarında evlilik yasaklanmıştır. İspanya’daki o dönemki kötü uygulamalardan kaçan birçok Yahudi, Kuzey Afrika kıyılarında Müslüman yönetimi altında yaşamaya başlamıştır.

Batılı ve Doğulu tarih kitaplarında farklı uyarlamalarla yer verilen ve Rosalinda hikâyesi olarak adlandırılan bir anlatıya göre, Septe Valisi Julian, Tuleytula’ya gönderilen kızına Kral tarafından yapılan saygısızlığın intikamını almak amacıyla Kuzey Afrika’daki Müslüman yöneticilerle temas etmiş ve İspanya’ya geçişleri hususunda Müslümanlara yardım etmiştir. İbn el-Kerdebûs, *Tarîhu’l-Endelus* adlı eserinde Julian’ın Tanca’nın hâkimiyle birlikte Mûsâ b. Nusâyır ile Kayravan’da görüştüğünü, bu görüşmede kızının başına gelenleri ve Endülüs’ün güzelliklerini

¹²² W. Montgomery Watt, **Endülüs Tarihi**, (çev: Cumhur Ersin Adıgüzel - Qiyas Şükürov), İstanbul, Küre Yayınları, 5. Bs., 2018, s. 17; W. Montgomery Watt, Pierre Cachia, **A History of Islamic Spain**, Edinburgh University, İngiltere, 1967, s.12.

¹²³ S. Muhammed İmamuddin, 1990, s. 22-23.

¹²⁴ Henry Bradley, *The Goths* adlı kitabında, Yahudi çocukların ailelerinden alınma yaşının 6 olduğunu belirtirken Dozy ise 7 olarak vermiştir. (Henry Bradley, **The Goths**, 4. Bs., New York, T. Fisher Unwin, 1838, s. 355; Reinhart Dozy, 2017, c. 1, s. 227-228.)

anlattığını belirtmektedir.¹²⁵ Endülüs'ün fetih hikâyesi Mûsâ b. Nusâyr'ın Endülüs'ü fethetmek için Halife Velîd'e mektup yazarak, fetih için izin istemesiyle başlar. Halifenin öncü birlik gönderilmesini istemesi üzerine Mûsâ, 91/710 yılında İspanya'nın Güney kıyılarına keşif yapması amacıyla Berberi asıllı, künyesi Ebû Zur'a olan Tarîf b. Mâlîk el-Mu'âfirî komutanlığında Berberilerden oluşan bir birliği İspanya'ya göndermiştir. İlk Müslüman birlikleri Septe'den İspanya'nın güneyinde bulunan Târîf (Tarîfa) adlı adayı fethetmişlerdir. Bu öncü birliğin bol miktarda ganimet ve esirle geri dönmesi yarımadanın fethini Müslümanlar için daha cazip hale getirmiştir.¹²⁶ Bunun üzerine Mûsâ, azatlı bir kölesi (Mevâlî) olan ve Tanca'daki Berberi birliğin başında bulunan Târîk b. Ziyâd'ı hepsi Berberilerden oluşan 7000 kişilik birlikle İspanya'ya göndermiştir. Târîk, günümüzde kendi adıyla anılan Cebelitarık'a (Târîk Dağı) 92/711 yılında geçmiştir.¹²⁷ Hristiyan birliklerin başında bulunan Güney eyaletinin Valisi Theudemer'in (Tudmîr) Müslüman birliklerinin ilerleyişi karşısında kraldan yardım istemesi üzerine, Vizigot ordusu Kral Roderick başkanlığında güneye doğru ilerlemiştir. Kralın talebi üzerine Müslüman ordusuna karşı 100 bin kişiden oluşan bir Hristiyan birliği toplanmıştır.¹²⁸ Bradley çalışmasında, isteksiz bir şekilde Roderick'e itaat eden Hristiyan soylularının düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir: “Neden kraliyet tahtını gasp eden birisinin savunmasında hayatımızı riske atalım, Mağribliler sadece bir yağma arayışı içerisindeler, Roderick yenildiğinde ganimetleriyle birlikte ülkelerine gidecekler

¹²⁵ İbn el-Kerdebûs, **el-İktifâ fi'l-ahbârî'l-hulefâ**, (thk: Sâlih b. 'Abdu'llâh el-Ğâmîdî), Medine-i Münevvere, İslami Cemaat, 107. Bs., 2008, c. 1, s. 1003.

¹²⁶ Abdurrahman Ali Hacci, **İslamî Fetihten Gırnata'nın Düşüşüne Kadar Endülüs Tarihi (711-1492)**, İstanbul, İlk Harf Yayınevi, (çev: Kadir Kınar), 2017, s. 58-59.; Şihâbuddin Ahmed b. Muhammed et-Tilimsânî el-Makkarî, **Nefhu't-tîb min ğusni'l-Endelusi'r-ratîb ve zikru vezîrihâ Lisânu'd-dîn İbnu'l-Hatîb**, c. 1, (thk: İhsan Abbâs), Beyrut, Dâru Sâdir, Bty., s.229, 230, 231, 232, 253, 254.

¹²⁷ el-Makkarî, Bty., c. 1, s.241.; Abdurrahman Ali Hacci, 2017, s. 67.

¹²⁸ İbn el-Kerdebûs, 2008, s.1008.

ve biz tahtı istediğimiz kişiye verebileceğiz.” Bradley ayrıca Kralın da Hristiyan soylularının kendi bencil çıkarlarını bir kenara bırakarak, ortak tehlikeye karşı birleşeceklerini düşünmüş olabileceğini belirtmektedir.¹²⁹ Müslümanların İspanya’ya geçişlerinde yerel halktan destek almalarının nedenleri arasında, Müslüman birliklerinin yerleşme amacı gütmeyen, sadece ganimet elde etmek için akınlar düzenlediği inancını görmekteyiz. Bu sebeple Müslümanların İspanya’ya yönelik eylemleri mevcut yönetimin değişmesi için bir fırsat olarak görülmüş ve Hristiyanlar tarafından desteklenmiştir. Tarih boyunca yöneticilerin insanların gereksinim duydukları temel ihtiyaçları (dini, ekonomik, bireysel özgürlükler gibi) karşılamamalarının ciddi sonuçları olmuştur. Bu durumu İber Yarımadası’nın Müslümanlar tarafından fethiyle örneklendirebiliriz. Başta Yahudiler olmak üzere toplumun genelinde yaşanan memnuniyetsizlik, yerel halkın Müslümanlara fetih sırasında maddi ve manevi destek vermesini kolaylaştırmış; bu sebeple yarımadanın Müslümanlarca fethi kısa süre içerisinde büyük bir dirençle karşılaşmadan gerçekleşmiştir. Târik, Endülüs’e geçtikten sonra Mûsâ’dan yardım istemiş, bunun üzerine 5000 kişilik bir destek birliğin de katılmasıyla, Müslüman ordusunun sayısı 12.000’e ulaşmıştır. (Makkarî ayrıca, Mûsâ’nın Târik’ın Endülüs’e geçmesinin ardından gemi inşasına başladığını ve çok sayıda gemi yaptığını belirtir.¹³⁰) Müslümanlar ile Hristiyanlar arasındaki savaş Leküh (Guadalete)¹³¹ olarak adlandırılan ve Septe’nin on mil kuzeyinde yer alan bir bölgede gerçekleşmiştir. Makkarî, Nefhu’t-tib adlı kitabında şu şekilde aktarır: “İki ordu Ramazanın son iki gününden Pazar günü karşılaştılar. Şevvalin beşinci günü olan Pazar gününe kadar savaş devam etti. Tam sekiz gün sürdü. Sonra Allah, müşrikleri hezimet-

¹²⁹ Henry Bradley, 1838, s. 358.

¹³⁰ el-Makkarî, Bty., c.1, s.257.

¹³¹ Abdurrahman Ali Hacci, 2017, s. 73.

uğrattı.”¹³² Târik komutasındaki Müslüman ordusu, Hristiyan birlikleri içerisindeki bölünmeden faydalananarak (Witica’nın oğullarının komutasındaki birliklerin Kralın ordusundan ayrılmasıyla) zafer elde etmişlerdir. Bu zaferin ardından Târik emrindeki birlikleri dört küçük gruba ayırarak birini Kurtuba’ya (Kordoba), diğerini Malaka’ya ve bir diğerini de Gırnata’ya ve İlbîre’ye (Elvira) doğru göndermiştir. Kendisi de beraberindeki askerlerle birlikte Vizigot Krallığı’nın başkenti Tuleytula’ya doğru ilerlemiştir. Böylece Tuleytula, Kurtuba, Şezûne (Medina Sidonia), Mavrur (Moron), Karmûne (Carmona), İşbiliyye (Sevilla), Malaka (Malaga), İlbîre, Gırnata, İstece, Medînetul-Mâide şehirleri ele geçirilmiştir.¹³³ Mûsâ, 18.000 kişilik Müslüman birliğiyle Endülüs’e geçmek üzere Afrika’dan 93/713 yılında ayrılmış, yerine en büyük oğlu ‘Abdu’llâh b. Mûsâ’yı bırakmıştır.¹³⁴ (İbn İzârî ise Mûsâ’nın 92/712 yılında Endülüs’e geçtiğini ifade eder.¹³⁵) Mûsâ önderliğindeki Müslüman ordusu Târik komutasındaki birliklerden farklı bir güzergâh takip ederek Şezûne, Karmûne, İşbiliyye, Mârîde, Niebla, Bace’yi fethetmiştir.¹³⁶ Tudmîr’in¹³⁷ fethi hususunda farklı bilgiler yer almaktadır. Makkarî, Tudmîr şehrinin fethinin Târik tarafından gönderilen birliklerce gerçekleştirildiğini ifade eder.¹³⁸ Aynı eserinde başka bir rivayette ise Mûsâ’nın oğlu

¹³² el-Makkarî, 1968, c.1, s.259.; Abdurrahman Ali Hacci, 2017, s.71.

¹³³ Henry Bradley, 1838, s. 361.

¹³⁴ el-Makkarî, Bty., c.1, s.277.

¹³⁵ İbn İzârî, **el-Beyan Mağrib fî'l-ahbari'l-endelus ve 'Mağrib**, (thk: Leyfî Berûfensâl), Dâru'l-Sekâfe, Lübnan, 3. Bs.,1983, c. 2.

¹³⁶ Muhammed ‘Abdu’l-mun’im el-Himyerî, **er-Ravdu’l-Mi’târ fî'l-Haberi'l-Aktâr**, Lübnan, 2. Bs., 1984, s. 317.

¹³⁷ Tudmîr’in fethi Endülüs’teki ilk diplomatik faaliyetler açısından önemlidir. Endülüs’te Gırnata dönemine kadar ki diplomasi faaliyetleri başlığı altında ayrıca incelenecektir.

¹³⁸ el-Makkarî, Bty., c.1, s.264.

Abdula'lâ'yı Tudmîr'in fethi için gönderdiğini belirtir.¹³⁹ Batılı ve Doğulu kaynaklarda ise Mûsâ'nın oğlu 'Abdu'l-'aziz'in bir orduyla birlikte Tudmîr'e yönelerek, burayı 94/714 yılında fethettiği belirtilmektedir. 712'den 714'e kadar geçen sürede Mûsâ b. Nusâyır, Târik b. Ziyâd'la birlikte İspanya'nın kuzey bölgeleri ile Fransa'nın güney kısımlarına seferler düzenleyerek, yarımada'nın fethini büyük ölçüde gerçekleştirmiştir. Halifenin Mûsâ ile Târik'ı geri çağırması üzerine Mûsâ, oğlu 'Abdu'l-'aziz b. Mûsâ'yı Endülüs valisi olarak atayarak Şam'a dönmüştür. 'Abdu'l-'aziz b. Mûsâ, Emevî Hanedanından I. Abdurrahmân ed-Dâhil zamanına kadar sürecek olan ve "Valiler Dönemi" olarak bilinen yeni bir dönemin ilk halkasıdır.

1.1.1. 'Asru'l-Vulât¹⁴⁰ (Valiler Dönemi) (95-138/714-755)

Bu dönem yaklaşık 42 yıl sürmüş ve bu dönemde 20 vali görev yapmıştır.¹⁴¹ Bu valiler, Şam Emevî Halifeliğinin bir parçası olarak, Kayravan'daki yöneticiler tarafından atanan İfrikiyye Valisi'ne bağlı kalmışlardır. Merkeze uzaklıkları sebebiyle büyük ölçüde bağımsız yöneticiler olarak görevlerini sürdürmüşlerdir. Fetihten sonra Müslümanların başkenti Tuleytula yerine İşbiliyye olmuş, bir süre sonra daha merkezi olan Kurtuba'ya taşınmıştır.¹⁴² 133/750 yılında Emevîlerin yıkılıp Abbâsî Halifeliği'nin kurulmasıyla Endülüs Valileri, yeni Halifeye bağlılıklarını bildirerek bir süre daha hayatta kalmışlardır. Bu dönemde İslâmi yönetimle birlikte, eski yönetici sınıfı oluşturan soylu ve din adamları ortadan kaldırılmış, topraklar dağıtılarak İspanya'nın tarımsal refahı için küçük çiftçilerin yer aldığı yeni bir sınıf oluşturulmuştur.¹⁴³ Bundan

¹³⁹ el-Makkarî, Bty., c.1, s.275.

¹⁴⁰ Kemal Tuzcu, **Endülüs Şiirinde Zecel**, Ankara, Gece Kitaplığı, 2017, s. 13.

¹⁴¹ el-Makkarî, Bty., c.1, s.249; Abdurrahman Ali Hacci, 2017, s.171.

¹⁴² Watt, Cachia, 1967, s.21.

¹⁴³ Bernard Lewis, 2002, s. 131.

sonraki dönemde Müslümanların yarımada içerisinde ilerlemesi hızlı olmuştur. Kısa süre içerisinde yarımadanın güney kısmı fethedilmiş, Müslümanlar Fransa'nın güneyinde bulunan Pireneler'e¹⁴⁴ kadar ulaşmıştır. Valiler döneminde Müslümanlar ile Hristiyanlar arasında gerçekleşen önemli savaşlardan birisi de Tours ve Poitiers ya da Belâtu's-şühedâ (Şehitler Taşı¹⁴⁵) savaşıdır. Tûr (Tours) ve Buvâtiyeh (Poitiers) şehirleri arasında 114/732 yılında gerçekleşen bu savaşta Endülüs Valisi 'Abdu'r-rahmân el-Ğâfikî komutasındaki Müslüman ordusu, Şarl (Charles) Martel komutasındaki Frenk ordusu ile karşı karşıya gelmiş, 'Abdu'r-rahmân el-Ğâfikî'nin öldürüldüğü bu savaşta Müslümanlar ağır bir yenilgi almışlardır.¹⁴⁶ Böylece Müslümanların Endülüs'teki fetihleri durmuştur. Bernard Lewis, bu savaşla birlikte tehdit altında olan ya da kurtarılacak bir varlık olarak Avrupa kavramının ilk kez ortaya çıktığını belirtmektedir.¹⁴⁷

1.1.2. 'Asru'l-Umevî¹⁴⁸ (Emevî Emirliği/Halifeliği Dönemi)(138-422/755-1031)

Emevîlerin yıkılması sonucu Abbâsîlerden kaçarak kurtulmayı başaran Halife Hişâm b. 'Abdu'l-melîk'in (105-125/724-743) torunu 'Abdu'r-rahmân b. Muâviye, 138/755 yılında Endülüs'ün güney kıyısında bulunan el-Munekkeb'e (Almunecar) geçmeyi başarmış ve 138/756 yılında Yemenlilerden ve Emevî Mevâlilerinden oluşan 2000 kişilik bir orduyla Yûsuf el-Fihri'nin komutasındaki Kays ordusunu yenerek

¹⁴⁴ Abdurrahman Ali Hacci, 2017, s. 254.

¹⁴⁵ el-Makkarî, Bty., c.1, s. 236; Hacci Arapça بلط kelimesinin anlamını burç olarak vermiştir: (Bkz: Abdurrahman Ali Hacci, 2017, s. 254.)

¹⁴⁶ Abdurrahman Ali Hacci, 2017, s.254-255; el-Makkarî, Bty., c.3, s.15-16; David Nicolle, **Poitiers AD 732 - Charles Martel turns the Islamic tide**, ABD, Osprey Publishing, 2008.

¹⁴⁷ Bernard Lewis, **Islam and the West**, Byy., 1993, s.18.

¹⁴⁸ Kemal Tuzcu, 2017, s. 14.

Kurtuba'ya girmiştir.¹⁴⁹ 'Abdu'r-rahmân bu savaştan sonra "ed-Dâhil" olarak adlandırılmış¹⁵⁰ ve böylece Emevî Emirliği (138-316/755-929) dönemi başlamıştır. Endülüs Valiler döneminde İslâmi Hilafet merkezine bağlı iken bu bağımlılık Emevî Emirliği döneminde ortadan kalkmıştır.¹⁵¹ Emirlik dönemiyle birlikte Müslümanlar arasında birlik sağlanarak, sosyal, ekonomik birçok alanda reformlar gerçekleştirilmiştir. Emevî Emîrlerinden III. 'Abdu'r-rahmân en-Nâsır, tahta geçtikten sonra siyasi birliği sağlayarak, 316/929 yılında Endülüs'te halifeliği ilan etmiş ve Emîru'l-mü'minîn, en-Nâsır Lidînillah unvanlarını almıştır.¹⁵² Böylece Endülüs'te Emevî Halifeliği dönemi başlamış ve bu devletin yıkıldığı 422/1031 yılına kadar devam etmiştir. Endülüs Emevîler döneminde farklı dönemlerde çok fazla isyanın yaşandığı görülmekle birlikte, İbn Hafsûn'un isyanı Emevî yöneticilerini uzun süre uğraştırmıştır. Emevî Halifelerinin otoritelerinin zayıflamasıyla merkezi kontrolün azaldığı 1010-1013 yılları arasında, yerel yöneticilerin resmi otoriteye bağlılıktan ve isyandan vazgeçmeden bulundukları bölgelerde kontrolü ele geçirdikleri görülmektedir.¹⁵³ Endülüs, Emevîler döneminde edebi ve kültürel anlamda en parlak dönemini yaşamıştır.¹⁵⁴ Ayrıca Kuzey İspanya Hristiyan devletleri bu dönemde ortaya çıkmış ve zaman içerisinde Müslümanların yarımadadan uzaklaştırılması düşüncesi çerçevesinde kendi aralarında ittifaklar oluşturmaya başlamışlardır.

¹⁴⁹ Hugh Kennedy, **Muslim Spain and Portugal, A Political History of al-Andalus**, Londra ve New York, Routledge Taylor & Francis Group, 2014, s. 40.

¹⁵⁰ el-Makkarî, Bty., c.3, s.27.

¹⁵¹ Abdurrahman Ali Hacci, 2017, s. 281.

¹⁵² Abdurrahman Ali Hacci, 2017, s.389; el-Makkarî, Bty., c.1, s.353.

¹⁵³ Hugh Kennedy, 2014, s.133-134.

¹⁵⁴ Kemal Tuzcu, 2017, s. 14.

1.1.3. ‘Asru’l-Mulûki’t-Tavâ’if¹⁵⁵ (Beylikler Dönemi) (422-483/1031-1090)

Halifeliğin yıkılmasıyla birlikte Endülüs’te bağımsız yerel yönetimlerin ortaya çıkmış ve “Beylikler (Tavâ’if) Dönemi” başlamıştır. Böylece Endülüs, Berberi, Slav ve Endülüs kökenli bir dizi küçük kral ve prens arasında bölünerek parçalanmış siyasi bir yapı kazanmıştır.¹⁵⁶ Yerel yöneticilerin bir ya da birkaç şehirde egemenliklerini ilan ettikleri valilerce yönetilmiştir. Benû Cevher Kurtuba’da, Benû ‘Abbâd İşbiliyye’de, Benu’l-Aftâs Batalyus’ta, Benû Hûd Sarakusta’da, Benû Zîrî Gırnata’da ve Benû Sumâdih el-Meriyye’de bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir.¹⁵⁷ Müslümanların dağınık yerel yönetimler arasında parçalanmasını fırsat bilen Hristiyanlar, Müslümanlara karşı hızlı bir şekilde toparlanarak, Haçlı Seferleri başlatmışlardır. 478/1085 yılında Tuleytula’nın Kastilya-Leon Kralı VI. Alfonso tarafından ele geçirilmesi Müslümanların içinde bulundukları durumun ciddiyetini anlamalarına yardımcı olmuştur. Endülüs’ün önemli Müslüman şehirlerinin Hristiyan devletleri tarafından işgal edilmesiyle Endülüs’teki yerel yöneticiler Mağrib’deki Müslümanlardan yardım talep etmişlerdir.

1.1.4. ‘Asru’l-Murâbitîn¹⁵⁸ (Murâbitlar Dönemi) (483-540/1090-1145)

Aynı dönemde Mağrib’de kontrolü elinde bulunduran ve Murâbit hanedanının kurucusu olan Yûsuf b. Tâşfîn Hristiyan tehdidi altındaki Endülüs Müslümanlarının davetini kabul ederek büyük bir orduyla İspanya’ya gelmiştir. 479/1086 yılında Müslümanlar ve Hristiyanlar arasında gerçekleşen ez-Zellâka savaşında Müslüman ordusu Kastilya-Leon Kralı VI. Alfonso komutasındaki Hristiyan ordusunu yenmiş, bu

¹⁵⁵ a.g.e., s. 14.

¹⁵⁶ Bernard Lewis, 2002, s. 136.

¹⁵⁷ Kemal Tuzcu, 2017, s. 14.

¹⁵⁸ a.g.e., s. 15.

askeri başarısından dolayı Yûsuf b. Tâşfîn “Emîru’l-müslimîn/Müslümanların Emîri”¹⁵⁹ olarak adlandırılmıştır. Beyliklerin kendi aralarında birliği sağlayamamaları ve Hristiyan devletlerin Müslümanlara yönelik devam eden saldırıları neticesinde Yûsuf b. Tâşfîn sonraki yıllarda İspanya’ya tekrar geçmiş, 1090 yılında Gırnata’yı, takip eden yıl ise İşbiliyye ve diğer önde gelen şehirleri ele geçirmiştir.¹⁶⁰ Böylece Endülüs, Murâbît hanedanına bağlı ve Mağrib’den atanan emîrlere tarafından yönetilmeye başlamıştır. Dozy, Murâbît yönetimi altındaki Müslüman din adamlarının sahip olduğu gücün başka bir örneğini keşfetmek için Vizigot zamanına geri dönülmesi gerektiğini belirtir.¹⁶¹ Aragon, Kastilya ve Katalonya gibi güçlü Hristiyan devletlerinin orduları Endülüs’ten Müslümanları çıkarmak için tekrar harekete geçmiş, Sarakusta, el-Meriyye, Turtûşe, Belensiye (Valencia), Mursiye (Murcia) gibi önemli Müslüman şehirlerini işgal etmişlerdir. Hristiyanların bu ilerleyişine Mağrib’deki Muvahhid hareketiyle mücadele eden Murâbîtlar gereken karşılığı vermek hususunda gecikmiştir.

1.1.5. ‘Asru’l-Muvahhidîn (Muvahhid Dönemi) (540-620/1145-1223)

Muvahhid Devleti’nin kurucusu Ebû ‘Abdu’llâh el-Mehdî Muhammed b. Tûmert’in es-Sûs bölgesinde başlattığı Muvahhid hareketi kısa zamanda çok taraftar kazanmıştır. Murâbîtların son hükümdarlarının da ölmesiyle Muvahhidler önce Mağrib’de sonra Endülüs’te 539/1145 yılında yönetimi ele geçirmişlerdir.¹⁶² Muvahhidlerin Endülüs Müslümanlarının koruyuculuğunu üstlenmesiyle 620/1223 yılına kadar sürecek Muvahhidler dönemi başlamıştır. Muvahhidler Döneminde de

¹⁵⁹ Abdurrahman Ali Hacci, 2017, s. 555.

¹⁶⁰ Philip K Hitti, **History of Arabs**, 10. Bs., Londra, Macmillan International College Editions (MICE), 1984, s.540.

¹⁶¹ Syed Ameer Ali, 1900, s.533.

¹⁶² Abdurrahman Ali Hacci, 2017, s. 577-579.

Hristiyan Haçlı seferleri devam etmiş, Müslümanlar 592/1195'te Alarcos'ta son büyük zaferlerini kazanmışlardır. Alarcos'taki yenilgiden sonra Kastilya Kralı VIII. Alfonso, Kastilya'nın konumunu korumak için uzun süre mücadele etmiş ve 603/1206 yılında Leon ile barış yaparak Muvahhidlere karşı büyük bir savaş hazırlığına başlamıştır. Bu dönem Papalığın çağrısıyla Müslümanlara karşı büyük bir Hristiyan ordusu hazırlanmıştır. 609/1212 yılında gerçekleşen ve Arapça kaynaklarda el-İkâb, Batılı kaynaklarda ise Las Navas de Tolosa savaşı olarak kayıt altına alınan bu savaşla Endülüs Müslümanları Hristiyanlar karşısında önemli bir yenilgi almışlardır. Makkarî, Endülüs'te ve Mağrib'de bu savaşın çok kötü bir etkisi olduğunu belirterek, Endülüs tarihi açısından önemli bir etki bıraktığını belirtmiştir.¹⁶³ Bu savaşa ilişkin Colin Smith, *Christians and Moors in Spain* adlı kitabında VIII. Alfonso tarafından Papa'ya savaş hakkında bilgi vermeyi amaçlayan Latince bir metin kaleme alındığını belirtir (daha sonra 1243 yılında kendi açıklamalarını da eklediğini ifade eder). Bahsekonu metnin İngilizce çevirisinden bu savaşa katılan birliklerin tüm inançsızları (Hristiyan olmayan Müslümanlar kastedilmektedir) öldürmek ve ganimet almak gibi yoğun bir arzu içerisinde olduğu anlaşılmaktadır.¹⁶⁴ Bu savaşla birlikte Hristiyanların Müslümanlara karşı dini duygularla bir araya geldiği ve büyük savaşların yaşandığı yeni bir dönem başlamıştır. Müslümanlara karşı yönetilen bu savaşların finansmanı hususunda başta Papalık olmak üzere tüm Hristiyan devletler kendi bünyelerinde alt birimler oluşturarak (yerel yöneticilerin organize ettiği konseyler tarzında kurumlarla) destek sağlamışlardır. Böylece Hristiyanlar yavaş yavaş Endülüs'ün önemli merkezlerinden olan Kurtuba'yı 633/1236'da, İşbiliyye'yi ise 646/1248'de tamamen ele geçirmişlerdir. Muvahhidlerin Endülüs'teki kontrolünü kaybetmesi üzerine tekrar küçük beylikler ortaya çıkmış, bu

¹⁶³ Abdurrahman Ali Hacci, 2017, s. 644-645; el-Makkarî, Bty., c.1, s.446.

¹⁶⁴ Colin Smith, *Christians and Moors in Spain:1195-1614*, Warminster, Aris & Phillips, c. 2, 1989, s. 14-15.

beyliklerin Hristiyanlar tarafından ortadan kaldırılmasıyla Endülüs'te yaklaşık iki buçuk asır hüküm süren son Müslüman devleti Gırnata Emirliği dönemi başlamıştır.¹⁶⁵

1.2. ENDÜLÜS'TE İLK DÖNEM DİPLOMATİK YAZIŞMALAR

Endülüs tarihi şüphesiz ki İslâm dünyası tarihinin bir parçasıdır ve bundan ayrı düşünülemez. Bu dönem yaşananlar tüm Doğu ve Batı dünyasını etkilemiş, kendi dönemi içerisinde ve sonrasında dünya tarihi için değiştirici, dönüştürücü sonuçları olmuştur. Müslümanlar bu bölgede egemen oldukları süre içerisinde çok geniş bir alana hâkim olmuşlar, Avrupalı komşularıyla yakın bir temas kurarak, ortak bir kültürü paylaşmışlardır. Böylece Avrupa'da yeni bir dönem başlamış ve bölgenin siyasi, sosyal, kültürel yapısı değişmiştir. Sonraki dönemlerde görülen ve Avrupa'da Müslüman hâkimiyetine son vermeyi amaçlayan Reconquista (İber Yarımadası'ndaki Hristiyanların Müslümanları Endülüs'teki varlıklarını ortadan kaldırma çabaları)¹⁶⁶ hareketi bugünkü İspanya'nın oluşturulmasında önemli bir biçimlendirici unsur olmuştur. Çünkü Müslümanların Avrupa'daki varlığı Avrupa Hristiyan devletlerinin kendi aralarında devam eden iç savaşları bitirerek, ortak bir tehlike ya da tehdit olarak algıladıkları Müslümanlara karşı birleşmelerini sağlamış ve günümüzde İber Yarımadası'nda (İtalya, İspanya ve Portekiz gibi) kurulan devletlerin temellerinin atılması sürecini hızlandırmıştır.

Endülüs'te Müslümanlar ile Hristiyanlar arasındaki diplomatik temasları inceleyen araştırmacılar için bu alanda çok fazla kaynak vardır. Doğulu ve Batılı âlimler, özellikle Endülüs döneminde yaşayanlar, bu dönem tarihini belgelerle ya da kendi tecrübeleriyle kayıt altına almışlardır. Reconquista sonrasında Müslümanlara ait eserlerin çoğu ortadan kaldırılmış, ancak Hristiyan Devletlerle yapılan yazışmaların,

¹⁶⁵ Bernard Lewis, 2002, s. 138-141.

¹⁶⁶ *<https://tureng.com/en/turkish-english/reconquista>, 02.03.2019, saat: 11:14.

antlaşmaların bazı devletlerin arşivlerinde korunması günümüze kadar ulaşmalarını sağlamıştır. Günümüze ulaşan belgeler incelendiğinde Endülüs'te, modern anlamda diplomatik faaliyetlerin yürütülmesinde kullanılan yöntemler arasında yer alan resmi yazışmaların, açık ya da gizli antlaşmaların Müslüman devletlerce kullanıldığı görülmekte ve bu dönem yürütülen diplomasi hakkında detaylı bilgi sunmaktadır.¹⁶⁷ Latince¹⁶⁸, Yunanca, Arapça kronikler Endülüs'ün ilk dönemlerinde devletler arasında gerçekleştirilen yazışmalara ilişkin metinlere yer vererek, bu alanda çalışan araştırmacılar için önemli bir kaynak teşkil etmektedir. Daha önceki İslâm devletlerinde Hz. Muhammed (S.A.V.) döneminden başlayan diplomasi geleneği (bunun ilk örneklerini teşkil eden Hz. Peygamberin Müslüman olmayan devlet yöneticilerini İslâm'a davet eden mektupları) sonraki dönemlerde sınırların genişlemesiyle birlikte gelişerek, zaman içerisinde Müslümanların farklı kıtalarda egemenlik sürmeleriyle daha çok ihtiyaç duyulan, başvurulmuş bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Diplomatik faaliyetlerin en etkin ve sık kullanılan bir türü olan yazışmalara ihtiyaç duyulmasını ise sadece savaşlara bağlamak yanlış olacaktır. Ekonomik kaygılar çerçevesinde gelişen ikili ya da çok taraflı ilişkilerin dostane bir şekilde yürütülmesi

¹⁶⁷ Nicholas Drocourt, "Christian-Muslim diplomatic relations. An overview of the main sources and themes of encounter (600-1000)", *Christian-Muslim Relations: A Bibliographical History (900-1050)*, (edit: D. Thomas and A. Mallett), Brill, c. 2, 2010, s. 29.

¹⁶⁸ Kenneth Baxter Wolf'un "Erken Ortaçağ İspanya Kronikleri ve Fatihleri" (*Conquerors and Chroniclers of Early Medieval Spain*) adlı çalışmasında yer alan "754 Latin Kroniği", Endülüs'ün 711 yılında Müslümanlar tarafından fethinden sonraki ikinci nesil boyunca Endülüs'te yaşayan bir Hristiyan tarafından yazılmıştır. Wolf tarafından Latince'den İngilizceye çevrilen bu kronik, Müslümanların Endülüs'e geçişlerinden Endülüs Emevî Emirliği'nin kurulduğu tarihe kadar geçen sürede Müslümanların yarımadada hayatları hakkında önemli bilgiler vermektedir. (Bkz: **Conquerors and Chroniclers of Early Medieval Spain**, (çev: Kenneth Baxter Wolf), 2. Bs., Liverpool, Liverpool University Press, c. 9, 2011; **Medieval Iberia Readings from Christian, Muslim, and Jewish Sources**, (edit: Olivia Remie Constable), ABD, University of Pennsylvania, 1997, s. 29-32.)

amacıyla da devletlerarası yazışmalara ağırlık verilmiştir. Yazılı metinlerin (özellikle antlaşmaların, sözleşmelerin) tercih edilmesinde diğer bir önemli neden de taraflar için bağlayıcılık arz etmesidir. Ayrıca bu döneme ait diplomatik belgelere (antlaşma metinleri ve mektuplar) baktığımızda temel hak ve özlüklerin korunmasına yönelik hususların da vurgulandığı görölmektedir. Çünkü bu dönemde sık yaşanan savaşlarla topraklar sık sık el değıştirmiş ve bu durum Müslüman yönetimi altında yaşayan Hristiyan bir nüfusa ya da Hristiyan yönetimi altında yaşayan Müslüman bir nüfusun ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Ayrıca, ilk Müslüman devletlerinde (Emevîler, Abbâsîler) de sık karşılaşılan savaş esirleri sorunu da bu tür yazışmaların muhtevisyatını belirleyen diğer bir unsur olmuştur. Müslümanlar tarafından ilk dönemlerden Endülüs'ün fethine kadar diplomatik faaliyetler arasında yer alan müzakere, arabuluculuk gibi belli başlı yöntemlerin etkin bir şekilde kullanıldığı önceki bölümlerde belirtilmişti. Bu bağlamda Müslümanlar Endülüs'ü fethettiği tarihte hâlihazırda bir diplomasi geleneğine sahipti. Bu nedenle bu başlık altında, Avrupa'da kurulan Müslüman devletlerde diplomatik faaliyetlerin var olup olmadığı sorusundan ziyade Endülüs'te Müslüman devletler tarafından yapılan diplomatik yazışmaların edebi temelde incelenmesi öngörülmektedir. Bu çerçevede Gırnata Emirliği'nin kuruluşuna kadar geçen sürede Endülüs'teki Müslüman devletler ile diğer devletler (Müslüman ya da Hristiyan) arasında gerçekleştirilen yazışmalar (mektuplar ve antlaşmalar) üzerinden diplomatik yazışma üslubu ele alınarak, bu dönem diplomasi tarihi incelenecektir.

Endülüs'e hâkim oldukları süre boyunca Müslümanlar, Hristiyanlar ile hem yerel düzeyde hem de devlet düzeyinde sürekli bir iletişim halinde olmuştur. Müslüman devletlerin, Müslüman ve Müslüman olmayan, yakın ve uzak yabancı devletlerle kurdukları ilişkiler arkadaşça ve düşmanca unsurlar içererek yarımada İslâm tarihi boyunca devam etmiştir. Müslüman devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte genel de Avrupa'nın özel de ise İspanya Yarımadası'nın çok dinli, dilli ve etnik yapısı değışmiş,

bu yapıya yeni bir unsur daha eklenmiştir. Böylece Müslümanlar, komşuları olan Hristiyan devletleriyle Müslüman topraklarında yaşayan Hristiyanlar ile Hristiyan topraklarında yaşayan Müslümanların ihtiyaçları çerçevesinde de temas etmek zorunda kalmışlardır. Bu bağlamda bu dönemle birlikte İslâmi dönem diplomasının kullanım alanı çeşitlenmiş ve zaman içerisinde günümüzde kullanıldığı anlamda tam bir kurumsal yapı içerisinde olmasa da yöneticiler tarafından görevlendirilen kişiler ve kurumlar bünyesinde yürütülme ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu döneme ait kaynaklar incelendiğinde günümüz modern devletlerinde görüldüğü şekilde olmasa da Müslüman yöneticilerin güvendiği ve yetkin gördüğü kişiler aracılığıyla devletlerarası temasların, yazışmaların yürütüldüğü anlaşılmaktadır. Hristiyan Avrupa devletleriyle sınır komşusu olan Müslüman devletlerin olaylara hızlı müdahale edebilmek için de bu tarz bir yapıya ihtiyaç duyduğu değerlendirilmektedir. Ayrıca Müslüman toplumların ulaşmış olduğu entelektüel ve edebi seviye, bu anlamda yetişmiş insanların bulunması gibi hususlar diplomatik yazışmalara daha fazla önem verilerek yetkin insanların tercih edilmesine imkân tanımıştır. Yazışmalarda kullanılan dil, tercih edilen kelimeler, hitap tarzları gibi birçok unsur Müslüman yöneticilerin konumuna ve muhatabına bağlı olarak sekiz yüzyıl boyunca değişiklik göstermiştir.

Müslümanlar Endülüs'ü fethettiklerinde tebaaları içerisinde yaşayan Hristiyanlara bazı özerklikler sağlamış, kendi dillerini, inançlarını, yaşayış tarzlarını korumalarına izin vermişlerdir. Zaman içerisinde bazı Hristiyanlar İslâm inancını kabul etmiş, bazıları ise kendilerine tanınan imkânlar çerçevesinde inançlarını yaşamayı sürdürmüşlerdir. Bu çerçevede Müslüman yönetimi altında yaşayan Hristiyan toplumun yeni Müslüman devletleri içerisindeki hakları hukuksal bir sistem oluşturularak, korunmaya çalışılmıştır. Müslüman Endülüs'te yaşayan ve dini kimliklerini koruyan Hristiyanlar günümüz tarihçileri tarafından Mozarab (İberya Hristiyanı¹⁶⁹) olarak

¹⁶⁹ <https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce/mozarabs>, 03.07.2020, saat: 22:30.

adlandırılmaktadır. Mozarab kelimesi, Arapça'da Araplaşan, Arap kökenli olmayan kabileler anlamına gelen *must'arib*¹⁷⁰ kelimesinden türetilmiştir. (Mikel Epelza¹⁷¹ ise Endülüs döneminde yazılan eserlerde Hristiyanlardan bahsedilirken daha çok Rûmî (Roman, Bizans, eski Roma İmparatorluğuna mensup Hristiyanlar), Nasrânî (Hristiyan), Masîhî (İsa taraftarları) ya da Ehlu'z-Zimme (koruma altında olan insanlar) kelimelerinin kullanıldığını belirtmektedir.) Mozarab kelimesi daha sonra bu dönem tarihi hakkında çalışan âlimlerce geliştirilen bir kavram olup, Roma döneminde Romalıların kendileri için Bizans ifadesini kullanmayıp, Roma kelimesini kullanmasıyla benzer bir durum oluşturmaktadır. Endülüs'te Mozarabların dışında Hristiyan kökenli olup yarımadanın Müslümanlar tarafından fethiyle birlikte İslam inancını kabul eden başka bir topluluk daha görülmektedir. Bunlar ise musâlima (İslamlaştırılan, Müslüman olan) ve muvelled (Araplar arasında doğup büyüyen fakat aslen Arap olmayan) olarak adlandırılmışlardır. Müslüman olan ya da Hristiyan inancını sürdürmeyi tercih eden bu iki topluma mensup kişiler Arapça'nın yanısıra yarımada da konuşulan yerel dillere hâkim olmaları sebebiyle Müslüman devletler ile Hristiyan devletler arasında gerçekleştirilen diplomatik yazışmaların, görüşmelerin yürütülmesinde kilit bir rol üstlenmişlerdir. Bu çerçevede Endülüs Müslüman yöneticileri, antlaşmaların müzakere edilmesi ve mektupların muhatabına iletilmesi gibi bu dönem diplomatik temasların

¹⁷⁰ Must'arib kelimesi 'arab kelimesinin istef'ele babına girerek çekimlenen iste'rabe (استعرب) 'nin eylemini gerçekleştiren, faili olan kişi demektir. Hans Wehr Must'arib kelimesinin anlamını Arabist, Lane ise Hz. İsmâîl'in soyundan gelenler olarak açıklamıştır. (Hans Wehr, **A Dictionary of Modern Written Arabic**, (edit: J. Milton Cowan), 3. Bs., New York, Spoken Languages, 1976, s.601; Edward William Lane, 1968, c. 5, s. 1993.)

¹⁷¹ Mikel de Epalza, "Mozarabs: An Emblematic Christian Minority in Islamic Al-Andalus", **The Legacy of Muslim Spain**, (edit: Salma Khadra Jayyusi), ABD, Brill, c. 12, 1992, s. 149-150.

aksamadan yürütülmesini sağlamak için oluşturulan diplomatik heyetlerde bu kişileri de görevlendirmişlerdir.¹⁷²

Tarih boyunca uluslararası ilişkilerde yaygın bir şekilde kullanılan ve imzacı taraflar için bağlılık arz eden antlaşmalar, Endülüs Müslüman devletlerinin diplomatik faaliyetleri içerisinde önemli bir yer işgal etmiştir. Müslümanlar İspanya’da bulundukları süre içerisinde Hristiyanlarla çeşitli nedenlerle (bulundukları duruma göre değişiklik arz ederek) sayısız antlaşma yapmışlardır. Bu antlaşmaların bir kısmı, birçok kaynakta farklılık arz ederek günümüze ulaşmıştır. Müslümanların Avrupa kıtasında uzun süre varlıklarını sürdürebilmelerinin en önemli sebebi de zayıf oldukları dönemlerde imzaladıkları barış antlaşmalarıdır. Böylece zaman kazanarak, yarımada içerisinden ya da dışarısından askeri destek temin edebilmişlerdir. Bunun en somut örneği de sonraki bölümde tarihsel süreci hakkında bilgi verilecek olan ve son Endülüs Müslüman devleti olan Gırnata Emirliği’nin Hristiyan devletlerle gerçekleştirdiği barış antlaşmalarıdır. Öte yandan, Endülüs’te devletlerarasında gerçekleştirilen yazışmaların (mektuplaşmalar) da antlaşmalar kadar önemli bir diplomatik yöntem oluşturduğu görülmektedir. Bu döneme ait mektupların içeriği incelendiğinde önemli tarihsel olaylar hakkında bilgi sunmaktadır. Yöneticiler arasında gerçekleştirilen yazışmalarda iç ve dış siyasi sıkıntılardan bahsedilerek, yapılan antlaşmaların uygulanmasında yaşanan sıkıntıların tekrar dile getirilerek, çözüme kavuşturulmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Bu çerçevede bu bölümde, Gırnata Emirliği’nin kurulduğu döneme kadar yarımada kurulan Müslüman devletlerin gerçekleştirdiği diplomatik yazışmalar (antlaşmalar ve mektuplar) aracılığıyla diplomatik yazışma kültürü irdelenecektir.

¹⁷² Özellikle bu dönemde Hristiyan Mozarabların Hristiyan heyetlerin kabulünde mütercim olarak hazır bulunduğu görülmektedir. (Abdurrahman Ali Hacci, 2017, s.105; Muhammed ‘Abdu’l-mun’im el-Himyerî, 1984, s.79, 89, 92).

Müslümanlar Endülüs'ü fethettikleri ilk dönem yarımada bulunan yerel yöneticilerle çeşitli sebeplerle antlaşmalar imzalamışlardır. Bu çerçevede, 94/713 yılında İber Yarımadası'nın Müslümanlar tarafından fethinin başlangıcında 'Abdu'l-'Aziz b. Mûsâ b. Nusâyir ile Güneydoğu İspanya'da bulunan Mursiye bölgesinin yerel Vizigot yöneticisi Theodemir (Arapça kaynaklarda Vizigot yöneticinin adı Tudmîr b. Ğanderîs olarak geçmektedir¹⁷³) arasında Tudmîr¹⁷⁴ şehrinin teslim alınması sırasında bir barış antlaşması imzalanmıştır.¹⁷⁵ Tudmîr Antlaşması olarak kaynaklarda geçen bu belge Endülüs'te Müslümanlar ile Hristiyanlar arasında yapılan diplomatik yazışmaların ilk örneğini oluşturur. Bu antlaşma ile bölgenin kontrolü İspanya'daki Vizigotlardan Şam'daki Emevî Devleti'ne geçmiştir. Nicholas Drocourt *Christian-Muslim Diplomatic Relations* adlı çalışmada bu antlaşmanın, bu tarihe kadar Hristiyanlar ile Müslümanlar arasında yapılan antlaşmalarla benzerlik gösterdiğini belirterek, bu belgenin Endülüs tarihi için korunan en eski resmi belge olarak değerlendirilebileceğini ifade etmektedir. Ayrıca, Müslüman egemenliği altındaki Hristiyanların Müslüman makamlara sadakatleri, yıllık haraç ödemeleri karşılığında mallarını, yöneticilerini ve inançlarını koruyarak kısmi olarak özerkliklerini sürdürebildiklerini kaydetmektedir.¹⁷⁶ Başta Hristiyanlar olmak üzere gayr-i müslim toplumlara bu şekilde bir kısmi özerkliğin sonraki dönemlerde de Müslüman yöneticiler tarafından sağlandığı görülmektedir. Mikel de Epalza ise Hristiyanlar karşısında üstün bir askeri konuma sahip olmalarına rağmen Müslümanların, bölgenin Hristiyan yöneticisi için cömert ifadeler kullanmasını Hristiyanların baskın bir demografik

¹⁷³ Abdurrahman Ali Hacci, 2017, s.105; el-Himyerî, 1984, s.131.

¹⁷⁴ el-Himyerî, er-Ravdu'l-mi'târ'da Tudmîr şehrinin adını fetih sırasında buranın hükümdarı olan kraldan aldığını belirtir. (el-Himyerî, 1984, s.131-132; Abdurrahman Ali Hacci, 2017, s. 103)

¹⁷⁵ Reinhart Dozy, 2017, c. 1, s. 235.

¹⁷⁶ Nicholas Drocourt, 2010, s. 43.

yapıya sahip olmalarıyla açıklamaktadır.¹⁷⁷ Demografik üstünlüğe sahip olan Hristiyanların yeni yönetim içerisinde sorun çıkarmalarını (isyan vs) önlemek amacıyla bu tarz bir yöntem tercih edilmiş olabileceği akla gelmektedir.

"بسم الله الرحمن الرحيم، كتاب من عبد العزيز بن موسى بن نصير لتدمير بن غبدوش انه نزل على الصلح وان له عهد الله وذمته ونبيه صلى الله عليه وسلم ألا يقدم له ولا لأحد من أصحابه ولا يوخز ولا ينزع عن ملكه وانهم لا يقتلون ولا يسبون ولا يفرق بينهم وبين أولادهم ولا نسأؤهم ولا يكرهوا على دينهم ولا تحرق كنايسهم ولا ينزع عن ملكه ما تعبد ونصح وادى الذي اشترطنا عليه وانه صالح على سبع مداين اوريوالة وبلنئلة ولقنت وموله وبقسره وائه ولوزقة وانه لا يوي لنا ابقا ولا يؤوى لنا عدوا ولا يخيف لنا أمانا ولا يكتم خبر عدو عليه وان عليه وعلى أصحابه ديناراً كل سنة واربعة امداد قمح واربعة اسداد شعير واربعة اقساط طلا واربعة اقساط خل وقسطى عسل وقسطى زيت وعلى العبد نصف ذلك شهد على ذلك عثمان بن أبي عبدة القرشى وحبيب ابن أبي عبيدة بن ميسرة الفهمي وابو قائم الهذلى وكتب في رجب سنة أربع وتسعين من الهجرة." ¹⁷⁸

“Rahmân ve Râhim olan Allah’ın adıyla

Bu ‘Abdu’l-‘Aziz b. Mûsâ b. Nusâyır tarafından Gabdûş’un oğlu Tudmîr’e verilen; bir barış antlaşması ve Allah ile Peygamberin vaadini ve korunmasını tesis eden

¹⁷⁷ Mikel de Epalza, “‘Ahd, Muslim/Mudejar/Morisco Communities and Spanish-Christian Authorities”, **Negotiating Cultures: Bilingual Surrender Treaties in Muslim-Crusader Spain under James the Conqueror (Medieval Mediterranean: Peoples, Economies and Cultures, 400-1500)**, (edit: Ronert I. Burns, Paul Edward Chevedden, Mikel de Epalza), ABD, Brill, 1999, s. 201-202.

¹⁷⁸ Ahmed b. Yahyâ b. Ahmed b. ‘Umeyre ed-Dabbî, Buğyetu’l-multemis, Byy., 1882, s. 259; Muhammed Abdullah İnan, **Devletu’l-islâmi fi’l-enderus: ‘asru’l-evvel-kısmu’l-evel min el-fethî ilâ bidâyeti ‘ahdi en-nasîr**, Mektebeti’l-hânicî, Kahire, 4. Bs., 1997, s.55-56; Muhammed ‘Abdu’l-mun’im el-Himyerî, 1984, s. 131-132; Barbara H. Rosenwein, **Reading the Middle Ages Sources From Europe, Byzantium and The Islamic World**, 3. Bs., Londra, University of Toronto, 2018, s. 85.

(Allah onu kutsasın ve ona huzur versin) bir metindir. Biz, (‘Abdu’l-‘Aziz), kendisi ya da adamları arasında özel koşullar koymayacağız, onu ne rahatsız edeceğiz (taciz edeceğiz) ne de onu gücünden yoksun bırakacağız (iktidardan uzaklaştıracacağız). Onun taraftarları/ona tabii olanlar öldürülmeyecek, esir alınmayacak ve kadınlarından, çocuklarından ayrı bırakılmayacaklardır. Din meselelerinde onlara baskı yapılmayacak, kiliseleri yakılmayacak, kutsal nesneleri ülkelerinden alınmayacak; Tudmîr bizim onun için belirlediğimiz şartları yerine getirir ve (bizim onun için belirlediğimiz şartlara) bağlı/samimi kaldığı sürece. O yedi kasaba ile ilgili bir antlaşmaya varmıştır: Oryula (Orihuela), Mula, Lorka (Lorca), Belentele (Valentilla), Lakant (Alicante), İyh (Ello) ve İlş (Elche) şehirleridir. O (Tudmîr) ne kaçakları ne de düşmanlarımızı korumayacak, korunmuş bir kişiyi bizden korkmaya teşvik etmeyecek, düşmanlarımıza ilişkin haberleri gizlemeyecektir. O ve adamlarının her biri dört buğday ölçüsü (tahıl ve tarım ürünlerini sıralamıştır) ile birlikte aynı zamanda her yıl bir dinar ödeyecektir. Kölelerin her biri bu miktarın yarısını ödemek zorundadır.

Şahitler: Osmân b. Ubeyde el-Kureşî, Habîb b. Ebî Ubeyde el-Kureşî ve Ebû Kaim el-Huzelî’dir. Bu antlaşma senedi, 94 yılı Recep ayında yazılmıştır.”

Antlaşma metnine baktığımızda besmele ile başladığını görmekteyiz. İlk dönem metinlerde besmelenin çok kullanılmamakla birlikte, Emevî döneminin sonlarına doğru sözlü ve yazılı hitapta artık besmelenin bir kalıp olarak dile yerleştiği görülmektedir.¹⁷⁹ Gırnata dönemine ait diplomatik yazışmalarda ise besmele kullanımı görülmemektedir. İlk dönem Endülüs diplomasi yazışma geleneğinde Doğu etkisinin devamıyla tercih edildiği değerlendirilmektedir. Mektup tarzında kaleme alındığı anlaşılan belgenin başında gönderen ve gönderilen dolayısıyla antlaşmanın tarafları ifade edilmiştir. Antlaşmada kapalı bir nokta kalmayacak şekilde, Hristiyanların

¹⁷⁹ Kemal Tuzcu, **İslâm Dünyasında Kitap Kavramı ve Yazma Metodolojisinin Oluşması**, Nüsha, 2017, (44): 1-16.

Müslüman yönetimine karşı ödemesi öngörülen haracın miktarı ve cinsinin belirtilmesi gibi hususlar detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Metnin içerisinde geçen ‘*ahd*’ lafzı burada antlaşma anlamında kullanılmıştır. (Mikel de Epalza¹⁸⁰ Müslümanların Hristiyanlarla iki durumda antlaşma (burada metnin kendisinde de geçen Arapça ‘ahd’ kelimesini kastederek) yaptığını belirterek şu şekilde sınıflandırır: İlki Müslümanların askeri üstünlüğe sahip olduğu durumda gayr-i müslimler ile aralarındaki ilişkileri düzenleyecek koşulları belirlemek için yapılmasıdır. Diğeri ise fethedilen yeni bölgelerde yaşayan gayr-i müslimlere göre Müslümanların demografik olarak daha az sayıda oldukları durumdur. İkincisinde gerçekleştirilen antlaşmalarda belirli bir dengenin gözetildiğini ifade ederek, bu durumun fethedilen yeni yerlerde yerleşimlerin oluşturulmasına yardımcı olduğunu vurgular.) Hukuki bir dille kaleme alınan metinde antlaşma şartları açık, sade bir dille ifade edilmiştir. Ayrıca metnin sonuna antlaşmaya şahadet edenlerin isimleri yazılarak, antlaşmanın yazıldığı tarih, ay ve yıl olarak açıkça belirtilmiştir.

Valiler döneminden sonra ‘Abdu’r-rahmân b. Muâviye b. Hişâm’ın Abbâsîlerden kaçarak 138/755 yılında İspanya’ya gelmesiyle Endülüs Emevîler dönemi başlamış ve Müslümanlar bu yeni İslâm devleti çatısı altında siyasi birliklerini sağlayarak, içerde reform faaliyetleri gerçekleştirmiş dışarıda ise fetihleri sürdürmüşlerdir. Emevî Emirliği döneminde gayr-i müslimler (Hristiyan ya da Yahudilere) tam bir düşünce ve dini özgürlük tanınmıştır. Devlet yapısı içerisinde birçok önemli göreve atanan gayr-i müslimler¹⁸¹ diplomatik yazışmaların (yöneticiler arasında mektup alışverişi ya da antlaşma imzalanması gibi) yürütülmesi amacıyla Müslümanlarla birlikte aktif bir şekilde yer alarak, Müslüman-Hristiyan devletler

¹⁸⁰ Mikel de Epalza, 1999, s. 201-202.

¹⁸¹ Abdurrahman Ali el-Hajji, **Andalusian Diplomatic Relations with Western Europe During the Umayyad Period (138-366/755-976)**, Beyrut, United Distributing, 1390/1970, s.57.

arasında elçilik görevi üstlenmişlerdir. Böylece Emevîlerle birlikte Endülüs'te devletlerarası mektuplaşmaların elçiler aracılığıyla yapıldığı ve bu elçilerin kabulünde özel törenlerin düzenlendiği yeni bir anlayış ortaya çıkmıştır. Mektuplaşmaların elçiler aracılığıyla yapılmasına ilişkin örnek olarak el-Gazâl olarak bilinen Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Hakem Bekrî el-Ceyyânî'nin (154-250/770-864) faaliyetleri verilebilir. I. 'Abdu'r-rahmân, I. Hişâm, I. el-Hâkem, II. 'Abdu'r-rahmân ve Muhammed olmak üzere beş Endülüs Emîri döneminde yaşadığı belirtilen el-Gazâl, II. 'Abdu'r-rahmân tarafından Konstantinopolis ve Vikinglere elçilik görevleriyle gönderilmiştir. Muhammed Abdullah İnan¹⁸² el-Gazâl'ın II. 'Abdu'r-rahmân'ın Bizans İmparatoru'na yazdığı mektup ve hediyelerle birlikte bir heyetle Konstantinopolis'e gerçekleştirdiği ziyaretten bahsederek, el-Gazâl'ın Endülüs Emîri'nin elçisi olarak İmparator tarafından karşılanması ve buradaki görevini tamamladıktan sonraki ziyaretleri hakkında detaylı bilgi vermektedir. Hajji¹⁸³ de el-Gazâl ve onun Viking'e gerçekleştirdiği ziyareti belirterek, bu dönemde elçi olarak görev yapmış birçok ismi zikretmektedir.¹⁸⁴ Elçiler aracılığıyla antlaşmaların müzakere edilmesi, mektuplaşmaların gerçekleştirilmesi uygulaması yarımadanın Müslüman tarihinde sonraki dönemlerde de devam etmiştir.

Endülüs Emevîleri'nde ilk diplomatik temasların I. 'Abdu'r-rahmân'ın isyanları bastırmak ve içeride istikrarı sağlamak için Hristiyanlarla yaptığı barış antlaşmaları üzerinden gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu bağlamda Müslümanların Hristiyan devletlerle diplomatik temasları ilk başlarda daha çok barış antlaşmaları çerçevesinde gerçekleşmiştir. Bunun temel nedeni de Hristiyan devletlerin henüz bir devlet yapısı

¹⁸² Muhammed Abdullah İnan, Devletü'l-islâmi fi'l-endelus, 1997, s.282-285.

¹⁸³ Abdurrahman Ali el-Hajji, 1390/1970, s. 168-203.

¹⁸⁴ Bkz: Abdurrahman Ali el-Hajji, 1390/1970; İbn Dihye el-Kelbî, **el-Mutrib fi eş'âri ehli'l-Mağrib**, (thk: İbrahim el-Ebyârî, Hâmid Abdülmecîd, Ahmed Bedevî), Kahire, el-Matb'atu'l-emîriyyet, 1954, s.138-151.

içerisinde örgütlenmemiş olması ve yarımada genelinde yaşanan isyanlardır (bu dönemde Hristiyanlar da kendi içlerinde birlik sağlamak ve Müslümanlara karşı güçlerini toparlamak ihtiyacı içerisindedir). I. ‘Abdu’r-rahmân döneminde kuzeyde bulunan Hristiyanlarla güvenliği ve barışı sağlamak amacıyla 142/759 yılında aşağıda metni sunulan antlaşma imzalanmıştır.

"بسم الله الرحمن الرحيم. كتابُ أمانِ المَلِكِ المُعَظَّمِ عبدِ الرحمان، للبطارقة والرُّهبان والأعيان والنصارى والأندلسيين أهل قشتالة وَمَنْ تبعهم مِنْ سائر البلدان. كتابُ أمانٍ وسلامٍ، وشهد على نفسه أنَّ عهده لا يُنسخُ ما أقاموا على تأدية عشرة آلاف أُوقيةٍ مِنَ الذهبِ وعشرة آلاف رطل من الفِضَّة، وعشرة آلاف رأس من خيار الخيل، ومثلها من البغال، مع ألف درع وألف بيضة، ومثلها من الرماح، في كل عام إلى خمس سنين. كُتِبَ بمدينة قرطبة ثلاث من صفر عام اثنين وأربعين ومئة.¹⁸⁵

“Rahmân ve Râhim olan Allah’ın adıyla,

Azametli Kral ‘Abdu’r-rahmân’dan Psikoposlara, Papazlara, Rahiplere ve İspanya’nın diğer Hristiyanlarına, Kastilya Halkına ve onlara tabii olan herkese barış ve güvenlik (Emân) mektubudur. Melik/Kral, bu paktın/antlaşmanın kendisi tarafından sıkı bir şekilde korunacağına/sürdürüleceğine (antlaşmaya bağlı kalınacağına) nefsi üzerine söz verir. Hristiyan tarafı ise beş yıl için 10.000 altın ve 10.000 gümüş, 10.000 iyi at ve aynı şekilde katır, 1000 zırh, 1000 kılıç ve aynı sayıda mızrak olmak üzere hepsi beş yıla kadar her yıl ödendikçe bu antlaşmanın bozulmayacağına söz verir.

Kurtuba şehrinde, Safer ayının üçüncü gününde, 142/759 yılında yazılmıştır.”

Mektup kalıbında yazılan bu metin, bir antlaşma metnidir. Tudmîr Antlaşması’nda olduğu üzere besmele ile başladığı görülmektedir. Emevî

¹⁸⁵ Abdurrahman Ali el-Hajji, 1390/1970, s.61.

Halifelîğî'nin siyasi ve kültürel anlamda etkisinde olduğu düşünölen ilk dönemlerde Müslöman yönetimlerinin besmele ile başlama geleneğini sürdürmüşlerdir. Müslömanların güçlü olduğu ve Hristiyanların siyasi olarak dağınık bir yapıda bulunduğu bir dönemde kaleme alınan bu metindeki hitap tarzı diğerklerinden farklı olarak daha üst ve kendine güvenen bir üslup içermektedir. Giriş kısmında Müslöman yöneticinin kendisini (emîr ya da sultan yerine) kral olarak tanıttığı ve kendisini yücelttiğı görölmektedir. Antlaşmanın muhatapları arasında kilise görevlilerinin de belirtilmesi (kilisenin de antlaşmanın diğerk tarafı olması) bu dönem kilisenin siyasi olarak etkili olduğunu kanıtlamaktadır. Antlaşmanın içerisinde geçen kitâb kelimesi belge anlamında kullanılmıştır. Bu antlaşmanın bir barış ve emân mektubu/antlaşması olduğı görölmektedir. Antlaşma hükümlerinin detaylı bir şekilde yer aldığı bu belge hukuki bir dille, kısa ve öz cümle yapıları kullanılarak kaleme alınmıştır.

Ayrıca, I. 'Abdu'r-rahmân'ın son dönemlerinde Frenklerle barış yaptığı ve bu barış ortamında Şarlman (Kârluh) ile yazıştığı kaynaklarda belirtilmektedir. Makkarî¹⁸⁶ yazışmaların içeriğini şu şekilde özetlemiştir: “'Abdu'r-rahmân Frenk tiranlarından biri olan Frenk Kralı Karlûh (Charlemagne) ile yazıştı. Karlûh 'Abdu'r-rahmân'ın gücünü test ettikten sonra onu kararlı ve cesaretli buldu. 'Abdu'r-rahmân'ın dostluğunu kazanmak istiyordu (gönlünü almaya meyilliydi), ona evlilik teklif ederek, barışa davet etti. 'Abdu'r-rahmân ise barışı kabul etti, ancak evlilik gerçekleşmedi.” Burada belirtilenlerin doğruluğı hususunda farklı görüşler¹⁸⁷ olmakla birlikte söz konusu yazışmaların metinlerine ulaşılammıştır. Bu dönem yarımada devletleri arasında (özellikle kraliyet aileleri arasında yapılan evliliklerle siyasi birlik kazanan Hristiyan devletler) diplomasinin farklı bir türü yürütölmüştür. Müslömanların Emevî Devleti çatısı altında bir araya gelmesiyle Endölüs'te barış hüküm sürmüş, Emevî Emirliğı ya

¹⁸⁶ el-Makkarî, 1968, c.1, s.330.

¹⁸⁷ Abdurrahman Ali Hacci, 2017, s. 126-127-128.

da Halifeliği kısa süre içerisinde diğer Müslüman ve Hristiyan devletler arasında büyük bir saygı ve nüfuz edinerek farklı ülkelerden büyükelçileri Endülüs'e çekmiştir. Emevîlerin başkenti olan Kurtuba şehri büyükelçilerin gelmesiyle birlikte önemli diplomatik faaliyetlere ev sahipliği yaparak, Batı'da Müslüman diplomasisinin yönetildiği bir merkez haline gelmiştir. Yine bu dönemde ikinci bir diplomatik iletişim ağı oluşturan ve hükümete karşı isyan eden küçük grupların faaliyetleri de neredeyse tamamen sona ermiştir.¹⁸⁸ Müslümanlar ülke içerisinde çıkan isyanları bastırabilmek, Hristiyan devletler ise kendi aralarındaki anlaşmazlıkları gidermek amacıyla antlaşmalar imzalamış, antlaşma koşullarını müzakere etmek üzere iki taraf arasında heyetler gidip gelmiştir. Öte yandan, Kuzey Afrika'da Müslüman bir devlet olan Fatimilerin güçlenmesini Endülüs'teki egemenlikleri için bir tehdit olarak algılayan Endülüs yöneticileri Hristiyanlarla ittifaklar gerçekleştirmişlerdir. (Hristiyan devletlerle içeride ya da dışarıda başka bir Müslüman tehdidine karşı müttefik olma durumu İspanya Müslüman tarihi boyunca sık görülmektedir.) Hristiyanlar bu dönemde kendi içlerindeki tartışmaları bir kenara bırakarak, siyasi birliklerini sağlamaya başlamışlar ve bu kapsamda Kastilya 10.yy'ın ortalarında, Navarrâ ise Muvelled bir aile olan Benû Kasî ailesinin de desteğini alarak 7.yy'da bağımsızlıklarını kazanmıştır. Zaman içerisinde Hristiyan krallıkları kendi aralarındaki çekişmeleri bir kenara bırakarak Müslümanlara karşı ortak hareket etmeye başlamışlar ve Endülüs Emevîleri'ne karşı ayaklanan Müslüman isyancı gruplarla da zaman zaman işbirliği yaparak, bu durumu Müslüman yöneticilerine karşı kullanmışlardır. Endülüs Emevî yöneticileri ise çeşitli sebeplerle yarımadanın önemli Hristiyan devletleriyle (Frenkler, Almanlar, Vikingler gibi) aktif bir diplomasi yürütmüşlerdir. Endülüs Emevîleri'nin yıkılmasından sonra başlayan Beylikler döneminde gerçekleştirilen diplomatik faaliyetlere ilişkin kaynaklarda çok fazla bilgi yer almamaktadır. Beylikler olarak

¹⁸⁸ Abdurrahman Ali el-Hajji, 1390/1970, s. 65.

örgütlenen bu şehir krallıkları, bulundukları bölgede bağımsızlıklarını ilan ederek, gerek Hristiyanlarla gerek Kuzey Afrika'daki Müslüman devletlerle diplomatik temaslarda bulunmuşlardır. Özellikle bu dönem Müslümanlar arasında görülen dağınık ve çok başlı siyasi yapı Hristiyanların Endülüs'teki Müslüman şehirleri ele geçirmeleri için önemli bir fırsat sağlamıştır. Sonraki dönemlerde Beylikler, kendi bağımsızlıkları için tehdit olarak gördükleri Hristiyan devletlerine karşı Kuzey Afrika'da bulunan Murâbıtlar'dan askeri destek talep etmişlerdir. Bu süreçte Endülüs Müslümanları ile Kuzey Afrika Müslüman yöneticileri arasında elçiler aracılığıyla mektuplaşmalar gerçekleştirildiği görülmektedir. Kaynaklarda Leon ve Kastilya Kralı VI. Alfonso'nun İşbiliyye'yi kuşattığı sırada Endülüs bağımsız beyliklerinden İşbiliyye'nin yönetimini elinde bulunduran el-Mu'temid b. Abbâd'a mektup yazdığı ve el-Mu'temid'in bu mektuba cevap verdiği belirtilmektedir. Söz konusu mektupların metinleri aşağıda sunulmuştur.

Alfonso'nun el-Mu'temid'e hitaben yazdığı belirtilen mektup:

"كثير بطول مقامي في مجلسي الذبان، وإشتد عليَّ الحر، فأتحفني من قصر ك بمروحة
أرواح بها على نفسي، وأطرد بها الذباب عن وجهي."¹⁸⁹

"Burada uzun müddet oturduğumdan dolayı sinekler çoğaldı. Sıcaktan bunaldım. Sarayından bir yelpaze hediye et de kendimi serinleteyim. Onunla üzerimden sinekleri kovayım."¹⁹⁰

"قرأت كتابك، وفهمت خيلاءك وإعجابك، وسأنظر لك في مراوح من الجلود اللطيفة ترواح
منك لا تروح عليك، إن شاء الله تعالى."¹⁹¹

¹⁸⁹ el-Makkari, 1968, c. 4, s. 387.

¹⁹⁰ Abdurrahman Ali Hacci, 2017, s. 516.

¹⁹¹ el-Makkari, 1968, c. 4, s.387-388.

“Mektubunu okudum. Kasılmanı ve böbürlenmeni anladım. Sana Lamta (Mağrib’te bir şehir) derilerinden bir yelpaze arıyorum. İnşallah sana hayrı dokunur, seni sıkıntıya sokmaz.”

Müslüman ve Hristiyan yöneticiler arasında gerçekleşen bu yazışmalar savaş ortamında kaleme alınmıştır. Savaş ortamında kaleme alınması sebebiyle kısa tutulduğu değerlendirilen bu diplomatik mektuplarda, kinayeli bir dilin tercih edildiği anlaşılmaktadır. Her iki mektupta kısa ve sade cümlelerin kullanıldığı görülmektedir. Alfonso’nun mektubunda nefsi, vechi lafızlarının kullanımıyla anlatıma seçili bir üslup katılmıştır. İfade tarzından bu mektubun, çevirmenler tarafından Arapçaya çevrilmesi yerine Hristiyan tarafında yer alan ve anadili Arapça olan birisi tarafından yazılmış olabileceği düşünülmektedir. Daha sert bir dilin tercih edildiği el-Mu’temid’in cevabi mektubunda ise önceki mektupta ifade edilenlerle bütünlük arz eden, kinayeli bir üslup benimsenmiştir. (Kaynaklarda Kuzey Afrika’da yer alan Lamta şehrinin derileriyle ünlü olduğu belirtilmektedir. Bu kapsamda Kuzey Afrika Müslümanlarından gelecek yardıma güvenen el-Mu’temid’in bu şekilde muhatabına bir göndermede bulunduğu değerlendirilmektedir.)

Bu mektuplaşmaların tarihi hakkında tam bir bilgi yer almamakla birlikte, Tuleytula’nın Hristiyanların eline geçtiği tarihlerde (478/1085) gerçekleştiği belirtilmektedir.¹⁹² Bu dönemde Endülüs’ten Kuzey Afrika’ya birçok elçinin yardım talebiyle gidip geldiği görülmekle birlikte el-Mu’temid bizzat Murâbit Hükümdarı Yûsuf b. Tâşfîn’e mektup yazarak Endülüs’ün içinde bulunduğu durumu anlatmak üzere yanına gitmek için izin istemiştir.¹⁹³ Beylikler döneminde Müslümanlar, Hristiyanlar karşısında zayıf bir konumda olmaları sebebiyle diplomasiyi yoğun kullanılmış ve elçiler aracılığıyla yoğun bir mektup alışverişi gerçeklemiştir. Yûsuf b. Tâşfîn’in

¹⁹² Abdurrahman Ali Hacci, 2017, s. 517.

¹⁹³ a.g.e., s. 518.

Endülüs'e geçişini hızlandıran ve Hristiyanlarla Müslümanlar arasında gerçekleşen büyük bir savaş olan ve 'Asru'l-Murâbitîn başlığı altında da belirtilen ez-Zellâka Savaşı yaşanmıştır (479/1086). Hristiyanların Müslümanlar karşısında ağır bir yenilgiye uğradığı bu savaş sırasında iki taraf arasında karşılıklı elçiler gönderilerek, yazışmalar gerçekleştirilmiştir. İbn Tâşfîn tarafından ez-Zellâka savaşı sırasında Alfonso'ya yazdığı belirtilen bir mektupta;

"بلغنا يا لأذفونش أنك دعوت إلى الاجتماع بنا، وتمنيت أن تكون لك سفن تعبر بها البحر إلينا، فقد عبرنا إليك، و قد جمع الله تعالى في هذه الساحة بيننا و بينك؛ وسترى عاقبة دعائك (و ما دُعَاء الكافرينَ إِلَّا فِي ضلال) (غافر : 50) انتهى بمعناه، وأكثره بلفظه."¹⁹⁴

"Alfonso, öğrendiğimize göre, bizi toplantıya davet etmişsin. Binerek denizi geçip bize geleceğin bir geminin olmasını arzulamışsın. Sana istediğin gemiyi gönderdik. Allah Teâlâ bizi ve seni bu alanda bir araya getirdi. Davetinin ve duanın sonucunu göreceksin. (Kâfirlerin ibadetleri ve duaları (çağrılar) ancak bâtılla oyalanıp durmaktan, boşuna bir gayretten ibarettir."¹⁹⁵),¹⁹⁶

Kısa bir şekilde yazılan bu mektubun giriş kısmında mektubu yazan Müslüman yöneticinin Hristiyan yöneticiye nida edatını kullanarak seslendiği görülmektedir. Bu kullanım mektuba sözlü bir anlatım tarzı kazandırmıştır. İlk İslâmi dönem diplomatik yazışma geleneğinde daha sık karşılaşılan Kurân-ı Kerîm'den alıntı yapılması yönteminin bu dönem sürdürüldüğü anlaşılmaktadır. Dua cümlesi burada karşıdaki kişiyi alçaltmak amacıyla kullanılmıştır. Ayrıca kinayeli üslup burada da görülmektedir. Savaş sırasında yazılan bu mektup kısa, sade ve tehdit içeren bir üsluba sahiptir.

¹⁹⁴ el-Makkârî, 1968, c. 4, s.361-362.

¹⁹⁵ Kurân-ı Kerîm, 13/14.

¹⁹⁶ Abdurrahman Ali Hacci, 2017, s. 532.

Murâbit hükümdarı Yûsuf b. Tâşfîn beraberindeki birliklerle ez-Zellâka Savaşı'ndan sonra Endülüs'ten ayrılmıştır. Müslümanların askeri başarısına rağmen içinde bulundukları bölünmüş yapı Hristiyanların Müslüman bölgelerine yönelik saldırılarının devam etmesine neden olmuş, Endülüs Müslümanlarının tekrar Murâbitlardan yardım istemesiyle yarımadaya gelen İbn Tâşfîn Endülüs'te birliği sağlamaya çalışmış ve kendi ülkesine dâhil etmiştir. Sarakusta'nın Aragon Kralı I. Alfonso tarafından ele geçirilmesiyle Murâbitların Endülüs'teki hâkimiyetleri tehlikeye girmiş,¹⁹⁷ Kuzey Afrika ve Endülüs'te yerlerini Muvahhidler almıştır (540/1145).¹⁹⁸ Muvahhidler de Murâbit devletleri gibi Kuzey Afrika'da egemen oldukları süre boyunca Endülüs'ü yönetmişler, 620/1223 yılında geride varis bırakmadan ölen son Muvahhid Hükümdarı Yûsuf el-Mustânsır'la birlikte Endülüs'teki egemenlikleri son bulmuş, 668/1261 yılında ise Mağrib'de kontrolü tamamen ele geçiren Merînoğulları Devleti'nin kurulmasıyla birlikte yıkılmışlardır.¹⁹⁹ Muvahhidlerin kurulduğu döneme ait çalışmamıza örnek teşkil edebilecek bir belgeye ulaşamamıştır. Bu kapsamda bu başlık altında, metni günümüze ulaşan bir diğer önemli belge olan Azrak Antlaşması ele alınacaktır. Bu antlaşma, Müslümanlar ile Hristiyanlar arasında Arapça ve Latince olarak iki nüsha halinde, Belensiye'nin güneyinde bulunan bir dağ prensliğinin yönetimini elinde bulunduran Ebû 'Abdu'llâh Muhammed el-Azrak ile Aragon Kralı James Conqueror arasında 643/1245 yılında imzalanmıştır.²⁰⁰ Robert J. Burns, S. J. and

¹⁹⁷ W. Montgomery Watt, Pierre Cachia, 1967, s. 100.

¹⁹⁸ Abdurrahman Ali Hacci, 2017, s. 594.

¹⁹⁹ Abdurrahman Ali Hacci, 2017, s. 595-665; W. Montgomery Watt, Pierre Cachia, 1967, s.103-110.

²⁰⁰ Robert I. Burns, S. J., Paul E. Chevedden, "Al-Azraq's Surrender Treaty with Jaume I and Prince Alfonso in 1245: Arabic Text and Valencian Context", **Der Islam**, S. 66 (1), 1989, s. 1-37.

Paul E. Chevedden²⁰¹ *A Unique Bilingual Surrender Treaty From Muslim-Crusader Spain* başlıklı makalelerinde uluslararası antlaşmaların ortaçağda Müslümanlar ile Hristiyanlar arasında oldukça yaygın olduğunu belirterek, Azrak Antlaşması'nın Arapça ve Latince metnlerinin kopyalarının imzacı taraflarca muhafaza edilmesi sonucu günümüze ulaştığını kaydetmektedir. Ayrıca, Müslüman İspanya'nın 1200'li yıllarda Hristiyan istilacılara karşı ortak bir mücadele sunamayan ve kendi bütünlüklerini bile uzun süre koruyamayan küçük devletlere bölündüğünü, Kastilya – Leon ve Aragon - Katalonya Hristiyan Krallıklarının Endülüs'ün en önemli bölgelerini işgal ettiği ve İbn Hûd'un Mursiye'de, İbn el-Ahmer'in ise Gırnata'da sınırlı bir bölgede yönetimi elinde tuttuğu bir dönemde imzalanan bir teslimiyet antlaşması olduğuna dikkat çekmektedirler.

Müslümanlar Endülüs'ü fethettikten sonra burada bulundukları dönemdeki siyasi yapı, Hristiyan devletlerle ve Kuzey Afrika Müslüman devletleriyle yoğun bir diplomasi faaliyeti içerisinde olmalarını gerekli kılmıştır. Bu kapsamda birçok antlaşma imzalanmış, heyetler gidip gelmiş ve karşılıklı yazışmalar olmuştur. Bu dönemin tamamını özetlememiz burada mümkün olmamakla birlikte sınırlı sayıda belge üzerinden Endülüs'ün son Müslüman devleti olan Gırnata Emirliği dönemine kadarki diplomatik yazışma kültürü ele alınmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda bir sonraki başlık altında Endülüs'ün son Müslüman devleti olan Gırnata Emirliği hakkında genel bilgi sunularak, Gırnata ile Aragon Krallığı arasında devletlerarası düzeyde gerçekleştirilen diplomatik yazışmalar edebi açıdan ele alınacaktır.

²⁰¹ Robert J. Burns, S. J., Paul E. Chevedden, “A Unique Bilingual Surrender Treaty From Muslim-Crusader Spain”, **Negotiating Cultures: Bilingual Surrender Treaties in Muslim-Crusader Spain under James the Conqueror**, Leiden, Brill, 1999, s. 511-535.

II. BÖLÜM

2.1. GERNATA (GRANADA) EMİRLİĞİ

Müslümanlar ile Hristiyanlar arasında 609/1212'de gerçekleşen el-'İkâb Savaşı'nda (Las Navas de Tolosa) Hristiyanların kesin bir zafer kazanmasından sonra, 12.yy'da Kuzey Afrika ve Endülüs'ü yöneten Muvahhidler çökmüş, Kuzey Afrika'da Fas merkezli Merînoğulları yıkılan devletin mirasına sahip olabilmek için bölgedeki diğer Müslüman gruplarla mücadeleye girişmiştir.²⁰² Muvahhidlerin Kuzey Afrika'da karşılaştıkları isyanlar Endülüs'teki güçlerini kaybetme sürecini hızlandırmış ve bu dönemde Sarakusta'da (Zaragoza ya da Saragossa) hüküm süren ataları Hûdoğullarının başında bulunan Ebû 'Abdu'llâh Muhammed b. Yûsuf b. Hûd el-Cuzâmî²⁰³ Endülüs Müslümanlarını Doğu'daki Abbâsî halifelerine itaat etmeye çağırarak Muvahhidlere karşı isyana teşvik etmiştir.²⁰⁴ Muvahhidlerin kontrolü kaybederek İber Yarımadası'ndan ayrılmasından sonra İbn Hûd Mursiye'de Hristiyanlara karşı gelmiş ve Endülüs'ün önemli şehirlerini kendi yönetimi altına almıştır. Emîru'l-muslimîn, Seyfu'd-devle ve el-Mutevekkîl 'Alallah²⁰⁵ lakaplarıyla da adlandırılan İbn Hûd liderliğindeki bu yeni yönetim, İbn Hûd 635/1238 yılında bir suikast sonucu

²⁰² Robert J. Burns, S. J., Paul E. Chevedden, 1999, s. 511-535.

²⁰³ Abdurrahman Ali Hacci, 2017, s. 668.

²⁰⁴ 'Abdu'r-rahmân b. Muhammed b. Haldûn Hadramî, **Mukaddime**, (çev: Halil Kendir), Ankara, Yenişafak Yayınları, c.1., 2004, c.1, s.232.

²⁰⁵ Abdurrahman Ali Hacci, 2017, s.668; el-Makkarî, 1968, c.1, s.215; İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta fî ahhâri Gernata**, (thk: Muhammed Abdullah İnan), 2. Bs., Kahire, Mektebetu-l-Hânicî, c.1, 1393/1973, s.141.

öldürülene²⁰⁶ kadar Endülüs'ün büyük bir kısmını (Mursiye, Kurtuba, İşbiliyye, Gırnata, Malaka, el-Meriyje ve diğer şehirleri²⁰⁷) tek çatı altında toplamayı başarmıştır.²⁰⁸

Gırnata Devleti'nin kuruluşundan yıkılışına kadar geçen sürede yarımada Kastilya, Aragon ve Portekiz en güçlü devletlerdir. Muvahhidlerin yıkılmasından sonra Endülüs'teki Müslüman liderler çok fazla desteğe sahip olamamış, bazıları bir süre daha istikrarsız bir yapıda, yarı bağımsız şekilde hayatta kalabilmişlerdir. Kastilya'nın 628/1230'da Leon ile tekrar birleşmesiyle Hristiyanlar Müslümanlara karşı birlik olmuş ve 629/1231'de İbn Hûd önderliğindeki Müslümanlar Hristiyanlar karşısında ağır bir yenilgi almıştır. Ceyyân'ın (Jaen) kuzeyinde bulunan Arcûne²⁰⁹ (Arjona), nesebi Hz. Peygamber döneminde yaşayan Hazreç kabilesinin reisi Saad b. 'Ubâde el-Ensâri ile ilişkilendirilen²¹⁰ Ebû 'Abdu'llâh el-Ğalib Billâh Muhammed b. Yûsuf b. Ahmed b. Hâmîs b. Nasr b. Kays el-Hazrecî başkanlığındaki bir Arap kabilesinin kontrolü altındaydı. İbn el-Ahmer olarak da bilinen Muhammed b. Yûsuf, 629/1231 yılında Ceyyân, Vâdiâş (Guadix) ve Baeza'yı içerisine alan bir bölgenin kontrolünü ele geçirerek, kendi saltanatını ilan etmişti. İbn Hûd'un ölümüyle birlikte daha önce onun

²⁰⁶ Carl Brockelmann, **History of the Islamic People**, Londra, Routledge&Kegan Paul, 1949, s.213-214.

²⁰⁷ Abdurrahman Ali Hacci, 2017, s.669.

²⁰⁸ Robert J. Burns, S. J., Paul E. Chevedden, 1999, s. 511-535.

²⁰⁹ Günümüzde de küçük bir kasaba olan Arjona, Jaén'in kuzeybatısı ile Andujar'ın güneyinde yer almaktadır. (L. P. Harvey, **İslamic Spain 1250 to 1500**, The University of Chicago Press, Chicago and London, 1990.)

²¹⁰ İbnu'l-Hatîb, **el-'Alakâtu's-siyâsiyye beyne Memleketi Gırnata ve'l-Mağrib**, (thk: Dr. Muhammed Kemâl Şabân), Kültür Bakanlığı, Dâru'l-Kâtib, 776, s. 18; Carl Brockelmann, 1949, s.214; Abdurrahman Ali Hacci, 2017, s. 673; el-Makkarî, 1968, c.1, s.447.; Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Alî Kalkaşendî, **Subhu'l-a'sâ**, Mısır, Dâru'l-Kutub, c. 5, 1340/1922, s.260. (Kalkaşendî, Subhu'l-a'sâ'nın 5. cildinde Benî Ahmer devleti ile Endülüs Hristiyan Krallıkları hakkında özet bilgi vermiştir, s. 260-272)

egemenliği altında bulunan şehirler ile Gırnata 635/1238 yılında İbn el-Ahmer'in yönetimi altına girmeyi kabul etmiştir. İbn el-Ahmer Gırnata'yı, yeni kurduğu devletin başkenti yapmıştır. Bu dönem bir dizi sefer sonucu Endülüs'ün önemli şehirlerinden Kurtuba ve İşbiliyye Hristiyanların eline geçmiş, İspanya Yarımadası'ndaki Müslüman egemenliği tek bir istisna dışında ortadan kalkmıştır. Bu tek istisna ise Müslümanların Hristiyan saldırıları karşısında son bir sığınak olarak gördükleri Gırnata Nasrî Emirliği²¹¹'dir. İspanya'nın son Müslüman devleti olan bu küçük emirlik yaklaşık iki buçuk asır Hristiyanların saldırılarına karşı ayakta kalabilmiştir. Kuruluşundan itibaren dikkatli bir diplomasi faaliyeti yürüten Gırnata Emirliği, yerel isyancılara karşı Hristiyanlardan, Hristiyanlara karşı ise Kuzey Afrika Müslümanlarından destek alarak çok yönlü bir siyaset ve diplomasi yürütmüştür. Emirliğin kurulduğu bölgenin coğrafi özellikleri diğer etkenlerle birlikte Endülüs'te uzun süre var olmalarına imkân sağlamıştır.²¹² Emirliğin sınırları Endülüs'ün güney kesimine uzanmakla birlikte; doğu sınırı Mursiye eyaletindeki Lorka'dan, güneyde ise el-Vâdi'l-Kebîr (R. Guadalquivir) nehrinin Akdeniz'e döküldüğü kısımda el-Cezîretu'l-Hadrâ ve Cebelitarık Boğazı'na uzanmaktadır. Kuzey sınırları İşbiliyye ve Kurtuba'ya ulaşmakta olup, batısında Kâdis (Cadiz) vilayeti yer almaktadır. Ülkede üç büyük vilayet bulunmaktadır: el-Meriyye eyaleti²¹³ Akdeniz kıyılarına kadar Mursiye'nin de kapladığı alanı içermekte olup, el-Meriyye, Andaraş (Andarax), Dalias ve Berja, Purchena, el-Mansûra ve Bîre (Vera)

²¹¹ Batılı ve Doğulu kaynaklarda Gırnata (Granada) Krallığı ya da Emirliği olarak bilinen bu Müslüman devlet için çalışmamızda Emirlik ifadesi kullanılmıştır.

²¹² W. Montgomery Watt, Pierre Cachia, 1967, s. 110-111.

²¹³ el-Meriyye, İspanyolca da Almaria olarak bilinmekte olup, Endülüs'ün güneydoğusunda yer alan büyük bir sahil şehridir. Malaka (Malaga) ile arasında 222 km vardır. Vilayetin başkenti olan el-Meriyye, İslâmi dönemde güney Endülüs'ün en önemli iskelesidir. Emevî Halifesi 'Abdu'r-rahmân en-Nasır tarafından 344/955 yılında inşa edilmiştir.

vilayetin en önemli şehirleridir. Diğer büyük vilayeti olan Malaka Eyaleti²¹⁴ ise Gırnata'nın doğusunda yer almaktadır ve Akdeniz kıyısı ile komşudur. Malaka, Marbella, Runde (Ronda), Medina Antaquira (Antequera), Urcuzune (Archidona)²¹⁵, Comares, Tarîf (Tarifa), Cebelitarık (Gibraltar) ve el-Cezîretul-Hadrâ (Algeciras) vilayetin en önemli şehirleridir.²¹⁶ Önceleri İlbîre'ye bağlı küçük bir yerleşim yeri²¹⁷ ve Emirliğin başkenti olan Gırnata ise merkezde yer almakta ve güneyde denize uzanmaktadır. Gırnata, Vâdiâş, el-Hâma, Levşe (Loja), Huescar, Iznalloz bu vilayet içerisinde yer alan en önemli yerleşim merkezleridir. Ülkenin ortasından geçen el-Mansûra (Rio Almanzora) nehri tarım ve sulama faaliyetleri açısından ülkeye bir zenginlik katmıştır. Verimli toprakları, zengin madenleriyle Gırnata Emirliği yarımada içerisinde ve Kuzey Afrika'dan birçok Müslümanı kendisine çekmiştir. Bu son Müslüman Emirliği Endülüs şehirlerinin Hristiyanlar tarafından işgal edilmesiyle yaşadıkları bölgelerden ayrılmak zorunda kalan Müslümanlar için bir cazibe merkezi olmuştur. Gırnata'nın kurulduğu dönemde bağımsız statüde bulunan Müslüman yönetimlerin çoğunun bir süre sonra Kastilya'ya dâhil edildiği görülmektedir. Bu durumun birkaç istinası ise Oryula (Orihuela) ve İlş (Elche) gibi birkaç bölgenin Aragon'un eline geçmesidir. Bu küçük Müslüman yönetimlerin hiçbiri Gırnata Emirliği gibi savunmayı kolaylaştıran Hristiyan toplum merkezlerinden uzak, dağlık bir konuma ve Kuzey Afrika'dan gelen askeri yardımların kolaylıkla ulaşabileceği uzun bir deniz kıyısına sahip değildi. Gırnata'nın sahip olduğu bu coğrafik, demografik ve stratejik

²¹⁴ Sahil kenti olan ve İspanyolca da Malaga olarak bilinen bu şehir, Endülüs'ün güneydoğusunda yer alıp, Gırnata Emirliği'nin ikinci başkentidir.

²¹⁵ Şehir isimleri için bkz: S. Muhammed İmamuddin, 1990.

²¹⁶ İbnu'l-Hatîb, 776, s. 16.

²¹⁷ Nizamettin Parlak, **Endülüs'ün Çöküşü – Benî Ahmer'de Darbeler ve İsyanlar**, İstanbul, Hikmetevi Yayınları, 1. Bs., 2014, s. 62.

imkânlar daha öncede belirtildiği gibi uzun süre hayatta kalmasını sağlamıştır.²¹⁸ Böylece Gırnata tüm Endülüs'ün tek mirasçısı olarak yarımada'daki tartışmasız tek Müslüman güç olarak ortaya çıkmıştır. Endülüs'te yaşayan Müslümanlar bu işgaller sonucunda evlerinden çıkarılarak banliyö ya da mezralarda yaşamaya zorlanmıştır. Bu şartlar altında yaşamayı kabul etmeyen Müslümanların bir kısmı Kuzey Afrika'ya göç etmiş olsa da anavatanlarına yani Endülüs'e duydukları sevgi ve sınırlı ekonomik koşullar bu göç seçeneğini sınırlamıştır. Göç edebilecekleri tek yer olarak Gırnata Emirliği'ni bırakmıştır.²¹⁹ Böylece Gırnata Emirliği Hristiyan Krallıkları tarafından ele geçirilen her bölgeyle birlikte uzun bir süre Müslüman “göçmen” dalgasına ev sahipliği yapmıştır. Öteyandan, bazı Müslümanlar göç etmek yerine doğup büyüdüğü, yaşadığı toprakları terk etmeyerek Hristiyan yönetimi (Aragon, Kastilya, Navârre) altındaki topraklarda yaşamayı tercih ettiği görülmektedir. Yarımada'da yaşanan bu yeni durumla birlikte Endülüs tarihinde Hristiyan egemenliğinde yaşayan Müslümanları tanımlamak için yeni bir kavram ortaya çıkmıştır. İspanyolca Los Mudejeros (insancıl-insan seven²²⁰) olarak adlandırılan ve Arapça'da evcilleştirilmiş anlamına gelen *deccene*²²¹ kelimesinden türetilen *mudeccenûn*²²², 7.yy/13.yy'ın başlarında Hristiyan devletlerin

²¹⁸ L. P. Harvey, 1990, s. 41.

²¹⁹ L. P. Harvey, 1990, s. 52.

²²⁰ Abdurrahman Ali Hacci, 2017, s.680.

²²¹ Mudeccen kelimesini deccene sulâsî filinin tef'îl babından ism-i mef'ûlu olan mudeccenûn kelimesi: evcilleştirilmiş, ehilleştirilmiş, birinin hizmetine/emrine verilmiş anlamına gelmektedir. (Bkz: Serdar Mutçalı, **Arapça-Türkçe Sözlük**, İstanbul, Dağarcık Yayınları, 2012, s. 295.)

²²² İnan, Nihâyetu'l-Endelus adlı eserinde Endülüs'ün önemli merkezlerinin Hristiyanlar tarafından işgal edilmesiyle Hristiyan yönetimi altında yaşayan Müslümanlardan mudeccenûn ya da ehlu'd-deccen (İspanyolca Mudejares) olarak bahsetmektedir. Bu kelimenin de köken olarak evcilleştirmek, ehilleştirmek anlamına gelen deccene ve ya da tedeccun kelimelerinden türetildiğini ve evde beslenen kuş, evcil/dost hayvanlar için kullanıldığını belirtmektedir. (Muhammed Abdullah İnan, **Nihâyetu'l-Endelüs ve târihu'l-Arabî'l-mutanassırîn**, Kahire, Meketebetu'l-Hancî, 4. Bs., 1417/1997, s. 56)

egemenliği altında yaşamak zorunda kalan Müslüman tebaası için kullanılan bir kavramdır. Bu kavram kısa sürede yaygınlaşarak yarımada Hristiyan egemenliğinde yaşayan tüm Müslümanlar için kullanılmıştır. Endülüs topraklarının büyük kısmını elinde tutan Kastilya, belki de bu dönemin en fazla Müslüman nüfusuna sahip Hristiyan Krallığıdır. Kastilya toprakları içerisinde yaşayan Müslümanlar, Hristiyan bir dünyada nasıl Müslüman olunacağı sorunlarıyla uğraşırlarken aynı zamanda aljamaído (aljamia: Endülüs döneminde Arap harfleriyle yazılmış İspanyolca²²³) hakkında yoğun bir entelektüel faaliyet içerisine girmişlerdir.²²⁴ Ancak incelenen belgeler içerisinde bu yazıyla ya da dille yazılmış herhangi bir metne rastlanmamıştır. Bu süreçte Hristiyan yöneticiler yeni tebaalarının kendilerini yönetmelerine izin verecek bir sistem geliştirmeye çalışırken Müslümanlar da bu yeni şartlarda inançlarının gereklerini nasıl takip edeceklerini öğrenmek zorunda kalmıştır.²²⁵ Philip K. Hitti bu dönemde İspanya'nın Hristiyanlaşması ve birleşmesine ilişkin sürecin gerçekleştiğini belirtmektedir. Ayrıca, Hristiyan egemenliği altında yaşayan Müslümanların (mudejar ya da mudeccenûn) günümüzde Arapçayı unutmuş olduklarını ve Romen dilini benimseyerek Hristiyanlaşarak asimile olduğunu ifade etmektedir.²²⁶

Emirliğin başkenti olan Gırnata ismi zamanla Emirliğin kurucusu olan Benû Nasr ya da Benî Ahmer ailesinin ismiyle birleşmiş, olağanüstü koşullar altında kurulan bu küçük İslâm devleti siyasi karışıklıklara ve dışarıdan gelen tehditlere karşı dayanıklı durabilmeyi başarmıştır.²²⁷ Emevî Halifeliği döneminde önemli mevkilere sahip olan ve uzun zamandan beri İspanya'ya yerleşmiş olan I. Muhammed b. el-Ahmer el-Gâlib

²²³ <https://tureng.com/en/turkish-english/aljamia>; 30.05.2020, saat: 00:00

²²⁴ L. P. Harvey, 1990, s. 54.

²²⁵ a.g.e., s. 73.

²²⁶ Philip K Hitti, 1984, s. 551.

²²⁷ İbnu'l-Hatîb, 776, s. 17.

Billâh (İbn el-Ahmer), Benû Nasr kabilesinin başında bulunuyordu. Hıristiyan Kralları Endülüs Müslümanlarının lideri olmak konusunda İbn el-Ahmer ile İbn Hûd arasındaki mücadeleden yararlanarak, bu iki Müslüman lideri birbirlerine karşı kıskırtmıştır. İbn Hûd'un öldürülmesiyle en büyük rakibi ortadan kalkan İbn el-Ahmer, Endülüs Müslümanlarının kendisine biat etmesiyle kısa sürede bölgede en güçlü Müslüman lider olarak öne çıkmıştır. İbn el-Ahmer, güçlü bir lider olduğunu devletini ilk kurduğu dönemlerde gerçekleştirdiği siyasi manevralarla göstermiştir. Arcûne ile bağlantıları olan başka bir aile olan Benû Aşkabile²²⁸ (Kastilyalılar tarafından Benu Escayola olarak adlandırılmaktadır) ile evlilik yoluyla akrabalık ilişkisi oluşturmuş ve yeni devletin kuruluşunda bu Arap kabilesinin de desteğini almıştır.²²⁹ Gırnata'nın fethiyle birlikte kendi Emirliğini kuran I. Muhammed²³⁰, Gırnata ile özdeşleşen tarihi bir yapı olan el-Hamrâ sarayını ve kalesini inşa etmiştir. Bir dağ şehri olan Gırnata, I. Muhammed'in kurduğu yeni Emirliğin çatısı altında İber Yarımadası'nda yaşayan Müslümanlara bir süre daha hayatta kalabilecekleri bir sığınak sunmuştur.²³¹ Gırnata Emirliği'nin kuruluş döneminde Kastilya Kralı III. Ferdinand komutasındaki Hıristiyanlar, Ceyyân şehrine yönelik bir saldırı gerçekleştirmiş ve uzun süren bir kuşatmadan sonra I. Muhammed, III. Ferdinand ile 644/1246 yılında bir barış antlaşması yapmıştır. Batılı kaynaklarda Gırnata'nın Kastilya'ya büyük bir haraç ödediği ve I. Muhammed'in Kastilya Kralı'nın

²²⁸ Nizamettin Parlak ise Ben-î İşkaylûle olarak, S. Muhammed İmamuddin ise Benû Aşkabile olarak vermiştir. İbn Hatîb'in eserini tahkik eden Abdullah İnan ise bu ailenin ismini Benî İşkaylûle olarak zikretmiştir. (Bkz: Nizamettin Parlak, 2014, s. 143-156; S. Muhammed İmamuddin, 1990, s. 329; İbnü'l-Hatîb, 1393/1973, s. 191)

²²⁹ W. Montgomery Watt, Pierre Cachia, 1967, s. 541-542.

²³⁰ Gırnata tahtına çıkan emîrlerden tahta çıkışlarına göre numara verilerek bahsedilecektir.

²³¹ L. P. Harvey, 1990, s. 22.

derebeyi olmayı kabul ettiği ifade edilmektedir.²³² Arap tarihçilerinden İbn Haldun'un I. Muhammed'in bu kararını takdir ettiği anlaşılmaktadır: "Endülüs'ün batı bölgesinde, İbn el-Ahmer'in askeri güçleri, sınırdaki geniş ovalara bitişik olan toprakları savunmakta yetersizdi. Ülkesinin savunmasının sahip olduğundan daha fazla asker aramasını ve böyle bir savunmanın düşmanın daha fazla saldırmasını kışkırtarak direnme kapasitesini azaltacağını kabul ederek, barış karşılığında bunu Hristiyanlara verdi. Saldırı tehdidinden korunmak isteyen Müslümanları sahil boyunca sert ve dağlık bir araziye soktu, Gırnata'yı ikâmetgah olarak seçti ve el-Hamrâ'yı sarayı olarak burada inşa etti."²³³ Yirmi yıllık bir barış dönemini öngören bu antlaşmanın yazılıp yazılmadığı teyit edilememekle birlikte yeni kurulan devlete Endülüs'te kuruluş sürecini tamamlayabilmesi için zaman kazandırmıştır.²³⁴ Gırnata tarihi hakkında Batılı kaynaklarda özellikle üzerinde durulan bu derebeylik statüsü önemlidir. Endülüs topraklarının Hristiyan Krallıklar tarafından tek tek işgal edildiği ve Müslümanların İspanya Yarımadası'nda yalnızlaştırıldığı bir dönemde yeni kurulan bir Müslüman devletin kuruluşunu tamamlayabilmesi için bu tarz bir statüyü kabul etmesi akıllıca bir siyasi manevradır. Gırnata, sınır komşusu olan Kastilya Krallığı ile sınırlarını güvence altına alabilmek adına da uzlaşmak zorunda kalmış olabilir. 644/1246 yılında Kastilya ile Gırnata arasında imzalanan Ceyyân²³⁵ Antlaşmasından bahseden İlk Genel Kronik'te "Muhammed'in tüm topraklarıyla X. Alfonso'nun derebeyi olmaktan başka bir şey istemediği" ve III. Ferdinand 1252'de öldüğünde Gırnata Emîri I. Muhammed'in

²³² Bu antlaşma ve koşulları hakkında bazı Doğulu kaynaklar Batılı kaynaklarda yer alan bilgileri doğrulamaktadır. (Bkz: Ziya Paşa, **Endülüs Tarihi**, (çev: Yasemin Çiçek), 4. Bs., İstanbul, Timaş Yayınları, 2017, s. 264-265)

²³³ L. P. Harvey, 1990, s. 24-25.

²³⁴ Ziya Paşa, 2017, s. 24-25.

²³⁵ <https://www.britannica.com/place/Spain/The-rise-of-Castile-and-Aragon#ref587206>, 10.05.2020, saat: 17:51.

yönetimde olduğu süre boyunca ülke sınırları içerisinde büyük matem tutularak, ağıt yakıldığı belirtilmektedir. Kastilya'nın 1248'de İşbiliyye'yi almaya yönelik seferi sırasında Gırnata Emîri'nin İşbiliyye Müslümanlarına yardım etmek yerine Kastilya Kralı III. Ferdinand'a bu sefer için bir kuvvet göndererek destek olduğu ayrıca ifade edilmektedir. I. Muhammed'in Kastilya'nın derebeyi olması hususunun ise Arapça kaynaklarda yer almadığı görülmüştür. L. P. Harvey, Batı ve Doğu arasındaki iletişim eksikliğinden bahsederek bu durumun politik ve dilbilimsel bir problem olduğunu ifade etmektedir. Gırnata'nın derebeylik statüsünün Arapça kaynaklarda geçmemesinin dilsel bir sorun olduğunu vurgulayarak, aslında Arapçanın, hükmetme ve itaat etme gibi kavramları ifade edebilecek bir sözlüğe sahip olduğunu belirtir. Öteyandan tam olarak derebeyi terimini ifade edecek bir terim bulunmadığını ve bu kavramı açıklamaya en yakın terimin ise *mubâya'a*²³⁶ kelimesi olduğunu ifade etmektedir.²³⁷ Luis Suárez Fernández, Kastilya tarihi hakkında yaptığı okumalar çerçevesinde Gırnata'nın derebeylik statüsü hakkındaki görüşünü şu şekilde özetlemektedir: “1246'da Muhammed, Kastilya Kralı III. Ferdinand tarafından tanınmayı, çoğunlukla göz ardı edilmesine rağmen, Krallık yok oluncaya kadar yürürlükte kalan bir derebeylik karşılığında güvence altına almıştır.”²³⁸

I. Muhammed'in Gırnata Emirliği'nin kuruluşunda destek aldığı belirtilen Benû Aşkabîle ailesiyle sonraki dönemlerde iktidar sebebiyle yaşadığı sorunlar devletin içyapısında ciddi problemler oluşturmuştur. Zaman içerisinde Hıristiyan ve Müslüman diğer devletlerin de müdahalesiyle sorun daha da büyümüştür. Bu ailenin lideri olan

²³⁶ Mubâya'a kelimesi elbey'u lafzından türetilmiş mastar isimdir. Lane, satıcı ve alıcı arasında gerçekleştiği gibi kendisine emredilen her şeyi yapacak şekilde birisine saygı göstererek itaat etmek, birinin emri altına girmek şeklinde açıklamıştır. (Bkz: Edward William Lane, c. 1, 1968, s. 285.)

²³⁷ L. P. Harvey, 1990, s. 27.

²³⁸ Luis Suárez Fernández, “Kingdom of Granada”, *Encyclopaedia Britannica*, c.10, 1967, s. 670.

Ebu'l-Hasan 'Alî b. Aşkabile, I. Muhammed'in yönetiminin ilk yirmi yılı boyunca tüm eylemlerinde yakın, sadık ortakları ve işbirlikçileri olmayı sürdürmüşlerdir. Emirliğin ilk dönemlerinde I. Muhammed'in iktidardan vazgeçerek orduyu ve diğer günlük meseleleri arkadaşı Ebu'l-Hasan 'Ali'ye bıraktığı görülmektedir. Bu aile bireyleri Gırnata içerisinde yer alan önemli vilayetlerin yönetimini üstlenmiştir. I. Muhammed'in Emirliği Aşkabile ailesiyle paylaşma sözünü yerine getirmeyerek, kendisinden sonra çocukları Yûsuf ve Muhammed'i mirasçıları olarak ilan etmesi bu anlaşmazlığın nedenleri arasında gösterilebilir. Kastilya Kralı X. Alfonso önderliğindeki Hristiyan birlikleri Gırnata Emirliği'ne 659/1261 yılında bir saldırı düzenlemiştir. I. Muhammed Mağrib'den aldığı askeri destekle Hristiyan ordusunu durdurabilmiştir. Aşkabile ailesinin bireyleri Malaka'da dini bir çatıma ve sivil bir düzensizliğin olduğu 665/1266 yılında I. Muhammed'in bu şehri ellerinden almasından endişe etmişlerdir. Gırnata Emîri de isyanı bastırmak amacıyla şehri kuşatmış ancak kısa süre içerisinde isyanı bastırabilecek bir askeri güce sahip olmadığını anlamıştır. Çünkü Aşkabile ailesi Gırnata ordusu içerisinde güçlü bir konuma sahiptir ve Gırnata Emîri'nin saldırısına karşılık Kastilya ile ittifak arayışına girmişlerdir. Kastilya Kralı X. Alfonso'nun Benû Aşkabile'ye yardım etmek için şövalyelerinden Nuno Gonzalez de Lara yönetiminde bir askeri birliği göndermesi üzerine I. Muhammed Malaka kuşatmasından geri çekilerek, X. Alfonso ile müzakerelere başlamıştır. 666/1267 yılında iki ülke arasında Alcalá de Benzaide²³⁹de imzalanan ve bu isimle anılan barış antlaşmasıyla I. Muhammed'in X. Alfonso'ya toprak ve para (2.500.000 maravedis²⁴⁰) ödemesi kararlaştırılmıştır. (Joseph F. O'Callaghan ise 663/1264-665/1266 yılları arasında Hristiyan Krallıkların

²³⁹ Joseph F. O'Callaghan, **The Gibraltar Crusade Castile and the Battle for the Strait**, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 2011, s. 48-50.

²⁴⁰İspanya'da Müslümanlar zamanında kullanılan altın para birimi: <https://tureng.com/en/turkish-english/maravedi>, 30.11.2019, 17:31.

yönetimleri altında yaşayan Mudejarların ayaklandığını ve I. Muhammed'in ayaklanan Müslümanları desteklediğini ifade ederek, iki taraf arasında gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda bu antlaşmanın imzalandığını belirtmiştir.²⁴¹) Ayrıca X. Alfonso, I. Muhammed'den Benû Aşkabile ailesiyle bir yıllık bir ateşkes yapmasını, bu süre zarfında taraflar arasında uzlaşma sağlanamazsa X. Alfonso bu aileyi desteklemeyeceğini bildirmiştir.²⁴² Böylece Gırnata dışında Endülüs topraklarının büyük kısmı Hristiyanlar tarafından işgal edilmiştir.

Endülüs ve Gırnata tarihinde bu dönem yaşanan olayların edebiyata da konu edildiği görülmektedir. İspanya Müslümanlarının Hristiyanlar karşısında kaybedilen şehirlerin arkasından ağıtlar yaktığı ve yardım taleplerini bu ağıtlarla dile getirdiği görülmektedir. Endülüs'ün en tanınan edebiyatçılarından Ebû'l-Bekâ Sâlih b. Şerif er-Rundî'nin mersiyesi bu duruma güzel bir örnek teşkil etmektedir.²⁴³ Bu türü Abdurrahman Ali Hacci "el-Merâsi's-siyasiyye, el-buldâniyye/Siyasi ağıtlar veya memleket ağıtları" olarak adlandırmaktadır.²⁴⁴ Endülüs edebiyatında şehirler için yakılan ağıtların birçok örneğini görmemiz mümkündür.²⁴⁵

Aşkabile ailesine yardım etmek üzere Gırnata'ya gönderilen Nuno Gonzalez de Lara'nın Gırnata'da bulunan ve burayı X. Alfonso'ya karşı örgütlenmek için kullanan Ricos Hombres gibi birkaç asi soyluya katıldığı görülmektedir. Kastilya başta olmak üzere diğer Hristiyan Krallıkları Gırnata'daki iç karışıklıklara sürekli müdahale etmiş ve iç isyanları Gırnata devletini zayıflatmak için kullanmıştır. Hristiyan Krallıkları içerisinde yaşanan isyanlar da aynı şekilde Gırnata tarafından dış politikada önemli bir

²⁴¹ Joseph F. O'Callaghan, 2011, s. 59.

²⁴² a.g.e., s. 50.

²⁴³ Abdurrahman Ali Hacci, 2017, s. 700; el-Makkârî, 1968, c.4, s. 486-490.

²⁴⁴ a.g.e., 2017, s. 700.

²⁴⁵ Bkz: Nefhu't-tîb (1968); Nihâyetu'l-Endelus (1417/1997), (Belensiye'nin düşüşü ya da Tuleytula'ya ağıt gibi).

fırsat olarak görülmüş ve değerlendirilmiştir. Nuno Gonzalez de Lara önderliğinde bir grup asi soylunun Kastilya Kralına karşı 671/1272 yılında başlattıkları isyanı Gırnata'dan yönetmelerine I. Muhammed'in izin verdiği anlaşılmaktadır. Bu şekilde Gırnata siyasi tarihi boyunca her iki taraf da düşman hükümdarların karşısına çıkan isyancı grupları dönem dönem çıkarları çerçevesinde desteklemiş ve kullanmıştır.²⁴⁶ Bu olaylardan kısa bir süre sonra I. Muhammed Gırnata'ya çok yakın bir bölgeye gerçekleştirdiği askeri bir sefer sonrası dönüş yolunda atından düşerek vefat etmiştir. Babasından sonra Gırnata'nın Emîri olan II. Muhammed, babasının kurduğu devleti devam ettirebilmek için her türlü uzlaşmaya ve uluslararası güç dengesinin değişen yapısının gerektirdiği koşullar içerisinde farklı müttefikliklere katılmaya hazırlıklı bir şekilde tahta çıkmıştır. Bu dönem ve sonrasında Gırnata için önemli olan tek husus ise hayatta kalmaktır.²⁴⁷ Tahta çıktığı ilk dönemler II. Muhammed ile X. Alfonso arasında Gırnata'da bulunan asi Kastilya soyluları ile Kastilya'nın desteklediği Aşkabile ailesinden kaynaklı sorunların çözümüne yönelik müzakereler gerçekleştirilmiştir. Müzakerelerde Kastilya, Tarîf ve el-Cezîretul-Hadrâ limanlarının kendisine verilmesini; II. Muhammed ise X. Alfonso'nun Aşkabile ailesine verdiği desteği sonlandırmasını talep etmiştir. Bu koşullar altında II. Muhammed beraberinde Kastilya asi soylularının da olduğu bir heyetle X. Alfonso'nun İşbiliyye'deki sarayına gitmiş ve bu ziyaret hakkında Kastilya Kralının tarih yazıcısı şu şekilde not düşmüştür: "İşbiliyye'ye Gırnata Emîri (Kral ifadesi Emîr olarak çevrilmiştir), Prens Felipe, Don Nuño ve Gırnata'da bulunan diğer soyluların tamamı birlikte geldi, Kral onları güzel karşıladı, özellikle Gırnata Emîri olmak üzere onları onurlandırdı, bu ziyarette Emîre şövalyelik nişanı verdi. Gırnata Emîri Alfonso'ya olabildiğince sıkı bir şekilde, dostluğunu sundu, Kraliçe ve Don Fernando ile müzakerelerde çoktan kararlaştırıldığı gibi, her zaman için

²⁴⁶ L. P. Harvey, 1990, s. 38; Hugh Kennedy, 2014.

²⁴⁷ a.g.e., 1990, s. 38-39.

X. Alfonso'nun derebeyi olacağına ve gelirlerinden Kastilya parası olarak 300,000 maravedis ödeme yapacağına söz verdi. İşbiliyye'de kalışının tamamı boyunca, Alfonso, Gırnata Emîrini onurlandırdı. Gırnata Emîri daha sonra İşbiliyye'den yola çıktı ve Kral Alfonso ve beraberindekilerin tamamı onurlandırmak için şehir sınırlarına kadar ona eşlik ettiler.”²⁴⁸ Bu görüşmelerden sonra X. Alfonso'nun Müslüman topraklarına tekrar saldırmaya başlaması üzerine II. Muhammed Merînoğulları'nın desteğini alabilmek için Kuzey Afrika ile yoğun bir diplomatik temas içerisine girmiştir.²⁴⁹²⁵⁰ Çünkü bu küçük Emirliğin savunmasında temel destek unsuru Kuzey Afrika Müslümanlarından sağladığı yardımlardır. Merînoğulları Gırnata'nın yardım talebine cevap vererek 674/1275 yılında Tarîf adasına beş bin kişilik bir ordu göndermiş ve Merîn Sultanı Ebû Yûsuf Yakûb el-Mansûr Kuzey Afrika'dan ayrılarak ordusunun başında Müslümanlar ile Hristiyanlar arasında gerçekleşen bu savaşa katılmıştır.²⁵¹ Bu savaşta Hristiyanların Komutanı Don Nuno de Lara ile Aragon Kralı I. Jaime'nin oğlu Tuleytula Başpiskoposu II. Sancho öldürülmüştür.²⁵² Ebû Yûsuf daha sonra İşbiliyye'yi kuşatmış ve sonrasında Kastilya ordusuna karşı Endülüs Müslümanlarına destek amacıyla bir birlik bırakarak Mağrib'e geçmiştir.²⁵³ 675/1276 yılında Merînoğulları ve

²⁴⁸ L. P. Harvey, 1990, s. 151-152.

²⁴⁹ Bkz: İbn Ebî Zer' el-Fâsî, **el-Anîs el-Mutrîb Ravdu'l-Kirtâs fî'l-Ahbârî Mulûku'l-Mağrib**, Rabat, 1972; Essâvî Muhammed Essâvî, **Devletu Benî el-Ahmer ve'l-Mûrîskîyyûn**, Daru'l-'Alimiyye, 2010.

²⁵⁰ Nihâyetu'l-Endelüs kitabında yer alan ve bu dönem iki ülke arasında gerçekleştirilen diplomatik yazışmalara örnek teşkil eden mektup “II. Muhammed'in Merînoğulları Sultanı Ebû Yusuf'a muhatap mektubu” başlığı altında diplomatik yazışmalar kısmında ayrıca ele alınacaktır. (Bkz: Muhammed Abdullah İnan, Nihayetu'l Endelüs, 1417/1997, s. 98.)

²⁵¹ Abdurrahman Ali Hacci, 2017, s. 701; : Muhammed Abdullah İnan, Nihayetu'l Endelüs, 1417/1997, s.100; İbn Ebî Zer' el-Fâsî, **ez-Zehîratu's-seniyye fî't-tarihi'd-devleti'l-Merîniyye**, Rabat, 1972, s.148-156; İbnü'l-Hatîb, 1393/1973, s. 565-566.

²⁵² Joseph F. O'Callaghan, 2011, s.72; Abdurrahman Ali Hacci, 2017, s. 701-702-703.

²⁵³ Abdurrahman Ali Hacci, 2017, s.703; İbn Ebî Zer' el-Fâsî, 1972, s. 159.

Gırnata Kastilya Krallığı ile iki yıllık bir ateşkes imzalamıştır. Ebû Yakûb'un daha sonra II. Muhammed ve Benû Aşkabile ile görüşmek üzere 677/1278 yılında tekrar Endülüs'e geçtiği görülmektedir.²⁵⁴ Malaka Merînoğulları ve Gırnata Emirliği arasında el değiştirmiş²⁵⁵, daha sonra iki ülke arasında yapılan ittifak antlaşması kapsamında Endülüs Müslümanlarına destek sağlanması amacıyla Merînoğulları'na bırakılmıştır²⁵⁶.

Bu dönem ayrıca Kastilya Kralı Alfonso'nun Merînoğullarına karşı Memluk Devleti'nin desteğini alabilmek, Kudüs'teki Hristiyan yönetimini yeniden kurmak ve ticari ilişkileri geliştirmek amacıyla elçiler gönderdiği görülmektedir.²⁵⁷ Endülüs Müslümanlarına karşı tekrar bir Haçlı Seferi hazırlığı içerisinde oldukları anlaşılan Kastilya Kralı X. Alfonso ile Aragon Kralı I. Jaime arasında görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Aragon Kralı I. Jaime'nin kendisi tarafından yazılan ve İngilizceye çevrilen kroniğinde yer alan, I. Jaime'nin Kastilya Kralı X. Alfonso ile gerçekleştirdiği bir görüşmede “bunun üzerine Sarakusta'dan ayrıldım ve gönderildiği söylenen Kastilya Kralı'nın bulunduğu Lakant'a (Alicante) gittim. Lakant'ta onunla birlikteyken Aragonlu Baronların hem Kastilyalılarla hem de Moorlarla (Merînoğulları Sultanlığı kastedilmektedir) ikimize karşı antlaşmalar yaptıklarını kesin olarak bildiğini söyledi. Gırnata Emîri ve ayaklanmalar hakkında ne yapması gerektiği hususunda benden tavsiye istedi. Gırnata Emîri'nin isyanlara karşı yardım teklif ettiğini ve ayaklanmaların kendi sırası geldiğinde Gırnata Emîri aleyhine teklif sunduğunu söyledi, ona ne yapması ya da yapmaması ya da kime yardım etmesi gerektiğini bildirmeliyim.”²⁵⁸ “Ona şüphesiz ilk ittifak yaptığı kişiye yardım etmesi gerektiğini söyledim. Hangisi olduğunu

²⁵⁴ L. P. Harvey, 1990, s.153-154; Muhammed Abdullah İnan, Nihayetu'l Endelüs, 1417/1997, s.99-100.

²⁵⁵ a.g.e., 1990, s.157-158.

²⁵⁶ Abdurrahman Ali Hacci, 2017, s.704.

²⁵⁷ Joseph F. O'Callaghan, 2011, s. 72.

²⁵⁸ **The Chronicle of James I King of Aragon**, Surnamed the Conqueror, (Written by Himself), (çev: The Catalan By The Late John Forster), Londra, Chapman and Hall Lt., c. 2, 1883, s. 624.

sordum ve Gırnata Emîri dedi. Bunun üzerine ona şöyle söyledim: Eğer Gırnata Emîri seninle bir antlaşma yapmışsa ve bozmamışsa antlaşmaya sadakatle uymalısınız; ancak Gırnata Emîri kendisi antlaşmayı bozmuşsa ona uymak zorunda değilsin; antlaşma yapabileceğin (anlaşabileceğin), diğeriyle iyi ilişkilere sahip olmayan ayaklananların yanında yer almalısın. Bu şekilde bölünmüş olmalarını görmek çok güzel, Moorların bir gruptansa iki grup halinde olmaları bizim için daha iyi. Tavsiyemin ona iyi görüldüğünü ve kesinlikle takip edeceğini söyledi.” şeklinde not düşüldüğü görülmektedir. Bu kayıt bu dönem Hristiyan Krallıkların Gırnata Emirliği’ne karşı ikili görüşmeler gerçekleştirdiğini kanıtlaması açısından önemlidir. Gırnata Emirliği daha çok sınır komşusu olan Kastilya Krallığı ile sıcak çatışmalar yaşamış, ancak diğer bir önemli Hristiyan Krallığı olan Aragon ile ilişkilerini ise dostane bir şekilde sürdürmek için olağanüstü bir gayret göstermiştir. Bu sebeple Gırnata ile Aragon arasında gerçekleştirilen diplomatik yazışmalar Emirlik yıkılana kadar devam etmiştir. (Kastilya ve Aragon’un birleşmesi süreci Gırnata Emirliği’nin yıkılmasını hızlandırmıştır. Aragon ile gerçekleştirilen mektuplarda da görüleceği üzere Kastilya’ya karşı Aragon’un desteği Gırnata için hayati bir öneme sahiptir.) Aragon Kralı I. Jaime 1276 yılında vefat etmiş ve yerine oğlu III. Pedro (Pedro ismi bazı kaynaklarda Peter olarak verilmektedir) tahta çıkmıştır.

Batılı ve Doğulu kaynaklarda ilme olan ilgisinden dolayı bilge (the Wise, العالم) olarak adlandırılan Kastilya Kralı X. Alfonso’nun Krallığı’nda kendisine karşı bir memnuniyetsizlik olması²⁵⁹ ve 681/1282 yılında oğlu IV. Sancho’nun babasına karşı gelerek isyan etmesiyle devrik Kral X. Alfonso’nun Merînoğulları Sultanı Ebû Yûsuf el-Mansûr’un desteğini alabilmek için Runde yakınlarındaki bir adaya gittiği ve burada

²⁵⁹ Abdurrahman Ali Hacci, 2017, s. 704; Muhammed Abdullah İnan, Nihayetu’l Endelus, 1417/1997, s.104.

Sultan el-Mansûr ile bir görüşme gerçekleştirdiği görülmektedir.²⁶⁰ Bu dönemde Hristiyan ya da Müslüman olsun siyasi çıkarlar her şeyin üzerinde tutulmuş ve dini duygular, düşünceler ikinci plana atılmıştır. Müslüman İspanya tarihinde ittifakların ülkelerin çıkarları çerçevesinde hızlı bir şekilde değiştiğinin en iyi örnekleri bu dönemde görülmüştür. Kastilya Kralı X. Alfonso'nun Merîn Sultanı el-Mansûr ile müttefik olduğu sırada IV. Sancho Gırnata Emîri II. Muhammed ile işbirliği gerçekleştirmiştir.

Hristiyan-Müslüman ittifaklarıyla özellikle İslâmi İspanya'nın son dönemlerinde daha sık karşılaşılmaktadır. IV. Sancho'nun 683/1284 yılında Kastilya tahtına çıkmasıyla Merîn Sultanı el-Mansûr, 684/1285 yılında tekrar Endülüs'e geçerek Kastilya ile savaşmış, IV. Sancho'nun barış antlaşması imzalanması teklif etmesiyle el-Mansûr, Müslümanlar ile barış içerisinde yaşaması ve Endülüs'e saldırmaması şartlarını sunarak bu teklifi kabul etmiştir.²⁶¹ Böylece Kastilya ile Gırnata arasında ilişkiler düzelmiş ve Kastilya Kralı Benû Aşkabile ailesini destekleyen politikasını bırakmıştır. Desteksiz kalan Benû Aşkabile ailesinin önde gelenleri Merînoğullarının Kuzey Afrika'da kendilerine toprak vermesi sonucu 687/1288 yılında Gırnata'dan ayrılarak Kuzey Afrika'ya yerleşmiştir.²⁶²

İspanya Yarımadası'nda Müslümanlar ile Hristiyanlar arasında yaşananların temelinde ekonomik kaygılar yer almıştır. Kuzey Afrika'nın yarımadaya müdahalesi Gırnata ile Batı Akdeniz'in Hristiyan toprakları arasında ticaretin gelişmesine bir engel olarak algılanmıştır. Boğazlar üzerinden yürütülen ticaret Katalon ve Aragonluların ellerinde olmakla birlikte daha çok Cenova ve Pisa'daki İtalyan tüccarlar tarafından

²⁶⁰ Muhammed Abdullah İnan, Nihayetu'l Endelus, 1417/1997, s. 81,105, 170.

²⁶¹ Abdurrahman Ali Hacci, 2017, s. 706; Muhammed Abdullah İnan, Nihayetu'l Endelus, 1417/1997, s. 106; Joseph F. O'Callaghan, 2011, s. 90.

²⁶² L. P. Harvey, 1990, s.160.

kontrol edilmekteydi. İtalyan tacirler sadece Gırnata limanlarında gerçekleştirdikleri ticaretten değil, el-Vâdi'l-Kebîr'de Kastilya ile yaptıkları alımlardan da kazanç elde etmektedirler. Bu ekonomik savaş, politik ve askeri savaşlara yol açmıştır. Tarîf, Aragon'un da desteğiyle Kastilya tarafından Müslümanlardan alınmıştır. Müslüman ya da Hristiyan devletler ekonomik çıkarlarını korumak ya da arttırmak amacıyla her fırsatı değerlendirmiş ve bazen antlaşmaları ihlal etmişlerdir. Bu sebeple devletlerarasında gerçekleştirilen ittifaklar sürekli değişmiştir.²⁶³ Kastilya Krallığı'nda yaşanan iç sıkıntıları fırsat olarak değerlendiren Gırnata Emirliği yöneticileri Kastilya sınırlarına saldırılar gerçekleştirerek toprak elde etmeye ya da sınırlarını korumaya çalışmışlardır. 696/1296 yılında Gırnata ve Aragon taslak bir antlaşma üzerinde uzlaşarak, Aragon'un Mursiye'yi alması, Gırnata'nın ise Endülüs'te serbest olması hususunda anlaşmışlardır.²⁶⁴

İbn Haldun'un Gırnata devlet yapısı hakkındaki değerlendirmeleri Nasr Hanedanının aşiret yapısının devletin oluşmasında ve sonrasında devam etmesindeki rolünü sorguladığı görülmektedir.²⁶⁵ L. P. Harvey Gırnata'nın modern bir Avrupa ulusunun özelliklerinin çoğuna sahip olduğunu ve toplumu bir arada tutan bağların kabile değil, tek bir din (İslâm inancı), tek bir evrensel dil (Arapça) ve sadık halkları ile sınırların ötesinde olan Latince konuşan Hristiyanlar ile aralarındaki farklılığın farkında olan bir devlet olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, Gırnata Emirliği'nde yaşayan Müslümanlar için II. Muhammed döneminde bir ulus kimliği oluştuğunu kaydetmektedir.²⁶⁶

²⁶³ L. P. Harvey, 1990, s.161.

²⁶⁴ a.g.e., s.162. (Gırnata ile Aragon arasındaki 1296 antlaşması neredeyse yalnızca ticari meselelerle ilgilidir.)

²⁶⁵ İbn Haldun'un değerlendirmesi hakkında bkz: a.g.e., 1990, s.163-164.

²⁶⁶ a.g.e., s.166.

Emirliğin sonraki dönemlerinde istikrarın kaybolduğu ve tahta çıkan yöneticilerin uzun süre iktidarda kalmadığı görülmektedir. II. Muhammed'den sonraki dönemlerde yöneticilerin temel politikası mevcut rejimi korumaya ve sürdürmeye yönelik eylemler olmuştur. II. Muhammed'den sonra yerine oğlu Ebû 'Abdu'llâh (III.) Muhammed 701/1301 yılında yerine geçmiştir.²⁶⁷ Bu dönemde Gırnata'nın askeri başarılar elde etmesi üzerine Kastilya ile müzakereler başlamış, Kastilya Kralı IV. Fernando'nun şansölyesi Fernando Gómez de Toledo, tercüman olarak görev yapan Samuel adındaki bir Yahudi görevli eşliğinde, 702/1303 yılında Gırnata'ya bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Müzakereler sonucunda Kastilya Gırnata'nın savaş sonucu ele geçirdiği Tarîf hariç bazı bölgeleri (Alcaudete, Bedmar, Quesada ve Sancho IV'ün ölümünden bu yana alınan diğer yerleri) vermeye razı olmuş, karşılığında ise Gırnata'nın Kastilya'nın derebeyliği olduğunu kabul etmesini talep etmiştir (IV. Sancho'ya haraç ödemeye devam edecektir). Üç yıl boyunca geçerli olacak bu antlaşmayla Gırnata, boğazlarda egemen bir konuma sahip olmuştur. Kastilya kontrolündeki Gırnata'nın boğazların kontrolüne sahip olması çıkarlarına ters düşen Aragon Kralı II. Jaime elçisi Bernat de Sarria'yı Gırnata ve Kastilya ittifakına karşı birlikte hareket etmek için Merînoğullarıyla görüşmek üzere Kuzey Afrika'ya göndermiştir.²⁶⁸ Bunun üzerine II. Muhammed'in Veziri el-Dânî'nin, Bernat de Sarria'yı Gırnata'nın Kastilya ile olan uzlaşmasının Aragon ile mevcut iyi ilişkilerine engel olmayacağı hususunda ikna etmeye çalıştığı görülmektedir.²⁶⁹ Potekizli Dinis,

²⁶⁷ L. P. Harvey, 1990, s.166; Abdurrahman Ali Hacci, 2017, s. 707.

²⁶⁸ Joseph F. O'Callaghan, 2011, s. 120-121.

²⁶⁹ Bu olaylar çerçevesinde Gırnata Emîri'nin Aragon Kralına hitaben yazdığı 701/1302 tarihli mektupta Kastilya Krallığı'na karşı iki ülke arasında gerçekleştirilen ittifak kapsamındaki barış antlaşması vurgulanarak, Aragon'un bu antlaşmanın şartlarına riayet etmesinin beklendiği vurgulanmaktadır. (Bkz: 'Omer S'aydân, **el-'Alâkâtu'l-İsbâniyye el-Endelusiyye fî'l-Karni er-Râbi'** 'Aşer ve Sukûtu Gırnata, c. 1., Tunus, Menşûrâtı S'aydân, 2003, s.32; 3 No'lu belge)

İnfante Juan ve Sarakusta Psikoposu'nun arabuluculuk etmesiyle Aragon Krallığı da 704/1304 yılında bu antlaşmayı kabul ettiğini bildirmiştir.²⁷⁰

Gırnata Emîri III. Muhammed, Merînoğulları içerisindeki karışıklıklardan yararlanarak Septe yerlilerinin isyanını desteklemiş ve Septe yerlileri 704/1304 yılında bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Tilimsan'da (Tlemcen) yürütülen savaş sebebiyle askeri ve ekonomik kaynaklarını tükenen Merînoğulları bu isyana ilk etapta karşılık verememiş, ancak Gırnata'ya karşı oluşturulan Aragon-Kastilya ittifakına katılmıştır. Gırnata'nın önemli bölgeleri tekrar ele geçirmesi üzerine Kastilya tekrar harekete geçmiş ve Aragon Kralı II. Jaime ile Kastilya Kralı IV. Ferdinand arasında 708/1308 yılında Alcala de Henares antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre Gırnata topraklarının tamamı ele geçirilinceye kadar savaştan vazgeçmeyecekleri hususunda iki Krallık ortak karar almıştır. Aragon Krallığı Merînoğulları'nı da bu ittifaka dâhil etmiştir. Bu dönem yarımada çok yönlü bir dış politika yürütüldüğü görülmektedir. 709/1309 yılında Gırnata Sarayı'nda çıkan isyanda III. Muhammed'in Veziri İbn el-Hakîm el-Rundi²⁷¹ öldürülmüş, III. Muhammed ise el-Munekkeb'e

²⁷⁰ Joseph F. O'Callaghan, 2011, s. 120-121; L. P. Harvey, 1990, s.166.

²⁷¹ İsyancı grubun öfkesi İbn el-Hakîm'e yönlendirilmiştir, şüphesiz çoğu kişi tarafından iktidarın anahtarlarını elinde tutan kişi olarak algılanmıştır. İbn el-Hakîm'in ailesi 1280 ve 1290'larda kendilerini Runde bölgesinde neredeyse bağımsız kılmışlar, ancak müzakerelerle bu muhalif bölge II. Muhammed döneminde Gırnata Emirliği'ne katılmıştır. el-Hakîm, sekreter olarak II. Muhammed'in hizmetine girmiş ve sarayda en yüksek rütbeye yükselmiştir. III. Muhammed iktidara geldiğinde İbn el-Hakîm'i hizmetinde tutmayı sürdürmüş, 1303 yılıyla birlikte, iki bakanlığa atanmıştır. Kaynaklarda İbn el-Hakîm'in zenginliği ve sarayda yaşadığı görkemli yaşam tarzıyla birlikte, Hristiyanları ve Kuzey Afrika Müslümanlarını Gırnata'dan uzaklaştırdığı dış politikası sebebiyle halkın öfkesinin ona yönlendiği belirtilmektedir. Bakanın sarayı yağmalanmış, kendisi 'Âtiq b. Al-Mawl tarafından öldürülmüş ve cesedi kalabalıkta dolaştırılarak gömülmesine dahi izin verilmemiştir. el-Makkarî'nin bunun hakkında yazdığı bir şiir vardır. (L. P. Harvey, 1990, s.170; Hugh Kennedy, 2014, s. 286).

sürgüne gönderilmiş ve yerine kardeşi Nasr tahta çıkarılmıştır.²⁷² Nasr döneminde Gırnata Emirliği İspanya Yarımadası'ndaki Hristiyan düşmanlarının yanısıra Kuzey Afrika'daki Müslümanlarla da savaşmak zorunda kalmıştır. Yalnızlaşan Gırnata Emirliği tekrar eski politikasına geri dönerek Merînoğulları ile uzlaşmaya çalışarak el-Cezîretul-Hadrâ ve Runde'ye kadar olan toprakları geri vermiştir. Bu dönem Gırnata'nın en büyük kaybı Cebelitarık'tır. Kastilyalılar tarafından işgal edilen Cebelitarık 733/1333 yılına kadar Hristiyanların kontrolünde kalmış, 1333-1464 yılları arasında tekrar Müslümanların yönetimine geçmiştir.²⁷³ Nasr döneminde Kastilya'nın onayını alan Aragon Krallığı el-Meriyye'yi kuşatmış, ancak Müslümanların savunması karşısında başarısız olmuşlardır.²⁷⁴ Başarısız Hristiyan saldırısı sonrasında geride kalan ve bölge Müslümanları için sorun çıkaran bazı yaya birliklerin el-Meriyye'de hapsedildiği anlaşılmaktadır. Aragon askerlerinin esaretleri süresince Gırnata Emirliği'ne yapılan şikâyetler üzerine Emîr Nasr tarafından kaleme alınan bir mektupta “Onlara bir ev tahsis ettik, kendi masraflarımızdan/giderlerimizden (masraflarını karşılayarak) onlara yiyecek verdik çünkü bazıları çok açtı. Bunu da size olan saygımızdan dolayı yaptık. Gemileri gönderir göndermez serbest bırakılmalarını emredeceğiz” ifade edildiği görülmektedir.²⁷⁵ Müslümanların el-Meriyye ve el-Cezîretul-Hadrâ savunması büyük bir başarı örneği oluşturmakta olup, böylece Hristiyan Reconquistası bir süre daha ertelenmiştir. Nasr hayatının son 8 yılını Vâdiâş'ta sürgünde geçirmiştir.²⁷⁶ Ebû Velîd (I.) İsmâîl'in 713/1314 yılında Gırnata

²⁷² L. P. Harvey, 1990, s.168-169.

²⁷³ a.g.e., 1990, s.171; Joseph F. O'Callaghan, 2011, s. 127-128-129.

²⁷⁴ el-Meriyye'nin işgali hakkında detaylı bilgi için bkz: Ebâ 'Abbâs Ahmed b. Muhammed el-Miknâsî, Durretul'l-Hicâl fi Esmâi er-Ricâl, 1971, Daru'l-Kutub; L. P. Harvey, 1990, s.174.

²⁷⁵ Burada bahsedilen mektubun, diğer alt başlık altında sunulan 10 No'lu belge altında yer verilen mektup olduğu değerlendirilmektedir. (L. P. Harvey, 1990., s.179; 'Omer S'aydân, 2003, c.1, s. 45.)

²⁷⁶ L. P. Harvey, 1990, s.180.

tahtına çıkmasıyla Benî Ahmer ailesinin farklı bir kolu iktidara gelmiştir. Kastilya Gırnata'ya karşı saldırıya geçtiği zaman I. İsmâîl Hıristiyanlara karşı Merînoğulları Sultanı Ebû Sa'îd'den yardım istemiştir. Merînoğulları Sultanı, İsmâîl'in Osmân b. Ebû'l 'Alâ'yı²⁷⁷ teslim etmesi gibi isteklerini yerine getirmekten kaçınması üzerine bu yardım talebini geri çevirmiştir.²⁷⁸ Müslümanlar ile Hıristiyanlar arasında 719/1319²⁷⁹ gerçekleşen ve Bîre (Vera) savaşı olarak kayıtlara geçen bu savaştan Batılı kaynaklar 1540 Müslümanın öldürüldüğü büyük bir zafer olarak bahsederken, Arapça kaynaklar ise Müslümanların görkemli bir zaferi olarak ifade eder²⁸⁰. Kastilya birliklerinin Müslümanlar karşısında mağlup olduğu bu savaş hakkında farklı hikâyeler anlatılmaktadır.²⁸¹ Küçük yaşta Kastilya tahtına çıkan XI. Alfonso döneminde Kastilya'da soylular arasında yaşanan çatışmalardan kaynaklı krizler yaşandığı görülmektedir. Bu dönem Gırnata ile Aragon arasındaki ilişkiler sıcak ve arkadaşça bir ortamda devam etmiştir. L. P. Harvey, el-Hâjj Ahmed b. 'Abd'ul-Selâm adında Gırnata'dan Mısır'a gönderilen bir elçinin, İskenderiye'den Barselona'ya (ya da Belensiye'ye) dönüşü sırasında Hıristiyan topraklarında olduğu süre zarfında II. Jaime

²⁷⁷ I. İsmâîl döneminde Vezirlik makamına getirilen Osmân b. Ebû'l 'Alâ'nın Aragon Kralı II. Jaime'ye sadakatini vurgulayan bir mektup kaleme aldığı görülmektedir. 1314 yılına ait bu mektupta Kastilya işgaline karşı Merînoğulları'nın destek vermemesi üzerine Gırnata Vezirinin Aragon'dan destek sağlamaya çalıştığı değerlendirilmektedir. (Sonraki bölümde 6 No'lu belge olarak sunulan mektup; Bkz: 'Omer S'aydân, 2003, c. 1, s.40)

²⁷⁸ Muhammed Abdullah İnan, Nihayetu'l Endelus, 1417/1997, s. 117-118; Abdurrahman Ali Hacci, 2017, s. 707-708.

²⁷⁹ Sözkonusu savaşın tarihi bazı kaynaklarda 718/1318 ya da 716/1316 olarak verilmiştir. (Bkz: İbnu'l-Hatîb, 1393/1973, c. 1, s. 389; Kalkaşendî, 1340/1922, s.261-262.)

²⁸⁰ Muhammed Abdullah İnan, Nihayetu'l Endelus, 1417/1997, s.118,171; İbnu'l-Hatîb, 1393/1973, c.1, s. 389; el-Makkarî, 1968, c.1, s.449-450; L. P. Harvey, 1990, s. 180-181; Joseph F. O'Callaghan, 2011, s. 148.

²⁸¹ Bkz: L. P. Harvey, 1990, s. 180-181-182.

tarafından cömert bir şekilde ağırlandığı ve kendisine ikamet edeceği bir ev tahsis edildiğini belirtmektedir. Gırnata'ya dönerken elçinin, Mısır Sultanının resmi yazışmalarını içeren büyük bir ahşap evrak kutusunu kaldığı evde bıraktığını fark etmesi üzerine I. İsmâîl'in Veziri Osmân b. İdrîs b. 'Abdu'llâh'ın Aragon Kralına resmi kısa bir mektup yazarak²⁸², bahsedilen evde bir arama yapılmasını ve kutunun geri gönderilmesini talep ettiğini kaydetmektedir.²⁸³ Son olarak Harvey, olay hakkındaki bilgisinin Aragon arşivlerinde bulunan mektuba dayandığını eklemektedir. Bu olaya rağmen Gırnata ile Aragon arasındaki iyi ilişkiler kesintiye uğramamıştır. İki devlet arasında gerçekleştirilen diplomatik yazışmaların büyük kısmı mahkûmların durumu hakkındadır. Mektupların incelenmesinden bazı mahkûmların iade edildiği anlaşılmakla birlikte mektupta geçen bazı esirlerin durumu hakkında ise yetkililerin bilgileri olmadığı ya da bu kişilerin kanuna uygun bir şekilde gözaltına alındığının belirtildiği görülmüştür. Aragon ile ilişkiler bazı dönemler gergin olsa da iletişim kanalları sürekli açıktır. Bu durum Gırnata Emirliği'nin yarımada bulunan Hıristiyan devletlerle ilişkilerinin egemen devlet statüsünde sürdürüldüğünü göstermektedir. I. İsmâîl'in saltanatının sonlarına doğru Gırnata ile Aragon arasında gerçekleştirilen yazışmalarda da görüleceği üzere (çalışmamıza dâhil ettiğimiz bazı mektuplarda) Yûsuf b. Muhammed b. Kemâşe'nin adını duymaya başlıyoruz. Bu aile ülkenin kuzeyine ve doğusuna uzanarak ileri karakollardan birisi olan Bîre'nin valiliğini üstlenmiş ve Gırnata Emirliği yıkılana kadar ülke yönetiminde etkili olan önemli liderler ve devlet adamları yetiştirmiştir.²⁸⁴ I. İsmâîl'in bir suikast sonucu öldürülmesi üzerine Gırnata

²⁸² Burada bahsedilen mektubun metni Gırnata dönemine ait diplomatik belgelerin yer aldığı bir diğer bölümde 20 No'lu belge adı altında verilmiştir. (Bkz: 'Omer S'aydân, 2003, s.133.)

²⁸³ L. P. Harvey, 1990, s. 183.

²⁸⁴ a.g.e., 1990, s. 183-184. (Gırnata ile Kastilya arasında I. İsmâîl'in saltanatı sırasında gerçekleşen ve Bîre (Vera) savaşı olarak anılan bir savaş sonrası Bîre Valisi Yûsuf b. Muhammed b. Kemâşe tarafından

tahtına 725/1325 yılında oğlu Ebû ‘Abdu’llâh (IV.) Muhammed geçmiştir.²⁸⁵ Hristiyanların (Kastilya ve Aragon’un önderliğinde) Gırnata’ya karşı ortak bir saldırı gerçekleştirmesi sonucu IV. Muhammed’in Merînoğulları’nın desteğini alabilmek için Kuzey Afrika’ya gittiği görülmektedir. Merînoğulları’nın da desteğiyle Müslümanlar bu dönem Cebelitarık’ı 733/1333 yılında geri almayı başarmışlardır. IV. Muhammed’de babası gibi kendi çevresi tarafından katledilmiş, yerine oğlu Ebû’l-Haccâc (I.) Yûsuf gelmiştir.²⁸⁶ I. Yûsuf’un diğer yöneticilerden farklı olarak Gırnata yaşamına ve kültürüne katkısı büyüktür.²⁸⁷ Bu dönem el-Hamrâ Sarayı’na erişimi sağlayan ve giriş kapısı olarak tasarlanan Puerta de la Justicia’yı yaptırmıştır.²⁸⁸ Babası önemli bir devlet adamı olan Gırnatalı edebiyatçı, tarihçi ve yazar olan Lisânuddîn b. el-Hatîb’in I. Yûsuf döneminde ismi duyulmaya başlamış ve 749/1348 yılında Gırnata Vezirlik makamına geçmiştir. I. Yûsuf döneminde İbn el-Hatîb gibi önemli devlet adamlarının da desteğiyle bir barış dönemi hüküm sürmüştür. Barış ortamının korunması amacıyla I. Yûsuf zamanında yürütülen müzakerelere ilişkin “Merînoğulları Sultanı Ebû’l-Hasan, oğlu Ebû Mâlik’i beraberinde iki şövalyeyle Kastilya ile bir süreliğine ateşkes istediğini belirten mektupları iletmek üzere Kastilya Kralına gönderdi. Ebû Mâlik’e Sultan Ebû’l-Hasan ve ordusunun ateşkese dâhil edilip edilmeyeceği sorulursa bilgisi olmadığı şeklinde cevap vermesi tembihlenmişti. Ancak eğer Kastilya Kralı sorgulamak için elçiler gönderirse, şüphesiz tatmin edici bir yanıt alacaktı. Mağriblilerle bir süreliğine

Aruyûle Valisi Don Arnû Turâş’a muhatap bir mektup bulunmaktadır. Gırnata dönemi diplomatik yazışmalar kısmında 4 No’lu belge başlığı altında sunulmuştur. (Bkz: ‘Omer S’aydân, c. 1, 2003, s.60)

²⁸⁵ Abdurrahman Ali Hacci, 2017, s. 709; L. P. Harvey, 1990, s. 187; Joseph F. O’Callaghan, 2011, s. 156, 159-160.

²⁸⁶ Joseph F. O’Callaghan, 2011, s. 165; L. P. Harvey, 1990, s. 190; Abdurrahman Ali Hacci, 2017, s. 710.

²⁸⁷ Muhammed Abdullah İnan, Nihayetu’l Endelus, 1417/1997, s. 125.

²⁸⁸ L. P. Harvey, 1990, s. 190.

ateşkes kararı almanın kendisi için uygun gören Kastilya Kralı, Seville Eyalet Başkanı ve Temsilcisi Gonzalo García de Gallegos'u Ebû Mâlik'in talep ettiği ateşkes için Ebû'l-Hasan'ı davet etmek üzere gönderdi; Ebû'l-Hasan bunu kabul etti ve ayrıca yeni atanan Gırnata Emîrinin kendisinin koruması altına alınmasını sormak üzere bir elçi gönderdiğini belirtti. Bunun üzerine, Gırnata Emîrinin müzakerelere Merînoğullarının Sultanı Ebû'l-Hasan'ın derebeyi olarak katılmasına izin verilmesini ve Kastilya Kralının Ebû'l-Hasan'a hürmeten, Gırnata Emîrlerinin ateşkes dönemlerinde ödemek zorunda olduğu haraç ödemelerini kaldırmasını istedi. Kastilya Kralı Mağriblilerle bir süredir yapmayı arzu ettiği barış ve ateşkes için farklı bir alternatifi olmadığını gördü, çünkü Kastilya Kralının kendi topraklarında barışı sağlamaya ihtiyacı vardı, Gonzalo García'ya dört yıl için tanımlanan şartlar üzerine imza atmasını söylemek üzere bir elçi gönderdi. Bu elçi, Sultan Ebû'l-Hasan'ın altın mührüyle mühürlenmiş şartları içeren belgeleri getirerek, söyleneni yaptı.”²⁸⁹

741/1340 yılında Gırnata ile Kastilya arasında bir savaş yaşanmıştır. Savaşın başlarında galip gelen Müslüman birlikleri Tarîf'e doğru ilerlemiş, Kastilya Kralı XI. Alfonso'nun Portekiz Prensesiyle evli olması sebebiyle Portekiz'den destek alarak bu ilerleyişi durdurmuştur. “Tarîf Savaşı”²⁹⁰ (Salado Savaşı) olarak adlandırılan bu savaşta Müslümanlar Hıristiyanlar karşısında ağır bir yenilgi almışlardır. Savaş sonrasında iki taraf arasında müzakereler gerçekleştirilerek, barışın kurulmasına yönelik yoğun bir diplomatik faaliyet yaşanmıştır. Müzakerelerin başarısız olması sonucu Gırnata Emîri I. Yûsuf Gırnata'ya dönmüştür.²⁹¹

²⁸⁹ L. P. Harvey, 1990, s. 191-192. (Harvey ayrıca, bu kayıtlardan yola çıkarak Gırnata'nın iki büyük devlet arasında bir piyon olarak görüldüğünü belirtmektedir.)

²⁹⁰ Bkz: L. P. Harvey, 1990, s. 192-193; Muhammed Abdullah İnan, Nihayetu'l Endelus, 1417/1997, s. 127-128; el-Makkarî, 1968, c. 5, s. 14-15; Abdurrahman Ali Hacci, 2017, s. 710-711; Joseph F. O'Callaghan, 2011, s. 189; Hugh Kennedy, 2014, s. 288.

²⁹¹ L. P. Harvey, 1990, s. 198.

Kastilya Kralı Tarıf Savaşı'nın ardından Gırnata'nın Kuzey Afrika Müslümanları ile bağlantısını kesmek amacıyla el-Cezîretul-Hadrâ'ya saldırmış, zorlu bir kuşatmanın ardından 745/1344 yılında bu bölge Hristiyanların eline geçmiştir. Her iki tarafta yer alan liderler (Gırnata ile Kastilya) ülkelerinde yaşanan başka sorunlar sebebiyle müzakereler yürütmek zorunda kalmışlardır.²⁹² Müzakerelerin (gerek Kastilya gerek Aragon ile) elçiler aracılığıyla gerçekleştirildiği görülmektedir.²⁹³ 749/1348 yılında Avrupa tarihinde Kara Ölüm olarak adlandırılan büyük bir veba salgını görülmüştür. Yarımada'nın batı kıyılarına yayılan salgın, Akdeniz kıyılarında Barselona, Belensiye ve el-Meriyye'yi etkisi altına alarak bu bölgelerden Gırnata, Malaka ve Emirliğin diğer kasabalarına doğru ilerlemiştir. Cebelitarık'ı kuşatmaya karar veren Kastilya Krallı XI. Alfonso'nun da veba salgını sonucu hayatını kaybetmesiyle Kastilya tahtına 750/1350 yılında oğlu I. Pedro (bazı kaynaklarda Peter olarak da verilmektedir) çıkmıştır.²⁹⁴ Gırnata Emîri I. Yûsuf ise 756/1354 yılında Gırnata'daki Büyük Cami'de namaz kılarken öldürülmüş yerine (V.) Muhammed el-Ğânî Billâh geçmiştir.²⁹⁵ Böylece Gırnata Emirliği'nde kesintiye uğrayan bir saltanat örneği görülmeye başlanmıştır.²⁹⁶ V. Muhammed'in yönetime geçmesini sağlayan Veziri 'Abû'l-nu'aym Rıdvân İbn

²⁹² L. P. Harvey, 1990, s. 201-202.

²⁹³ Kastilya'ya gönderilen elçiler hakkında bkz: L. P. Harvey, 1990, s. 204-205; Gırnata Veziri İbn Kemâşe'nin Aragon Kralı IV. Pedro'ya 745/1344 yılında elçi olarak gönderilmesi hakkındaki resmi belge için bkz: Muhammed Abdullah İnan, Nihayetu'l Endelus, 1417/1997, s. 133.

²⁹⁴ Muhammed Abdullah İnan, Nihayetu'l Endelus, 1417/1997, s. 132, 173; Joseph F. O'Callaghan, 2011, s. 208, 216-217; Abdurrahman Ali Hacci, 2017, s. 716; Hugh Kennedy, 2014, s. 289.

²⁹⁵ L. P. Harvey, 1990, s. 204-205; Abdurrahman Ali Hacci, 2017, s. 717.

²⁹⁶ Burada yazar Gırnata için Anayasal bir düzenden bahsetmiş ve bununla kastettiği şeyin Fransız-Amerikan anlayışında olduğu şekilde "bir devletin nasıl yönetileceğini belirten yazılı bir belge"den ziyade Britanya Anayasası şeklinde genel düzenlemelerin, sözleşmelerin ve uygulamaların toplamı olarak daha genel bir anlamı içerdiğini belirtmiştir. Gırnata'nın yazılı bir anayasasının olmadığını belirtmeye ayrıca ihtiyaç olmadığını not düşmüştür.

‘Abdu’llâh el-Nasrî’nin bu dönem ülke politikasında çok etkili bir rol üstlendiği görülmektedir. Vezir Rıdvân tüm taraflarla (yarımadada ve Kuzey Afrika’da) müzakere edilebilen bir barışı sağlamayı amaçlamıştır. Bu kapsamda İbnu’l-Hatîb’i ilişkilerin biraz düzelme gösterdiği Kuzey Afrika’ya göndermiştir. Aragon arşivlerinde yer alan ve 1354 tarihli mektupta²⁹⁷²⁹⁸ V. Muhammed’in Aragon Kralı IV. Peter’in Vekiline Müslümanlarla ilgili sıkıntıları dile getirerek, Aragon Kralının kendisine verdiği yetki çerçevesinde sorunu çözmesi hususunda yardım istediği görülmektedir.²⁹⁹ Aragon ile Gırnata arasında mektuplar üzerinden yürütülen diplomasinin olumlu sonuçlarından birisi de Kastilya’nın rahatsızlığına rağmen bir barış antlaşması imzalanmasıdır.

Gırnata Emirliği’nin dış politikada aldığı kararların içerideki siyasete etkisinin büyük olduğu görülmektedir. Çünkü dışarıda yaşanan kayıpların ya da kazançların hemen akabinde saraya yansması hızlı olmuştur (yöneticilerin öldürülmesi ya da isyanlar çıkması gibi). V. Muhammed’den sonra çok kısa süre tahtta duran II. İsmâîl’den sonra VI. Muhammed 762/1360 yılında tahta çıkmıştır.³⁰⁰ L. P. Harvey’in I. Pedro’ya ait günlük tarih yazmalarından bu döneme ait alıntı yaptığı kısımda şu şekilde notlar düşülmüştür: “Aynı yıl Kral Peter (Pedro yerine kullanılmıştır) İşbiliyye’deyken (1360’da) Kırmızı Kral olarak adlandırılan bir Gırnatalı Faslının (el rey Bermejo, VI. Muhammed) nasıl bir lider olduğuna, V. Muhammed’i krallığından sürdüğü ve krallığı kendisi için aldığına ilişkin haberler ulaştı. Aragon Kralının yandaşı olduğunu ve Kastilya Kralı ile savaşmak istediğini söylediler. Kral Peter daha sonra Endülüs’ün her

²⁹⁷ Gırnata dönemindeki diplomatik yazışmalar kısmında 69 numaralı belge başlığı altında sözkonusu mektup verilmiştir. (Bkz: ‘Omer S’aydân, 2003, s.387-388-389.)

²⁹⁸ L. P. Harvey, 1990, s. 207.

²⁹⁹ a.g.e., s. 208-209.

³⁰⁰ Gırnata dönemi diplomatik yazışmaların incelendiği kısımda yer alan ve V. Muhammed’in Aragon Kralı IV. Peter’e (Pedro) hitaben tebrik amaçlı yazdığı 761/1360 tarihli bir mektup (Bkz: ‘Omer S’aydân, 2003, s.398-399.)

tarafında askeri hazırlıklar yapılmasını ve askeri birlikler için Kastilya'ya geri gönderilmesini emretti, ancak daha sonra Kırmızı Kralın, Kastilya ile zaten başlamış olduğu savaşıdan dolayı memnuniyetle kabul edeceği barış yapmak istediğini duydu. VI. Muhammed I. Peter ile görüştü ve onun arkadaşı olmayı kabul etti. I. Peter da düşmanı V. Muhammed ile sorunlarını kışkırtmamayı kabul etti. Ancak I. Peter, VI. Muhammed'e karşı tamamiyle öfkeli olarak kaldı, çünkü böyle bir durumda VI. Muhammed onu savaşıla tehdit etmişti ve bundan sonra duyacağınız gibi bunu asla unutmadı." Bu kayıtların devamında ise Kastilya Kralı'nın diplomatik çabaları sonucu devrik Emîr V. Muhammed'in İşbiliyye'ye davet edilerek burada ağırlandığı ve VI. Muhammed'e karşı Runde merkezli bir hükümet kurmasını sağlamak için büyük bir para bağışında bulunulduğu belirtilmektedir. Alternatif hükümette askeri birliklerin kontrolünün Osmân b. Yahyâ b. Rahhû'ya verilerek, yönetimin başında 'Alî b. Kumâşe'nin olduğu ve Endülüs'ün önemli şairlerinden İbn Zamrak'ın ise Sekretarya üyelerinden olduğu kaydedilmektedir. İbnu'l-Hatîb'in ise bu süre zarfında V. Muhammed'in aile çıkarlarını korumak amacıyla Fas'ta kaldığı anlaşılmaktadır. VI. Muhammed'in Kastilya'ya gerçekleştirdiği bir ziyaret sırasında öldürülmesi üzerine V. Muhammed ikinci kez Gırnata Emîri olarak başkente geri dönmüştür.³⁰¹ Kastilya'nın iç isyanlarla uğraşmasından istifade ederek başarılı bir diplomasi yürüten Gırnata Emirliği, bazı bölgelerin kontrolünü ele geçirmiştir. 1375, 1379 ve 1390 yıllarında Gırnata ile Kastilya arasında ateşkes antlaşmaları imzalandığı görülmektedir. Gırnata Aragon ile de barışçıl ilişkileri korumaya özen gösteren bir dış politika yürüterek, 779/1377 yılında Aragon Kralı IV. Peter (ya da Pedro) ile V. Muhammed iki ülke arasındaki ateşkesi yenileyerek üç yıl daha uzatmışlardır. Ayrıca, mahkûm değişiminin şartları düzenlenerek, tüccarlar ve denizciler için seyahat güvenliği sağlanmıştır. Gırnata paralı askerlerinin Gırnata müttefiklerine karşı kullanılmaması şartıyla Aragon Krallığı adına

³⁰¹L. P. Harvey, 1990, s. 211-212-213-214.

çalışabilmesini sağlamak amacıyla ödeme oranları (şövalyelere bir aylık 7 altın dinar, komutanlara ise 40 altın dinar) belirlenmiştir.³⁰² Buna karşılık Aragon ise ayda dokuz yüz dinar oranında taraflarca kararlaştırıldığı şekilde donanımlı ve insanlı gemiler sağlama sözü vermiştir. L. P. Harvey bu antlaşmada yer alan “Ne siz ne de sizin hizmetkârlarınız (insanlarınız), ülkenizde yaşayan Müslüman sakinlerin Müslüman ülkelerine tam güvenlik içinde, aileleri ve mallarıyla birlikte, ister kara ister deniz yoluyla olsun, gelenekle belirlenen vergiler dışında herhangi bir vergi koymadan gitmelerini engelleyemezsiniz. Görevlilerinizden herhangi birisinin onların mallarından/eşyalarından/mülklerinden herhangi bir şeyi zorla almasına/tehditle almasına ya da onlara herhangi bir sınırlama/kısıtlama sunmasına izin verilmeyecektir.”³⁰³ Maddesinden yola çıkarak V. Muhammed’in yarımadaadaki tüm Müslümanların hatta Hristiyanların bile genel koruyucusu olma bilincinde olduğunu gösterdiğini ifade etmektedir.³⁰⁴ II. Henry döneminde Kastilya’nın Reconquista’dan uzaklaştığı ve Gırnata elçilerini kabul ederek daha barışçıl bir ortam oluştuğu görülmektedir. Yarımada ve Kuzey Afrika kıyılarında etkili olan veba salgını da istikrarlı ortam oluşmasına katkı sağlamıştır. İbnu’l-Hatîb’in Gırnata’dan ayrılarak Kuzey Afrika’ya gitmesiyle V. Muhammed’in şiirleri el-Hamrâ Sarayı’nın duvarlarını süsleyen şair İbn Zamrak’ı vezir olarak görevlendirmiştir. el-Hamrâ Sarayı’nın büyük bir kısmı bu dönemki mimarlar ve sanatçılar tarafından şekillendirilmiştir. Sonraki dönemlerde tahta çıkan emîrlar zamanında barış ortamı kaybedilmiş, içeride ve dışarıda çatışmalar yaşanmıştır.³⁰⁵ Savaşlarda top gibi ağır silahların kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte yarımada içerisindeki dengenin Müslümanlar aleyhine

³⁰²L. P. Harvey, 1990, s. 215.

³⁰³ 74 No’lu belgede yer alan mektup. (Bkz: ‘Omer S’aydân, 2003, s. 405)

³⁰⁴ L. P. Harvey, 1990, s. 218.

³⁰⁵ a.g.e., s. 220-221.

değiştirdiği görülmektedir. Her iki taraf düşman bölgelerine nüfuz eden hızlı ve ani baskın yöntemini kullanmıştır. Gırnata elindeki toprakları savunmaya yönelik bir dış politika benimsemiştir. 811/1408 yılına kadar Müslümanlar ile Hristiyanlar arasında karşılıklı çatışmalar devam etmiş, VII. Muhammed'in ölmesiyle yerine kardeşi III. Yûsuf geçmiştir.³⁰⁶ III. Yûsuf çatışmalara son vermek amacıyla 'Abdu'llâh el-Emîn'i Kastilya sarayına göndererek, 812/1409 yılına kadar sürecek bir ateşkes elde etmiştir (daha sonra 813/1410 Nisan'ın başına kadar uzatılmıştır).³⁰⁷ Bu dönem Gırnata Emîri'nin Kastilya ile ateşkes elde etmek için gerçekleştirdiği müzakerelerdeki amacı hakkında L. P. Harvey'in aktardığı bir kayıta şu ifadeler yer almaktadır: "İstediğimiz şey hem Hristiyanların hem Müslümanların katliam ve esaret sonucu, her iki taraftaki büyük şövalyelere ve iyi adamlara zarar veren anlamsız can ve mal kaybından doğan zararı ortadan kaldırmaktır, bundan dolayı bir günde kaybedilen şey uzun yıllar içinde yerine konulamayacak ya da asla değiştirilemeyecektir; çünkü büyük bir şövalye ya da biraz tanınan bir lider her iki tarafta da öldüğünde, zaman bunlar gibi başkalarını getirmeyecektir: istediğimiz şey her iki tarafın ortak faydasıdır."³⁰⁸ Ferdinand'ın yanıtı hakkında ise: "Eğer Kral bir ateşkes istiyorsa, daha önceki Kastilya Krallarına ödenen, İşbiliyye'yi fetheden Kral Ferdinand'ın oğlu Alfonso'ya (bilge) olduğu gibi kral efendisine ve onun yeğenine haracı ödesin ve derebeyliği yemini etsin."³⁰⁹ III. Yûsuf'tan sonra tahta çıkan yeni Gırnata Emîri VIII. Muhammed'den sonraki dönemde Gırnata tahtının sık sık el değiştirdiği görülmektedir. Ailelerin³¹⁰ de (küçük yaşta iktidara gelen yöneticiler üzerinde hâkimiyet kurarak) iktidar mücadelesine katılmasıyla birlikte içeride siyasal birlik kaybedilmiş ve dışarıdan gelecek saldırılara karşı Emirlik

³⁰⁶ L. P. Harvey, 1990, s. 234; Abdurrahman Ali Hacci, 2017, s. 717.

³⁰⁷ L. P. Harvey, 1990, s. 235.

³⁰⁸ a.g.e., s. 238.

³⁰⁹ a.g.e., s. 239.

³¹⁰ Bkz: a.g.e., s. 246-247.

savunmasız kalmıştır. Ayrıca, Kastilya ile Aragon arasındaki ilişkilerin seyri Gırnata'nın bu ülkelerle ilişkilerini de belirlemiştir. Kastilya'nın Aragon ile dostane ilişkilere sahip olduğu dönemlerde Gırnata'ya karşı daha saldırgan bir politika benimsediği görülmektedir. Gırnata'nın özellikle içerideki istikrarsız ortamdan kaynaklı sürekli bir ateşkes arayışı içerisinde olduğu bir dönemdir. Ayrıca Hristiyan Krallıkların, kendi destekledikleri kişilerin Gırnata'da iktidara gelmesi amacıyla Gırnata'nın iç işlerine sık müdahale ettiği görülmektedir.³¹¹ Gırnata Emîrlerinden IX. Muhammed zamanında Benû Sarrâc ailesine mensup birçok kişi Saray'da üst düzey görevler üstlenmiştir. Baş vezir olan İbn 'Abdu'l-Birr'in yanısıra İbn Kemâşe ve Sa'îd el-Amîn görev alan önemli isimlerdendir. Ülke içerisinde yönetimle anlaşılamayan liderlerin Hristiyan Krallıklarından sığınma talep etmesiyle içerideki siyasi krizlerin uluslararası ortama yansması süreci hızlanmış, Hristiyan devletlerin Müslüman Emirliğin işgali sürecini hızlandıran bir diğer önemli unsur olmuştur. 1400'lü yıllarla birlikte ülke içerisinde karışıklıkları değerlendiren Kastilya, Gırnata'nın iç işlerine sürekli müdahale ederek Gırnata topraklarına saldırılar düzenlemiştir. Kastilya'nın farklı bir savaş yöntemi benimsediği görülmektedir. Ekonomik anlamda Gırnata'yı zayıflatmak için tarımsal alanlara zarar verilmiş ve yetişmiş ağaçlar yakılarak Müslümanların zor durumda bırakılması amaçlanmıştır. 858/1453 yılında Osmanlıların İstanbul'u fethetmesiyle Hristiyanların Endülüs'e saldırılarını arttırdığı görülmektedir. IX. Muhammed'in ölmesiyle Gırnata'da taht mücadelelerinin daha karmaşık bir hal aldığı yeni bir dönem ortaya çıkmıştır. 867/1462 yılında Cebelitarık'ın Kastilya tarafından işgal edilmesiyle Gırnata Müslümanlarının Kuzey Afrika'dan gelecek yardımların İspanya'ya ulaşması engellenmiştir. 869/1464 yılında Gırnata Emîri olan Ebû'l-Hasan

³¹¹ Bkz: L. P. Harvey, 1990, s. 250-251-252.

‘Alf’in³¹² döneminde ekonomik ve demografik olarak zayıf olan Emirlik, Kastilya’nın ülkenin tarım politikasına yönelik saldırıları sonucu daha çok zayıflamıştır. Kastilya Kralının kız kardeşi Isabella ile Aragon tahtının varisi ve Sicilya Kralı olan II. Ferdinand’ın 874/1469 yılında evlenmesi³¹³ İspanya Yarımadası’nın en güçlü iki Hristiyan krallığının birleşmesine giden süreci başlatmıştır.³¹⁴ Isabella’nın 879/1474 yılında Kastilya tahtına çıkmasından sonra Kastilya ile Gırnata arasında 880/1475 yılında on iki aylık, 881/1476 yılında ise beş yıllık olmak üzere ateşkes antlaşmaları imzalanmıştır. Bu ateşkes döneminde Gırnata’da iç karışıklıklar devam ederken, Kuzey Afrika’dan Gırnata’ya yardım edebilecek güçte bir devlet bulunmamaktadır. 884/1479 yılında ise Kastilya ve Aragon Krallıkları tek bir taht altında birleşmiştir.³¹⁵ Bunun üzerine Gırnata Emîrleri farklı Müslüman ülkelerden yardım arayışı içerisine girmiştir.³¹⁶ Müslümanlar 886/1481 yılında es-Sahra (Zahara الصخرة) kalesini ele geçirmiş ve burada yaşayan Hristiyanları esir almışlardır.³¹⁷ M. Florian, Müslümanların böylece ateşkesi bozan ilk taraf olduğunu ifade etmektedir.³¹⁸ Gırnata’nın son dönemi hakkında batılı kaynaklar dışında bizlere Arapça, yazarı bilinmeyen bir eser olan

³¹² L. P. Harvey, 1990, s. 261-262; Abdurrahman Ali Hacci, 2017, s. 719; Nihâyetu’l-Endelus’ta tahta çıkış tarihi 868/1463 olarak verilmiştir (Bkz: Muhammed Abdullah İnan, Nihayetu’l Endelus, 1417/1997, s. 191.)

³¹³ Jill Kilsby, **Spain Rise and Decline 1474-1643**, İngiltere, Hodder&Stoughton, 1989, s. 12-13.

³¹⁴ M. Florian, **History of the Moors of Spain**, Newyork, Harper&Brothers, 1860, s. 180-181; Carl Brockelmann, 1949, s. 220.

³¹⁵ Abdurrahman Ali Hacci, 2017, s. 718; Muhammed Abdullah İnan, Nihayetu’l Endelus, 1417/1997, s. 184.

³¹⁶ 1487 yılında Gırnata’dan bir diplomatik heyetin Mısır’daki Memluk Hükümdarına bir ziyaret gerçekleştirmiştir. (Bkz: L. P. Harvey, 1990,s. 267)

³¹⁷ L. P. Harvey, 1990, s. 268; Muhammed Abdullah İnan, Nihayetu’l Endelus, 1417/1997, s. 195; M. Florian, 1860, s. 183-184.

³¹⁸ M. Florian, 1860, s. 183-184.

Nubzetu'l-'Asr detaylı bilgi vermektedir.³¹⁹ 887/1482 yılında Fernando komutasındaki Hristiyanlar Emirliğinin merkezi olan Gırnata ile Malaka arasında yer alan el-H'amme (el-H'umme-Alhama) şehrine saldırmış, yerel halkın büyük kısmı öldürülmüş ve birçoğu esir alınmıştır.³²⁰ Kastilya Kralı daha sonra Levşe (Loja) şehrine doğru ilerlemiş ve burayı kuşatmıştır. Gırnata Emiri Ebû'l-Hasan komutasındaki Müslüman birlikleri ile Hristiyanlar arasında yaşanan çatışma sonucu Hristiyanlar yenilerek buradan ayrılmıştır. Aynı tarihlerde oğlu XII. Muhammed Ebû 'Abdu'llâh (Batılı kaynaklarda Boabdil olarak geçmektedir) ya da Ebû 'Abdu'llâh es-Sağîr Gırnata'da babasına karşı bir isyan başlatmıştır. İki başlı bir siyasal sistemin görüldüğü Emirlikte 1482 yılından yıkıldığı tarihe kadar devam edecek büyük bir bölünme yaşanmıştır. Ebû'l-Hasan, veziri Ebû'l-Kasım Venegas ile birlikte Malaka'da (kardeşi Muhammed b. Sa'd, Ebû 'Abdu'llâh ez-Zağal ile birlikte), XII. Muhammed (Boabdil) ise veziri Yûsuf b. Kemâşe (Aben Comixa) ile başkent Gırnata'yı elinde tutmaktadır.³²¹ Gırnata yönetimindeki bu iki başlı yapı Hristiyanların Gırnata'yı işgal etmelerini kolaylaştırmıştır. L. P. Harvey bu döneme ait önemli bir kaynak olan Nubzetu'l-'Asr'da Ebû'l-Hasan hakkında yazılanlara dikkat çekerek Levşe'de elde ettiği zafere rağmen Ebû'l-Hasan'a karşı düşmanca bir üslup kullandığını belirtmektedir: “Kaçan düşman yenildi ve Müslümanların ellerinde aralarında çok sayıda kont ve liderlerin de olduğu iki binden fazla esir kalmıştır. Terk edilmiş atlar, sığırlar ve hazır hayvanlar arasından kaçmayı başaranlar Müslümanların ellerine düştü. Ganimet Malaka'ya gönderildi, savaşa katılanlar arasında paylaşılacak üzere birleştirildi, ancak her şey baskıcı otoritelerin ellerinde bitti. Savaşmış olanlar hiçbir şey alamadılar, Allah onlara kötü hareketleri için

³¹⁹ Nubzetu'l-'Asr fi Ahbâri Mulûkî Benî Nasr, (thk: Ferîd Bustânî), Mektebetu's-sekâfe, 1. Bs., 1940.

³²⁰ a.g.e., s. 8; Muhammed Abdullah İnan, Nihayetu'l Endelus, 1417/1997, s. 201-202; L. P. Harvey, 1990, s. 269-273; Abdurrahman Ali Hacci, 2017, s. 719.

³²¹ L. P. Harvey, 1990, s. 275.

ceza versin.”³²² Gırnata’da bulunan XII. Muhammed komutasındaki Müslüman birlikleri bu olayların ardından 888/1483 yılında Kurtuba’nın güneydoğusunda bulunan el-Lessâne’yi (Lucena) kuşatmıştır. Ancak XII. Muhammed ve beraberindekiler Hristiyanlar tarafından esir alınmış, birçok Müslüman da öldürülmüştür.³²³ Batılı kaynaklara göre Gırnata Emîri’nin de esirler arasında yer aldığı fark edilmesiyle Kastilya’nın Gırnata Müslümanlarının Ebû’l-Hasan’ın önderliği altında birleşmelerinden endişe etmeleri sebebiyle XII. Muhammed’in serbest bırakılmasını kararlaştırdığı ifade edilmektedir. Ebû’l-Hasan’ın hastalanması sonucu görevden alınarak yerine kardeşi Ebû ‘Abdu’llâh ez-Zağal geçmiştir.³²⁴ 890/1485 yılında XII. Muhammed, Gırnata’nın Kastilya’ya haraç ödemesi, beş yıl içerisinde her yıl altmış tutuklunun serbest bırakılması ve XII. Muhammed’in oğlunun da aralarında bulunduğu on genç soylunun Kastilya’ya verilmesi karşılığında serbest bırakılmıştır.³²⁵ Kastilya’nın Gırnata topraklarını Müslüman direnişine rağmen yavaş yavaş işgal ettiği bir dönem başlamıştır. Hristiyanların Müslümanlara karşı sistematik bir yıkım politikasıyla sürdürdükleri bu yıkıcı savaş sonucu önemli şehirler teker teker Hristiyanların eline geçmiştir. L. P. Harvey bu dönem gerçekleştirilen savaşların Müslümanlar üzerindeki psikolojik etkisinden bahsederken Batılı tarihçilerin değerlendirmelerinden de istifade ederek “daha öncesinde şehirlerin duvarları altında kendilerini güvende hisseden Müslümanların artık huzursuz olduklarını; çok hızlı bir şekilde evlerinin ve şehirlerinin yıkıldığını gördükleri için panik halinde hareket ettiklerini” belirtmektedir. Ayrıca her şehrin teslim alınması sırasında Hristiyanların Müslümanlara farklı şartlar sunarak, şehirlerin yöneticileriyle ayrı bir antlaşma yapıldığı

³²² L. P. Harvey, 1990, s. 277-278; Nubzetu’l-‘Asr, (thk: Ferîd Bustânî), 1940, s. 11-12.

³²³ a.g.e., 1990, s. 278-279; a.g.e., 1940, s. 12.

³²⁴ Nubzetu’l-‘Asr, (thk: Ferîd Bustânî), 1940, s. 13.

³²⁵ Abdurrahman Ali Hacci, 2017, s. 720; L. P. Harvey, 1990, s. 282-283.

anlaşılmaktadır. Hristiyan kroniklerinde Müslüman halkın teslim oluşu sırasında “açık ve gizli olan her şeyi bilen ve Hz. Muhammed’i kendi peygamberi kılan Tanrı’nın birliğine, kral ve kraliçenin sadık halkı ve derebeyleri olmaya, emirlerini yerine getirmeye, emrettiğinde savaşmaya, kendi krallarına geleneklerine göre ödedikleri vergileri ve haraçları ödemeye, bunu sadakatle yapmaya söz vererek yemin ettiler” şeklinde ifadeler yer alırken; Ferdinand’ın ise Müslümanlara Hz. Muhammed’in yasalarını koruyacağına, Müslümanların resmi uyuşmazlıklarının inançlarına uygun şekilde kendi hâkimleri tarafından ele alınacağına söz verdiği kaydedilmektedir.³²⁶

Gırnata’nın düşüşünden önceki dönemde İspanya’daki son Müslüman topraklarının da Hristiyanlar tarafından işgal edilmesiyle çok sayıda Müslüman Hristiyan yönetimleri altındaki bölgelerde yaşamaya başlamıştır. Öteyandan Hristiyan yönetimi altında yaşamak istemeyen Müslümanların Kuzey Afrika’ya güvenli bir şekilde geçmeleri için gerekli teminatların da verildiği görülmektedir. Bu dönem yaşanan çatışmalarda Müslümanlar ve Hristiyanlar arasında müzakerelerde resmi arabuluculardan kaynaklanabilecek sorunları önlemek amacıyla Hristiyan ve Müslüman müzakerecilerin ya da tercümanların geçişleri engellenmiştir. Gırnata’nın işgaline hazırlık sırasında Hristiyanlar tarafından denizde büyük ve küçük gemilerin geçişlerini etkileyen bir abluka mevcuttur. 895/1489 yılında Ebû ‘Abdu’llâh ez-Zağal’ın Kastilya Kralı ile anlaşarak kontrolündeki bölgeleri savaşmadan Hristiyanlara teslim etmesiyle Gırnata dışındaki Müslüman bölgeleri Hristiyanların eline geçmiştir.³²⁷ ez-Zağal’ın adamlarıyla birlikte Kastilya Kralına teslim oluşu hakkında Nubzetu’l-‘Asr kitabı “Emîr Muhammed b. Sa’d’ın (ez-Zağal’ın) tüm komutanları ve şövalyeleri Kastilya kralının korumasını kabul ettiler ve Müslümanlara karşı ona yardım etmeye başladılar. Köyleri ve kaleleri ile tüm ülke el-Meriyye’den el-Munekkeb’e; el-Munekkeb’den el-Bezûl’a

³²⁶ L. P. Harvey, 1990, s. 286-287.

³²⁷ Abdurrahman Ali Hacci, 2017, s. 720; Nubzetu’l-‘Asr, (thk: Ferîd Bustânî), 1940, s. 26-27.

(Padul) kadar krala itaat etmeye başladı. Böylece Kastilya Hükümdarı hiçbir çaba ya da sıkıntı yaşamadan, bir çatışma ya da kuşatma ihtiyacı duymadan her yeri yönetimi altına alabildi. ‘Hepimiz Allah’a aîtz ve ona döneceğiz’. Kalelerin her birinde o bölgede kontrolü ele geçirmek için bir Hristiyan komutan başkanlığında bir birlik görevlendirildi. 895/1489 yılının Safer ayında, Endülüs toprakları sonunda Kastilya Hükümdarının eline geçti ve ona itaat etmeye başladı. Tüm yerli halk, mudeccenûn (mudejar) statüsünü kabul etti, Müslümanların ellerinde kalan tek bölge Gırnata şehri ve hemen yakınında yer alan köylerdi. Birçok kişi Emîr Muhammed b. Sa’d ve komutanlarının kendileri tarafından yönetilen bu köyleri ve ilçeleri Kastilya Hükümdarına sattığını ve kendilerinin bunun için bir ödeme aldığını söylediler. Bütün bunlar Gırnata’da kalmaya devam eden, onların yönetimi altında olan şehirle ve düşmanla ateşkesten faydalanan kardeşinin oğlu Muhammed b. Alî ve onun komutanlarından intikam almak içindi³²⁸ şeklinde açıklamıştır. Böylece Gırnata dışında Endülüs’teki Müslüman şehirlerin tamamı Hristiyanlar tarafından işgal edilmiştir. Gırnata’nın kuşatılması sırasında iki taraf arasında diplomatik görüşmeler için elçilerin gidip geldiği görülmektedir (Kastilya Kralı tarafından gönderilen Gonzalo de Córdoba³²⁹ ve Martín de Alarcón³³⁰).³³¹ Gırnata Emîri ile Kastilya Kralı ve Kraliçesi arasında 897/1491 yılında Gırnata’nın teslimine ilişkin şartları (kapitülasyonları³³²)

³²⁸ L. P. Harvey, 1990, s. 304-305; Nubzetu’l-‘Asr, (thk: Ferîd Bustânî), 1940, s. 27-28.

³²⁹ 1486’da XII. Muhammed’i el-Zağal’ın taraftarlarına karşı destekleyerek Gırnata’nın içerisindeki görevini başarıyla tamamladığı ve yine Levşe’de de XII. Muhammed’in bu kasabayı teslim etmeye ikna etme görevi verildiği kaynaklarda geçmektedir.

³³⁰ Martín de Alarcón, Kastilyalılar tarafından ilk kez 1483’te Porcuna’da XII. Muhammed’in ilk esir alınmasına ilişkin düzenlemelerden sorumlu olduğu belirtilmektedir.

³³¹ L. P. Harvey, 1990, s.307.

³³² L. P. Harvey kapitülasyon ifadesini kullanmıştır (Bkz: a.g.e., s. 313-314).

içeren bir antlaşma imzalanmıştır.³³³ Söz konusu antlaşmaya ilişkin metinler gerek Batılı kaynaklar gerek Arapça kaynaklar aracılığıyla günümüze ulaşmıştır.³³⁴ Gırnata'nın teslimine ilişkin Hristiyanlar tarafından sunulan şartlar incelendiğinde genel anlamda Müslümanların Hristiyanlarla eşit bir statüye sahip olmalarına imkân tanınmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Aslında bu durum Müslümanların Endülüs'e ilk geçtikleri dönem yönetimleri altındaki Hristiyan halklara sundukları haklarla benzerlik göstermektedir. Müslümanların Hristiyan olmaya zorlanmamakla birlikte, Hristiyan olmaları durumunda Hristiyan yönetimi altında daha farklı karşılanacaklarının işaretleri verilmiştir.

el-Hamrâ'da, Kastilya askeri birliklerinin kontrolü altında halka açık bir törenle şehir teslim edilmiştir. L. P. Harvey bu teslim töreninden muhteşem bir sokak tiyatrosu olarak bahsetmektedir.³³⁵ Kraliçe Isabella ve Kral Ferdinand şehrin teslim alınmasından ve güvenliğin sağlanmasından sonra Gırnata'daki el-Hamrâ Sarayı'na 897/1492 yılında girmiştir.³³⁶ Gırnata'nın son Emîri XII. Muhammed Gırnata'dan ayrılarak, Cebelu's-selc'in³³⁷ (Sierra Nevada) güneyinde bulunan el-Buşerra bölgesinde bulunan Andaraş'a çekilmiş, bir yıl sonra ise Kuzey Afrika'ya geçmiştir.³³⁸ L. P. Harvey, İspanya'da 1492 yılında üç önemli olayın yaşandığı belirtilerek, bunları Hristiyanların Müslüman

³³³ Muhammed Abdullah İnan, *Nihayetu'l Endelus*, 1417/1997, s. 244; Abdurrahman Ali Hacci, 2017, s. 721; Nubzetu'l-'Asr, (thk: Ferîd Bustânî), 1940, s.40-41; el-Makkarî, 1968, c. 4, s. 525.

³³⁴ L. P. Harvey, 1990, s. 314-315-316-317-318-319-320-321; Nubzetu'l-'Asr, (thk: Ferîd Bustânî), 1940, s.40-41; el-Makkarî, 1968, c. 4, s. 525-526; Abdurrahman Ali Hacci, 2017, s. 722-723; Muhammed Abdullah İnan, *Nihayetu'l Endelus*, 1417/1997, s. 245-246-247-248-249-250; Syed Ameer Ali, 1900, s. 557-558.

³³⁵ L. P. Harvey, 1990, s. 322-323.

³³⁶ el-Makkarî, 1968, c. 4, s. 525;

³³⁷ Nizamettin Parlak, 2014, s. 33.

³³⁸ Abdurrahman Ali Hacci, 2017, s. 724; M. Florian, 1860, s. 194; Syed Ameer Ali, 1900, s. 559-560.

Gırnata'yı teslim alması, Yahudilerin İspanya Yarımadası'ndan sürülmesi ve Christopher Kolombus'un Atlantik'in uzak tarafında bir adayı keşfetmesi olarak belirtmektedir.³³⁹ Harvey, Kolombus'un kendi yazdığı notlardan alıntı yaptığı kısımda 1492 yılında yaşananlardan bahsettiğini ifade etmiştir: "Majestelerinin Avrupa'da hüküm süren Mağriblilerle savaşlarını sonuçlandığı 2 Ocak 1492 yılında, Majestelerinin sancaklarının şehrin kalesi olan el-Hamrâ'nın kulelerinde zaferle yükseldiğini ve Mağrib Kralının şehrin kapılarından çıktığını, Majestelerinin ve efendimiz Prens'in ellerini öptüğünü gördüm. Daha sonra aynı ay içerisinde, Majesteleri beni Hindistan'ın o bölgelerini ve bu toprakların prenslerini, halklarını ve onların din değiştirmeleri için en iyi yolu düşünen Christopher Columbus'u, yani beni göndermeye karar verdi. Bu nedenle, tüm Yahudileri topraklarınızdan sürdüğünüz aynı Ocak ayında, Majesteleri bana Hindistan'ın bu bölgelerine yeterli bir filo ile gitmemi emretti."³⁴⁰

Son Müslüman devleti olan Gırnata Emirliği'nin yıkılmasıyla birlikte Müslümanlar yarımada'daki Yahudilerle aynı koşullar içerisinde yaşamaya çalışmıştır. Müslümanların da Hristiyan yönetimleri altında yaşamaya başlamasıyla yarımada'da tek dinin, Hristiyanlığın hâkim olduğu bir döneme doğru gidildiği görülmektedir. Müslümanlar da Yahudiler gibi iki seçeneğe sahiptir; zorla din değiştirme ya da İspanya'dan ayrılmak. Sonraki yıllarda Gırnata'nın teslimi sırasında Hristiyanlar tarafından Müslümanlara tanınan hakların tek taraflı yok sayılmasıyla İspanya'dan ayrılmak istemeyen Müslümanlar Hristiyan gibi yaşamayı tercih etmiştir. Bu durumun doğal sonucu olarak yarımada'da gizli bir Müslüman topluluğu oluşmuştur. Gırnata şehri, Hristiyan işgallerinin ilerlemesiyle Müslümanların sığındığı son Müslüman bölgesi olması sebebiyle işgal edildiği sırada yoğun bir Müslüman nüfusa sahipti.³⁴¹

³³⁹ L. P. Harvey, 1990, s. 324.

³⁴⁰ a.g.e., s. 324.

³⁴¹ a.g.e., s. 324-325.

Sonraki dönemlerde Gırnata'daki Müslüman ağırlıklı nüfus yapısının değiştirilmesi amacıyla şehre yeni Hristiyan yerleşimciler getirilmiş ve Müslümanlar evlerinden çıkarılarak farklı yerlerde yaşamaya zorlanmıştır. Müslümanların inançlarını yaşamalarına izin verilmemesi sebebiyle yer yer ayaklanmalar olmuş, bu ayaklanmalar sonucu yöneticiler Müslümanları baskı altına almışlardır. Böylece yarımada mudeccenûn statüsü yeniden düzenlenmiştir.³⁴² Müslümanların dillerini unutmamak amacıyla Arap harflerini kullanarak İspanyolca yazdıkları (aljamiados olarak bilinen) eserler bu dönem Müslümanlar arasında daha yaygın bir şekilde kullanılmaya başlamıştır. El yazması olarak günümüze de ulaşan bu eserlerde İslam inancına ve inancın uygulamasına ilişkin açıklamalar yer almaktadır.³⁴³ Gırnata'nın yıkılışından sonra Müslümanların Hristiyan Krallıkları içerisindeki durumu bulundukları Krallıkların politikası çerçevesinde değişiklik göstermiştir. Bazı bölgelerdeki soyluların İspanya'daki ekonomik yaşama sağladıkları katkılar sebebiyle Müslümanları desteklediği görülmektedir.³⁴⁴

Gırnata Kastilya ile sınır komşusu olmakla beraber Aragon ile doğrudan bir sınır bağlantısı olmadığı için Emirliğin kuruluşundan yıkılışına kadar daha çok Kastilya Krallığı ile savaşmıştır. Bu savaşların temel nedeni ise Kastilya'nın Müslüman Emirliğe karşı yürüttüğü işgal politikasıdır. Aragon Krallığı ise Gırnata Emirliği'nce Kastilya'ya karşı bir denge unsuru olarak görülmüştür. Bu ülkeyle zaman zaman çatışmalar yaşansa da dostane ilişkiler kurulmuş ve diplomatik temaslar her zaman devam ettirilmiştir. Bu kapsamda çalışmamızda Gırnata Emirliği'nin Aragon Krallığı'yla gerçekleştirdiği diplomatik yazışmalara yer verilmiştir.

³⁴² L. P. Harvey, 1990, s. 332-333-334.

³⁴³ W. Montgomery Watt, Pierre Cachia, 1967, s. 153.

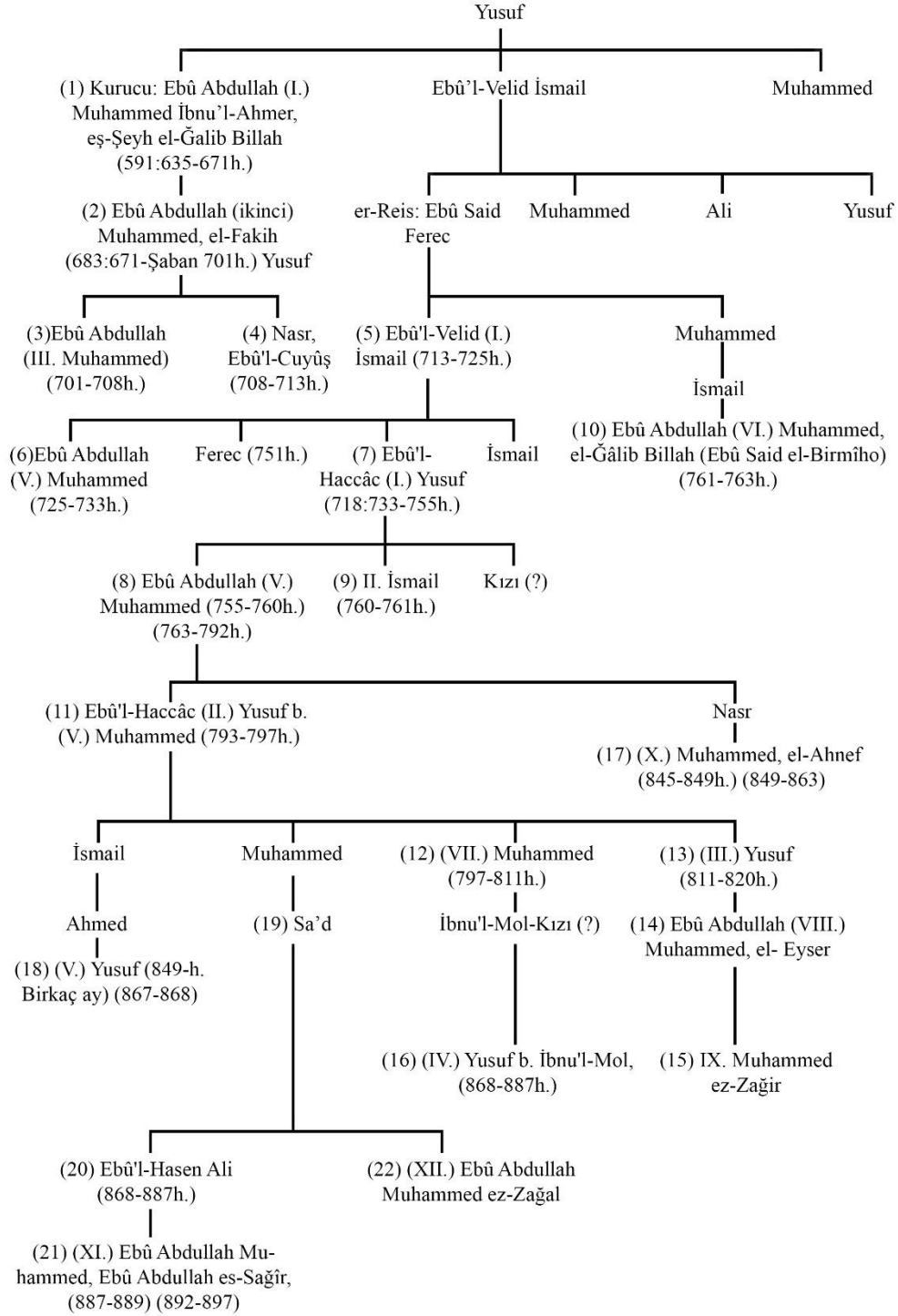
³⁴⁴ a.g.e., s. 154.

Endülüs tarihi boyunca İspanya Hristiyan Krallıklarının asıl amacının Müslümanların kontrolünde olan Cebelitarık Boğazı'na hâkim olabilmek ve Kuzey Afrika Müslüman yönetimlerinin yarımada erişimlerini engellemektir.³⁴⁵ Ayrıca Aragon ve Kastilya Krallıkları içerisinde soyluların öncülük ettiği isyanlar ve bu isyanların dışarıdaki Hristiyan ya da Müslüman devletler tarafından desteklenme tehlikesi vardı. Bütün bunlar yarımada Hristiyan Krallıklarının Müslüman Gırnata Emirliği ile ilişkilerine yansımıştır. Gırnata Emirliği yarımada Hristiyan Krallıkları ve Kuzey Afrika'daki Müslüman yönetimleri, bağımsızlığı için eşit derecede bir tehlike olarak algılamış ve yıkıldığı tarihe kadar bu iki gücü kendi lehine bir denge sağlamak için kullanmıştır. Bu şekilde uzun bir süre İspanya Hristiyan Krallıklarına rağmen hayatta kalabilmeyi başarmıştır.

³⁴⁵ Bkz: Joseph F. O'callaghan, **A History of Medieval Spain**, ABD, Cornell University Press, 1975.

Beni Ahmer'in (Ahmetoğulları) Soy Ağacı Listesi

Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Hamis b. Nasr b. Kays el-Ensâri el-Hazrecî

Tablo 1: Benî Ahmer Soy Ağacı Listesi³⁴⁶

³⁴⁶ Abdurrahman Ali Hacci, 2017, s.737.

2.1.1. Gırnata Döneminde Kültürel ve Edebi Hayat

Gırnata döneminde edebiyat, iç isyanların ve savaşların gölgesinde bir seyir izlemiştir. Bu dönem Endülüs Müslümanlarının diğer dönemlerinden farklı bir şekilde Müslümanların dış destek olmadan bağımsızlıklarını sürdürmelerinin imkânsız olduğu uluslararası bir ortama sahiptir. Emirlik yöneticilerinin iç ve dış barışı sağladıkları kısa süreli istikrar dönemlerinde ülkenin kültürel, edebi ve mimari yapısına katkı sağlayacak çalışmalara öncülük ettikleri görülmektedir.

Gırnata Emirliği zamanında yaşamış âlimlere bakıldığında ise İbn Mâlik (1208-1274), gramer çalışmalarıyla tanınan Ebû Hayyân (1257-1344), Arap edebiyatı için önemli bir kaynak olan dönemin önemli şiiirlerini derleyerek hazırladığı antoloji çalışmasıyla İbn Sa‘îd el-Mağribî (1274); İbn Haldun³⁴⁷, İbn Tufeyl, Lisânuddîn b. el-Hatîb ve İbn Zamrak gibi isimlerin öne çıktığı görülmektedir. Bu dönem edebiyatına önemli katkı sağlayan bu isimlerden bazılarının edebiyatçı, tarihçi ve şair kimliklerinin dışında devlet idaresinde üst düzey görevler alarak ülkenin iç ve dış politikasını belirleyen kararlara imza attıkları görülmektedir. Birçok defa vezirlik yapan Lisânuddîn b. el-Hatîb, siyasi görevlerinin yanısıra bir biyografik sözlük yazarı, tarihçi, geleneksel kasideleri ve muvaşşahları birleştiren başarılı bir şairdir.³⁴⁸ İbn Zamrak (1333-1393) ise şiiirleri el-Hamrâ Sarayı’nın duvarlarını süslemek için kullanılan Endülüs şairlerinin sonuncuları arasında yer almıştır.³⁴⁹ Gırnata döneminde yetişmiş çok sayıda önemli kadın şair olduğu da söylenmektedir. Bu dönem edebiyatın her ne kadar siyasi krizlerin gölgesinde gelişimi kısıtlı olsa da literatür için önemli katkıları olmuştur. Gırnata

³⁴⁷ İbn Haldun’un 1364 yılında Kastilya ile Müslümanlar arasında gerçekleştirilen bir barış antlaşmasını onaylamak üzere bir heyetin başında yer alarak Kastilya’ya gittiği görülmektedir. (The Muqaddimah, Abd Ar Rahman bin Muhammed İbn Khaldun, (çev: Franz Rosenthal), Byy., Bty., s. 835)

³⁴⁸ W. Montgomery Watt, Pierre Cachia, 1967, s. 155.

³⁴⁹ a.g.e., s. 156.

Emîrleri tarih, coğrafya, felsefe, astronomi, eczacılık, tıp ve müzik gibi alanları eşit ölçüde desteklemiştir. Emirlik içerisinde eğitim kurumlarının kurulmasına önem verilmiş, yönetimlerine en seçkin âlimler atanmıştır. Bu kapsamda, Gırnata’da günümüz üniversitelerine yakın bir şekilde hizmet veren bir eğitim kurumu oluşturularak, teoloji, hukuk, tıp, kimya, felsefe olmak üzere birçok alan eğitim müfredatına eklenmiştir.³⁵⁰ Eğitim kurumlarının kapıları üzerine “dünya sadece dört şey tarafından desteklenmektedir: hikmetli eğitim, büyüklerin adaleti, iyilerin duaları ve yiğitlerin cesareti” yazıldığı belirtilmektedir.³⁵¹ Dışişleri ayrı bir bakanlığın sorumluluğu altında tutularak, bu göreve eğitilmiş kişiler arasından atamalar yapılmıştır.³⁵² Avrupa için yeni olabilecek ipek, pamuk üretimi, sulamanın kanalları yapılması gibi tarımsal ve ekonomik anlamda birçok reform Müslümanlar tarafından gerçekleştirilmiştir.³⁵³

2.2. GİRNATA EMİRLİĞİ DÖNEMİNDE GERÇEKLEŞTİRİLEN DİPLOMATİK YAZIŞMALAR

Gırnata Emîrlerinin Hristiyan ve Müslüman yöneticilerle gerçekleştirdiği diplomatik yazışmaların incelendiği bu bölümde, mektup formatında yazılan resmi belgeler yer almaktadır. Araştırma sürecinde bu döneme ait birçok belgeye ulaşılmakla birlikte, farklı konularda yazılan mektuplar seçilerek burada sunulmuştur. Konularına

³⁵⁰ Philip K Hitti, 1984, s. 562-589.

³⁵¹ a.g.e., s. 562-589; Syed Ameer Ali, 1900, s. 557-558.

³⁵² 1400 yılında Venedik tarafından Malaka’da Konsolosluk açılmasına ilişkin müzakereleri yürütmek üzere Gırnata’ya gönderilen Büyükelçi Bernardo Contarino, şehre vardığında Gırnata Dışişleri Bakanı tarafından kabul edildiğini belirtmiştir. (Bkz: Raul Gonzalez Arevalo, Italian Renaissance Diplomacy and Commerce with Western Mediterranean Islam: Venice, Florence, and the Nasrid Kingdom of Granada in the Fifteenth Century, **I Tatti Studies in the Italian Renaissance**, Harvard University Center for Italian Renaissance Studies, S.1, c. 18, 2015, s. 218.)

³⁵³ Syed Ameer Ali, 1900, s. 557-558.

göre tasnif edildiğinde taziye, tebrik, antlaşmalar ve siyasi konular şeklinde bir sınıflandırma oluşmuştur. Mektupların büyük kısmı temin edilen kitapta verilen belge numaralarıyla isimlendirilerek sıralanmıştır.

Gırnata Emîrleri ya da vezirler, valiler tarafından Aragon Kralları ile Kuzey Afrika yöneticilerine yazıldığı tespit edilen bu mektuplar 1200'li yıllardan başlayarak 1400'lü yıllara kadar uzanan bir tarih aralığını kapsamaktadır. İçerik dönemin siyasi olaylarına bağlı olarak değişmektedir.

Mektupların incelenmesinde ise öncelikle Arapça metinler, tercümeleri ve değerlendirmeleri olacak şeklinde bir sıralama takip edilmiştir. Genel anlamda benzerlik arzeden mektuplara ilişkin tespitler her bir mektup altında tekrar edilmeyerek, farklı özelliklere yer verilmiştir. Ayrıca, mektupları yazan ve mektupların yazıldığı kişiler hakkında her bir mektup altına kısa bir not düşülerek bilgi sunulmuştur.

2.2.1. 63 No'lu Belge:

نص الرسالة³⁵⁴

"السلطان الأجل الأعزُّ المرفَّعُ الأوفى المكرمُّ المشكور المبرور الأخلص دُون بطرؤ ملك أرغون و سلطان بلنسية و سрдانية و قرصغة و مَيورقة و قُمط بَرجلونة، وصل الله عزَّته بتقواه و أسعده بطاعة الله و رضاه، حافظ عهده الشاكر لمذهبه في الوفاء و قصده المثني على مودَّته العارف بأصالة مملكته الأميرُ عبْدُ اللهِ يوسف ابنَ أمير المُسلمين أبي الوليد إسماعيل بن فرج بن نصر سلطان غرناطة و مَالقة و المرية و وادي أش و ما إليها و أميرُ المُسلمين.

أما بعد فإنَّا كتبناه إليكم من حمراء حَضرتنا غرناطة حرسها الله. و ليس بفضل الله سبحانه

إلا الخير الأكمل واليسر

³⁵⁴ Bu belge, Gırnata Emîri I. Yusuf'un Aragon Kralı IV. Pedro'ya 745/1344 yılında gönderdiği mektubu içermektedir. (Bkz: 'Omer S'aydân, 2003, s. 355.)

الأشمل. وَالْحَمْدُ لِلَّهِ كَثِيرًا وَجَانِبُكُمْ مُرَقَّعٌ مَبْرُورٌ وَقَصْدُكُمْ فِي الْوَفَاءِ وَالصَّحْبَةِ مَشْكُورٌ وَمَقْدَارُكُمْ فِي كِبَارِ مَلُوكِ النَّصْرَانِيَّةِ مَعْرُوفٌ مَشْهُورٌ.

وموجبه إليكم هو أنَّ جماعةً من أهل بلادنا وصلوا في الجفن برنقيل لدون من برجلونة من العدو، وكان في الجفن مال كبير للتجار المفسرة أسماؤهم طيَّ هذا من أهل غرناطة والمريّة ومالقة، فحدث على الجفن ببعض السّواحل التي تقرب من المريّة نوء غرق به الجفن. فلما حدث ذلك واتفق أن كان بذلك السّاحل أجفان ثلاثة من أجفان بلادكم وهي لافرنسيشك من أهل بلنسية ومرتين بازاقوة من أريولة، فتعرضوا لأخذ المسلمين الذين كانوا في الجفن الغريق من أهل العدو وأهل بلادنا، فاجتمع صاحب الجفن بالتجار الذين بين بلادنا واستخلص منهم جميع ما كان عندهم من الأموال والمتاع، وأظهر لهم أنَّ ذلك احتياط عليهم لئلا يأخذ ذلك أصحاب الأجفان، فصدّقوه في ذلك ومكنوه من كل ما كان عندهم من المال. ثمَّ إنّه اجتمع بأصحاب الأجفان ومكنهم منهم، فأسروهم ووقفوا منهم في بعض تلك السواحل، ففدي منهم بعضهم بمال تتعرّفونه من التفسير المدرج طيَّ هذا، وبقي بعضهم في الأسر، وأمّا الأموال فما استرجع لهم منها شيء وكانت أموالاً عريضة.

وهذه القضية لا يخفى عليكم ما فيها، فالحال فيها أشنع من أن شرح لكم، وجميعهم هم من أهل بلادكم وما حدث هذا إلا في هذه الأيام القريبة بعد عقد الصلح بأشهر. فغرضنا منكم أيها السّلاطان أن يصعب عليكم هذا الحال، فإن فيه من الخروج على عهدكم ما يجب إليكم إنكاره وتغييره وعمل الواجب فيه. وقد توجه من أصحاب الشكايات صلبة رسولنا إليكم بعضهم ثقة بوفائكم. وأنتم تعملون في إنصاف الجميع ما يليق بكم وما نقابلكم عليه بالشكر. والله تعالى يسعدكم برضوانه ويصل لكم به عوائد إحسانه. والسلام يُراجع سلامكم كثيرًا أثيرا.

كُتِبَ فِي نِصْفِ شَعْبَانَ الْمُكْرَمِ عَامَ خَمْسَةِ وَأَرْبَعِينَ وَسَبْعِمِائَةٍ. عَرَفَ اللَّهُ بَرَكَتَهُ.

صح هذا.³⁵⁵

³⁵⁵ Omer S'aydân, 2003, s. 356-357-358.

Mektubun Metni:

Barselona Kontu; Mayorka, Korsika, Sardunya, Belensiye Sultanı ve Aragon Kralı; sadık, mübarek, teşekkürü hak eden, şerefli, vefalı, aziz ve yüce Don Pedro, Allah takvasıyla itibarına ulaştırsın ve itaati, rızasıyla onu sevindirsın; sözünde duran vefa yolunda gittiği için kendisine müteşekkir olan, dostluğunu öven, ülkesinde asaletini bilen, Müslümanların Emîri, el-Meriyye, Malaka, Gırnata, Vâdiâş ve civarındaki yerlerin Sultanı, Müslümanların Emîri Ebî Velîd İsmâîl b. Ferec b. Nasr'ın oğlu Emîr 'Abdu'llâh Yûsuf.

Sadede gelicek olursak, bunu (mektubu) size Gırnata'dan, el-Hamrâ'dan – Allah onu korusun – yazdık. Allah'ın lütunda eksiksiz hayırdan ve geniş bir bolluktan başka bir şey yoktur. Allah'a çok hamd olsun. Zatınız yüce ve kutlu, vefadaki ve dostluktaki niyetiniz teşekkürü değerlidir; büyük Hristiyan kralları arasındaki gücünüz yaygın bir şekilde bilinmektedir.

Bu mektubu yazmamızın gereği o'dur ki, ülkemiz halkından bir grubun Bernigîl Ledûn'un gemisiyle el-'Udve'den, Barselona'dan ulaşmış olması ve gemide mektupta isimleri açıklanan Malaka, el-Meriyye ve Gırnata halkından tacirlere ait büyük mal olan bu geminin el-Meriyye yakınlarındaki bazı kıyılarda bir fırtınada batması hadisesinin meydana gelmiş olmasıdır. Bu olay gerçekleştiğinde, ülkemiz gemilerinden üç geminin ve Aryûle'den Martîn Bâzâkû ve Belensiye halkından Lafrenşîk'in bu kıyılarda olduğu anlaşılmıştır; batan gemide ülkemiz ve el-'Udve halkından Müslümanlar alıkonulmaya (zapt edilmeye) maruz kalmıştır. Geminin sahibi ülkemizden tacirlerle biraraya gelerek onlardan bütün mal ve parayı geri almışlardır. Bu meselenin iç yüzü size kapalı değildir. Durum size açıkladığımdan daha kötüdür. Bunların hepsi sizin ülkenizdendir. Bu olay da barış antlaşmasının üzerinden daha birkaç ay geçmişken olmuştur. Sizden isteğimiz, ey sultan, bu durumun vehametini sizin de görmenizdir. Burada sizin sözünüzden dışarı çıkan bir durum, inkâr ve değiştirme vardır. Şikâyet sahipleri vefanıza güvenerek

durumu elçimize iletmişlerdir. Sizler de size yakıştığı ve şükrederek karşıladığımız şekilde herkesin hakkını gözeterek amel etmektesiniz. Yüce Allah rızasıyla sizlere yardım etsin ve sizleri ihsanının nimetlerine ulaştırsın. Selam selam üzerine olsun.

Bu (mektup) mübarek Şaban ayının ortasında, 745 yılında yazılmıştır.

Allah size hayrını göstere (bildirsin).

Bu doğrudur.

Değerlendirme:

Genel olarak bu dönem diplomatik mektuplarda bir kompozisyon düzeni olduğu görülmektedir. Bu düzen içinde girişte muhatabın unvanları ve lakapları zikredilerek, sahip olduğu topraklar, şehirler tek tek belirtilir:

السلطان الأجل الأعزُّ المرفَّع الأوفى المكرَّم المشكور المبرور الأخلص دُون بطرُو ملك
أرغون وسلطان بلنسية وسردانية
وقرصغة وميورقة وقُط برجلونة،

Barselona Kontu; Mayorka, Korsika, Sardunya, Belensiye Sultanı ve Aragon Kralı; sadık, mübarek, teşekkürü hak eden, şerefli, vefalı, aziz ve yüce Don Pedro,

Ardından, bir dua cümlesiyle mektubu gönderen kendisini arz eder:

وصل الله عزَّته بتقواه وأسعده بطاعة الله ورضاه،

Allah takvasıyla itibarına ulaştırın ve itaati, rızasıyla sevindirin;

حافظ عهده الشاكر لمذهبه في الوفاء وقصده المثنى على مودته العارف بأصالة مملكته

Sözünde duran vefa yolunda gittiği için kendisine müteşekkik olan, dostluğunu öven, ülkesinde asaletini bilen,

Mektubu gönderen kendi unvan, ad ve lakaplarını, sahip olduğu şehirleri ve toprakları zikreder:

الأمير عَبْدُ اللَّهِ يُوسُفُ ابْنُ أَمِيرِ الْمُسْلِمِينَ أَبِي الْوَلِيدِ إِسْمَاعِيلِ بْنِ فَرَجِ بْنِ نَصْرِ سُلْطَانِ
غَرْنَاطَةَ وَمَالِقَةَ وَالْمَرِيَّةِ وَوَادِي أَشْ وَمَا إِلَيْهَا وَأَمِيرِ الْمُسْلِمِينَ.

Müslümanların Emîri, Almeria, Malaka, Gırnata, Vâdiâş ve civarındaki yerlerin
Sultanı, Müslümanların Emîri Ebî Velîd İsmâîl b. Ferec b. Nasr'ın oğlu Emîr
'Abdu'llâh Yûsuf,

Bundan sonra emmâ ba'du ibaresiyle konuya girilir.

أَمَّا بَعْدُ

Sadede gelecek olursak,

Ardından çoğu zaman mektubun yazılma yeri mektuba daha resmi bir kimlik
kazandırmak için zikredilir. Şehir adları zikredildikten sonra genellikle Allah'tan şehrin
korunmasını isteyen bir dua cümlesi bulunur:

فَإِنَّا كَتَبْنَاهُ إِلَيْكُمْ مِنْ حَمْرَاءِ حَضْرَتِنَا غَرْنَاطَةَ حَرَسَهَا اللَّهُ.

Bunu size Gırnata'dan, el-Hamrâ'dan -Allah onu korusun- yazmaktayız.

Bundan sonra yine bir dua cümlesi kullanılır:

وَلَيْسَ بِفَضْلِ اللَّهِ سُبْحَانَهُ إِلَّا الْخَيْرُ الْأَكْمَلُ وَالْيُسْرُ الْأَشْمَلُ.

Allah'ın lütfunda eksiksiz hayırdan ve geniş bir bolluktan başka bir şey yoktur.

Sonra Doğu hitap ve yazışma tarzında pek rastlanmayan, ardından salvele
gelmeyen kısa bir hamdele bulunur. Bu ibare mektubun çeşitli yerlerinde
bulunabilmekte ya da tekrarlanabilmektedir:

وَالْحَمْدُ لِلَّهِ كَثِيرًا

Allaha çok hamd olsun

Ardından mektubu yazan genel ifadelerle muhatabını över:

وَجَانِبُكُمْ مُرَقَّعٌ مَبْرُورٌ وَقَصْدُكُمْ فِي الْوَفَاءِ وَالصَّحْبَةِ مَشْكُورٌ وَمِقْدَارُكُمْ فِي كِبَارِ مَلُوكِ

النَّصْرَانِيَّةِ مَعْرُوفٌ مَشْهُورٌ.

Zatınız yüce ve kutlu, vefadaki ve dostluktaki niyetiniz teşekkürle değerli;
büyük Hristiyan kralları arasındaki gücünüz yaygın bir şekilde bilinmektedir.

Bundan sonra mektubun yazılma gerekçesine aşağıdaki ibareyle girilir:

وموجه إليكم هو

Bu mektubu yazmamızın gereği o dur ki

Hatimede ise yine çeşitli dua cümleleri bulunur. Selamlama ile mektup bitirilir.
Bunu yazılma tarihi ve mektubun metninin tam olduğunu bildiren sahha haza ya da
intehâ ibareleri izler:

وَأَنْتُمْ تَعْمَلُونَ فِي إِنْصَافِ الْجَمِيعِ مَا يَلِيقُ بِكُمْ وَمَا نَقَابِلُكُمْ عَلَيْهِ بِالشُّكْرِ. وَاللَّهُ تَعَالَى يُسَعِدُكُمْ
بِرِضْوَانِهِ وَيَصِلَ لَكُمْ بِهِ عَوَائِدُ إِحْسَانِهِ. وَالسَّلَامُ يُرَاجِعُ سَلَامَكُمْ كَثِيرًا أَثِيرًا.

Sizler de size yakıştığı ve şükrederek karşıladığımız şekilde herkesin hakkını
gözeterek amel etmektesiniz. Yüce Allah rızasıyla sizlere yardım etsin ve sizleri
ihsanının nimetlerine ulaştırsın. Selam selam üzerine olsun.

كُتِبَ فِي نَصْفِ شَعْبَانَ الْمُكْرَمِ عَامَ خَمْسَةِ وَأَرْبَعِينَ وَسَبْعِمِائَةٍ. عَرَفَ اللَّهُ بَرَكَتَهُ.

صح هذا.

Bu (mektup) mübarek Şaban ayının ortasında, 745 yılında yazılmıştır.

Allah size hayrını gösterecektir (bildirsin).

Bu doğrudur.

2.2.2. 3 No'lu Belge:

نص الرسالة³⁵⁶

³⁵⁶ Bu belge, Gırnata Emîri II. Muhammed ve Aragon Kralı II. Jamie arasında 701/1302 yılında
İspanya'daki Kastilya Krallığı'na karşı mutabık kalınan bir barış antlaşması ve bir ittifak hakkındadır.
(Bkz: 'Omer S'aydân, 2003, s.32)

"لِيَعْلَمَ كُلُّ مَنْ يَقِفُ عَلَى هَذَا الْكِتَابِ أَنَّا الْأَمِيرُ عَبْدُ اللَّهِ مُحَمَّدُ بْنُ أَمِيرِ الْمُسْلِمِينَ عَبْدُ اللَّهِ مُحَمَّدُ بْنُ أَمِيرِ الْمُسْلِمِينَ عَبْدُ اللَّهِ مُحَمَّدُ بْنُ أَمِيرِ الْمُسْلِمِينَ نَنْعَمُ لَكُمْ أَيُّهَا السُّلْطَانُ الْمُعْظَمُ دُونَ جَافُومُ مَلِكِ أَرْغُونِ وَبَلَنْسِيَّةِ وَمَرْسِيَّةِ وَكَنْدِ (وَقَنْدِ) بِرَجْلُونَةِ بِأَنْ نَكُونَ لَكُمْ صَاحِبًا وَفِيًّا وَيَكُونَ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ صِلَحٌ ثَابِتٌ وَصُحْبَةٌ صَادِقَةٌ يَكُونُ فِيهَا أَصْحَابُكُمْ أَصْحَابِنَا وَأَعْدَاؤُكُمْ أَهْلُ قَشْتَالَةِ أَعْدَائِنَا وَنَرْفَعُ الضَّرَرَ وَالْفُسَادَ عَنْ بِلَادِكُمْ وَأَرْضَكُمْ مِنْ بِلَادِنَا وَأَرْضِنَا وَلَا نَجْعَلُ سَبِيلًا لِذَلِكَ لِأَحَدٍ مِنْ نَاسِكُمْ لَا فِي الْبَرِّ وَلَا فِي الْبَحْرِ. وَإِنْ اتَّفَقَ أَنْ يُصْدَرَ لِأَحَدٍ أَوْ لِمَوْضِعٍ مِنْ نَاسِكُمْ أَوْ بِبِلَادِكُمْ ضَرَرٌ مِنْ أَحَدٍ بِمَنْ يَرْجِعُ إِلَى حَكْمِنَا فَنَحْنُ نَنْصِفُ مِنْهُ بِالْحَقِّ الْوَاجِبِ. وَعَلَى أَنْ تَكُونُوا أَنْتُمْ لَنَا كَذَلِكَ صَاحِبًا وَفِيًّا كَمَا ذَكَرْتُمْ فِي كِتَابِكُمْ وَتَلْتَزِمُوا لَنَا صُحْبَةً صَادِقَةً وَصُلْحًا ثَابِتًا وَتَصَاحِبُوا كُلَّ صَاحِبٍ لَنَا وَتُعَادُوا كُلَّ عَدُوِّ لَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ أَوْ مِنْ أَهْلِ قَشْتَالَةِ وَتَرْفَعُوا الضَّرَرَ وَالْفُسَادَ عَنْ بِلَادِنَا كُلِّهَا وَعَنْ نَاسِنَا فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ. وَإِنْ اتَّفَقَ أَنْ يَرْجِعَ إِلَى طَاعَتِنَا بَلَدٌ مِنْ بِلَادِ الْعُدُوِّ أَوْ نَاسٍ مِنْ أَهْلِهَا فَيَكُونُ حَكْمُهُمْ فِي ذَلِكَ كَحَكْمِ سَائِرِ بِلَادِنَا الْأَنْدَلُسِيَّةِ، وَمَتَى صَدَرَ عَنْ أَحَدٍ مِنْ نَاسِكُمْ أَوْ مِنْ أَهْلِ بِلَادِكُمْ ضَرَرٌ لِأَحَدٍ مِنْ نَاسِنَا أَوْ مِنْ أَهْلِ بِلَادِنَا الْأَنْدَلُسِيَّةِ أَوْ الَّتِي تَكُونُ مِنْ بَرِّ الْعُدُوِّ فَعَلَّيْكُمْ أَنْ تُنْصَفُوا مِنْهُ فِي الْوَقْتِ وَالْحِينِ كَمَا ذَكَرْتُمْ فِي كِتَابِكُمْ. وَكَذَلِكَ نَنْعَمُ لَكُمْ بِأَنْ يَصِلَ إِلَى بِلَادِنَا كُلِّ مَنْ يُرِيدُ الْوَصُولَ بِرِسْمِ التَّجَارَةِ مِنْ بِلَادِكُمْ بِمَا شَاؤُوا مِنْ أَنْوَاعِ التَّجَارَاتِ وَيُسَرِّحَ لَهُمْ مَا أَرَادُوا مِنْ ذَلِكَ وَيَكُونُوا مُؤْمِنِينَ فِي نَفْسِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ عَلَى أَنْ يُنْصَفُوا مِنَ الْحَقِّ الْوَاجِبَةِ عَلَى الْعَادَةِ وَيُنْصَفُوا مِنْ حَقِّهِمْ الْوَاجِبَةِ لَهُمْ فِي الدَّوَابِّ عَلَى الْعَادَةِ. وَعَلَى أَنْ يَكُونَ أَيْضًا كُلُّ مَنْ يَتَوَجَّهُ مِنْ بِلَادِنَا إِلَى بِلَادِكُمْ مِنَ النَّجَارِ مُؤْمِنِينَ فِي نَفْسِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ، وَيُسَرِّحَ لَهُمْ فِي بِلَادِكُمْ مَا شَاؤُوا مِنْ أَنْوَاعِ الْمَتَاجِرِ وَيُنْصَفُوا مِنَ الْحَقِّ الْوَاجِبَةِ عَلَى الْعَادَةِ مِنْ غَيْرِ إِحْدَاثِ زِيَادَةٍ وَيُنْصَفُوا مِنْ حَقِّهِمْ الْوَاجِبَةِ لَهُمْ كَمَا ذَكَرْتُمْ فِي كِتَابِكُمْ.

وَكَذَلِكَ نَنْعَمُ لَكُمْ أَنْ نَعِينَكُمْ عَلَى أَهْلِ قَشْتَالَةِ فِي نِفَاقِهِمْ مَعَكُمْ. وَإِنْ اتَّفَقَ أَنْ يَجِيءَ لَكُمْ إِلَى مَرْسِيَّةِ صَاحِبُ قَشْتَالَةِ الْآنَ أَوْ مَقْدَرَتُهُ فَنُعِينَكُمْ بِمَا نَقْدِرُ عَلَيْهِ فِي ذَلِكَ الْوَقْتِ، وَلَا نَعْمَلُ مَعَهُمْ صُلْحًا وَلَا مُهَادَنَةً إِلَّا بِرَأْيِكُمْ وَفِي مَنَافِعَتِنَا وَمَنَافِعَتِكُمْ. وَعَلَى أَنْ تَلْتَزِمُوا أَنْتُمْ مَا نَلْتَزِمُهُ نَحْنُ مِنَ النِّفَاقِ عَلَيْهِمْ

ومن الغارات على أرضهم كلّها وَلَا تَعْمَلُوا مَعَهُمْ صِلْحًا وَلَا مُهَادَنَةً إِلَّا بِرَأْيِنَا وَفِي مَنَفَعَتِكُمْ وَمَنْفَعَتِنَا حتى تكون الحال واحدة في النفاق والاتفاق على أن تعينونا أنتم عليهم متى احتجنا إلى إعانتكم بما تقدرونَ عَلَيْهِ كما ذكرتم في كتابكم.

وكذلك ننعم لكم (إن) احتجتم إلى إعانتنا في أرض مُرْسِيَّة بفرسان مِنْ عِندِنَا أَنْ نعينكم بهم عَلَى أَنْ يُضْمُوا فِي بِلَادِكُمْ (وَيَأْكُلُوا) الْمَأْكُولَ وَالْعَلْفَ مِنْ يَوْمِ خُرُوجِهِمْ مِنْ أَرْضِنَا إِلَى يَوْمِ رُجُوعِهِمْ إِلَيْهَا. وكذلك ننعم لَكُمْ أَنَّهُ إِنْ (بقي ب) مُرْسِيَّة أَنْ نَرُدَّهُ فِي الْحِينِ لَكُمْ وَإِنْ كَانَ مِنْ غَيْرِهَا مِنْ بِلَادٍ قَشْتَالَةٍ فَلَا اعْتِرَاضَ لَكُمْ فِيهِ. وكل موضع يَرْجِعُ لَكُمْ أَنْتُمْ مِنْ رِيَاةٍ قَشْتَالَةٍ لَا اعْتِرَاضَ لَنَا نحن فيه إِلَّا أَنْ يَكُونَ مِنَ الْمَوَاضِعِ الَّتِي هِيَ لَنَا وَهِيَ طَرِيقَةٌ..... وقشتالة فَإِنْ اتَّفَقَ أَنْ تَرْجِعَ هَذِهِ الْمَوَاضِعَ أَوْ وَاحِدَ مِنْهَا إِلَيْكُمْ فَعَلَيْكُمْ أَنْ تَرُدُّوهَ إِلَيْنَا فِي الْحِينِ مِنْ غَيْرِ تَطْوِيلٍ وَلَا مَطْلَبٍ. وَإِنْ اتَّفَقَ أَيْضًا أَنْ تَرْجِعَ هَذِهِ الْمَوَاضِعَ أَوْ وَاحِدَ مِنْهَا إِلَى طَاعَةِ السُّلْطَانِ دُونِ أَلْفُونِشٍ أَوْ أَخِيهِ الْإِفَانْتِ دُونَ فَرَانْدَةٍ فَعَلَيْكُمْ أَنْ نَنْتَفِقُوا مَعَنَا فِي تَكْمِيلِ الرِّبُوطِ الَّتِي بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمَا بِشَهَادَتِكُمْ عَلَيْهِمَا وَضِمَانِكُمْ فِي رَدِّهَا إِلَيْنَا فِي الْحِينِ وَالْوَقْتُ مِنْ غَيْرِ تَطْوِيلٍ وَلَا مَطْلَبٍ. وَعَلَى أَنْ تَمْنَعُوا أَهْلَ بِلَادِكُمْ مِنَ الدَّخُولِ بِالتَّجَارَةِ إِلَى إِشْبِيلِيَّةٍ وَغَيْرِهَا مِنْ بِلَادٍ أَعْدَانِنَا فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَإِنْ دَخَلَ أَحَدٌ مِنْهُمْ إِلَيْهَا فَيَكُونُ حُكْمُهُ حَكْمُ الْأَعْدَاءِ الَّذِينَ يَكُونُونَ مَعَهُمْ.

وَأَنْ يَكُونَ هَذَا كُلُّهُ ثَابِتًا وَتَكُونُوا أَنْتُمْ مِنْهُ عَلَى يَقِينٍ أَمَرْنَا بِكُتُبِ هَذَا الْكِتَابِ. وَجَعَلْنَا عَلَيْهِ خَطَ يَدِنَا وَطَابَعْنَا فِي آخِرِ رَبِيعِ الْآخِرِ عَامَ أَحَدٍ وَسَبْعِمِائَةٍ.

وَكُتِبَ فِي التَّارِيخِ. انتهى.³⁵⁷

Mektubun Metni:

Bu mektuba vakıf olan herkes bilsin ki (ben) Gırnata, Malaga ve civarı sultanı ve Müslümanların Emîri, Emîr ‘Abdu’llâh Muhammed b. Emîri’l-Muslimîn ‘Abdu’llâh

³⁵⁷ Omer S‘aydân, 2003, s.33-34-35-36.

Muhammed b. Emîri'l-Muslimîn 'Abdu'llâh b. Nasr, Aragon, Belensiye Mursiye Kralı ve Barselona Kontu yüce Sultan Don Jamie,

Sizin vefalı bir dostunuz olduğunu, aramızda kalıcı bir barış, dostlarımız ve dostlarınızın dostlarımız olduğu, düşmanınız Kastilya halkının düşmanımız olduğu, gerçek bir dostluk olduğunu bildirmekten kıvanç duyarız.

Fesat ve zararı ülkeniz ve topraklarınızdan ülkemiz ve topraklarımızdan giderir, ne denizden ne de karadan halkınızdan böyle bir şeye yeltenene yol vermeyiz. Eğer halkınızdan birinden böyle ülkenizin bir yerinden böyle bir zarar çıkacak olursa ve bize gelirse biz üzerimize düşeni yaparız. Sizin de bize aynı şekilde, mektubunuzda bahsettiğiniz gibi vefalı bir dost ve gerçek dostluğa ve kalıcı barışa bağlı kalmanız, bize dost olana dost olmanız, Müslümanlardan ve Kastilyalılarından bize saldırana düşman olmanız, ülkemiz ve insanlarımızdan karada ve denizde zararı gidermeniz gerekmektedir. Olur da Bilâdu'l-'Udve yörelerinden biri veya halkından biri bizim hükmümüze tabi olursa, onun hükmü diğer Endülüs diyarları gibi olur. Ne zaman sizin halkınızdan ve yörelerinizden birinden bizim halkımıza ve Endülüs ülkemizden veya el-'Udve diyarından olan birine bir zarar gelirse yine sizin de, mektubunuzda zikrettiğiniz gibi, anında gereğini yapmanız gerekir. Ülkenizden ticaret amacıyla ülkemize gelmek isteyen herkesin gelebileceğini, istedikleri şeyin ticareti yapabileceğini, bu konuda (istedikleri şeyin ticaretini yapmalarına) izin verileceğini, genel hukuki haklarla kendileri hakkında hüküm verileceğinden ve divanlarda yazılı hukuklarıyla davranılacaklarından dolayı canlarından ve mallarından emin olmaları gerektiğini sizlere bildirmekten sevinç duyuyoruz.

Aynı şekilde bizim ülkemizden sizin ülkenize gelen tacirlerin de mallarından ve canlarından emin olmaları, istediklerin şeyin ticaretini yapmalarına izin verilmesi ve mektubunuzda söz ettiğiniz gibi hakları olan genel hükümlere bir ekleme olmaksızın hüküm verilmesi gerekir.

Aynı şekilde sizinle olan düşmanlıklarında Kastilya halkına karşı size yardım edeceğimizi de bildirmekten sevinç duyarız. Size, Mursiye’ye şimdi veya ileride Kastilya hâkiminden bir şey gelecek olursa, o vakit gücümüzün yettiği kadar size yardım ederiz. Onlarla, sizin görüşünüzü almaksızın menfaatinize ve menfaatimize olmayan bir barış veya mütareke yapmayız. Bizim bağlı kaldığımız şeylere, biz onlarla savaş halindeyken sizin de bağlı kalmanız gerekmektedir. Bizim görüşümüzü almadıkça ve menfaatimize ve menfaatinize olmadıkça onlarla ne bir barış ne de bir mütareke yapmayınız ki, gücünüz yettiğince yardımınıza ihtiyaç duyduğumuzda onlara karşı bize yardım etmeniz için, mektubunuzda da zikrettiğiniz gibi düşmanlıkta ve müttefiklikte bir olalım.

Aynı şekilde Mursiye’de bizden atlı asker yardımına ihtiyaç duyarsanız, ülkemizden çıkıp geri döndükleri güne kadar ülkenize girip orada yiyip içmeleri şartıyla size yardım edeceğimizi bildirmekten memnuniyet duyarız. Aynı şekilde eğer Mursiye’de kalacak olurlarsa derhal onları size geri vereceğimizi, eğer Kastilya ülkesinin diğer yerlerinden ise artık size bir saldırı olmayacağını bildirmekten de sevinç duyarız. Kastilya topraklarından size ait olan, bizim geçtiğimiz yollar dışında kalan topraklarda da bize bir saldırı olmasın. Eğer bu yerlerden veya kişilerden biri size geçecek olursa uzatmadan veya bir şey talep etmeden derhal onu bize geri vermeniz gerekir.

Eğer bu yerler veya biri Sultan don Alfonso veya kardeşi Alifant Don Farande hâkimiyetine girerse sizin bizimle, aramızdaki bağı kuvvetlendirmek üzere şahadet ve garantinizle uzatmadan veya bir şey talep etmeden derhal onu bize geri vermeniz gerekir. İşbiliyye’ye, kara veya deniz, diğer bize düşman topraklara ticaret amacıyla gidecek ülkeniz halkını da engellemelisiniz. Oraya onlardan biri girerse onun hükmü “onlarla olanlar düşmandır” hükmü gibi olur.

Bu mektubun yazılmasıyla buradakilerin hepsinin sabit olması ve sizin de bizim durumumuzu bilmeniz gerekir. Bu metni, 701 yılının Rebû'l-aher ayının sonunda el yazımızla yazıp damgaladık.

Tarih yazıldı. Bitti.

Değerlendirme:

Liya‘lem men yekifu şeklinde tehditkâr bir havada başlanan mektubun giriş kısmında yazan kişi öncelikle kendi ismini belirtmiş, sonrasında ise mektubun muhatabının unvanlarını belirterek muhatabını selamlamıştır. Mektubun muhatabı için çok fazla övgü ifadesi kullanılmayarak, sahip olduğu şehirler ve topraklar belirtilmiştir. Gırnata Emîri, dostane ilişkilere sahip olduğu Aragon Kralı'na bu mektubu yazarak aralarındaki dostluğu ve barış antlaşmasını tekrar dile getirmek istemiş ve ortak düşman Kastilya'ya karşı birlikte hareket edilmesi hususundaki talebini yinelemiştir. Mektup son derece sade, anlaşılır bir dille yazılmıştır. Herhangi bir kapalılığa ve mecaza yer verilmemiştir. Uluslararası ilişkilerde mütekabiliyet ilkesi, “her bir tarafın eylemlerinin, diğerlerinin evvelki eylemlerine bağlı olduğu ve iyinin iyi, kötününse kötü karşılık gördüğü aşağı yukarı eşit değerlerin değiş tokuş edilmesi”³⁵⁸ olarak tanımlanmaktadır. Bu çerçevede bu mektupta, siz nasıl hareket ederseniz biz de öyle hareket ederiz şeklinde bir ifade tarzı benimsenerek, Arapça bunu ifade edebilmek için şart cümleleri kullanılmıştır. Mektupta yazılanların gerçekliğini, doğruluğunu vurgulamak, tekit amacıyla mektubun sonuna sonlandığını belirten bir ibare eklenmiştir. Bu kullanım mektubun muhatabına ulaşması sürecinde başkası tarafından bir ekleme yapılmasını ya da değiştirilmesini önlemek amacıyla özellikle Emîrler tarafından kaleme alınan tüm mektuplarda görülen bir özelliktir.

³⁵⁸ Graham Evanns, Jeffrey Newnham, **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, (çev: H. Ahsen Utku), İstanbul, Gökkubbe, 2007, s. 430.

2.2.3. 4 No'lu Belge:

نص الرسالة³⁵⁹

" أَلذُّ لِنُطَادَةِ الزَّعِيمِ الْأَجَلِّ الْمَكْرَمِ الْمُوقَّرِ الْحَسِيبِ الْكَبِيرِ الْمُشِيرِ دُونَ أَرْنُو طَرَاشِ الْوَالِي بِأُورِيُولَةِ وَصَلِ اللَّهُ كِرَامَتَهُ وَوَالِي مَوَدَّتَهُ. يُسَلِّمُ شَاكِرُهُ الْوَادُّ لَهُ الْمَحَافِظُ عَلَى عَهْدِهِ يُوسُفُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنُ كَمَاشَةَ وَفَّقَهُ اللَّهُ مِنْ قِصْبَةِ بِيرَةِ حَرْسِهَا اللَّهُ وَلَا مُتَزَيِّدٍ بِفَضْلِ اللَّهِ وَبِرَكَاتِ أَيَّامِ مَوْلَايَ السُّلْطَانِ أَيَّدَهُ اللَّهُ وَنَصَرَهُ إِلَّا الْخَيْرَ وَالْعَافِيَةَ. وَالْحَمْدُ لِلَّهِ. وَمُوجِبُ هَذَا الْكِتَابِ إِلَيْكُمْ هُوَ أَنَّ كِتَابَكُمْ وَصَلَ لِمُحِبِّكُمْ تَسْتَفْهِمُونَ فِيهِ خَبَرَ الْمُهِادِنَةِ. وَمُحِبُّكُمْ يُعَرِّفُكُمْ أَنَّهُ كَتَبَ لِمَوْلَاهِ السُّلْطَانِ أَيَّدَهُ اللَّهُ وَنَصَرَهُ، فَإِنْ كَانَ صَلَاحٌ أُعَرِّفُكُمْ وَأَكْتُبَ لَكُمْ بِذَلِكَ وَإِنْ كَانَتْ غَرَّةٌ أُعَرِّفُكُمْ عَلَى كُلِّ حَالٍ، فَاعْلَمُوا عَلَى مَا ذَكَرْتَهُ لَكُمْ مِنْ مَنَعِ الْإِغَارَةِ. وَاللَّهُ يَصِلُ كِرَامَتَكُمْ. وَالسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ.

وَذَكَرْتُمْ عَنْ خَبَرِ بَطْرِ دُو لَارْمِهِ الْفَكَاكِ وَالنَّصَارَى الَّذِينَ مَعَهُ. وَقَدْ انْقَضَتْ حَاجَتُكُمْ فِيهِمْ وَتَسَرَّحُوا وَانْفَصَلُوا فِي عَافِيَةٍ سَالِمِينَ. وَاللَّهُ يَصِلُ كِرَامَتَكُمْ. وَالسَّلَامُ مُعَادًا عَلَيْكُمْ بِتَارِيخِ يَوْمِ الْأَرْبَعَاءِ الثَّامِنِ عَشَرَ لِجُمَادَى الثَّانِيَةِ عَامِ سِتَّةِ عَشَرَ وَسَبْعِمِائَةٍ.

أَعَرَّكُمُ اللَّهُ عَرِّفُونِي بِمَا يَظْهَرُ لَكُمْ فِي هَذِهِ الْعِشْرِينَ يَوْمًا لِأَفْعَلَ بِحَسَبِ مُرَادِكُمْ. وَاللَّهُ يَصِلُ وَدَّكُمْ. وَالسَّلَامُ مُعَادًا عَلَيْكُمْ."³⁶⁰

Mektubun Metni:

Yüce, saygın, onurlu, asil, büyük, mareşal (en ulu komutan) Aruyûle Valisi Don Arnû Turâş. Allah onu saygınlığına ulaştırsın ve dostluğunu sürdürsün. Kendisini seven,

³⁵⁹ Bu belge, Bîre kasabasının komutanı, valisi Yûsuf b. Kemâşe ile Aruyûle Valisi Don Arnû Turâş arasında geçen 716/1316 tarihli bir yazışmadır. (Bkz: ‘Omer S’aydân, 2003, s.60)

³⁶⁰ ‘Omer S’aydân, 2003, s. 61-62.

müteşekkîr olan, sözünde duran Yûsuf b. Muhammed b. Kemâşe³⁶¹ sizi selamlıyor; Allah onu Bîre kasabasında başarılı kılsın ve orayı korusun, Allah'ın fazlı (erdemî) ve bereketiyle... Allah sadece onu afiyet ve hayırla destekleyip yardım etsin.

Bu mektubu gerekli kılan şey ateşkes haberini öğrenmek isteyen sizin seveninize ulaşan mektubunuzdur. Sizin dostunuz size şunu belirtir ki efendisi Sultana –Allah onu desteklesin ve onun yardımcısı olsun- bir mektup yazmıştır. Eğer sulh, barış olacaksa veya bir çatışma (münferit bir saldırı) olacaksa her hâlükârda size bildireceğim. Saldırının engellenmesi konusunda size bahsettiklerimi biliniz, öğreniniz. Allah'ın selamı ve rahmeti sizinle olsun.

Petro Dolarne el-Fekkaki ve en-Nesarî, Bîre şehri yakınlarında esirleri olan iki Katalonyalı -onların beraberinde olanların- durumundan bahsetmişsiniz. Onların ihtiyaçları giderildi, afiyet ve güven içerisinde serbest bırakılmışlardır. Bunu da böyle biliniz (haberiniz olsun). Allah saygınlığını sizlere ulaştırsın.

716 yılının Cumâde's-Sânî ayının 18. Çarşamba günü, tekrar sizlere selam olsun.

Allah sizi şereflendirsin, istediğiniz şeyi yapmam için 20 gün içerisinde aklınıza gelen şeyi (size görünen şeyi) bana bildiriniz. Allah dostluğunuza ulaştırsın. Tekrar (bir kere daha) selam sizlerin üzerine olsun.

Değerlendirme:

Gırnata döneminde diplomatik yazışmalar sadece sultanlar arasında değil diğer bürokratlar arasında da yapılmıştır. Bu mektup, Müslüman ve Hıristiyan valiler arasında

³⁶¹ L. P. Harvey, Yûsuf b. Muhammed b. Kemâşe'nin adının kaynaklarda I. İsmâîl'in saltanatının sonlarına doğru geçmeye başladığını belirterek, Emirliğin kuzey doğusunda yer alan en uzak karakollardan birisi olan Bîre'nin (Vera) valisi olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, 1492 yılına kadar Gırnata yönetiminde görev alarak önemli liderler ve devlet adamları yetiştiren Benû Kemâşe ailesinin Gırnata devlet teşkilatının dayandığı önemli ailelerden birisi olduğunu ifade etmektedir. (Bkz: L. P. Harvey, 1990, s. 183-184.)

yazılmıştır. Diğer mektuplardan farklı olarak yazar kendini üçüncü şahıs kipiyle ifade etmiştir. Bu durum yazışmanın daha resmi bir üslupta yazıldığını göstermektedir. Mektubu yazan kişi kendisini kısaca tanıttıktan sonra mektubun yazıldığı kişiyi unvanını belirterek selamlamaktadır. İspanyolca bir unvan elzu (الذ - alto) kelimesinin kullanıldığı görülmektedir. Bu dönemde mozarabic/aljamaido adı verilen Arapça ve yerel dilin karışımından oluşan bir dil oluşmuştur. Araplar bu dili edebiyatta kullanmışlardır. Muvaşşah ve zecellerin özellikle harcelerinde kendini gösterir. Mektubun içerisinde o dönemki Gırnata Emîri'nden bahsedilirken hiyerarşi gereği mevlâya ibaresiyle Emîrden söz edilmektedir. Dostluk, saygı içeren ifadelerden sonra mektubun yazılmasındaki amaç açıklanmıştır. Ölçülü bir dil benimsenerek, mütevazi bir üslup kullanılmıştır. Genel olarak mektuplarda salıverilmesi istenen esirlerin, elçilerin ve diğer şahısların adları, künyeleri ve lakapları açıkça belirtilmiştir. Yukarıda metni sunulan mektupta genel mektup planına çok uyulmayarak, birkaç yerde selam ve medih geçişi, selamlamanın ardından günümüz mektuplarındaki ekler şeklinde konuya devam edilmiştir. Bu yönüyle diğer mektuplardan farklıdır.

2.2.4. 6 No'lu Belge:

نص الرسالة³⁶²

"الملك المعظم الأرفع الأعلى الأظهر الأفخم الأضخم الأجل الأشهر الأسمى الأسنى
الأوفى الأصفى الأجل سلطان أرغون وقومط برجلونة وبلنسية وسردانية دون جاقمو وفق الله
مقاصده وأيد نصره بتقواه. محبه وشاكره الكثير الثناء عليه والمعتني بجانبه ناشر فخره وجده

³⁶² Bu belge, Gırnata Emîri I. İsmâîl'in Veziri Osmân b. İdrîs Ebû'l 'Ala'nın Aragon Kralı II. Jaime'ye sadakatini vurgulayan ve Kralın mektubunun elçisi Yahudi Ebû'r-Rebî Suleymân el-İsrâîlî vasıtasıyla ulaştığını bildiren 714/1314 tarihli mektubunu içermektedir (Bkz: 'Omer S'aydân, 2003, s.40)

الأوفي عثمان بن إدريس بن أبُو العَلَى يُسَلِّمُ على مقامكم الأعلى سلام من يريد لكم خيرا وليس بفضل الله سبحانه إلا الخير والعافية والحمد لله كثيرا.

وصل كتاب المُكْرَم المبرور الأنصح بير بوييل على يدي "أَبُو الرَّبِيع سليمان" الإسرائيلي خديمكم وهو يذكر فيه كثرة ودِّكم إلينا واعتقادكم لجانبنا وشكرنا فضلكم الجميل واعتقادكم في حبنا وذكر لنا ما تقدّم من الرِّبُوطات (التي) صارت على يدي معكم وجميع ما ذُكر لي في ذلك أنا مقيد به وَهَذِهِ الأُمُورُ الجائزة ليس أقدر أن أكتبها لكم بمشروح. وَقَدْ لَقَنْتَ لِسُلَيْمَانَ المَذْكُور كل ما يقوله لكم عن مُحِبِّكُمْ فَصَدَّقُوهُ في مَا يُلْقِيهِ لَكُمْ وَهُوَ يُعَرِّفُكُمْ باعْتِقَادِ مَوْلَاي السُّلْطَان دَامَ نَصْرُهُ في ودكم وصدق لِسَانِكُمْ وَوَفِي فَعْلِكُمْ وَيُرِيدُ أَنْ يَكُونَ يَدُكُمْ وَبِدُهُ وَاحِدًا لِأَنْ يَنْكَمِلَ أغراضكم بمشيئة الله تعالى وذلك كله لأجل صدق لِسَانِكُمْ وَجَمِيل وفائكم وقد شاع ذلك في جميع الأَقْصَاي. وَمُجْلَكُم لَمْ يَقْصُرْ في فخركم وَضَمِنْتُ عَنْكُمْ لِلْمَوْلَى دَامَ نَصْرُهُ حسب ما تتعرفون كُلَّ ذَلِكَ مِنْ سُلَيْمَانَ المَذْكُور وَاللَّهُ تَعَالَى يُدِيمُ سعادتكم بتقواه وَيَسْرِكُمْ لِمَا يُحِبُّه ويرضاه بمنه والسلام الأتم الأعم عَلَى مَقَامِكُمُ الأعلى كثيرا أَثِيرًا وَرَحْمَةً الله تعالى وبركاته.

كُتِبَ بغرناطة مهدها اللهُ النَّامِنَ عَشَرَ لِجُمَادَى الأولى عام سبعمائة وأربعة عشر.³⁶³

Mektubun Metni:

En yüce, en ulu, ekselansları, en görkemli, en ulu, en saygın, en güzel, en tanınan, en yüksek, en parlak, en sadık, en samimi, en güzel Aragon Sultanı ve Barselona, Belensiye ve Sardunya Kontu Don Jamie; Allah onu amaçlarına erdirmiş ve zaferini kuvvetiyle desteklesin. Onu seven, şükreden ve öven; onun yanında duran, onun övücünü paylaşan, en vefalı dostu Osmân b. İdris Ebû'l 'Alâ³⁶⁴, sizin yüce makâmınızı iyiliğinizi isteyen birinin selamıyla selamlar, Allah'ın ihsanı yalnızca hayır, afiyet ve ona çok övgüden/hamddan başka bir şey değildir.

³⁶³ 'Omer S'aydân, 2003, s. 41-42.

³⁶⁴ Gırnata Emîri I. İsmâîl döneminde Vezirlik yapmıştır. (L. P. Harvey, 1990, s. 183.)

Saygın, mübarek Paul'un bize olan sevginizin ve tarafımıza inancınızın, güzel ihsanınıza teşekkürünüzün, dostluğumuza olan inancınızın çokluğunu zikrettiği; yine sizinle birlikte geçmişte olan ilişkilerimizden ve bu konuda bana daha önce zikredilen şeylerin hepsinden söz eden mektubu hizmetkârınız “Ebu’r-Rebî Suleymân el-İsrâîlî³⁶⁵”nin eliyle bize ulaştı. Bunların hepsine ve bu geçerli olan hususlara bağlıyım, bunları şu anda size açık bir şekilde yazamıyorum. Sizin dostunuz olan ben, adıgeçen Suleymân'ın söylediklerinin hepsini ben telkin ettim, onun efendim Sultanın –zaferi daim olsun- dostluğunuza, doğru sözlülüğünüze, samimi davranışlarınıza ve dürüstlüğünüze olan inancımı anlatırken size söylediklerine inanınız, Allah'ın isteğiyle amaçlarınızın tamamlanması için sizin elinizle onun elinin bir olmasını (güç birliği yapmanızı) istiyoruz. Bunun hepsi güzel vefanız ve doğru sözlülüğünüzden dolayıdır, bu sizin doğru sözlülüğünüz uzak yerlerin tamamına da yayılmıştır. Sizi yücelteniniz sizi övmeyi bırakmaz, zaferi daim olsun, Sultana, adıgeçen Suleymân'dan öğrendiniz her şeye göre, sizin için bir teminat verdim (size kefil oldum). Yüce Allah kuvvetiyle saadetinizi sürdürsün, istediği ve ihsanıyla razı olacağı şeyle sizi sevindirsin, yüce makamınıza en içten selam ve Allah'ın bereketi sizinle olsun.

Mektup 714 yılının Cumâde'l-Ülâ ayının 18. günü Allah'ın düzeltmesiyle (katkısıyla) yazılmıştır.

Değerlendirme:

Ulu, yüce, büyük, şanlı gibi üstünlük sıfatları burada basit bir şekilde kullanılmıştır. Mektupta geçen ve mektupların genelinde **وَالسَّلَامُ الْأَتَمُّ عَلَى مَقَامِكُمْ**

³⁶⁵ Abdurrahman Ali Hajji, Endülüs Emevîleri döneminde elçilik faaliyetinde bulunan İbrahim b. Yakûb el-İsrâîlî et-Turtûshî'nin ismini zikrederek, hayatı, çalışmaları ve diplomatik faaliyetleri hakkında detaylı bilgi vermektedir. el-İsrâîlî soyadının benzerliği bu aile bireylerinin Endülüs'te nesiller boyunca elçilik hizmeti verdiği düşüncesini akla getirmektedir. (Detaylı bilgi için bkz: Abdurrahman Ali el-Hajji, 1390/1970, s. 228-271.)

şeklinde yapıları kullanılarak, Müslüman Emîrlerin mektubun muhatabı olan Hristiyan Kralın ve onun diğer Hristiyan Krallar arasındaki yerini tanıdığı vurgulanmaktadır. Ayrıca, mektubu yazan kişi karşısındakine sevgisini, saygısını محبه وشاكره الكثير الثناء عليه والمعتني بجانبه ناشر فخره وجدّه الأوفي cümlesinde ifade edildiği şekilde mübalağalı bir dille ve kendisinden önce tahtta bulunan kralı da zikrederek ifade etmektedir. Bağlılık bildirmek amacıyla yazılmış ve mektubun yazıldığı yer belirtilmemiştir.

2.2.5. 8 No'lu Belge:

نص الرسالة³⁶⁶

"السلطان الأجل المرفع المكرم المبرور الملك المعظم دون جقمو سلطان أرغون وبالنسية وقمط برجلونة، وصل الله عزته بتقواه وحمله على ما يحبّه ويَرْضاه، مكرم مملكته وشاكر ما قرّر من مودّته الأمير عبد الله إسماعيل بن فرج بن نصر.

أما بعد، فإننا كتبنا إليكم، كتب الله لكم حملاً على أبين الطرق وجرياً على منهج الحق، من حمراء غرناطة حرسها الله. وليس بفضل الله سبحانه إلا الخير الأكمل واليسر الأشمل. والحمد لله كثيراً. وجانبكم مكرم مبرور ومكانكم في الملوك معلوم مشهور وقصدكم في الودّ مستحسن مشكور. وقد وصلنا كتابكم المكرم على يدي سُلَيْمَانَ الإسرائيلي فوقفنا عليه إلى آخره. وأنتم تذكرون أنّكم كنتم قد شرعتم في توجيه رسولكم إلى حضرتنا برسم الأخذ فيما يكون فيه الخير لنا ولكم. ثم منعكم من ذلك ما ذكرتم من حديث الغنم التي أخذها مغاورون من بيرة واستوفينا ما عرفتم به من أمر تلك الغنم. فاعلموا أنّ أول ما نقرّره عندكم أنّنا ما بنينا أمرنا إلا على الوفاء بالعهد واتباع الحق حيث كان فلو أنه يقوم بيننا وبينكم عهد لما نقضنا له حكماً وأوفينا واجب العهد بما يقتضيه

³⁶⁶ Bu belge, Gırnata Emîri I. İsmâîl'in Aragon Kralı II. Jaime'ye muhatap 714/1315 tarihli mektubunu içermektedir. Mektupta Bîre kasabasında meydana gelen olaylar belirtilerek, karşılıklı bir uzlaşma bulunması hususundaki Emîrin talebi iletilmektedir. (Bkz: 'Omer S'aydân, 2003, s.54)

الحق ولكننا رأينا لما ظهر لنا من مقاصدكم الحسنة ولما تضمنته كتبكم من الأغراض المشكورة أن منعنا جيشنا الذي بحضرتنا أن يقف على شيء من أرضكم أو يتعرض لبلى من بلادكم، فما وقف لكم علمنا على موضع مع كثرة المرغبين لنا في ذلك والطالبين له.

وأما الحصص التي تُغاور فما نقدر أن نمنعها إلا إذا ارتبطت العهود وكملت الصحبة بيننا وبينكم. ومع ذلك فتلك الغنم لم يكن أخذها كما عرّفتم ولا على النوع الذي ذكر لكم. فإذا نظرت هذه القضية بعين الحق فليس علينا فيها درك ولا كان منّا فيها شيء يُنكر. وبعد هذا فإذا أردتم صحبتنا وتجديد العهود التي كانت بينكم وبين جدنا رضي الله عنه فنحن نريد من ذلك ما تريدون. ونوافقكم على ما يكون فيه الخير والصلاح للفريقين. فلا تمنعوا رسولكم من الوصول إلينا فلا موجب لمنعه. والله يصل عزّتكم بتقواه وييسركم لما يحبه ويرضاه. والسلام يراجع سلامكم كثيرا أثيرا.

كتب في السابع عشر لشهر ذي القعدة عام أربعة عشر وسبعمائة. صح هذا. انتهى.³⁶⁷

Mektubun Metni:

Büyük, şanı yüce, saygıdeğer, mübarek sultan, Aragon ve Belensiye'nin sultanı, Barselona'nın Kontu Don Jaime, Allah onu takvasıyla izzetine ulaştırsın, istediği ve hoşnut olduğu ile karşılaştırsın (ben) onun krallığına saygı duyan, gösterdiği dostluğa müteşekkire olan Emîr 'Abdu'llâh İsmâîl b. Ferec b. Nasr.

Asıl konuya gelirsek, sizlere –Allah size en açık yola girmeyi ve hak yolunda yürümeyi yazsın- Gırnata'daki el-Hamrâ'dan – Allah orayı korusun- bir mektup yazmıştık. Allah'ın lütfundan kereminde hayır (iyilik) ve kapsamlı bir kolaylıktan başka bir şey çıkmaz. Allah'a çok hamd olsun. Sizin zatınız saygın ve mübarektir. Krallar arasındaki yeriniz bilinir ve tanınmış, dostluk niyetiniz iyi ve teşekkürle değer görülmüştür.

³⁶⁷Omer S'aydân, 2003, s.55-56-57.

Yüce mektubunuz Suleymân el-İsrâîlî eliyle ulaştı; sonuna kadar vakıf olduk. Siz mektubunuzda tarafımıza (huzurumuza) elçinizi bizlere ve sizlere hayır getirecek şekilde vergi alınması hususunda yönlendirdiğinizi söylüyorsunuz. Sonra da Bîre şehrinden yağmacıların aldığı ganimetlerden bahsiniz sizi bu zikrettiğiniz şeyden alıkoymuştur. Bu ganimetlerin durumundan anladığımız şeyi bizde biliyoruz. Biliniz ki sizin katınızda ilk düşündüğümüz şey aramızda olan bağın yalnızca ahde vefa ve hakka uymak olduğu sözüne (bir hüküm olarak ters düştüğümüz) sizin ve bizim ters düştüğümüz bir hükmün bulunmaya devam ettiği ve gerçeğin gerektirdiği şekilde sözümüze vefa edecek gerçeğe tâbi olduğumuzu takrir eyleriz. Fakat biz sizin iyi niyetlerinizi anladıktan sonra; şükranı değer iyi niyetlerinizi içeren mektuplarınız dolayısıyla da mevcut/bizde bulunan ordumuzu topraklarınızda durmaktan ya da bölgelerinizden birine taarruz etmelerini engellemeyi uygun gördük. Bu konuda bizi ve onu isteyenlerin çokluğu sebebiyle bunu sizlere bildiremedik. Saldırılan hisseler gelince anlaşmalar olmadıkça aramızdaki dostluk tamamlanmadıkça onu engelleyemiyoruz. Bu ganimetler bildirdiğiniz gibi alıkonulmamıştır ve size anlatıldığı türden değildir. Bu meseleye gerçekçi bir gözle bakarsanız bizim bu konuda bilgimiz olmadığını, bizden kaynaklanan inkâr edilecek bir şey olmadığını görürsünüz.

Bundan sonra bizimle dostluk ister ve sizinle bizim atalarımız arasındaki –Allah onlara rahmet eylesin – anlaşmaları yenilemek isterseniz bizde bu konuda dilediğinizi isteriz. Her iki taraf için barış ve hayır olacak şeyi onaylarız. Elçinizin bize gelmesini/ulaşmasını engellemek için bir gerekçe yoktur. Allah takvasıyla sizi izzetine ulaştırsın ve razı olduğunuz şeyi sizler için kolaylaştırsın.

Bu mektup 714 yılının Zî'l-k'ade ayının 17. gününde yazıldı. Burada yazılanlar doğrudur. Bitti.

Değerlendirme:

İki hükümdar arasında gerçekleşen bu mektupta muhatabı yücelten sıfatlar daha kısa tutulmuştur. Mektup diğer mektuplara benzer bir dille kaleme alınmış olup, edebi bir özelliği bulunmamaktadır. Dua cümleleri sık bir şekilde kullanılmıştır. Mektuplarda mektubun yazıldığı yer حَضْرَة غرناطة ya da حمراء الغرناطة şeklinde belirtilmiştir. Burada da bazı mektuplarda olduğu şekilde şehir adından sonra dua cümlesi gelmiştir.

2.2.6. 9 No'lu Belge:

نص الرسالة³⁶⁸

"السُّلْطَانُ الْأَجَلُّ الْمَرْفَعُ الْمُكْرَّمُ الْمَبْرُورُ الْمُشْكُورُ الْوَفِيُّ دُونَ جَاقُمُو مَلِكُ أَرَاغُونِ وَسُلْطَانُ بَلَنْسِيَّةٍ وَقُمُطُ بَرْجُلُونَةَ وَصَلَّ اللَّهُ عِزَّتَهُ بِتَقْوَاهُ وَيَسِّرَهُ لِمَا يُحِبُّهُ وَيَرْضَاهُ مُكْرَّمُهُ وَشَاكِرُ قَصْدِهِ الْمُحَافِظُ عَلَى رَعِي مَا قَرَّرَهُ مِنْ وَدِّهِ الْأَمِيرُ عَبْدُ اللَّهِ إِسْمَاعِيلُ بْنُ فَرَجِ بْنِ نَصَرَ.

أَمَّا بَعْدُ، وَإِنَّا كَتَبْنَا إِلَيْكُمْ مِنْ حَمْرَاءِ غَرْنَاطَةِ حَرَسَهَا اللَّهُ وَلَيْسَ إِلَّا الْخَيْرُ الْوَافِرُ وَالْيُسْرُ الْبَاهِرُ. وَالْحَمْدُ لِلَّهِ كَثِيرًا كَمَا هُوَ أَهْلُهُ فَلَا فَضْلَ إِلَّا فَضْلُهُ. وَعِنْدَنَا تَرْفِيعٌ لِحَاجَتِكُمْ وَشُكْرٌ لِمَقَاصِدِكُمْ فِي تَقْرِيرِ الصُّحْبَةِ وَمَذَاهِبِكُمْ. وَقَدْ وَصَلْنَا كِتَابَكُمْ الْمُكْرَّمُ عَلَى يَدَيِ النُّصْرَانِيِّ الْفَارِسِيِّ مَرَّتَيْنِ دِمْنَقَسَ دُلْدُرُونَ. وَعَرَّفْنَا مَا ذَكَرْتُمْ فِيهِ فِي أَمْرِ الْغَنَمِ. وَهَذِهِ الْقَضِيَّةُ قَدْ أَجَبْنَاكُمْ عَنْهَا فِي الْكِتَابِ الَّذِي يَصْلُكُمُ صُحْبَةُ سُلَيْمَانَ الْإِسْرَائِيلِيِّ³⁶⁹. وَقَدْ شَرَحْنَا الْحَالَ فِيهَا فِي الْكِتَابِ الْمَذْكُورِ شَرْحًا تَقْفُونَ عَلَيْهِ. وَاللَّهُ يَصِلُ أَسْبَابُ سَعَادَتِكُمْ بِهَدَايَتِهِ وَيَفْتَحُ لَكُمْ بِتَقْوَاهُ أَبْوَابَ رَعَايَتِهِ. وَالسَّلَامُ يُرَاجِعُ سَلَامُكُمْ كَثِيرًا أَثِيرًا.

³⁶⁸ Bu belge Gırnata Emîri I. İsmâîl'in Aragon Kralı II. Jaime'ye hitaben 714/1315 tarihinde kaleme aldığı mektubu içermektedir. (Bkz: 'Omer S'aydân, 2003, s.50)

³⁶⁹ Mektupların yer aldığı kitapta yazar, İsrâîlî'nin Gırnata Veziri Osmân b. Ebû'l-'Alâ'nın arkadaşı olduğunu ve Aragon elçisi olduğunu belirtmektedir. Adıgeçen kişinin ismi 6 No'lu belge başlığında verilen diğer mektupta da geçmektedir. (Bkz: 'Omer S'aydân, 2003, s. 51.)

كُتِبَ يَوْمَ الْأَحَدِ الثَّامِنِ عَشَرَ مِنْ شَهْرِ ذِي الْقَعْدَةِ مِنْ عَامِ أَرْبَعَةِ عَشْرٍ وَسَبْعِمِائَةٍ. عَرَفَ اللَّهُ

خَيْرَ يُمْنِهِ. صَحَّ هَذَا. انْتَهَى.³⁷⁰

Mektubun Metni:

Şüphesiz sultanların yücesi, şereflişi, kutsalı, teşekkürü en çok hak edeni ve vefalısi Aragon Kralı, Belensiye Sultanı ve Barselona Kontu Don Jamie, Allah onu takvasıyla izzetine ulaştırsın, Allah ona istediği şeyi kolaylaştırsın, kendisiyle şeref duyan ve amacına teşekkür eden aralarındaki dostluğu muhafaza eden Emîr ‘Abdu’llâh İsmâîl b. Ferec b. Nasr’dan Allah razı olsun.

Asıl konuya gelirsek; size bu mektubu göz alıcı bereketi ve bolluğu ile el-Hamrâ, Gırnata’dan –Allah onu korusun- yazmıştık. Allah’a çok şükürler olsun ki, erdem yalnız ve yalnız Allah’a aittir. Sizin zatınızın bizde yüce bir yeri vardır, dostluk kurmadaki yöntemleriniz, gittiğiniz yola ve amaçlarınıza müteşekkirimiz. Martîn Dimenikes Duledrûn adlı Hristiyan şövalyeniz eliyle değerli mektubunuz bizlere ulaştı. Mektubunuzda zikrettiğiniz ganimet konusu anlaşılmıştır. Bu konuda verdiğimiz cevap Suleymân el-İsrâîlî’nin beraberindeki mektuptadır. Bu konudaki durumu sözkonusu mektupta takındığımız durumu açıkça belirttik. Allah sizi hidayetiyle/rehberliğiyle mutluluğa ulaştırsın. Takvasıyla koruma, gözetme kapılarını sizlere açsın.

Bu 714 yılının Zî’l-Ka’de ayının 18. Pazar günü yazıldı. Allah bereketinin hayrını bildirsın. Bu doğrudur. Bitti.

Değerlendirme:

Mektuba muhatabı yücelten sıfatlarla başlanmış ve mütevazı bir üslup benimsenmiştir. Gırnata devletinin Aragon Krallığı karşısında ekonomik ve siyasi zayıflığının bu ve diğer mektuplarda olduğu üzere hitab tarzına yansıdığı görülmektedir. Mektupta kullanılan sıfatlarda ağır, girift isim tamlamaları yerine ismi tafdil, ismi

³⁷⁰ a.g.e., s. 51.

meful, sıfatı müşebbe kalıbında basit ve anlaşılır sıfatlar tercih edilmiştir. İspanya Müslümanlarının hayatında edebiyat önemli bir yer tutmasına rağmen diplomatik yazışmalarda daha sade bir üslup tercih edilmiştir. Bunun temelinde ilişkilerin hassas olduğu bir ortamda muhatapları tarafından anlaşılama kaygısı olduğu değerlendirilmektedir. Mektup alışverişini gerçekleştiren elçinin ismi açık bir şekilde verilmiştir. Diğer mektuplarda olduğu üzere dua ve hamdele cümleleri kullanılmıştır. Mektubun sonunda yazıldığı tarih ay, gün ve yıl olarak belirtilerek, sahha haza ibaresiyle mektup sonlandırılmıştır.

2.2.7. 10 No'lu Belge:

نص الرسالة³⁷¹

"السلطان الأجلُّ الأعزُّ المرفَّعُ المبرورُ المعظَّمُ الوفيُّ الأودُّ الأخلصُ دونُ جاقمو ملكِ أرغونَ وسلطا بلنسية وشاطبة وما إليهما وفقطُ برجلونة وألمندُ عن الببَّا بالكنيسة العظمى وصلَّ الله عزته بتقواه ويسرَّه لما يُحبه ويرضاه مُكرِّم مملكتيه وموفي ما يُوجبهُ حسنُ عهده من ترفيعه ومبرَّته الأمير عبدُ الله إسماعيل بن فرج بن نصر.

أما بعد، فإننا كتبناهُ لَكُمْ مِنْ حَمراءِ غرناطة حرسها الله ولا ناشئ بفضل الله تعالى إلا الخيرُ الأتمُّ واليسرُ الأعمُّ والحمدُ لله كثيرًا ومملكتم مرفَّعة مبرورة ومقاصدكم في الودِّ والحسن العهْدِ مشكورة ومذاهبكم في الوفاء ماثورة.

وإلى هذا فقد وصلنا كتابكم الأثير تُقرُّون فيه صدق تودُّدكم وحميد مقصدكم. وقد قابلنا ما قرَّرتُم من ذلك بالشكر والإكرام الموصول والبر. وذكرتم أن كلَّ مَنْ عندكم بجميع بلادكم من ناسنا وأهل بلادنا محمول على الأمن والحفظ في النفس والمال وجميع الأحوال. وقد علمنا من ذلك وفاء عهْدكم وصدق وديكم فقابلناهُ بمثلِهِ وبذلنا بآرائه من الشكر ما تحمَّدون حسنَ بذله. وكلُّ مَنْ عِنْدنا مِنْ

³⁷¹ Bu belge, Gırnata Emiri I. İsmâil'in Aragon Kralı II. Jaime'ye muhatap 714/1314 tarihli mektubunu içermektedir.(Bkz: 'Omer S'aydân, 2003, s.45)

تُجَارِكُمْ مَحْمُولٌ عَلَى سَبِيلِ الْحِفْظِ وَالرَّعَايَةِ وَاللَّحْظِ وَالْأَمْنِ فِي النَّفْسِ وَالْمَالِ. وَسَلُّوا الْوَارِدَ
وَالصَّادِرَ فَسَيُخْبِرُكُمْ بِصَدَقِ هَذَا الْمَقَالِ. وَلَيْسَ لَكُمْ عِنْدَنَا إِلَّا مَا يُرْضِيكُمْ مِنَ الرَّفِيعِ الْجَارِي عَلَى
السَّبِيلِ الْمُبِينِ وَمَا يُعَامَلُ بِهِ أَمْثَالُكُمْ مِنْ وُجُوبِ السَّلَاطِينِ فَكُونُوا مِنْ ذَلِكَ عَلَى أَتَمِّ الْيَقِينِ. وَاللَّهُ يَتَوَلَّى
إِسْعَادَكُمْ بِتَقْوَاهُ وَيَسْرُكُمُ مِنَ الْعَمَلِ لِمَا يُحِبُّهُ فَيَرْضَاهُ. وَالسَّلَامُ يُرَاجِعُ سَلَامَكُمْ كَثِيرًا وَأَثِيرًا.
كتب في الثالث والعشرين من شهر صفر من عام أَرْبَعَةَ عَشَرَ وَسَبِّمَائَةِ عَرَفَ اللَّهُ بَرَكَتَهُ
وخيره بمنّه وفضله. انتهى." 372

Mektubun Metni:

Yüce, değerli, muhterem, hayırlı, muazzam, sevgili, muhlis Aragon Kralı,
Belensiye ve Şâtibe ve civarı sultanı, Barselona ve büyük kilisedeki Papa'dan izinle
Almando Kontu Don Jamie, Allah takvasıyla onu izzetine ulaştırsın ve ona istediği ve
razı olacağı şeyi kolaylaştırsın; kraliyetine saygı gösteren, yüceliğinden dolayı verdiği
sözü tutan (ben) Emîr 'Abdu'llâh İsmâîl b. Ferec b. Nasr.

Şimdi ise; bunu size el-Hamrâ'dan, Gırnata'dan - Allah orayı korusun - bunu
yazdık, yüce Allah'ın lütfundan en hayırlı, görkemli, kapsamlı bir kolaylıktan başka bir
şey çıkmaz, Allah'a çok şükür olsun, Kraliyetiniz yüce ve kutlu olsun; sizin sevgi ve
güzelce sözünüzü tutmanıza şükran borçluyuz, sizin vefanız herkesçe bilinir.

Bunların yanısıra, gerçek sevginizi, övgüye değer amacınızı zikrettiğiniz yüce
mektubunuz bize ulaştı, biz de sizin bu ikrar ettiğiniz şeylere şükür, saygı ve iyilikle
karşılık verdik; memleketinizin tamamında bulunan insanlarımızdan ve ülkemizin
halkından sizin yanınızda bulunanların can ve mal ve her bakımdan güven ve korunma
içinde olduklarını söylediniz. Biz de bundan sözünüzde durduğunuzu ve dostluğunuzun
gerçekliğini anladık; biz de onun gibi / misliyle mukabele ettik ve buna karşılık sizin de
güzel bir şekilde övgünüzü kazanacak teşekkürlerimizi sunduk; bizim yanımızda
bulunan sizin tüccarlarınız da mal ve can bakımından koruma, bakım ve emniyet

³⁷² 'Omer S'aydân, 2003, s. 46-47.

içindedirler. Bir de oraya giren ve çıkana da sorun, bu söylediğimizin doğru olduğunu size bildirecekler. Açık bir şekilde, yüksek derecede sizin razı olmayacağınız bir durum olmaz, sizin gibi sultanlara yakışanın dışında başka bir şekilde muamele görmezsiniz; bundan kesinlikle emin olunuz; tüccarlarınızdan yanımızda olan herkesin mal ve can güvenliği, gözetim, himaye ve koruma yoluyla sağlanmaktadır. Allah takvasıyla sizin mutluluğunuzu üstlensin ve sizi sevip razı olacağı işlerle sevindsin. Selam sizin yüce ve değerli selamınızla tekrarlınsın.

Bu mektup 714 yılının, Safer ayının 23'ünde yazıldı. Allah bereketinin hayrını lütfu ve keremiyle gösterebilirsin (bildirsin).

Değerlendirme:

Müslüman Sultanların Hristiyan hükümdarlara yazdıkları mektupların başlarında onları yücelten el-ecele, el-e'uzzu, el-muraffa', el-mebrûr, el-mu'azzam, el-vefî, el-evedd, el-ahlas gibi bu dönemde Doğu dünyasında da kendisini gösteren bir tarz sergilenmektedir. 13.yy'ın hitap tarzını yansıtmaktadır. Bundan sonra muhatabın sahip olduğu topraklar, şehirler sayılarak, ardından muhataba duaya geçilmektedir. Bundan sonra mektubu gönderen bağlılık ifade eden kelimelerle kendi lakap, ad ve künyesini saymaktadır. Emmâ ba'du ifadesiyle konuya girilerek mektubun Gırnata'daki el-Hamrâ sarayından yazıldığı ifade edilmektedir. İslam yazınında şehir adları zikredildikten sonra şehrin Allah tarafından korunması için bir dua da bulunmak gelenek halini almıştır. Bu mektupta şehir ismi zikredildikten sonra dua cümlesi gelmiştir. Bu dua cümlesinden sonra yine farklı bir şekilde Allah'a hamd ve sena edilmektedir. Ayrıca mektubun içerisinde, anlatılan durumun doğrulunu ispat edecek bir cümle olarak oraya girip çıkana sorun gibi bir ifade kullanılarak, buna cevap olarak da sorulan kişinin söylenilenlerin doğru olduğunu haber vereceği belirtilmektedir. Konu anlatıldıktan sonra bağlılık ve dostluk dile getirilip, dua cümleleriyle mektup bitirilmektedir.

2.2.8. 13 No'lu Belge:

نص الرسالة³⁷³

"السلطان المعظم الملك المرفع الأوفي المكرم المبرور المشكور الأخلص دُون جَاقُمُو مَلِكُ
أَرغُون وبلنسية وسردانية وفرصغة وقمط برجلونة، وصل الله عزته بتقواه وأسعده بطاعة الله
ورضاه، مكرم جانبه وشاكر مقاصده في الوفاء ومذاهبه وحافظ عهده عملاً بواجبه، الأمير عبد الله
إسماعيل بن فرج بن نصر.

أما بعد، فإننا كتبنا إليكم كتب الله لكم من هدايته أوضحها ومن عنايته المرشدة أسعدها
وأنجحها. من حمراء غرناطة كلاًها الله، وليس بفضل الله سبحانه إلا الخير الأكمل واليسر الأجمل.
والحمد لله كثيراً، وجانيكم مبرور وعهدكم بالوفاء محفوظ وقصدكم في الصلحة مشكور ومنصبكم
في ملوك النصرانية معلوم مشهور.

وقد وصلنا كتابكم المكرم صخرة رسولكم إلينا شمون دي طيبينه وصخرة راجلنا أبي علي
حسن الغزاف. ووصل العقد الذي عقدتم على أنفسكم وأرضكم بالصلح الذي يكون فيه الخير لنا ولكم
إن شاء الله. وقد وقفنا على ذلك العقد. وحضر رسولكم به بين يدينا، وأمضينا حكم الصلح، وكتبنا
نظير ذلك العقد، وجهناه إليكم. وألقى إلينا الواصلان المذكوران من قبلكم ما عندكم بالاغتياب
بصحبتنا والعزم على الوفاء بما عاهدتمونا عليه، والمقاصد الحسنة التي تليق بمثلكم من الملوك
الأوفياء، فشكرنا ذلك لكم أكمل الشكر. وإذا اغتبطتم بصحبتنا وجريئتم على منهاج الوفاء في حفظ
عهدنا فعندنا من الاغتياب بصحبكم والحفظ لعهدكم ما يقتضيه حسن قصدكم، فثقوا منا بذلك أكمل
الثقة وكونوا منه على يقين وسبيل مبين. والله يفضي الخير لنا ولكم. وهو سبحانه يصل عزازكم
بتقواه ويحميكم على ما يحبه ويرضاه ويوالي لكم أسباب عنايته ويوضح لكم طريق هدايته. والسلام
يراجع سلامكم كثيراً أثيراً.

³⁷³ Bu belge, Gırnata Emîri I. İsmâîl'in Aragon Kralı II. Jaime'ye barış antlaşmasını bildiren 721/1321

tarihli mektubunu içermektedir. (Bkz: 'Omer S'aydân, 2003, s.72)

كتب يوم السبت السابع عشر لشهر ربيع الثاني من عام أحدٍ وعشرين وسبعمائة . عَرَفَ اللهُ
خَيْرَهُ وَبَرَكَتَهُ بِمَنِّهِ وَفَضْلِهِ.

صح هذا . انتهى." 374

Mektubun Metni:

Büyük sultan, yüce kral, muazzam, saygın, hayırlı, teşekkürle layık, muhlis Aragon, Belensiye, Korsika ve Sardunya Kralı ve Barselona Kontu Don Jaime, Allah gücüyle kudretine ulaştırırsın, Allah rızası ve itaatiyle daha mutlu kılsın, üzerine düşen işi yaparak ona verdiği sözü tutan, vefa konusundaki yollarına ve yöntemlerine müteşekkir olan Emîr ‘Abdu’llâh İsmâîl b. Ferec b. Nasr.

Şimdi ise, Allah size doğru yolunu yazıp, doğru yola götüren inayetini açsın; onunla mutlu ve başarılı kılsın, bu mektubu el-Hamrâ’dan, Gırnata’dan – Allah orayı korusun ve gözet sin – yazdık. Yüce Allah’ın fazlında hayır, mükemmellik ve güzel bir kolaylıktan başka bir şey yoktur. Allah’a çok hamd olsun, zatınız yücedir, makamınız tanınmakta ve size verilen söz tutulmakta, dostluğunuza minnettar kalınmakta, Hristiyan Krallar arasındaki makamınız bilinip tanınmaktadır.

Samimi, yüce mektubunuz elçiniz Şîmun Dî Tubîne ve adamımız Ebî Alî Hasan el-Garrâf vasıtasıyla bizlere ulaştı. İnşallah sizin ve bizim için hayırlı olacak, sizin ve topraklarınız için yaptığınız barış antlaşması bize ulaştı. Bu antlaşmaya vakıf olduk. Elçiniz bu antlaşmayı huzurumuza getirdi ve barış kararını imzaladık; bu antlaşmanın karşılığını da yazıp size gönderdik. Sizin tarafınızdan gönderilen sözkonusu iki kişi, dostluğumuzdan ve verilen söze vefadaki kararlılıktan ve sizin gibi vefalı krallara layık olacak iyi niyetlerinizi, memnuniyetinizi bize bildirdi.

Biz de bunun için size çok teşekkür ederiz. Eğer dostluğumuzdan memnunsanız ve bize verdiğiniz sözü tutma hususunda sadakat usulüne (sadık bir şekilde yapmaya)

³⁷⁴ ‘Omer S’aydân, 2003, s.73-74.

bağlıysanız, işte bizde dostluğunuzdan ve iyi niyetinize uyan bir şekilde size verdiğimiz sözü korumaktan (sözde durmaktan) memnunuz. Bu konuda bizlere tam ve açık bir şekilde güvenin. Allah sizin ve bizim için hayırlısını versin. Yüce Allah takvasıyla sizi şerefine ulaştırsın ve sizi istediği ve razı olduğu şeye götürsün; inayet sebeplerini sürdürsün ve hidayetinin yolunu size açsın. Selam sizin yüce ve değerli selamınızla tekrarlansın.

721 yılında, Rebî‘u’s-Sânî ayının on yedinci Cumartesi günü yazıldı. Allah bereketinin hayrını lütfu ve keremiyle gösterebilirsin (bildirebilirsin).

Değerlendirme:

Bu mektupta diğerlerinden farklı olarak daha fazla dua cümlesi yer almaktadır. Korumak, muhafaza etmek anlamına gelen كَلَّ fiili Gırnata şehri için yapılan duada kullanılmıştır. Bu nadir bir kullanımdır. Bu tür dua cümlelerinde daha çok حَرَس veya صَانَ fiilleri tercih edilmektedir. Mektubun büyük bir kısmı dua ve övgü cümlelerinden oluşmaktadır. ‘Akd ibaresi kullanılarak iki ülke arasında daha öncesinde imzalandığı ve elçiler aracılığıyla teati edildiği anlaşılan antlaşma metninden bahsedilmiştir. Sonraki kısımda geçen ‘ahd kelimesi ise söz vermek anlamında kullanılmıştır. Ayrıca, muhatabın gönderdiği mektuplardan söz edilirken bunlara da saygı ifaden sıfatlar eklenmiştir. Mektupta mütevazı ve ölçülü bir dil benimsenmiştir. Ayrıca, müteradif kelimelerin kullanımıyla mektup yazım ve anlam bakımından güçlendirilmeye çalışılmıştır. Ülkeler arasında resmi belgelerin ulaştırılmasını sağlayan elçilere ait bilgiler açık bir şekilde belirtilmiştir. Selam geçişleriyle devam eden mektubun sonunda yazıldığı tarih yazılarak mektup sonlandırılmıştır.

2.2.9. 18 No'lu Belge:

نص الرسالة³⁷⁵

"السلطان الأجل المُرَقَّع الأوفي الأشهر الأخطر المبرور المشكور الأخلص دُون جَفَمِي
مَلِك أَرغونَ وبلَنسية وَ سَرْدَانية وَفُرْصغة وَ قَمط بَرجلوثة. وصل الله عزته بتقواه وَأَسَعَدَهُ بطاعته
وَرِضاهُ، مُعَظَم وَفائه وَشاكِرُهُ، وَمُكَرَّم مَكَانه الأمير عَبْدُ اللَّهِ إِسماعيلَ بْنَ فَرجَ بْنَ نَصْر. كتبناه إِلَيْكُمْ
مِنْ حَمراءَ غرناطة مَهَّدها اللَّهُ، وَلَيْسَ بفضلِ الله سُبْحانه إِلَّا الخير الأشمَلُ وَالصُّنْعُ الأَجْمَلُ، والحمدُ
لِلَّهِ كَثِيرًا وَوَفَاؤُكُمْ مشكور وَمَكَانَكُمْ فِي المُلُوكِ الأَجَلَّةِ مشهورُ، وَمُوجِبُهُ إِلَيْكُمْ هُوَ أَنْكُمْ تَفَضَّلْتُمْ
بتسريح الأشخاص الثلاثة المُسْلِمِينَ المأسورين فِي الصلح مِنْ أَهلِ بلادنا الَّذِينَ كَتَبْنَا إِلَيْكُمْ فِي شأنهم
وَعَرَفَكُمْ بِهِمْ رَسُولنا أَبُو عَلِي الغَرَّاف، وَأَعْطَيْنَاهُمْ أَمْرَكُمْ بتسريحهم حَسَبما يَقْتَضِيهِ وَفَاؤُكُمْ
المَعْلُوم. فَقابلنا ذلك بِجَزِيلِ الشكر لَكُمْ والثناء عَلَيْكُمْ. وَلَكِنَّه لَمَّا وَصَلَ بِأَمْرِكُمْ سراح الشخصين مِنْهُمَا
وَبَقِيَ الثَّالِثَ لَمْ يُسَرِّح. فَأَعَدْنَا الكُتُبَ إِلَيْكُمْ بالشكر. وَفِي شأنِ هذا الشخص الثالث، وَهُوَ أَبُوكَر بن
حَسَن الأَزْرَق مِنْ أَهلِ المَرية المأسورُ بَلَقْتِ الَّذِي يَصْلُكُكُمْ عَقْدُهُ. وَنَرغَب مِنْكُمْ أَيُّها السُّلْطَانُ أَنْ
تُكْمِلُوا فَضْلَكُمْ بِقضاء الحاجة فِيها عَلَى ما يَلِيْقُ بِحَسَنِ عَهْدِكُمْ. وَهَذَا قَصْدُنا مِنْكُمْ. وَاللَّهُ يَصِلُ عَزَتَكُمْ
بتقواه، وَيُعِينُكُمْ عَلَى العَمَلِ بما يَرْضاهُ. وَالسَّلامُ يُرَاجعُ سَلامَكُمْ كَثِيرًا أَثِيرًا.

كتب فِي اليوم التاسع والعشرين لِرَجَبِ الفَرْدِ عام ثلاثة وعشرين وَسَبْعِمائة.

صح هذا. انتهى.³⁷⁶

Mektubun Metni:

Büyük, şanı yüce, önemli, hayırlı, övgüye değer, samimi sultan, Aragon,
Belensiye, Sardunya ve Korsika Kralı, Barselona Kontu Don Jaime – Allah takvasıyla

³⁷⁵ Bu belge, Gırnata Emîri I. İsmâil'in Aragon Kralı II. Jaime'ye 723/1323 yılında gönderdiği mektubu içermektedir. (Bkz: 'Omer S'aydân, 2003, s. 107).

³⁷⁶ S'Omer S'aydân, 2003, s. 108-109.

izzetine ulaştırsın, itaati ve rızasıyla onu mutlu etsin – (ben) vefasını yücelten, müteşekkir, makamına saygı gösteren, Emîr ‘Abdu’llâh İsmâil b. Ferec b. Nasr.

Bunu size Gırnata’daki el-Hamrâ’dan – Allah orayı genişletsin – yazdık, yüce Allah’ın lütfunda geniş bir hayır ve güzel amelden başka bir şey yoktur, vefanıza şükran ve büyük krallar içindeki yeriniz tanınmaktadır. Durumlarını size yazdığımız ve elçimiz Ebû Alî Garrâf’ın size bildirdiğı, yöremiz halkından barışta esir edilen üç Müslümanın salıverilmesiyle lütufta bulundunuz. Bilinen vefanız gereğı onların salıverilmesi emrini verdiniz. Bu çok teşekkür ve övgüyle karşıladık. Fakat onlardan ikisinin salıverilme emriniz gelince üçüncü kişi salıverilmeden kalmıştır. O da size akdi ulaşan, Lakant’da esir alınmış el-Meriyye halkından Ebker b. Hasan el-Ezrâk’tır. Ey Sultan sizden isteğimiz, verdiğiniz güzel söze uygun olarak bu konudaki arzumuzu yerine getirerek lütfunuzu tamamlamanızdır. Sizden istediğimiz budur. Allah gücüyle şerefınızı arttırsın ve razı olduğı şeyi yapmak hususunda sizlere yardım etsin. Selamınıza çok büyük bir saygıyla selam gönderiyoruz.

Bu 723 yılının Recebu’l-Ferd ayının 29.ncu gününde yazıldı.

Bu doğrudur. Bitti.

Değerlendirme:

Muhatabı öven ifadeler kullanılarak mektuba başlanmıştır. Mektubun muhatabı olan Kralın sahip olduğı topraklar sırayla belirtilmiş, mektubu yazanın kendisini tanıttığı kısım kısa tutulmuştur. Mektubun yazıldığı yerin belirtildiğı diğer paragrafın başında diğer mektuplarda görüldüğü üzere şehir, ülke ismi zikredildikten sonra dua cümlesi kullanılmıştır. Dua cümlesiyle devam edilerek, karşıdaki yüceltilerek bağlılık bildirilmiştir. وَمُوجِبُهُ إِلَيْكُمْ ibaresiyle mektubun yazılış amacının belirtildiğı bölüme geçilmiştir. Bu kullanım diğer mektuplarda da görülmüştür. Mektubun içerisinde istenilenleri vurgulamak amacıyla bir tekit cümlesi kullanılmıştır. Rağibe fiili, fi harfi

ceri yerine min harfi ceriyle kullanılmıştır. Aynı anlamı ifade etmekle birlikte kural dışı bir kullanım sözkonusudur. Vessala kelimesi bî harfi ceriyle kullanılmıştır. Kelime anlamı iki şeyi birleştirmek olan bu kelime burada ulaştırmak anlamında kullanılmıştır.

2.2.10. 20 No'lu Belge:

نص الرسالة³⁷⁷

"الحمد لله وصل الله كرامتكم بتقواه كُنْتُ عَرَفْتُ جلالكم المعظم أَنّ ثقتي أحمد بن عبد السلام لَمَّا جاز من إسكندريّة مع إرسالكم في العام الفارط نسي بالذّار التي نزل بها كِنانة فيها كتب من صاحب ديار مصر لهذا المقام العلى السلطاني وفيها أيضا جملة كتب أخر. ورَغِبْتُ منكم أَنّ تَأْمُرُوا أَحَدَ خُدّامكم بالبحث عنها عسى أن يقع عليها وتوجّهوها إلى هنا. وأنا الآن أُجَدِّدُ قصدكم في ذلك، ولعل أن تجبر. وزيدون المسلم الذي هنالك يعرف الموضع الذي نزل به، فهو يعرفكم به. وهذه من أكبر حوائجي قبلكم. والله يصل كرامتكم بتقواه.

والسلام يراجع سلامكم كثيرا أثيرا"³⁷⁸.

Mektubun Metni:

Allah'a şükürler olsun ve takvasıyla saygınlığınıza ulaştırın; güvendiğim adamlardan Ahmet b. 'Abdusselam, geçen yıl sizin göndermeniz sonucu İskenderiye'den çıkınca konuk olduğu evde içinde Mısır diyarının hâkiminin, yüce Sultanlık makamının yazışmalarının ve yine diğer yazışmaların tamamının bulunduğu bir çantayı unuttuğunu yüce zatınıza sizlere bildirmiştim. Ben sizden hizmetkârlarınızdan birine, belki onu bulur diye aramasını emretmenizi ve onu buraya göndermenizi istedim. Ben şimdi bu konuda sizden olan isteğimi yeniliyorum, bunu

³⁷⁷ Bu belge, Gırnata Veziri Osmân b. İdrîs b. 'Abdu'llâh'ın ile Aragon Kralı II. Jaime'ye muhatap 721/1321 tarihli mektubunu içermektedir. (Bkz: 'Omer S'aydân, 2003, s.132.)

³⁷⁸ a.g.e., s. 133.

yerine getirmeniz umulur. Oradaki Müslüman Zeydûn onun konuk olarak kaldığı yeri biliyor, o size orayı gösterecektir. Bu sizden tarafınızdan istediğim en büyük şeydir. Allah takvasıyla saygınlığa ulaştırsın. Selamınıza karşı çok selam olsun.

Değerlendirme:

Konu basit olduğundan mektupların tamamından farklı bir üslupta yazılmıştır. Giriş kısmında mektubun yazıldığı kişi ismi belirtilmeden övülmüş ve akabinde mektubu yazan kişi kendisini tanıtmıştır. Kısa bir mektup olması sebebiyle giriş ve gelişme kısımları aynı paragraf içerisinde yer almaktadır. Basit bir dile ve üslupla yazılmıştır. Ayrıca, mektuba diğer mektuplardan farklı olarak kısa bir hamdele ile başlanmıştır. Mektupta Gırnata elçisinin Aragon'da konuk edilmesi günümüz diplomasisinde de görülen elçilerin bulundukları ülke makamlarınca ağırlanması geleneğiyle örtüşmektedir. Diğer mektuplarda da karşılaşılan dua cümleleri ve selamlama ifadeleriyle mektup sonlandırılmış, yazıldığı tarih belirtilmemiştir.

2.2.11. 47 No'lu Belge:

نص الرسالة³⁷⁹

"إلى حَضْرَةِ السُّلْطَانِ الْمُعْظَمِ الْمُوقَّرِ الْمَبْرُورِ الْأَسْنَى الْمَلِكِ الْأَشْهَرِ الْأَكْبَرِ الْأَمْتَلِ الْأَبْرَّ الْأَصْدَقِ الْأَوْفَى دُونَ بَطْرِهِ ابْنِ السُّلْطَانِ الْمُعْظَمِ الشَّهِيرِ الْكَبِيرِ الْأَسْمَى الْمَلِكِ الْأَفْخَمِ الْأَضْحَمِ الْأَصْدَقِ الْأَوْفَى دُونَ الْفَنَشُو مَلِكِ أَرْغُون، وَصَلَّ اللَّهُ تَعَالَى كَرَامَتَهُ وَمَبَرَّتَهُ بِتَقْوَاهُ وَيَسَّرَهُ لِمَا يَرْضَاهُ. سَلَامٌ كَرِيمٌ يَخُصُّ حَضْرَتَهُ السُّلْطَانِيَّةَ كَثِيرًا أَثِيرًا مُعْظَمٌ جَلَالُكُمْ وَمُوقَّرٌ سُلْطَانُكُمْ الْأَشْهَرِ وَكَمَالُكُمْ،

³⁷⁹ Bu belge, Gırnata Veziri Osmân b. İdrîs b. Ebî 'Ala'nın Aragon Kralı IV. Pedro'ya babası IV. Alfonso'nun ölümü sebebiyle 736/1337 yılında gönderdiği taziye ve yeni kralın tahta çıkışını tebrik eden mektubu içermektedir. (Bkz: 'Omer S'aydân, 2003, s.287.)

العارف بِكَبِيرِ حَقِّكُمْ، سُلْطَانُ بْنُ عُثْمَانَ، مِنْ غَرْنَاطَةِ حَرَسَهَا اللَّهُ. وَلَيْسَ بِفَضْلِ اللَّهِ إِلَّا كُلُّ خَيْرٍ. وَالْحَمْدُ لِلَّهِ. وَعَنِ الشُّكْرِ لِجَلَالِكُمْ وَالْمَعْرِفَةِ بِكَبِيرِ حَقِّكُمْ.

وَعَزَّ عَلَيْنَا مَوْتَ وَالِدِكُمُ السُّلْطَانِ الْمُعْظَمِ. وَنَحْنُ نُعْزِي جَلَالَكُمْ الْأَعْلَى فِيهِ عَزَاءَ الْأَوْدَاءِ وَخُلَصَاءِ الْأَصْفِيَاءِ. وَكُنَّا نُوَمِّلُ الْوُصُولَ إِلَى حُرْمَتِهِ وَالْإِنْقِطَاعَ إِلَى جِهَتِهِ. وَلَمْ يُرِدِ اللَّهُ إِلَّا نُفُودَ قَدْرِهِ وَحُكْمِهِ، وَلَكِنْ حَمَدْنَا اللَّهَ وَشَكَرْنَاهُ عَلَى أَنْ أَقَامَ اللَّهُ جَلَالَكُمْ الْأَعْلَى فِي مَقَامِ وَالِدِكُمْ وَوَرِثَتُمْ الْمُلْكَ وَكُنْتُمْ بِهِ أَحَقَّ وَأَوْلَى، فَحَنُّ يَهْنِكُمْ بِذَلِكَ عَلَى قَدَرِ مَا سُرْرْنَا فِي وَخْلُولِكُمْ مَحَلَّ وَالِدِكُمُ السُّلْطَانِ الْمُعْظَمِ. وَمُرَادُنَا مِنْ جَلَالِكُمْ وَحُرْمَتِكُمْ أَنْ يَكُونَ وَدُنَا فِيكُمْ مَعْلُومًا لَدَيْكُمْ وَمَحَبَّتُنَا فِي وَالِدِكُمْ مَصْرُوفَةً إِلَيْكُمْ، وَعَلَى أَنْ تَكُونُوا لَنَا غُدَّةً لِلزَّمَانِ وَمَعْقَلًا لِبُتُورِ الضُّرُوبِ الْحَدَثَانِ، وَتَتَّبَعُوا إِلَيْنَا كِتَابَكُمْ الْمُعْظَمَ بِطَابَعِكُمْ الْمَعْلُومَ لَكُمْ بِعَهْدِنَا بِهِ إِلَى خِدْمَتِكُمْ وَنَكُونُ فِي جُمْلَةٍ مَنْ هُوَ تَحْتَ حُرْمَتِكُمْ. فَإِنَّ كِتَابَ وَالِدِكُمُ السُّلْطَانِ الْمُعْظَمِ وَصَلْنَا مِنْ بَرَجْلُونَةَ بِكُلِّ مَا نُسَرُّ بِهِ مِمَّا كَانَ يَلِيْقُ بِجَلَالِهِ مِنَ الْفَضْلِ وَالْخَيْرِ، وَلَكِنْ مَنَعْنَا مِنَ الْوُصُولِ وَاعْتَذَرَ يُعِدُّ الطَّرِيقَ لِنَا نَتَكَلَّفُ الْمَشَقَّةَ فِي الطَّرِيقِ. جَزَاهُ اللَّهُ خَيْرًا وَنَحْنُ حَفِظَكُمُ اللَّهُ مَا عَلَيْنَا إِذَا وَصَلْنَاكُمْ مِنْ مَشَقَّةِ طَرِيقٍ وَلَا غَيْرِهِ، لِأَنَّ قَصْدَنَا إِنَّمَا هُوَ فِي الْوُصُولِ إِلَيْكُمْ وَالْقُدُومِ عَلَيْكُمْ. وَجَلَالَكُمْ كَفِيلٌ بِتَوْفِيَةِ هَذَا الْعَرَضِ إِنْ شَاءَ اللَّهُ. وَاللَّهُ يَصِيلُ كَرَامَتَكُمْ بِتَقْوَاهُ وَيَهَبُ لَكُمْ الْجَزِيلَ مِنْ رِضَاهُ فِيمَا يُحِبُّهُ وَيَرْضَاهُ بِمَنْه.

وَالسَّلَامُ يَخْصُ جَلَالَكُمْ السُّلْطَانِيَّ كَثِيرًا. وَالرَّحْمَةُ وَالْبَرَكَاتُ.

وَكُتِبَ بِتَارِيخِ الْغُرَّةِ لِرَجَبِ الْفَرْدِ عَامِ سِتَّةٍ وَثَلَاثِينَ وَسَبْعِمِائَةٍ لِتَارِيخِ الْهَجْرَةِ الْمُبَارَكَةِ.³⁸⁰

Mektubun Metni:

Sadık, vefalı, büyük, değerli, kralların en yücesi, görkemli, bilinen, saygın Sultan, Aragon Kralı Alfonso'nun oğlu; vefalı, sadık, sözünü tutan, ideal (örnek, timsal), büyük, tanınan, kralların en ışıltılısı, kutsal, onurlu, yüce Sultanın huzuruna; Yüce Allah gücüyle saygınlığına ve iyiliğine gücüyle ulaşırsın. Razı olduğu işleri kolaylaştırısın. Seçkin selam Gırnata'dan Yüce azametini, herkes tarafından bilinen

³⁸⁰ 'Omer S'aydân, 2003, s. 288-289-290.

saygın, mükemmel yönetiminiz, hakkınızın büyüklüğünü bilen Sultan hazretlerine – Allah onu korusun- Sultân b. Osmân’a aittir. Bütün hayırlar Allah’ın fazlındandır. Allah’a hamd olsun. Azametinize ve hakkınızın büyüklüğünü bilmeye teşekkürler.

Yüce bir Sultan olan babanızın ölümü bize acı vermiştir. Majestelerine dostane, samimi ve içten bir ifadeyle taziyelerimizi sunarız. Saygınlığına ulaşmayı ve bunun için büyük bir çaba harcamayı diledik. Allah hükmünün ve kudretinin nüfuzunu istedi. Ancak biz babanızın makamında yüksek azametinizi ikame ettiği ve yönetimi size bıraktığı için Allah’a hamd ettik ve ona şükür ettik. Siz buna öncelikli olarak en layık kişisiniz. Yüce sultan babanızın yerini aldığınız için ne kadar çok mutlu olduğumuzu belirterek sizi kutluyoruz. Azametiniz ve saygınlığınızdan muradımız vefat eden babanıza olan sevgimizin sizin tarafından biliniyor olmasının aramızda bir dostluk oluşturmasıdır.

Bizim için hazırlık için belli zaman ve gece gündüz meydana gelen çeşitli afetler için bir sığınak olmalı ve hizmetinize ulaştığımız zamanın herkesçe bilinen mührünüzün olduğu şerefli mektubunuzu göndermelidirler. Hepimiz ona hürmet edenlerden oluruz. Yüce babanız sultanın bizi çok mutlu eden hayır ve faziletçe azametine yakışan mektubu Barselona’dan bize ulaştı. Ancak ulaşmamızı engelledi; yoldaki zorlukları üstlenmeyelim diye yolu göstererek özür diledi. Allah ona yaptıklarının karşılığını hayır olarak versin ve Allah onu korusun yapmamız gereken şey zorlu yollardan size ulaşmaktan başka bir şey değildir. Bizim amacımız sadece size ulaşmak ve sizin huzurunuza çıkmaktır. Allah’ın izniyle sizin azametiniz bu isteği gerçekleştirmenin garantisidir. Allah gücüyle asaletinizi yüceltsin ve size razı olacağı ve sevdiği ihsanından bol bol versin.

Yüce zatınıza selam, rahmet ve bereket yakışır.

Mübarek 736 yılının Recebu’l-Ferd ayının ilk üç günündeki (başında) bir tarihte yazıldı.

Değerlendirme:

Bu mektuba diğerlerinden farklı olarak إلى حَضْرَة ifadesiyle başlanmıştır. Hadreti lafzı konuşma ve yazışmada kullanılan جناب kelimesiyle benzerlik göstermesine rağmen daha fazla saygı ifade etmektedir.³⁸¹ Bu sebeple burada muhataba duyulan saygıyı vurgulamak amacıyla benzer anlamlara gelen lafızlar arasından bu kelime tercih edilmiştir. Emîrlar tarafından yazılan mektuplarda bu tarz bir ibare kullanılmamıştır. Mektubun sonunda dua cümlesinin ardından وَالرَّحْمَةُ وَالْبَرَكَاتُ şeklinde bir ifadeye yer verilmiştir. Taziye ve tebrik mektubudur. Ölen kralın vefatından duyulan üzüntü mübalağalı bir şekilde vurgulanmıştır. Ayrıca, yeni tahta çıkan krala bağlılık bildirilmiştir.

2.2.12. 48 No'lu Belge:

نص الرسالة³⁸²

"السُّلْطَانُ الْمُعَظَّمُ الْأَوْفَى الْأَشْهَرُ الْأَظْهَرُ الْأَسْمَى الْأَكْبَرُ الْأَصْعَدُ الْأَرْقَى الْحَافِلُ الْبَاسِلُ الْأَمْضَى دُونِ بَطْرِهِ ابْنُ السُّلْطَانِ الْأَعْلَى الْأَكْبَرِ الْأَسْمَى الْأَسْعَدِ الْأَرْقَى الْأَوْحَدُ الْحَافِلُ الْبَاسِلُ الْأَمْضَى دُونِ الْفَنَشُو سُلْطَانِ أَرْغُونِ أَعَزَّهُ اللَّهُ بِتَقْوَاهُ وَأَسْعَدَهُ بِنَيْلِ رِضَاهُ، مُعَظَّمُ سُلْطَنَتِهِ الشَّهِيرَةِ وَشَاكِرُ بَيْتِهِ الْكَبِيرَةِ عَامِرُ بْنُ عُثْمَانَ بْنِ إِدْرِيسَ. سَلَامٌ كَرِيمٌ يُرَاجِعُ سَلَامَ سُلْطَنَتِكُمُ الْعَلِيَّةِ، مِنْ حَضْرَةِ غَرْنَاطَةِ حَرَسَهَا اللَّهُ عَنِ الْخَيْرِ وَالْيُسْرِ. وَالْحَمْدُ لِلَّهِ. وَ عَنِ الَّذِي يَجِبُ لِسُلْطَنَتِكُمُ الْعَلِيَّةِ مِنَ الشُّكْرِ وَالتَّعْظِيمِ وَالتَّنَاءِ الْمُتَّصِلِ حَدِيثُهُ بِالْقَدِيمِ.

وَالِى هَذَا أَسْعَدَكُمُ اللَّهُ بِنَيْلِ رِضَاهُ فَإِنَّ التَّاجِرَ الْمُكْرَمَ بِشَقْلَيْنِ وَصَلْنَا بِظَهْرِكُمْ وَطَابِعَكُمْ، فَشَكَرْنَا اعْتِنَاءَكَ بِنَا وَإِخْلَاصَكَ لَجِهَتِنَا. وَأَلْقَى إِلَيْنَا التَّاجِرَ الْمُكْرَمَ بِشَقْلَيْنِ مَا أَلْقَيْتُمْ لَهُ وَمَا عِنْدَكُمْ لَنَا

³⁸¹ Edward William Lane, c.1, 1968, s. 589.

³⁸² Bu belge, Gırnata Emîri 'Âmir b. Osmân b. Ebî'l-'Ala'nın Aragon Kralı IV. Pedro'ya hitaben yazdığı

737/1336 tarihli mektubu içermektedir.(Bkz: 'Omer S'aydân, 2003, s.277.)

مِنْ خُلُوصِ الْوُدَادِ وَجَمِيلِ الْإِعْتِقَادِ. وَهَذَا الْفِعْلُ الْجَمِيلُ هُوَ الْمَعْهُودُ مِنْ بَيْتِكُمْ الْكَبِيرَةِ وَالْمَأْلُوفِ مِنْ
سُلْطَنَتِكُمُ الشَّهِيرَةِ. لَمْ يَزَلْ هَذَا الْإِعْتِقَادُ وَالْوُدَادُ بَيْنَ الْأَبَاءِ الْأَجْدَادِ. فَالْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَرَبَيْتُمْ فِي جَمِيعِ
الْأَفْعَالِ عَلَى مَنْ تَقَدَّمَ مِنْ آبَائِكُمْ. وَلَهُ الشُّكْرُ سُبْحَانَهُ عَلَى أَنْ أَرَانَا الَّذِي كُنَّا نُؤْمِلُهُ مِنْ تَلْقَائِكُمْ. وَاللَّهُ
تَعَالَى يُسَعِّدُكُمْ بِتَقْوَاهُ وَيُعِزُّكُمْ بِنَيْلِ رِضَاهُ. وَمَا لَكُمْ لِهَذِهِ الْبِلَادِ مِنْ جَمِيعِ الْمَطَالِبِ فَوْجَاهُ الْإِنِّيَا.
وَيَصْلَحُكُمْ إِنْ شَاءَ اللَّهُ وَمُوصِلَ هَذِهِ الرِّسَالَةِ إِلَيْكُمْ التَّاجِرُ الْمُكْرَّمُ لَقِينُ بْنُ بَشْقَلِينَ، يُلْقِي إِلَيْكُمْ مَا عِنْدَنَا.
وَالسَّلَامُ الْكَرِيمُ يُرَاجِعُ سَلَامَ سُلْطَنَتِكُمُ الْعَلِيَّةِ.

كتب في الثاني والعشرين لِمُحَرَّمِ عَامِ سَبْعَةِ وَثَلَاثِينَ.³⁸³

Mektubun Metni:

Yüce, azametli, meşhur, görkemli, ulu, büyük, yüksek, saygın, cesur, üstün, mutlu, kusursuz, büyük ve yüce Aragon Sultanı, Sultan Don Alfonso'nun oğlu şerefli, vefalı, tanınan, nüfuzlu, kusursuz, büyük, yüce, üstün, görkemli, cesur Sultan Don Pedro, Allah onu kuvvetiyle aziz kılıp, rızasına ulaştırarak mutlu kılsın, (ben) onun saltanatını yücelten ve büyük hanesine müteşekkir olan, 'Âmir b. Osmân b. İdrîs. Saygıyla selamlıyor ve yüce saltanatınıza tekrar selam eyliyorum. Yüce sultanınıza selam üstüne selam olsun, bunu Gırnata'dan -Allah onu hayır ve bolluğuyla korusun- yazdık. Allah'a hamd olsun. Yeniyi eskiyle bağlayan yüce saltanatınıza yakışan şey övgü, yüceltme ve şükürdür.

Bu bağlamda, emrinizle ve mührünüzle değerli tacir Beşkalîn -Allah rızasına ulaştırarak sizi mutlu etsin- bize geldi; bize olan ilginiz ve samimiyetiniz/ihtimamınız için sizlere teşekkür ettik. Değerli tacir Beşkalîn, bize karşı beslediğiniz güzel düşünceniz ve içten dostluğunuzla ona söylediğiniz şeyleri bize ilettiler (bildirdi). Bu tanınan saltanatınızın bilinen ve büyük hanenizin alışlagelmiş güzel eylemidir. Bu inanç ve dostluk bizden önce yaşayanlar ve atalar arasında da sürmüştü. Allah'a hamd

³⁸³ 'Omer S'aydân, 2003, s. 278-279.

olsun ki daha önce gelip geçen atalarınızın yaptıklarını gölgede bıraktınız. Sizinle tarafınızdan umut ettiğimiz şeyi bize gösterdiği için Yüce Allah’a şükürler olsun. Yüce Allah takvasıyla sizleri mutlu kılsın ve rızasına ulaştırmakla sizleri güçlendirsın.

Bu ülke için istediklerinizin tamamını bize ulaştırın/bildirin. Allah’ın izniyle bu mektup değerli tacir Lekîn b. Beşkalîn aracılığıyla size ulaşacak ve bu mektubun ulaştırıcısı bizim düşüncemizi sizlere bildirecek. Yüce saltanatınıza selam üstüne selam olsun.

Bu mektup, 737 yılının Muharrem’in 22.nci gününde yazıldı.

Değerlendirme:

Gırnata Veziri tarafından Aragon Kralına hitaben yazılan bu mektubun giriş kısmında mektubu yazan kişi kendi unvanlarını belirtmeden muhatabını ve muhatabın babasını müteradif birçok kelimeyle yüceltmıştır. Bu tür yazışmalarda çok kullanılmayan الأصعد (yüksek, yüce), الأرقى (yüksek, yüce), الأسمى (yüksek, yüce) gibi sıfatların arka arkaya sıralandığı görülmektedir. Bu ve diğer mektuplarda الحمد لله ifadesi gelişi güzel bir şekilde kullanılmıştır. Giriş kısmının son cümlesinde kullanılan ve genel anlamda Arapça’da olumsuzluk (انقطع رغب في; رغب عن; رغب في; رغب عن) anlamı ifade etmek için kullanılan ‘an harfi cerine burada olumlu bir anlam verilmiştir. Mektuplarda çok ayrıntıya yer verilmeyerek, asıl meseleler elçiler aracılığıyla sözlü bir şekilde paylaşılmıştır. Bu sebeple kapalı bir anlatım benimsenmiştir.

2.2.13. 49 No'lu Belge:

نص الرسالة³⁸⁴

"مولاي السلطان المعظم الجليل الملك المرفع الأصيل الذي له الذكر الشهير والبيت الكبير والملك الأثيل ملك أرغون وسلطان بلنسية ودانية وفرسقة وفمط يرجلونه وسردانية دون بطره، وصل الله إعظامه بتقواه وأسعده برضاه. كتبته إليكم خديكم المعترف بأنعامكم القائم على قدم الخدمة لمقامكم، الموقر بخيركم وخير سلفكم علي بن كماش، كتبته إليكم من باب مولاه بالحضرة العلوية المحروسة غرناطة عن الخير الأتم واليسر الأعم. شكرا لله تعالى. يقبل يديكم ويقرر ما عنده من شكر نعمتكم والقيام بواجب خدمتكم.

وإن الخديم بلغه ما كان من وفاة مولانا السلطان الجليل والدكم. وأصابني من ذلك ما أصاب أقرب رجاله وناسه، لكن قدر الله لا يدفع. والحمد لله الذي أسعد بكم ناسه وأبقى حرمة بكم وصير ملكه لأحق الناس به ولمن يجري على طريق أبيه في عمل الخير والوفاء ولما يعرف الخديم ذلك، وجهت بهذا الكتاب من ينوب عني في تقبيل يديكم والعزاء فيه، ويقرر ما عندي من الخدمة وخديكم واقف على قدم لكل من يرد من بابكم وفي المشاركة لما يقتضيه نصركم.

ومما أعرف به مولانا أن مولانا والدكم قبل موته كان قد وعدني ببار على ما جرت به عادته من الإحسان لخديكم. وأنتم أحق الناس أن توفوا بما عاهد به ذلك المولى الكبير. وما زلت في إحسانكم قديما وحديثا. ومزاد خديكم يا مولاي أن جميع ما يكون لكم من حاجة في دار مولانا السلطان وفي هذه البلاد تأمرون بها لفارسي وخديمي الواصل إليكم بهذا الكتب وهو محمد الجياني. وتصلكم على أبر المرغوب إن شاء الله. وهو سبحانه يطيل حياتكم ويعين على خدمتكم. والسلام على مقامكم الكريم ورحمة الله وبركاته.

³⁸⁴ Bu belge, Alî b. Yûsuf b. Kemâşe'nin Aragon Kralı IV. Pedro'ya babası IV. Alfonso'nun ölümü sebebiyle 737/1336 yılında gönderdiği taziye mektubunu içermektedir. (Bkz: 'Omer S'aydân, 2003, s.281.)

Mektubun Metni:

Barselona ve Sardunya Kontu; Korsika, Daniya, Belensiye Sultanı; Aragon Kralı; mülkü köklü kral, hanesi büyük ve namı yaygın soylu, büyük kral, yüce, muhterem efendi sultan Don Pedro; Allah takvasıyla onu yüceliğine ulaştırsın ve rızasıyla onu mutlu etsin. Makamınızın hizmet kıdemindeki mevcut nimetini tanıyan, iyiliğinizi ve selefiniz Alî b. Kemâşe'nin iyiliğini de ikrar eden/tanıyan hizmetkârınız yazdı; tam bir hayır ve geniş bir refahlık içinde olan Gırnata eyaleti yüce makamındaki efendisinin kapısından bunu size yazdı; Allah'a şükürler olsun. Ellerinizden öper ve nimetinize şükrü, hizmetinizdeki görevini yaptığını ikrar eder.

Hizmetkârınız, babanız efendimiz yüce sultanın vefatı kendisine ulaşmıştır (vefatını öğrendi). En yakın adamlarına ve insanlarına isabet eden bir acı bana da isabet etmiştir. (Bu en yakını insanların ve adamların başına gelen bir şey gibi beni etkilemiştir) Ancak kaderin önüne geçilemez (Ancak (IV. Pedro'nun babası IV. Alfonso'nun vefatı) reddedilemeyen (geri savrulamaz) Allah'ın takdiridir). Sizinle insanların mutlu eden Allah'a ve sizinle saygınlığını kalıcı kılan, mülkünü insanların layık olanına/hak edenine, hayır işlerinde ve vefa da babasının yolundan giden, hizmetkârına da bunları bildiren Allah'a hamd olsun. Bu mektupla birlikte elinizi öpecek ve taziye de bulunacak, sizin için yapılabilecek bir şey olup olmadığını soracak birini yerime gönderdim. Yardımınızın gerektirdiği şeye katılmak ve kapınızdan gelen herkesi hizmetkârınız ayakta beklemektedir.

Bunlardan biri olan efendimiz babanız ölümünden önce hizmetkârınıza ihsanda bulunmak âdeti olduğu üzere bana bir şahin sözü verdiğini efendimize (size) bildirmek

³⁸⁵ S'‘Omer S'aydân, 2003., 282-283-284.

isterim. Siz bu yüce efendinin verdiği sözü yerine getirmeye en layık olansınız. Ben ise eskiden de şimdi de hala ihsanınız/iyiliğiniz içindeyim. Hizmetkârınızın istediği şey efendim, efendimiz sultanın hanesinde ve bu ülkede olabilecek bütün istekleriniz, bu mektubu size getiren hizmetkârım, şövalyem adı Muhammed Ceyyâni olan kişiye emretmenizdir. Allah'ın izniyle en haklı istenilen şeye ulaşacaksınız. Subhan olan Allah ömrünüzü uzatsın ve görevinizde size yardım etsin. Allah'ın bereketi ve rahmetiyle, değerli makamınıza selam olsun.

Bu mektup 737 yılının başlarında Muharrem'in 24'ünde yazılmıştır. Allah hayrını bizlere göstere (bildirsin).

Değerlendirme:

Mektup, Arap divan yazışma geleneğine uygun bir şekilde kaleme alınmıştır. Selamlama ile başlanan bu mektupta, muhatabın sıfatları, sahip olduğu topraklar tek tek belirtilerek benzer bir üslup kullanılmıştır. Mektubun yazıldığı yer belirtildikten sonra بِالْحَضْرَةِ الْعَلِيَّةِ الْمُحْرُوسَةِ غُرْنَاطَةَ ibaresi tercih edilmiştir.

Burada diğer mektuplardan farklı olarak dikkat çeken hizmetkârınız kelimesidir. Bu kullanımla efendi-hizmetkâr ilişkisi mektupta vurgulanmıştır. Ayrıca, mektup içerisinde geçen وَخَدِيمُكُمْ وَاقِفٌ عَلَى قَدَمِ لِكُلِّ مَنْ يَرُدُّ مِنْ بَابِكُمْ وَفِي الْمُشَارَكَةِ لِمَا يَقْتَضِيهِ (نصركم) cümlesinden de görüleceği gibi yazan kişi kendisini muhatabının karşısında daha mütevazî ve bir konuma yerleştirmiştir. Taziye mesajı amacıyla yazılan bu mektupta başka hususlar da dile getirilmiştir. Bu durum aslında mektupların çok amaçlı yazıldığını, devletlerarası düzeyde gerçekleştirilmesine rağmen günlük hayata ilişkin, kişisel konuları da içerebildiğini göstermektedir. Mektupta tenzih ifade eden subhan lafzına yer verilmiştir. Edebi bir kaygı güdülmeden yazılmıştır. Mektubu gönderen Müslüman Vezir kendisinin ve naibinin, muhatabının ellerinden öptüğünü şu ifadelerle

يُقْبَلُ يَدَيْكُمْ وَيُقَرَّرُ مَا عِنْدَهُ مِنْ شُكْرٍ نِعَمَتِكُمْ وَالْقِيَامِ بِوَاجِبِ خِدْمَتِكُمْ.

مَنْ يَنْوِبُ عَنِّي فِي تَقْبِيلِ يَدَيْكُمْ وَالْعِزَاءِ فِيهِ، وَيُقَرَّرُ مَا عِنْدِي مِنَ الْخِدْمَةِ

belirtmiştir.

2.2.14. 68 No'lu Belge:

نص الرسالة³⁸⁶

"الرَّيَانَةُ الْمُزَفَّعَةُ الْوَفِيَّةُ الْمَشْكُورَةُ الْمُعَظَّمَةُ الْمَبْرُورَةُ ذَوْنِيهِ رُؤُوسَةُ السُّلْطَانِ الْأَجَلِّ الْمُعَظَّمِ الْأَوْفِيِّ الْأَشْهَرِ الْمُزَفَّعِ الْأَظْهَرِ دُونَ بَطْرِهِ مَلِكِ أَرْغُونِ وَسُلْطَانِ بَلَنْسِيَّةِ وَسِرْدَانِيَّةِ وَسِرْقَسْتَةِ وَمَيُورْقَةِ وَبَرْبُلِيَّانَ وَجَرْوَنَةَ وَقَمْطِ دِي بَرْجُلُونَةَ، وَصَلَّ اللَّهُ أَسْبَابَ سَعَادَتِهَا بِتَقْوَاهُ وَيَسِّرْهَا لِمَا يُحِبُّهُ وَيَرْضَاهُ، مُكْرِّمَ قَدْرَهَا وَحَافِظَ عَهْدِهَا الْمَحَبِّ فِي جَانِبِهَا الشَّاكِرَ لِمَقَاصِدِهَا فِي الْوَفَاءِ وَمَذَاهِبِهَا إِيْدْرِيسَ بْنَ عُثْمَانَ بْنِ أَبِي الْعَلَاءِ. كَتَبَهُ إِلَيْكُمْ مِنْ حَضْرَةِ غَرْنَاطَةِ حَرْسِهَا اللَّهُ. وَلَيْسَ بِفَضْلِ اللَّهِ سُبْحَانَهُ إِلَّا الْخَيْرُ الْأَكْمَلُ وَالْيُسْرُ الْأَشْمَلُ. وَالْحَمْدُ لِلَّهِ كَثِيرًا. وَجَانِبُكُمْ مَبْرُورٌ وَقَصْدُكُمْ فِي الْوَفَاءِ مَشْحُورٌ وَقَدَرُكُمْ مَعْرُوفٌ مَشْهُورٌ. وَإِلَى هَذَا أَسْعَدَكُمُ اللَّهُ بِطَاعَتِهِ وَرِضْوَانِهِ وَعَرَفَكُمْ بِهِمَا عَوَارِفَ إِحْسَانِهِ.

فَإِنَّهُ وَصَلَ رَسُولُكُمْ الْمُكْرَّمُ إِلَى دَارِ مَوْلَانَا السُّلْطَانِ الْمُعَظَّمِ أَيْدَهُ اللَّهُ وَعَمَلَ فِي إِكْرَامِهِ وَتَرْفِيعِ قَدْرِهِ الْوَاجِبِ الَّذِي يُرْضِيكُمْ، وَأَنْزَلَ فِي دَارِ الصِّيَافَةِ الَّتِي تَلِيْقُ بِمِثْلِهِ مِمَّنْ يُوجِّهُهُ سُلْطَانٌ كَبِيرٌ مِثْلَكُمْ، وَمَثَلٌ بَيْنَ يَدَيْهِ مَثُولُ الْعِزِّ وَالْعِنَايَةِ وَقَوْلٌ بِقَضَاءِ الْحَوَائِجِ كُلِّهَا عَلَى أَكْمَلِ الْأَحْوَالِ وَأَفْضَلِهَا. وَأَمَّا مُعَظَّمُ سُلْطَانِكُمْ فَعَلَى مَا تَعْلَمُونَهُ مِنَ الْوُفُوفِ لِتَوْفِيَةِ أَغْرَاضِكُمْ عَمَلًا بِالْوَجِبِ الَّذِي يُوفِي مَا قَدَّمْتُمْ عِنْدَهُ مِنَ الْأَيَادِي الْجَمِيلَةِ وَالْمَوَاهِبِ الْجَزِيلَةِ. وَأَرِيدُ مِنْكُمْ أَنْ تُعَرِّفُونِي بِمَا لَكُمْ بِهِذِهِ الْبِلَادِ مِنَ الْحَوَائِجِ لِأَعْمَلِ فِيهَا الْوَاجِبَ مِمَّا لَكُمْ قَبْلِي، وَكَذَلِكَ عِنْدَ مَوْلَايَ السُّلْطَانِ أَقْضِيهَا عَلَى مَا

³⁸⁶ Bu belge Gımata Veziri İdris b. Osmân b. Ebî'l-'Ala'nın Aragon Kralı IV. Pedro'nun eşi ve II. Philip'in kız kardeşi Kraliçe Leyûnûra'ya hitaben 751/1351 tarihinde yazdığı mektubu içermektedir. (Bkz: 'Omer S'aydân, 2003, s.381)

يُرضيكم. هذا عَلَيَّ واجب في حقكم. وَاللَّهِ تَعَالَى يَصِيلُ سَعَادَتَكُمْ بِتَقْوَاهُ وَيُسَرِّكُمْ لِمَا يُحِبُّهُ وَيَرْضَاهُ.
وَالسَّلَام.

كُتِبَ فِي الثَّانِي لَدِي الْحَجَّةِ عَامِ أَحَدٍ وَخَمْسِينَ وَسَبْعِمِائَةٍ. عَرَفَ اللَّهُ خَيْرَهُ وَبَرَكَتَهُ بِمَنْهِ
وَفَضْلِهِ وَبِمَنْهِ وَطَوْلِهِ ³⁸⁷.

Mektubun Metni:

Aragon Kralı; Belensiye, Sardunya, Sarkosta, Mayorka, Beribliyan ve Curune Sultanı, Belensiye ve Sardunya Kontu, saygıdeğer, şerefli, vefalı, en bilinen, büyük, önde gelen Sultanı Don Pedro'nun eşi; azametli, vefalı, kendisine teşekkür edilen, yüce, kutsal Donya;

Allah takvasıyla mutluluğun vasıtalarına ulaştırın, razı olduğu ve sevdiği şeyin vasıtalarını kolaylaştırın; makamına saygı gösteren, ona (kadına) verdiği sözü tutan, kendisi tarafından sevilen, vefadaki niyetine ve yollarına müteşekkîr olan İdrîs b. Osmân b. Ebî'l-'Ala'dır.

Sizlere bunu (bu mektubu) saygın Gırnata'dan –Allah onu korusun- yazdı. Yüce Allah'ın fazlında/yüceliğinde hayır ve kapsamlı bir kolaylıktan başka bir şey yoktur. Allah'a çokça hamd olsun. Sizin tarafınız mübarektir/arınmıştır ve amacınıza vefanız teşekkür değeridir, kuvvetiniz bilinmekte ve tanınmaktadır. Buna ek olarak, Allah sizi itaatine ve rızasına erdirmek, mutlu etsin ve Allah ihsanıyla da sizi onlara ulaştırın.

Saygın değerli elçiniz, efendimiz yüce sultanın –Allah onu desteklesin ve sizi hoşnut edecek bir şekilde ona ikram edip ve kadrini yüceltsin- sarayına ulaştı. Sizin gibi yüce sultanın gönderdiği benzer kişilere layık olan konuk makamına yerleştirildi. Onun (Sultanın) huzuruna başı dik, şerefli bir şekilde çıktı, bütün ihtiyaçları en iyi şekilde karşılandı, sizin gücünüzü yüceltene gelince bildiğiniz üzere, bol yetenekleriniz, güzel ellerinizden tam olarak yaptığınız yerine getirdiğiniz görevdir. Benim sizden isteğim

³⁸⁷ 'Omer S'aydân, 2003, s. 382-383.

size karşı üzerime düşeni yapmam için yöredeki ihtiyaçları belirlemenizdir. Aynı şekilde (böylece), sizin hoşnutluğunuzu kazanacak bir şekilde sultanınızın isteğini de yerine getirmiş olurum. Bu benim size karşı üzerime düşen bir görevdir. Yüce Allah takvasıyla sizi saadetinize/mutluluğunuza ulaştırsın, istediği ve razı olduğu şeyleri size kolaylaştırsın. Selam.

Şüphesiz saygın elçiniz yüce efendimiz Sultan'ın, Allah onu desteklesin, sizin razı olacağınız nitelik ölçüsünde terfisine/yüceliğine ve ikramına mazhar kılsın/bulunsun, sarayına ulaştı; Sizin gibi büyük bir sultanı yönlendirdi. Ancak yüce sultanınız, bol/çok yetenekleri ve güzel ellerle sunduklarınızı yerine getirmenin gerekliliğine uyarak (uygun olarak) isteklerinizi yerine getirmek için vakıf olmanın öğrettiği/bildirdiği şeyi yaptı. Sizin olan bu ülkede elzem olan ihtiyaçları bana bildirmenizi istiyorum, böylece siz mevla/efendim sultanın nezdinde razı olduğunuz şeyi yerine getiririm. Bu, size layık olmak üzere benim görevimdir. Yüce Allah, takvasıyla sizin saadete/mutluluğa ulaştırsın ve razı olduğunuz, sevdiğiniz şeyi size kolaylaştırsın. Selam olsun.

751 yılının Zi'l-hicce ayının ikisinde yazıldı. Allah lütfu, keremi ve gücüyle hayrını ve bereketini göstere (bildirsin).

Değerlendirme:

Diğer mektuplardan farklı olarak bir kadına hitaben kaleme alınan bu mektup, İdrîs b. Osmân tarafından Aragon kralı IV. Petro'nun eşi, Kraliçe Liyenora'ya yazılmıştır. Ancak mektubun giriş kısmı diğerlerinden farklı değildir. Muhatab kadının olduğundan mektubu yazan kişi kendisini tanıtırken *مُكْرَم قَدْرَهَا وَحَافِظَ عَهْدَهَا الْمَحَبَّ فِي* örneğinde olduğu gibi bu defa dişil zamirler kullanmıştır.

2.2.15. 69 No'lu Belge:

نص الرسالة³⁸⁸

"من الأمير عبد الله مُحَمَّد بن أمير المُسْلِمِينَ أبي الحجاج يوسف بن أمير المُسْلِمِينَ أبي الوليد إسماعيل بن نصر أَيْدَ الله أَمْرَهُ وَأَسْعَدَ عَصْرَهُ، إِلَى الْأَفَانْتِ الْمُرَقَّعِ الْأَجَلِّ الْأَوْفِي الْمَشْكُورِ الْمُبْرُورِ دُونِ بَطْرِهِ عَمِّ السَّلْطَانِ الْمُعْظَمِ مَلِكِ أَرْغُونِ وَالنَّائِبِ عَنْهُ، وَصَلَّ اللهُ عِزَّتَهُ بِتَقْوَاهُ وَأَسْعَدَهُ بِطَاعَةِ اللهِ وَرِضَاهُ.

كَتَبْنَا إِلَيْكُمْ مِنْ حَمْرَاءِ غِرْنَاطَةِ حَرَسَهَا اللهُ وَلَيْسَ بِفَضْلِ اللهِ سُبْحَانَهُ إِلَّا الْخَيْرُ الْأَكْمَلُ وَالْيُسْرَ الْأَشْمَلَ. وَالْحَمْدُ لِلَّهِ كَثِيرًا. وَجَانِبَكُمْ مَبْرُورٍ وَقَصْدَكُمْ فِي الْوَفَاءِ مَشْكُورٌ وَقَدْرَكُمْ فِي كِبَارِ النِّصْرَانِيَةِ مَعْرُوفٌ مَشْهُورٌ.

وَقَدْ وَصَلَ كِتَابُكُمْ وَاسْتَوْفَيْنَا مَا ذَكَرْتُمْ فِيهِ مِنْ أَنَّ السَّلْطَانِ الْأَجَلَ مَلِكِ أَرْغُونِ لَمَّا انفَصَلَ عَنْ تِلْكَ الْجِهَةِ قَدَّمَكُمْ نَائِبًا عَنْهُ وَأَعْطَاكُمْ مَقْدَرَةً بِأَنْ تَحْفَظُوا الصُّلْحَ فِي بِلَادِهِ وَأَرْضِهِ وَتَسْتَنْدُوا عَلَى نَاسِهِ فِي حِفْظِ بِلَادِنَا وَنَاسِنَا وَأَرْضِنَا كَمَا هُوَ الْوَاجِبُ. وَاعْلَمُوا أَيُّهَا الْأَفَانْتُ الْمُكْرَمُ أَنَّ الصَّحْبَةَ بَيْنَ هَذِهِ الدَّارِ وَبَيْنَ دَارِ أَرْغُونِ مَا زَالَتْ مَحْفُوظَةً عَلَى قَدِيمِ الزَّمَانِ إِلَى أَنْ عَقَدَ الدُّنَا رَحِمَهُ اللهُ مَعَ السَّلْطَانِ الصُّلْحَ عَلَى يَدَيِ قَائِدِهِ أَبِي الْحَسَنِ بْنِ كَمَاشَةَ. وَبَقِيَ الصُّلْحُ مَحْفُوظًا مَعْقُودًا الشُّرُوطِ وَالرُّبُوطِ مِنْ غَيْرِ إِخْلَالٍ لَشَيْءٍ مِنْ فُصُولِهِ حَتَّى حَدَثَ فِيهِ الْفَسَادُ مِنْ جِهَةِ يَابَسَةَ وَمَيُورِقَةَ وَتِلْكَ الْجَزَائِرِ كُلِّهَا، فَصَارَ أَهْلُهَا يُغَيِّرُونَ عَلَى بِلَادِنَا وَيَعْمَلُونَ فِي الْفَسَادِ الْفَاحِشِ مَا يَعْمَلُهُ أَهْلُ الْغِرَّةِ الشَّدِيدَةِ وَيَحْمِلُونَ الْأَسَارَى مِنَ الْمُسْلِمِينَ بِالْمَتَاجِرِ وَالْأَمْوَالِ إِلَى بِلَادِهِمْ، فَعَرَفَ السَّلْطَانُ بِذَلِكَ وَأَنْتُمْ فَأَجَبْتُمْ بِأَنْ تِلْكَ الْجَزَائِرَ الْمَذْكُورَةَ لَمْ يَحْمِلُوا مِنَ الْمُسْلِمِينَ إِلَّا مَنْ اخْتَلَفَتْ أَلْسِنَتُهُمْ مِثْلَ أَهْلِ الْعُدُوةِ وَغَيْرِهِمْ. فَكُتِبَ لَكُمْ بِأَنْ أَهْلَ الْعُدُوةِ وَغَيْرِهِمْ إِنَّمَا هُمْ فِي الصُّلْحِ يَصْلُونَ تَحْتَ الْعَهْدِ مِنَّا وَيَلْزَمُنَا مِنْهُمْ مِثْلَ مَا يَلْزَمُ

³⁸⁸ Bu belge, Gırnata Emîri V. Muhammed'in Aragon Kralı IV. Pedro'nun yardımcısı ve amcası Efante Don Pedro'ya hitaben 756/1354 tarihinde kaleme aldığı mektubu içermektedir. (Bkz: 'Omer S'aydân, 2003, s.386)

مِنْ أَهْلِ بِلَادِنَا إِلَى أَنْ نَطَوَّفَ النَّصَارَى إِلَى بَيْعِ الْمُسْلِمِينَ بِبَلَنْسِيَّةٍ وَغَيْرِهَا عَلَى عُيُونِ الْإِشْهَادِ. وَاسْتَمَرَّتِ الْحَالُ عَلَى ذَلِكَ إِلَى الْآنَ. فَإِنْ كَانَ السُّلْطَانُ أَعْطَاكُمْ مَقْدَرَةً عَلَى أَنْ تَمْنَعُوا جَمِيعَ مَنْ بِلَادِهِ مِنَ النَّصَارَى مِنْ هَذِهِ الْأَعْمَالِ الْقَبِيحَةِ وَتَصْرِفُوا جَمِيعَهُمْ عَنْ هَذِهِ الْأَغْرَاضِ الْفَاسِدَةِ وَبِيَدِكُمْ مِنْ الْأَمْرِ مَا تَحْسُمُونَ بِهِ عِلَّالَ الْفَسَادِ فَعَرَّفُونَا بِذَلِكَ، وَنَحْنُ نَعْمَلُ فِي الْأُمُورِ مَا يُنَاسِبُ جَمِيلَ الصَّحْبَةِ وَتَجْدِيدَ الْمَوَدَّةِ كَمَا يَجِبُ لِمِثْلِكُمْ مِنْ كِبَارِ النَّاسِ.

هَذَا مَا عِنْدَنَا عَرَفْنَاكُمْ بِهِ، وَأَمَّا قَضِيَّةُ الْإِفْرَائِيرِينَ فَمَنْ أَحَبَّ مِنْهُمْ الْوُصُولَ إِلَى بِلَادِنَا فِي افْتِكَاكِ الْأَسَارَى مِنَ الصَّدَقَةِ فَلْيَصِلْ مَحْمُولًا عَلَى الْكِرَامَةِ وَالْأَمَانِ التَّامِّ فِي نَفْسِهِ وَمَالِهِ وَجَمِيعِ أَحْوَالِهِ وَاللَّهُ يَصِلْ عِزَّتَكُمْ بِتَقْوَاهُ وَيُسَعِّدْكُمْ بِطَاعَةِ اللَّهِ وَرِضَاهُ بِمَنِّهِ وَكَرَمِهِ.

وَالسَّلَامُ يُرَاجِعُ سَلَامَكُمْ كَثِيرًا أَثِيرًا.

كُتِبَ فِي الْأَوَّلِ يَوْمٍ مِنْ رَمَضَانَ الْمُعْظَمِ مِنْ عَامِ سِتَّةٍ وَخَمْسِينَ وَسَبْعِمِائَةٍ، عَرَّفَ اللَّهُ بَرَكَتَهُ.

صح هذا.³⁸⁹

Mektubun Metni:

Emîr ‘Abdu’llâh Muhammed Emîru’l-Muslimîn Ebî Haccac Yûsuf b. Emîru’l-Muslimîn Velîd İsmâîl b. Nasr’dan, Allah işini desteklesin ve dönemini mutlu kılsın; muazzam, yüce, vefalı, kendisine teşekkür edilen, mübarek, Aragon Kralı büyük Sultan’ın amcası ve yardımcısı Don Petro; Allah takvasıyla onu izzetine ulaştırsın ve Allah itaatiyle, rızasıyla onu memnun etsin.

Sizlere el-Hamrâ, Gırnata’dan, Allah onu korusun, yazdık; Allah’ın tamamlanmış erdemi ve kapsamlı kolaylığından başka bir şey yoktur. Allah’a çok şükürler olsun. Zatınız ve makamınız hayırlı, iyilik niyetiniz teşekkür edilesidir, Hristiyanların büyükleri arasındaki kıymetiniz tanınmaktadır ve bilinmektedir.

³⁸⁹ ‘Omer S’aydân, 2003, s.387-388-389.

Mektubunuz ulaştı ve mektubun içerisinde zikredilenleri tam olarak okuduk/anladık; yüce Aragon Sultanı o bölgeden ayrılınca sizi de yerine naib olarak bırakıp sizlere ülkesinde ve topraklarında barışı koruma sorumluluğunu vermiştir; görev olduğu üzere toprağımızı, ülkemizi ve insanımızı koruma hususunda kendi insanlarını kontrol altında tutma sorumluluğunu da sizlere verdi. Değerli el-Fanet biliniz ki bu bölge ile Aragon bölgesi arasındaki dostluk, barış Allah rahmet eylesin, babamız Sultanın komutanı Ebî Hasan b. Kemâşe aracılığıyla yaptığı antlaşmayla eskiden beri günümüze kadar sürekli korunmuştur. Barış, Mayorka ve Yabise (İbiza) ve o adaların tamamında bir fesat ortaya çıkana kadar ayrıntılarında herhangi bir şey ihlal edilmeksizin şartlara ve gereklerine bağlı kalınarak korunmuş kaldı; o yörenin halkı ülkemize baskınlar yapar hale geldi, şiddetli yağmacı bir halkın yaptığı şey aşırı bozulma içerisinde hareket eder oldular, Müslüman esirleri ticari mal olarak ve paralarını ülkelerine götürmektedirler; Sultana bu durum bildirildi, sizler de sözkonusu adaların el-‘Udve halkı ve bunlar gibi dilleri benzemeyen/farklı kişiler dışında Müslümanları götürmediği şeklinde cevap verdiniz. Sizlere, el-‘Udve halkı ve diğerlerinin barış halinde oldukları, bizimle yaptıkları antlaşmalar altında gelip gittikleri, Belensiye ve diğerleri gibi Müslümanlara tabii olan Hristiyanlara varana kadar, ülkemiz halkının bağlı kaldığı gibi onların da bize bağlı olduklarını sizlere yazmıştık. Durum şimdiye kadar bu şekilde devam etti. Sultan size, ülkesindeki bu çirkin eylemleri yapan Hristiyanların tamamına engel olma ve hepsini bozuk amaçlardan alıkoymayı ve fesadın nedenlerini bitirecek şeylerin sorumluluğunu da sizin elinize vermişse, sonrasında bunu bize bildiriniz; sizin gibi büyük insanlar için gerektiği şekilde dostluğu yenilemek ve güzel arkadaşlığa yakışan işler yapılmalıdır.

Bu size bildirdiğimiz bizim görüşümüzdür, ancak İfrayîyn meselesine gelince, onlardan rehin alınan esirlerden hayırla/serbest olarak her kim ülkemize gelmek istiyorsa kendilerine tüm durumlarda malları, canları tam bir güven ve saygınlık

içerisinde gelsinler. Allah takvasıyla izzetine ulaştırsın ve cömertliğiyle sizi rızasına ve itaatıyla sizleri mutlu etsin. Selam selam üzerine olsun.

756 yılının muazzam Ramazan ayının ilk günü yazıldı, Allah bereketini gösterebilirsin (bildirsin).

Burada yazılanlar doğrudur.

Değerlendirme:

Bu mektup üslup olarak diğerlerinden biraz farklıdır. Diğer mektuplarda Hristiyan kralların uvanlarına ve lakaplarına öncelik verilirken bu mektupta mektubu yazan Emîr önce kendi adına zikrettikten sonra muhatabı olan Aragon Kralı Don Petro'nun amcası ve yardımcısı Efant'a geçer. Hiyerarşi gereği yüceltici sıfatlara ve dua cümlelerine daha az yer verilmiştir. Ayrıca, geleneksel girişin tersine burada hamdele ile mektuba başlanmamıştır. Muhatap, bu mektupta Hristiyanların büyükleri/önde gelenleri arasındaki gücünüz tanınmaktadır (وَقَدْرُكُمْ فِي كِبَارِ النَّصْرَانِيَّةِ مَعْرُوفٌ مَشْهُورٌ) şeklinde bir ifade kalıbıyla yüceltilmiştir.

2.2.16. 73 No'lu Belge:

نص الرسالة³⁹⁰

"من الأمير عبد الله الغالب بالله محمد بن إسماعيل بن مُحَمَّد بن نصر السلطان بغرناطة ومالقة والمرية ووادي أش وبسطة وما إلى ذلك وأمير المسلمين أيد الله أمره وأعز نصره إلى السلطان الأجل المعظم المكرم الأوفى المشكور المبرور دُون بطره ملك أرغون وبلنسية وميورقة وسردانية وورشليون وقَرْسَغَة وسَرْدَانِيَّة وَقَنْط بَرَجْلُونَة، وصل الله كرامته بتقواه وَيَسِّرْهُ لِمَا يُحِبُّهُ اللَّهُ

³⁹⁰ Bu belge, Gırnata Emîri V. Muhammed'in Aragon Kralı IV. Pedro'ya hitaben 761/1360 yılında yazdığı mektubu içermektedir. V. Muhammed aynı yıl tahttan indirilmiş, Kuzey Afrika Merînoğulları devletine sığınarak bir dönem burada kalmıştır. (Bkz: 'Omer S'aydân, 2003, s.397)

وَيَرْضَاهُ. كَتَبْنَاهُ لَكُمْ مِنْ حَمْرَاءِ غَرْنَاةَ حَرَسَهَا اللَّهُ تَعَالَى، وَلَيْسَ بِفَضْلِ اللَّهِ سُبْحَانَهُ إِلَّا الْخَيْرُ الْأَكْمَلُ وَالْيُسْرُ الْأَشْمَلُ. وَالْحَمْدُ لِلَّهِ كَثِيرًا كَمَا هُوَ أَهْلُهُ. وَنَحْنُ أَيُّهَا السُّلْطَانُ الْمُعَظَّمُ نُسَرُّ بِصَحْبَتِكُمْ وَنَغْتَبِطُ عَوْدَتَكُمْ.

وَالِىَ هَذَا فَمُوجِبُهُ إِلَيْكُمْ هُوَ أَنَّ رَسُولَكُمْ الْمُكَرَّمِ الْمَبْرُورِ مُتَيِّبَةً مَرَسِيرٍ، أَكْرَمَهُ اللَّهُ بِتَقْوَاهُ، وَصَلَ إِلَى بَابِنَا وَحَضَرَ بَيْنَ يَدَيْنَا حُضُورَ الْمَبْرَّةِ وَالْكَرَامَةِ، وَأَلْقَى إِلَيْنَا أُمُورًا فِيهَا حَرَمَتُكُمْ وَكَرَامَةُ جَانِبِنَا. وَقَدْ أَلْقَيْنَا إِلَيْهِ فِي ذَلِكَ مَا يُلْقِيهِ إِلَيْكُمْ. وَنَحْنُ أَيُّهَا السُّلْطَانُ الْمُعَظَّمُ عَلَى مَا يَجِبُ مِنَ الْمَعْرِفَةِ بِمَقْدَارِكُمْ فِي كِبَارِ السَّلَاطِينِ وَالْعِلْمِ بِمَا لَكُمْ فِيهِمْ مِنَ الْوَفَاءِ وَمَشْكُورِ الْأَنْحَاءِ. وَاللَّهُ يَصِلُ كِرَامَتَكُمْ بِتَقْوَاهُ وَيُبَيِّرْكُمْ لِمَا يُحِبُّهُ وَيَرْضَاهُ. وَالسَّلَامُ يُرَاجِعُ سَلَامَكُمْ كَثِيرًا أَثِيرًا.

وَكُتِبَ فِي السَّادِسِ لَشَهْرِ رَمَضَانَ الْمُعَظَّمِ مِنْ عَامِ أَحَدٍ وَسِتِينَ وَسَبْعِمِائَةٍ. عَرَفَ اللَّهُ بَرَكَتَهُ وَخَيْرَهُ بِمَنِّهِ وَفَضْلِهِ.

صح هذا.³⁹¹

Mektubun Metni:

Gırnata, Malaka, el-Meriyye, Vâdiâş, Besta ve civarının Sultanı, Emîr'ul-Mumîn, Emîr “Abdu”llâh Galib Billâh Muhammed b. İsmâil b. Muhammed b. Nasr; Allah onun durumunu (konumunu) desteklesin ve zaferini, başarısını güçlü kılsın/şereflendirsın; kendisine şükran duyulan, mübarek, vefalı, değerli büyük ve yüce Barselona Kontu, Sardunya, Korsika, Mayorka, Ruşilyûn ve Aragon Kralı Don Pedro'nun zaferini yüceltsin; Allah takvasıyla saygınlığına ulaştırsın, sevdiği ve razı olduğu şeyleri kolaylaştırsın. Sizlere el-Hamrâ, Gırnata'dan, yüce Allah onu korusun, yazdık; Allah'ın cömertliğinde/iyiliğinde hayır ve kapsamlı bir kolaylıktan başka bir şey yoktur. Allah'a çok hamd olsun. Bizler ey yüce sultan, dostluğunuzla seviniyor ve geri dönüşünüzden mutluluk duyuyoruz.

³⁹¹ ‘Omer S’aydân, 2003, s.398-399.

Bunun yanı sıra -Allah onu takvasıyla yüceltsin/şereflendirsin – bu mektubun yazılma nedeni şöyle ki (odur ki) mübarek, değerli elçiniz Mutıyîye Mersîre kapımıza geldi ve asalet ve keramet huzuru olan huzurumuza ulaştı/geldi; bizlere sizin saygınlığınız ve bizden de keramet olan (ikimizin faydasına olan) hususları bildirdi. Burada size bildireceği şeyi ona bildirmiştik. Bizler Sultanların büyüklerinin kadrini bilmekte ve sizin vefa ve şükran konusunda ne kadar vefalı ve minnettar olduğunuzu bilmeyi gerektiren şey üzereyiz. Şüphesiz Allah takvasıyla sizleri saygınlığınıza ulaştırsın ve razı olduğu, sevdiği şeyleri sizlere kolaylaştırsın. Selam selam üzerine olsun.

Bu mektup, 761 yılında yüce Ramazan ayının 6. gününde yazıldı.

Allah lütfu ve keremiyle hayrına göstere (bildirsin).

Burada yazılanlar doğrudur.

Değerlendirme:

Bu mektupta Müslüman Emîr kendi isim, unvan ve sahip olduğu toprakları sayarak mektubuna başlar. Aragon Kralı Don Pedro'ya gönderilen mektupta onun sahip olduğu yerler de zikredilir. Mektupların genel kompozisyonundan çok farklı olmayan bu mektupta konu kısa tutulmuş, ardından yine dua cümleleri eklenmiştir.

2.2.17. 74 No'lu Belge:

نص الرسالة³⁹²

³⁹² Bu belge Gırnata Emîri V. Muhammed'in Aragon Kralı IV. Pedro'ya hitaben 762/1361 tarihinde yazdığı Merînoğulları Sultanı ile ilişkileri hakkındaki mektubu içermektedir. V. Muhammed'in saltanatı 1360 yılında VI. Muhammed'in tahta çıkmasıyla sona ermiş, 1360-1362 yılları arasında bir dönem Kuzey Afrika'da bulunan Merînoğulları devletine sığınarak burada kalmış; daha sonra ise Kastilya Kralı IV. Peter'in (Pedro) desteğiyle Endülüs'e geçerek Gırnata tahtına tekrar çıkmıştır. Bu mektup V. Muhammed'in tahtta olmadığı bir dönemde kaleme alınmıştır. (Bkz: 'Omer S'aydân, 2003, s.405)

"من الأمير عبد الله الغالب بالله المتوكل على الله محمد ابن إسماعيل بن محمد بن فرج بن نصر سلطان غرناطة ومالقة والمريّة ووادي أش وما إلى ذلك وأمير المسلمين إلى السلطان الأجل المرفّع المكرّم المعظم الأضخم الوفيّ الشهير الحافل المبرور المشكور الأوّد لأخلص دون بطره ملك أرغون وسُلطان بلنسية وسردانية وقرصغة ورشليون وقمط دي برجلونة، وصَلَّ الله سعادته بتقواه ويسره بطاعته لما يُحبه ويرضاه.

أما بعد، فإنّا كتبناه إليكم من حمراء غرناطة حرسها الله ولا زائد بفضل الله إلا الخير الأكمل والصنع الأجل. والحمد لله. ومملكتكم مرفعة الجانب محفوظ عهدُها بالواجب معلوم ما لها في الوفاء بالعهد من حسن المذاهب وإلى هذا فموجبه إليكم أيها السلطان المعظم هو أنكم تعلمون ما عندنا من الإغتياب بصحبتكم والخلوص في مودتكم. وبحسب ذلك نعرفكم ما اتفق في هذه الأيام. وذلك أنّ المرام الذي رُمناه في عقد الصلح بينكم وبين (صاحب المغرب) والمشاركة التي شاركناه في قضية الأسرى الذين من أرضه لم يكن الجزاء على ذلك كله إلا أنّه أعان من كان في إيالته من الأندلس على الجواز إلينا في غرض الفساد، وجهاز له ستة أجنان غزوية، وركن مع ذلك لصاحب قشتالة في هذا المقصد حتى أعانه بخمسة أجنان غزوية. وهي كلها تدور على السواحل وتقاتل أهل الجهات التي تجد بها، لكنّها والحمد لله خاسرة حيثما توجهت. وقد هرب إلينا بعض ناسها وأتي إلينا بآخرين منهم أسارى. فمَنّا عليهم وأطلقناهم. وقد ظهر منهم الضجر وفني زادهم وأدركهم القنط، فإنّا أمرنا خدامنا بالجهات البحرية بأن يمتنعوا منهم عمل الماء ويطردهم حيث ما حلوا بالرمّة والفرسان ويضيّقوا عليهم مع ذلك، فكل من وصل إلينا من عمرة الأجنان التي لصاحب المغرب عرفونا أنّه ما طلع أحد منهم إلا مستكرها ولا انقاد لذلك إلا عن غير طوع واختيار. ونحن بحمد الله ما عندنا عبرة بهذه الكائنات لثقتنا بالله ثم بما نعلمه ونتحققه من خلوص رعيّتنا في خدمتنا. وتيقننا مع ذلك أنّ الله ينتصر من الظالم ويأخذ الحق منه. ولما زادت عندنا هذه الزيادة لم نُقدّم عملاً على الكُتب إليكم نرغب منكم إعانتنا لعشرة أجنان غزوية، أو ما تيسر منها لتدافع أجنان صاحب المغرب وتدافع أجناننا أجنان صاحب قشتالة. ونحن منكم أيها السلطان المعظم على ثقة في توفية

قَصِدْنَا وَالْعَمَلُ عَلَى مَا يَلِيقُ بِمَثَلِكُمْ مِنْ كِبَارِ الْمُلُوكِ وَالسَّلَاطِينِ فِي إِسْعَافِ مُطْلَبِنَا. وَلِمَثَلِ هَذَا الْحَادِثِ يَعِدُ الصَّدِيقُ صَدِيقَهُ. وَلَوْ تَعَيَّنَ لَكُمْ وَقَبْلُنَا غَرَضٌ فِي مِثْلِ هَذِهِ الْإِعَانَةِ عَلَى مَنْ عَارَضَكُمْ لَعَمَلْنَا الْوَاجِبَ فِي تَوْفِيَةِ كِرَامَتِكُمْ. وَفِي هَذِهِ الْقَضِيَّةِ يُظْهَرُ لَنَا أَثَرُ اغْتِبَاطِكُمْ بِصَحْبَتِنَا وَمُحَافَظَتِكُمْ عَلَى مَوَدَّتِنَا. وَنَحْنُ مُرْتَقِبُونَ مِنْكُمْ تَوْفِيَةَ هَذَا الْغَرَضِ مُعْجَلًا إِنْ شَاءَ اللَّهُ. وَاللَّهُ يَصِلُ سَعَادَتَكُمْ بِتَقْوَاهُ وَيُيسِّرْكُمْ لِمَا يَرْضَاهُ. وَالسَّلَامُ يُرَاجِعُ سَلَامَكُمْ كَثِيرًا أَثِيرًا.

كُتِبَ فِي الثَّالِثِ لِشَهْرِ ذِي الْقَعْدَةِ مِنْ عَامِ اثْنَيْنِ وَسِتِّينَ وَسَبْعِمِائَةٍ، عَرَفَ اللَّهُ خَيْرَهُ. صَحَّ

هذا." 393

Mektubun Metni:

Gırnata, Malaka, el-Meriyye, Vâdiâş ve diğerlerinin Sultanı, Emîri'l-Müslimîn, Emîr 'Abdu'llâh Galib Billâh Mutevekkil Allallah Muhammed b. İsmâil b. Muhammed b. Ferec b. Nasr'dan değerli, yüce, saygın, görkemli (büyük), sadık, tanınan, görkemli, mübarek, kendisine teşekkür edilen, şefkatli, vefalı, Barselona Kontu, Sardunya, Korsika, Mayorka, Ruşilyûn, Belensiye Sultanı ve Aragon Kralı Don Pedro'ya; Allah takvasıyla mutluluğa ulaştırsın ve razı olduğu, sevdiği şeyi itaatiyle hoşnut etsin.

Asıl konuya gelirse, size el-Hamrâ, Gırnata'dan, Allah onu korusun, yazdık; Allah'ın lütfunda hayır ve iyi amelden başka bir şey yoktur. Allah'a şükürler olsun. Krallığınız her yönden yücedir, sözleşmenin gerekleri korunmuştur, doktrinlerin/öğretilerin iyiliğinden sözüne bağlılığı bilinmektedir.

Bunları söylememizin gereği şudur ki ey sultan, bizim tarafımızda dostluğumuzdan duyulan memnuniyetin ve sevginizdeki samimiyeti bilmenizdir. Buna göre size bugünlerde olan biten bir şeyi bildiriyoruz. O da siz ve Mağrib hâkimi arasındaki barış akdini, onun topraklarından olan esirler meselesine katılmayı arzu etmemizdir. Fesat amacıyla bize Endülüs eyaletinden geçenlere yardım etmek dışında

³⁹³ 'Omer S'aydân, 2003, s. 406-407-408.

kalanların hepsine bir ceza/karşılık verilmedi. Bu isyancıların hepsi kıyılarda dolaşıyor ve onlara rastlayan/ onlarla karşılaşan her taraftan halkı katlediyorlar, ancak Allah'a şükürler olsun ki gittikleri her yerde mağlup oluyorlar. O bölgenin insanlarından bazıları bize kaçtı, diğerleri de esir olarak getirildi. Onlara bir iyilik ederek, tam ümitsizlik onları yakalamışken, azıkları tükenmişken ve canları sıkılmışken onları serbest bıraktık. Onlar da sikkınlık/yorgunluk ortaya çıkmıştır, ölümlerini arttırdı ve onları ümitsizliğe sevk etti; biz tüm donanmada çalışanlarımıza onların su alışverişini engellemelerini emrettik, okçular ve atlılarla ikamet ettikleri yerden onları atmalarını/çıkarmalarını emrettik, bununla birlikte baskı yapmalarını emrettik; Mağrib'in sahibinden bize ulaşan herkesin, biz onlardan her birinin kiracı/geçici olarak ya da itaat etmek için ortaya çıkmadığını ve sürüklenerek ortaya çıktıklarını söylediler. Bizler Allah'a şükürler olsun bu hadisede bir ibret aldık; sonra hizmetimizdeki tebaamızın samimiyetini bildiğimiz için ve samimiyetlerinden emin olduk. Adaletsiz/zorbaya karşı Allah'ın yardım ettiğinden ve ondan hakikati/hakkı aldığını iyice anladık. Bu artış olunca savaş gemisi yardımı istememiz ya da Kastilya hâkiminin gemilerine karşı gemilerimizi savunacak ve Mağrib sahibinin savaş gemilerini savunmasını kolaylaştıracak yazmaya değer bir şey bulamadık.

Bizler ey yüce sultan, isteğimize hemen koşmakta sizin gibi büyük krallara ve sultanlara yakışır şekilde davranacağınıza ve amacımızı yerine getireceğinizden eminiz. Bu olay gibi bir olay da arkadaş arkadaşını sayar. Şayet sizin için de aynı durum olsaydı (sizin başınıza böyle bir şey gelseydi) bunun gibi sizin saygınlığınıza görevimizi tam yapmak için size karşı gelene karşı bir yardım talebinizi karşıladık. Bu meselede dostluğunuza olan memnuniyetimiz ve sevgimizi korumanız bize aşikârdır. Süratle amacı yerine getirmenizi bekliyoruz. Allah takvasıyla mutluluğunuza ulaştırsın ve razı olduğu şeyi size kolaylaştırsın. Selam selam üzerine olsun.

762 yılının Zî'l-k'ade ayının üçüncü gününde yazıldı. Allah hayrını gösterson (bildirsin).

Burada yazılanlar doğrudur.

Değerlendirme:

Mektubun giriş kısmında mektubun kimden kime yazıldığı من ve إلى harf-i cerrleriyle açık bir şekilde belirtilerek yine Müslüman Sultanın ve muhatabın hâkim olduğu şehirler, topraklar sayılmış ve kısa bir dua cümlesi eklenmiştir. Mektubun yazılış amacının açıklandığı أما بعد kısmından sonra mektubun hangi şehirde³⁹⁴ ve nerede yazıldığı konusunda bilgi verilmiştir. Mektup asıl amaçtan sonra yine bağlılık ifade eden cümleler, dualar ve iyi dileklerle bitirilmiştir.

Gırnata'da bu dönem iki başlı bir yönetim olması sebebiyle (Gırnata ve Rûnda merkezli) iç karışıklıklara karşı Hristiyan Krallığın desteği talep edilmektedir. Bu çerçevede yardım talebi iletilirken kısa, sade cümle yapıları tercih edilerek, basit bir dil kullanılmıştır. Dostane ilişkileri vurgulamak için sadîk kelimesinin sık geçtiği mektupta, deyim olarak kabul edilebilecek ye'uddu es-sadîku sadîkehu (arkadaş arkadaşını sayar) ibaresine anlamı güçlendirmek amacıyla yer verilmiştir.

2.2.18. 75 No'lu Belge:

نص الرسالة³⁹⁵

³⁹⁴ Şehir adları anıldıktan sonra şehrin korunması amacıyla dua edilmesi geleneği mektupların genelinde kullanılmıştır.

³⁹⁵ Bu belge, Gırnata Emîri V. Muhammed, Aragon Kralı IV. Pedro ve Merînoğulları Sultanı Ebû Faris b. Ebî el-Hasan el-Merînî arasında gerçekleşen 768/1367 tarihli bir barış antlaşması hakkında bir mektubu içermektedir. (Bkz: 'Omer S'aydân, 2003, s. 415.)

"لِيَعْلَمَ مَنْ يَقِفُ عَلَى هَذَا الْمَكْتُوبِ وَيَسْمَعُهُ أَنَا الْأَمِيرُ عَبْدُ اللَّهِ مُحَمَّدُ بْنُ مَوْلَانَا أَمِيرِ الْمُسْلِمِينَ أَبِي الْحَجَّاجِ بْنِ مَوْلَانَا أَمِيرِ الْمُسْلِمِينَ أَبِي الْوَلِيدِ بْنِ نَصْرٍ صَاحِبِ غِرْنَاطَةَ وَمَالَقَةَ وَالْمَرِيَّةَ وَوَادِي أَشْ وَرَنْدَةَ وَبَسْطَةَ، وَمَا إِلَى ذَلِكَ، وَأَمِيرُ الْمُسْلِمِينَ، لَمَّا تَرَدَّدَتْ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَيُّهَا السُّلْطَانُ الْمَعْظُمُ الْمَكْرَمُ الْكَبِيرُ الشَّهِيرُ الْأَوْفَى دُونِ بَطْرِهِ مَلِكِ أَرْغُونِ وَبَلَنْسِيَّةِ وَمَيُورْقَةِ وَسَرْدَانِيَّةِ وَكُرْسُغَةِ وَقَنْطِ بَرْجُلُونَةِ وَرُشْلِيُونِ وَسَرْدَانِيَّةِ، أَعَزَّكُمْ اللَّهُ بِطَاعَتِهِ فِي قَضِيَّةِ الْمَصَاحِبَةِ وَالْمَصَادَقَةِ، عَقَدْنَا مَعَكُمْ الصَّلَحَ أَيُّهَا السُّلْطَانُ الْمَعْظُمُ دُونِ بَطْرِهِ عَلَى نَفْسِنَا وَرِئَاسَتِنَا وَرِئَاسَةِ مَحَلِّ أَخِينَا السُّلْطَانِ الْمَعْظُمِ أَبِي فَارِسِ عَبْدِ الْعَزِيزِ صَاحِبِ الْمَغْرِبِ، أَيْدَهُ اللَّهُ، وَجَمِيعَ مَا لَنَا وَلَهُ مِنَ الْأَرْضِ وَالْمَدَنِ وَالْبِلَادِ وَالْحُصُونِ وَالْمَوَاضِعِ وَالْخُدَّامِ وَالنَّاسِ فِي الْأَنْدَلُسِ وَالْعُدُوةِ بَرًّا وَبَحْرًا حَقًّا وَصِدْقًا مِنْ غَيْرِ خَدِيعَةٍ لِمُدَّةٍ مِنْ ثَلَاثَةِ أَعْوَامٍ أَوَّلُهَا الْعَشْرُ مِنْ شَهْرِ مَارَسٍ مِنْ عَامِ أَلْفٍ وَثَلَاثِمِائَةٍ وَسَبْعَةٍ وَسَتِينَ مِنْ تَارِيخِ الصَّفْرِ الْمَوْافِقِ لِلْعَشْرِ الْأَوَّلِ مِنْ شَهْرِ رَجَبٍ عَامِ ثَمَانِيَّةٍ وَسَتِينَ وَسَبْعِمِائَةٍ مِنْ تَارِيخِ الْمُسْلِمِينَ، عَلَى الشُّرُوطِ الْمَعْرُوفَةِ بَيْنَ دَارِ غِرْنَاطَةَ وَدَارِ أَرْغُونِ فِي كُلِّ مَعْنَى مِنَ الْمَعَانِي الَّتِي جَرَتْ بِهَا الْعَوَائِدُ فِي الْأَجْفَانِ وَالْمَسَافِرِينَ، وَمَنْ عَطَبَ جَفْنِهِ وَفِي عَمَلِ الْمَاءِ وَفِي تَسْرِيحِ الْمُسْلِمِينَ الْمَدَجِّينِ السَّاكِنِينَ بِأَرْضِ السُّلْطَانِ صَاحِبِ أَرْغُونِ وَغَيْرِ ذَلِكَ، وَعَلَى أَنْ لَا يَصْدُرَ مِنْ أَهْلِ الْبِلَادِ وَالْحُصُونِ وَالْمَوَاضِعِ الَّتِي لَنَا السُّلْطَانُ، صَاحِبِ غِرْنَاطَةَ وَمَحَلِّ أَخِينَا السُّلْطَانِ صَاحِبِ الْغَرْبِ فِي بَرِّ الْأَنْدَلُسِ وَالْعُدُوةِ وَلَا مِنْ خُدَّامِنَا وَنَاسِنَا غَيْبٌ وَلَا فَسَادٌ سَرًّا وَلَا جَهْرًا فِي بَرٍّ وَلَا فِي بَحْرٍ وَلَا شَيْءٌ مِنَ الْخِدَاعِ وَلَا مَا يُفْسِدُ الصَّلَحَ الْمَهَادِنَ بِطُولِ الْمُدَّةِ الْمَذْكُورَةِ فِي جَمِيعِ الْبِلَادِ وَالْحُصُونِ وَالْمَوَاضِعِ الَّتِي لَكُمْ أَيُّهَا السُّلْطَانُ دُونِ بَطْرِهِ وَلَا لِهَجَّةٍ أَحَدٍ مِنْ نَاسِكُمْ وَلَا مِنْ خُدَّامِكُمْ لَا سَرًّا وَلَا جَهْرًا لَا فِي بَرٍّ وَلَا بَحْرٍ بَلْ يَكُونُ سَكَاةُ الْبِلَادِ وَالرِّيَاسَاتِ وَالْأَرْضِ مِنْ أَيِّ دِينٍ كَانُوا مُسَرِّحِينَ يَمْشُونَ وَيَجِيئُونَ وَيُقِيمُونَ وَيَبِيعُونَ وَيَشْتَرُونَ بِتِجَارَتِهِمْ بِطُولِ الْأَمَدِ الْمَذْكُورِ تَحْتَ الْأَمَانِ التَّامِّ الشَّامِلِ الْعَامِّ، مِنْ غَيْرِ تَعَرُّضٍ، وَعَلَى أَنْ يُغَرَّمُوا مَا جَرَتْ بِهِ الْعَوَائِدُ فِي رَمَنِ الصَّلَحِ فِي جَمِيعِ الرِّيَاسَاتِ الْأَنْدَلُسِ وَبَرِّ الْعُدُوةِ الَّذِي لِلْسُّلْطَانِ صَاحِبِ غِرْنَاطَةَ وَلِلْسُّلْطَانِ مَحَلِّ أَخِينَا صَاحِبِ الْغَرْبِ، وَعَلَى أَنْ لَا يُخْتَمَلَ

شيء من العيب وَلَا يُفْسَدَ هَذَا الصُّلْحُ وَلَا يُبَدَّلَ لَا قَلِيلاً وَلَا كَثِيراً، بَلْ يَكُونُ مَحْفُوظاً عَلَى أَكْمَلِ
الْوُجُوهِ مِنْ غَيْرِ خِدَاعٍ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ.

وَلَا نُعِينُ نَحْنُ السُّلْطَانُ صَاحِبُ غِرْنَاطَةِ وَلَا السُّلْطَانُ صَاحِبُ الْغَرْبِ عَلَيْكُمْ مَنْ يُعَادِيكُمْ مِنْ
أَيِّ دِينٍ كَانَ، وَعَلَى أَنْ لَا يَحْمِلُوا مِنْ أَرْضِنَا لِأَرْضِكُمْ شَيْئاً مِنَ الْأُمُورِ الْمَمْنُوعَةِ فِي زَمَنِ الصُّلْحِ
وَنَلْتَزِمُ لَكُمْ هَذَا عَنِ السُّلْطَانِ مَحَلِّ أَخِينَا أَبِي فَارِسٍ صَاحِبِ الْغَرْبِ أَيْدَهُ اللَّهُ بِجَمِيعِهِ عَلَى بِلَادِهِ وَنَاسِهِ
حَيْثُ كَانَ بِمَا عِنْدَنَا فِي ذَلِكَ مِنْ تَفْوِيضٍ جَعَلَ لَنَا فِيهِ الْعَقْدَ عَلَيْهِ مَعَ كُلِّ مَنْ يُصَالِحُهُ إِذَا أَرَدْنَا وَنَحْنُ
السُّلْطَانُ دُونَ بَطْرِهِ مَلِكِ أَرَاغُونِ وَبُلَنْسِيَّةِ وَمَيُورِقَةِ وَسَرْدَانِيَّةِ وَكُرسُغَةِ وَقَنْطِ بَرْجُلُونَةَ وَرُشْلُيُونَ
وَسَرْدَانِيَّةَ، لِحُبِّنا فِي صَلَاحِكُمْ وَمَوَدَّتِكُمْ عَقْدْنَا الصُّلْحَ مَعَكُمْ وَمَعَ صَاحِبِ الْغَرْبِ عَنْ رِيَاسَتِنَا وَأَرْضِنَا
وَمُدْنِنَا وَخُصُونِنَا وَمَوَاضِعِنَا وَخُدَامِنَا وَنَاسِنَا بَرّاً وَبَحْراً بِمِثْلِ مَا عَقَدْتُمُوهُ مَعَنَا حَقّاً وَصِدْقاً مِنْ غَيْرِ
خِدَاعٍ عَلَى أَنْ يَصُدَّرَ مِنْ أَحَدٍ مِنْ أَهْلِ رِيَاسَتِنَا وَبِلَادِنَا وَجُزُرِنَا وَخُصُونِنَا وَمَوَاضِعِنَا وَخُدَامِنَا وَنَاسِنَا
غَيْبٌ وَلَا فَسَادٌ لَجَهْتِكُمْ وَلَا لَجَهَةِ السُّلْطَانِ صَاحِبِ الْغَرْبِ لَا سَرّاً وَجَهراً لَا فِي بَرٍّ وَلَا فِي بَحْرِ وَلَا
شَيْءٌ مِمَّا يُفْسَدُ الصُّلْحُ وَالْوَدَّ لَا لَجَهْتِكُمْ وَلَا لَجَهَةِ أَحَدٍ مِنْ نَاسِكُمْ وَخُدَامِكُمْ وَيَكُونُ النَّاسُ مِنْ أَيِّ دِينٍ
كَانُوا فِي جَمِيعِ رِيَاسَتِكُمْ وَبِلَادِكُمْ أَيُّهَا السُّلْطَانُ صَاحِبُ غِرْنَاطَةِ وَالسُّلْطَانُ صَاحِبُ الْغَرْبِ يَمْشُونَ
وَيَجِيبُونَ بِتِجَارَتِهِمْ وَيُقِيمُونَ وَيَشْتَرُونَ وَيَبِيعُونَ بِطُولِ مُدَّةٍ هَذَا الصِّلْحِ تَحْتَ الْأَمَانِ التَّامِّ فِي أَنْفُسِهِمْ
وَأَمْوَالِهِمْ مِنْ غَيْرِ اعْتِرَاضٍ وَعَلَى أَنْ يُغَرَّمُوا مَا جَرَتْ بِهِ الْعَوَائِدُ فِي زَمَنِ الصِّلْحِ فِي رِيَاسَتِنَا
وَمَمْلَكَتِنَا وَلَا يُخْرَجُوا شَيْئاً مِنَ الْأُمُورِ الْمَمْنُوعَةِ فِي زَمَنِ الصِّلْحِ وَعَلَى أَنْ لَا نُعِينُوا عَلَيْكُمْ أَحَدًا مِنْ
أَهْلِ دِينِنَا وَلَا مِنْ أَهْلِ دِينِكُمْ مِمَّنْ يُعَادِيكُمْ وَلَا نَقْبَلُ عِيباً وَلَا فَسَاداً لَاسَرّاً وَلَا جَهراً بَلْ نَحْفَظُ الصِّلْحَ
عَلَى أَكْمَلِ الْوُجُوهِ مِنْ غَيْرِ خِدَاعٍ نَحْلِفُ بِمَا يَحْلِفُ بِهِ النَّصَارَى فِي الْحَقُوقِ وَالْعَهُودِ بَيْنَ الْأَيْمَانِ
وَبِاللَّهِ وَالْأَنْجِيلِ. وَنُعَاهِدُ مِنْ غَيْرِ خِدَاعٍ أَنْ نَحْفَظَ لَكُمْ أَيُّهَا السُّلْطَانُ صَاحِبُ غِرْنَاطَةِ وَالسُّلْطَانُ
صَاحِبُ الْغَرْبِ وَتُوفِي لَكُمْ وَلَهُ لِلْأَمَدِ الْمَذْكُورِ مِنْ غَيْرِ خِدَاعٍ. وَنَحْنُ السُّلْطَانُ صَاحِبُ غِرْنَاطَةِ قَبْلُنَا
مِنْكُمْ أَيُّهَا السُّلْطَانُ دُونَ بَطْرِهِ وَنُعَاهِدُكُمْ وَنَحْلِفُ لَكُمْ بِاللَّهِ رَبِّنَا الْوَاحِدِ الصَّمَدِ وَمُحَمَّدَ رَسُولِهِ صَلَّى
اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَبِالْقُرْآنِ الَّذِي أُنْزِلَ عَلَيْهِ أَنْ نَحْفَظَ لَكُمْ وَتُوفِي بِجَمِيعِ مَا ذَكَرَ بِطُولِ زَمَنِ الصِّلْحِ عَنَّا

وَعَنِ السُّلْطَانِ صَاحِبِ الْعَرَبِ حَيْثُمَا كَانَ، وَلِأَن يَكُونَ ثَابِتًا صَحِيحًا، كَتَبْنَا هَذَا وَجَعَلْنَا عَلَيْهِ خَطَّ يَدِنَا وَطَابَعْنَا وَكَتَبْنَا مِنْهُ نُسْخَةً أُخْرَى لَتَكُونَ الْوَاحِدَةُ عِنْدَنَا وَالْأُخْرَى عِنْدَكُمْ.

وَكُتِبَ فِي تَارِيخِ الْعَاشِرِ مِنْ شَهْرِ مَارَسٍ مِنْ عَامِ أَلْفٍ وَثَلَاثِمِائَةٍ وَسَبْعَةٍ وَسِتِّينَ لِتَارِيخِ الصَّفْرِ، وَمُوَافِقِهِ الْعَشْرِ الْأَوَّلِ لِرَجَبِ الْفَرْدِ عَامِ ثَمَانِيَةٍ وَسِتِّينَ وَسَبْعِمِائَةٍ.

صح هذا.³⁹⁶

Mektubun Metni:

Bu mektuba vakıf olan ve duyan (herkes) bilsin ki biz (ben) Emîr ‘Abdu’llâh Muhammed b. Emîri’l-Müslimîn Ebi’l-Haccâc b. Emîri’l-Muslimîn Ebi’l-Velîd b. Nasr.

En yüce, büyük, tanınmış, görkemli sultan, Aragon, Belensiye, Mayorka, Sardunya ve Korsika Kralı, Barselona, Raşşelyon ve Sardunya Kontu don Pedro, Allah sizi dostluk ve arkadaşlık davasında şereflendirsin. Ey yüce Sultan Don Pedro, sizinle canlarımız, liderliğimiz, kardeşimiz, yüce Sultan, Mağrib hâkimi Ebû Faris – Allah onu desteklesin- riyaset yeri adına ve Endülüs’te karada ve denizde bizim ve onun olan topraklar, şehirler, ülkeler, kaleler, mevziiler ve hizmetkârlar için 1367 yılının Mart ayının 10’undan/Müslümanların tarihiyle 768 yılı Recep ayının 10’undan başlamak üzere, doğruca ve hilesiz üç yıl süreyle bir antlaşma yapmıştık. (Buna göre) Gırnata ve Aragon Sarayı arasında, yolculara ve gemilere uygulanan vergilerde her anlamıyla bilinen şartlar üzere, gemilerin hasarı, enkazı, su işleri sultanın hâkim olduğu Aragon ve diğer yerlerdeki Mudeccinin Müslüman esirlerin saliverilmesi, bizim hükmümüz altında, Gırnata hâkimiyetindeki ve Endülüs topraklarında ve el-‘Udve’de Mağrib hâkimi kardeşimiz sultanın yerlerindeki halktan, kaleler ve bu yerlerdeki insanlardan, hizmetkârlardan açık ya da gizli, denizde ve karada herhangi bir kusur, fesat; bütün ülkede, ey sultan sizin olan kalelerde ve yerlerde söz konusu müddet boyunca barış antlaşmasını bozacak bir şey ve bir hile, saldırı olmaması, halkınızın ve

³⁹⁶ ‘Omer S’aydân, 2003, s. 416-417-418-419-420.

hizmetkârlarınızın birinden karada ve denizde, açık veya gizli bir şey çıkmaması, bilakis yöre halkı ve yönetimlerinden bir şey çıkarılmaması ve hangi dinden olursa olsun serbestçe gelip gitmesi, alıp satması, belirtilen süre boyunca tam bir güven altında hiçbir dirence maruz kalmadan yollarına devam etmeleri, ikamet etmeleri; Batı'nın sahibi kardeşim sultanın makamında ve Gırnata'nın sahibi sultan için düşman toprağında ve Endülüs idarelerinin/liderlerinin tamamında barış zamanında düşmanlar oradan (o topraklar boyunca) geçtiğinde para cezası vermeleri gerekir; hatadan bir şeye tahammül edilemez (katlanılamaz), bu barışı bozamaz/yıkamaz/zayıflatamaz az ya da çok değiştirilemez; aksine karada ve denizde ihanet olmaksızın sonuna kadar korunmuş olacaktır. Barış zamanında tüm Endülüs'te ve Gırnata hâkimi sultana ait el-'Udve topraklarında, Mağrib sahibi kardeşimizin topraklarında uygulanan vergileri ödemeleri, kusurlu ya da barışı bozacak bir tutum takınmamaları, ya da az olsun çok olsun bunu değiştirmemeleri, aksine karada ve denizde hilesiz, en iyi şekilde muhafaza etmeleri, biz de Gırnata ve Mağrib hâkimleri olarak hangi dinden olursa olsun bize saldıranlara etmememiz, bizim topraklarımızdan sizin topraklarınıza barış zamanı yasaklı şeylerden bir zarar gelmemesi, bizim ve kardeşimiz Mağrib Sultanı'nın – Allah onu desteklesin – bütün ülkesi ve halkıyla buna bağlı kalmamız üzere barışın bütün taraflarıyla birlikte bizi temsil edecek bir antlaşma yapmıştık. Eğer biz ve Aragon, Belensiye, Mayorka, Sardunya, Korsika Kralı ve Barselona, Sardunya ve Rosa Kontu Sultan Don Pedro dilersek barış ve dostluğunuzu istediğimiz için sizinle ve Mağrib Sultanı'yla riyasetimiz, şehirlerimiz, kalelerimiz, mevziilerimiz, hizmetkârlarımız, karadaki ve denizdeki halkımız için bizimle yaptığınız gibi gerçek, doğru, hilesiz bir antlaşma yaparız.

Halkımızdan, adalarımızdan, kalelerimizden, hizmetkârlarımızdan, mevziilerimizden tarafınıza ve Mağrib sultanı tarafına açık ve gizli, karada veya denizde barışı, dostluğu bozacak bir şey gelmemesi, yine sizin de halkınıza hizmetçilerinize

hangi dinden olursa olsun riyasetiniz altındakilere ve ülkenize ey sultan, Gırnata hâkimi ve Mağrib hâkimi Sultana bir zarar gelmesin, sizin ülkenizin ve idarenizin tamamında hangi dinden insanlar olursa olsun hizmetkârlarınızın ve insanınızın biri tarafına dostluğu ve barışı bozacak bir şey yoktur; bir itiraz olmaksızın malları ve canları tam bir güven içinde bu barış süresi boyunca ticaret yapar, ikamet eder, satarlar, satın alırlar, kalır sulh zamanında ülkemizde ve yönetimimizde uygulanan vergiler, para cezaları alınması, sulh zamanında yasaklanmış olan eşyaların çıkarılmaması, sizden birini bizim dinimizden ya da sizin dininizden olup olmadığına bakılmaksızın size yardım etmemiz gerektiği, açık ya da gizli bir kusur ve antlaşmayı bozan bir şey olarak kabul etmiyoruz. Bilakis barışı hiçbir hile olmadan tüm yönleriyle devam ettiriyoruz. Hristiyanların hukukta ve antlaşmalarda sağ ellerinde, Allah ve İnciller üzerine yemin ediyoruz. Aldatma olmaksızın Gırnata'nın sahibi Sultan ve Batının sahibi sultan olarak sizlere itaat edeceğimize, aldatma olmadan zikredilen süreyi tamamlayacağımıza söz veriyoruz. Gırnata Sultanı olarak bizler, ey Sultan Don Pedro sizinle sözleşme yapmayı kabul ettik, sizlere batının sahibi Sultanın olduğu yerde ve bizim barış zamanı boyunca zikredilen şeylerin tamamını yerine getireceğimize ve sizlere itaat edeceğimize Rabbimiz Samed bir olan Allah ve Kur'ân-ı indirdiği – sallallahu aleyhi ve sellem- resulü Muhammed üzerine yemin ediyoruz; kalıcı ve sağlam/geçerli olması içindir; bunu yazdık ve el yazımızla gerçekleştirdik, mühürledik ve bir tane bizde, diğeri sizde olması için başka bir örnek/nüsha/kopya yazdık/telif ettik.

Safer ayında (tarihinde), 1367 yılının Mayıs ayının 10'unda, 768 yılının Recebu'l-ferd ayının ilk onuna denk gelen tarihte yazıldı.

Bu doğrudur.

Değerlendirme:

Bu belge, Gırnata, Aragon ve Merînoğulları arasında gerçekleştirilen ve mektup formatında kaleme alınan bir antlaşma metnini içermektedir. Emîrin kendisini tanıtırak başladığı mektupta kendisinden övgü, yücelik, güç ifade eden kelimelerle bahsetmiştir. Daha sonra öncelikle Merînoğulları hükümdarından ve Aragon Kralından övgüyle bahsederek selamlamıştır. Mektubun tamamında, antlaşma hükümleri de içermesi sebebiyle bir hukuk dili kullanılmıştır. Antlaşma hükümlerini belirtmek için uzun ve kısa cümle yapılarının kullanıldığı, sade, anlaşmazlığa yer vermeyecek bir üslup benimsenmiştir. Devletlerarası ilişkilerin düzenlendiği bu mektupta son kısımda Müslümanlarca ve Hristiyanlarca kutsal görülen değerlerden (Kurân'ı Kerîm ve İncil) bahsedilerek her bir taraf kendi dinleri ve kutsal kitapları üzerine yemin etmiştir.

El yazısıyla yazıldığı vurgulanan mektupta, karşı tarafa iletilecek nüshasının da ayrıca yazıldığı kaydedilmiştir. Bu uygulama, günümüz diplomasisinde devletlerarasında imzalanan belgelerin her ülkenin kendi dilinde yazılması geleneğiyle örtüşmektedir. Hukuk dilinde yazılmış ve edebi bir üsluba yer verilmemiştir.

2.2.19. 76 No'lu Belge:

نص الرسالة³⁹⁷

"الحمد لله الذي أسبغ النعماء وأسبغها وسوغ الآلاء وأجزلها وشرع الأحكام الشرعية فحصلت من مصالح الدنيا والآخرة أشملها، نحمده سبحانه على نعمه التي حوّلها ومنه التي لا يفصل الإحصاء مجملها ولا تبلغ الإحاطة آخرها وأولها، ونشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له شهادة يوجب التوفيق كمكملها ويعضد التحقيق منصوصها وأولها، ونشهد أن محمداً عبده ورسوله

³⁹⁷ Bu belge, Gırnata Emîri V. Muhammed'in Mağrib Sultanı Ebî Fâris 'Abdu'l-'Azîz'e 768/1367 yılında yazdığı bir mektubu içermektedir. (Bkz: 'Omer S'aydân, 2003, s.427.)

الذي ختم به النبوة وأكملها ووهبه من محاسن الصفات والأخلاق أحسنها وأجملها وأمره بالجنوح
للسلم إذا جنح العدو لها، صلى الله عليه وعلى آله وصحبه أولى العزائم التي أمضوا في سبيل الله
معملها والعلوم التي أبانت من غوامض الحقائق مشكلها، وسلم عليه وعليهم إلى يوم الدين.

وبعد، فهذا كتاب تفويض أبرزمت عقده الموالاة الدينية وأحكمت رسمه المصافاة الخالصة
النبيّة والمعاونة على البر والتقوى بأوفي مصادقة وأصفى طوية، فوض فيه مولانا السلطان الخليفة
الإمام الملك الهمام الأعظم الأفخم الأضخم الأرفع الأرفع الأرفع الأرفع الأرفع الأرفع الأرفع الأرفع
الأمضى الأحمى الأسمى الأمجد الأوحد الأسعد الأوسع الأظهر الأظهر الأخطر الأشهر الأكبر
الأبهر فخر الأنام عمام الأنعام الفاضل الحافل الكامل أمير المسلمين المجاهد في سبيل رب العالمين
أبو فارس ابن مولانا السلطان الخليفة الإمام الملك العادل البطل الباسل أسد الأمان فخر الملوك
الأمجاد الأعظم الأفخم الأضخم الأحلم الأكبر الأخطر الأشهر الأبهر الأظهر الأظهر الأمجد
الأوجد الأسعد الأوسع الأتقى الأرقى الأرفع الأسمى الأرفع الأحمى الأروع الأروع الأخشى لله
الأخشح الأرضى الأمضى الفاضل الحافل الكامل المبرور المقدس المرحوم أمير المسلمين المجاهد
في سبيل رب العالمين أبي الحسن ابن مولانا السلطان الخليفة الإمام الملك الهمام ذي الآثار
والمآثر، فخر الملوك العظماء الأكابر الأعظم الأضخم الأفخم الأكرم الأحلم الأظهر الأكبر
الأخطر الأشهر الأبهر الأسعد الأوسع الأمجد الأوحد الأسنى الأسمى الأرفع الأحمى الأرضى
الأمضى الفاضل الحافل الكامل المبرور المقدس المرحوم أمير المسلمين المجاهد في سبيل رب
العالمين أبي سعيد ابن مولانا السلطان الخليفة الإمام الملك الأعظم الأضخم الأفخم الأحلم الأكرم
الأظهر الأظهر الأكبر الأخطر الأشهر الأبهر الأروع الأروع الأحمى الأسمى المجاهد المثار
الأمضى المرباط الأمجد الأسعد الأوسع الأوسع الأوسع الأوسع الأوسع الأوسع الأوسع الأوسع
المبرور أمير المسلمين الذي اعتز الإسلام تحت لوائه ورثع الأنام في ظل هديه الصالح واهتدائه
الفاضل الحافل الكامل المبرور المقدس المرحوم أبي يوسف بن عبد الحق، أعلى الله تعالى مقامه
ونصر للمظفرة أعلامه وأسعد أساليبه المباركة وآيامه إلى السلطان الأجل الأعز الأسنى الأرفع

الأرقى الأُمجدِ الأسرى الأسعدِ الأصعدِ الأزكى الأخطر الأشهر الأرضى المُجاهدِ الأُمضى الأظهر
الأطهر الأسرى الأفضل الأحفل الأكمل المبرور أبي عبد الله بن السلطان الأجل الأعز الأسمى
الأرفع الأُمجدِ الأرقى الأظهرالأطهر الأرضى الأسعدِ الأرقى المُجاهدِ المثارِ المُرابطِ الأُمضى
النّزيه الخطير الكبير الشهير الأسرى الأتقى الأصيل الأرقى الأفضل الأحفل الأكمل المبرور
المُقدّس المرحوم أبي الحجاج ابن السلطان الكبير الجليل الخطير الشهير الجاهدِ السّرى الأسمى
المُجاهِدِ الأحمى الأُمضى الأرفع الأصيل الأزكى الأطهر الأظهر الأسنى الأسعدِ الأصعدِ الأوحد
الأَتقى الأفضل الأحفل الأكمل المبرور المُقدّس المَرخوم أبي الوليد بن أبي سعيد، وَصَلَّ اللهُ سَعْدَهُ
وَحَرَسَ مَجْدَهُ وَضَاعَفَ نِعَمَهُ الْكَرِيمَةَ عِنْدَهُ، عَقَدَ الصَّلْحَ مَعَ سُلْطَانِ أَرْغُون. وَمَنْ طَلَبَ مِثْلَ مَطْلَبِهِ
مِنْ الصُّلْحِ مِنْ سَائِرِ مُلُوكِ النَّصَارَى مِمَّنْ قَرَبَ مِنْهُمْ أَوْ بَعْدَ وَتَجْدِيدِ صُلْحِ مَلِكِ قَشْتَالَةَ إِنْ احتاجَ إِلَى
ذَلِكَ، فَلِلْسلْطَانِ الأجلِ أبي عبد الله المذكور أن يعقد الصلح مع جميع مَنْ ذُكِرَ مِنَ السَّلَاطِينِ عَلَى
جميعِ بلادنا بالعدوتينِ الغربيّةِ والأندلسيّةِ، حَاطَ اللهُ جَمِيعَهَا وَحَرَسَهَا، كَمَا يَعْقِدُهُ عَلَى بِلَادِهِ، فَقَدْ
فَوُضَ إِلَيْهِ تَفْوِيضًا عَامًّا فِي ذَلِكَ الْغَرَضِ مُوَصَّلٌ إِلَى كَمَالِ الْوَاجِبِ فِيهِ عَلَى أَتَمِّ الْوَجُوهِ وَأَكْمَلِهَا
وَأَعَمَّهَا وَأَشْمَلَهَا وَعَلَى الْعَادَةِ الْمُسْتَمَرَّةِ الْمَعْرُوفَةِ وَالشَّرُوطِ الْمُسْتَقَرَّةِ الْمَأْلُوفَةِ.

وَأَشْهَدُ بِذَلِكَ وَهُوَ بِحَالِ كَمَالِ الْإِشْهَادِ وَفِي الثَّالِثِ عَشَرَ لِرَجَبِ الْمُبَارَكِ مِنْ عَامِ ثَمَانِيَةِ
وَسِتِينَ وَسَبْعِمِائَةٍ : مُحَمَّدَ حَسَنَ بْنِ يُوسُفَ بْنِ يَحْيَى الْحُسَيْنِيِّ شَهِيدًا. وَأَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدَ بْنِ أَبِي عَمْرٍو
الْتِمِيمِيِّ شَهِيدًا. أَعْلَمُ بِصَحَّتِهِ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى بْنِ مُحَمَّدٍ الْغَانِي. انْتَهَتْ.

وَمَنْ قَابَلَ هَذِهِ النُّسخَةَ بِأَصْلِهَا فَأَلْفَهَا سَوَاءً وَأَعْلَمُ صَحَّتَهُ الْأَصْلَ وَثُبُوتَهُ بِإِشْهَادِ قَاضِي
الْجَمَاعَةِ بِحَضْرَةِ غَرْنَاطَةِ أَبْقَى اللهُ بَرَكَتَهُ بِذَلِكَ، قَيَّدَ بِهِ شَهَادَتَهُ فِي يَوْمِ عِيدِ الْفِطْرِ الْمُبَارَكِ بْنِ عَامِ
ثَمَانِيَةِ وَسِتِينَ وَسَبْعِمِائَةٍ. عَرَّفَ اللهُ تَعَالَى خَيْرَهُ وَبَرَكَتَهُ وَعَلَى إِصْلَاحِ ثُبُوتِهِ وَقَدْ شَهِدَ بِذَلِكَ شَهِيدًا
بَصَحَّتِهِ مُحَمَّدُ بْنُ وَمُحَمَّدُ بْنُ مُحَمَّدٍ وَأَعْلَمُ بِثُبُوتِهِ عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَبِي

الحسن. 398

³⁹⁸ ‘Omer S’aydân, 2003, s. 428-429-430-431-432.

Mektubun Metni:

Bol bol nimetler veren, nimetleri kolaylaştıran dünya ve ahiret işlerinin tamamını ortaya çıkaran, şeri hükümleri koyan Allah'a hamd ederiz. Sayılamayacak kadar çok, başı ve sonu kavranamayan nimetleri cömertçe verdiği için Allah'a hamd ederiz. Biz şahitlik ederiz ki Allah'tan başka ilah yoktur ve onun ortağı yoktur. Yine biz şahitlik ederiz ki peygamberlik mührü verilen ve peygamberliği tamamlayan Hz. Muhammed (S.A.V.) onun kulu ve elçisidir. Ve ona güzel sıfatlar, ahlakın en güzeli, iyisini vermiştir. Düşman O'na katıldığı zaman Allah ona barışı emretti. Selam ona ve ailesine olsun. Allah yolunda tam olarak anlaşılamayan gerçekleri ve sorunlarını ortaya çıkaran bilimlere imza atanların ilkidir. Ona ve onlara kıyamet gününe kadar selam olsun.

Sonra, bu dini dostluk antlaşmasını uygulayan bir yetkilendirme mektubudur ve samimi niyeti ve en temiz niyetlerle ve en samimi vefayla iyilikte ve takvada yardımlaşmayı emretmektedir. Bu konuda Mevlamız Sultan halife imam melikimiz son derece istekli, muhteşem, en büyük, en yüksek, en dirençli, en güzel, müttaki, Allah'tan sakınan, en üstün, hoşnut, koruyucu, soylu, biricik, en mutlu, en yüksek, en temiz, en açık, en hatırlı, en bilinen, en büyük, en parlak yaratılmışların en şerefli, lütuf sahibi, faziletli, dopdolu (yoğun), olgun olan Müslümanların Emîri, Allah yolunda mücahit Melik Adil'in oğlu Ebû Fâris'tir. O cesur, kahraman, aslan, meliklerin onuru, büyük, saygıdeğer, müsamahalı, büyük, hatırlı, tanınan, parlak, temiz, onurlu, mutlu, yüksek, dirençli, güzel, müttaki, Allah'tan korkan, yeryüzü ona boyun eğer, faziletli, her an meşgul, olgun, mübarek, mukaddes, rahmetli Müslümanların Emîri, Allah yolunda mücahit kahramanlık ve eserler sahibi Sultan halife imam Ebû Hasan. Büyük, azamet sahibi kralların gururu, en büyük, en muhteşem, en soylu, en müsamahalı, en temiz, en ortada olan, en büyük, en hatırlı, en ünlü, en parlak, en mutlu, en yukarda, en onurlu, biricik, en parlak, en yüksek, en korumacı, en dirençli, en razı, en etkili, en faziletli, en

meşgul, en olgun, en mübarek, en mukaddes, rahmetli müminlerin Emîri, Allah yolunda mücahit, Allah yolunda mücahit Ebû Sa'id, büyük, yüce melik, imam, halife, sultanın oğlu, en yüce, en müsamahalı, en cömert, en temiz, en büyük, en hatırlı, en meşhur, en parlak, en harika, en müttaki, en koruyucu, en yüksek, mücahit, kendisinden korkulan, iş yapan, en onurlu, en mutlu, en yüksek, tek, en temiz, meşhur gazveler sahibi, gayret sahibi, iyi ahlaklı, mübarek, sancağı altında İslâm ile iftihar eden, doğru yönetimi altında insanlara düşkün, doğru, donanımlı, olgun, yüce, mukaddes, merhum Ebî Yûsuf b. 'Abdu'l-hak, Allah onun makamını yüceltsin, zaferlerinde ona yardım etsin, onu mutlu kılsın. Mübarek ve günleri güçlü, yüksek, en mutlu, en soylu sultan, en yüce, en temiz, en hatırlı, en bilinen, en razı olunan, mücahit, en temiz, en faziletli, en olgun, en yüce Ebî 'Abdu'llâh b. Sultan. Allah onu hoşnut etsin ve onun şerefini korusun, nezdindeki (yanındaki) nimetleri katlasın/arttırsın, Aragon Sultanı ile sulh yaptı. Diğer Hristiyan Kralların yakınında ya da uzağında olan her kim Kastilya Kralı ile barışı yenilemek gibi onun talep ettiği şeyi, yüce Sultan Ebî 'Abdu'llâh Endülüs'te ve Batı'daki düşmanlarla ve ülkemizdeki bahsedilen sultanların tamamıyla barış imzalanmasını isterse, Allah gözetir ve hepsini korur, ülkesinde yaptığı gibi; ona bu istek için bir yıl yetki verdi, görevinin tamamlanmasına neden olan bu talep için bir yıl yetki verdi, her yönden sorun tam ve kapsamlı olarak devam eden bilinen adet ve yazılı olarak kararlaştırılmış kurallara uygun olmak üzere tamamlandı. Bu tanıklığın eksiksiz olarak gerçekleşmesi için buna Recep ayının on üçünde şahit oldum: Muhammed Hasan b. Yûsuf b. Yahyâ Hüseyin şahit oldu. Ahmed b. Muhammed b. Ebî 'Amr ey-Temmîmî de şahitlik etti. Muhammed b. Yahyâ b. Muhammed el-Ğânî'nin güvenilirliği bilinmektedir. Her kim aslının bu nüshasıyla karşılaşır aslının doğru olduğunu bilir, tanıklık saygıdeğer Gırnata topluluğunun kadısının şahitliğiyle yapılmaktadır; yüce Allah hayrına ve bereketine ve kalıcı bir barışa erdiresin. 768 yılı mübarek Ramazanın,

bayram gününün tanıklığıyla kayıt altına alındı. Muhammed b.³⁹⁹ Muhammed b. Muhammed b. Muhammed doğruluğuna tanıklık etti. Kesinliğini Alî b. ‘Abdu’llâh b. Ebî Hasan bildirdi.

Değerlendirme:

Bu mektup Doğu tarzı yazışmalarda olduğu gibi hamdele ile başlamıştır. Bu mektup iki Müslüman yönetici arasında gerçekleşmiş ve dikkat edileceği üzere Hristiyan Krallarla ya da yöneticilerle gerçekleştirilen yazışmalardan farklı bir üslup benimsenmiştir. Bu durum da Gırnata döneminde gerçekleştirilen diplomatik yazışmalarda mektubun muhatabı olan kişilerin (devlet başkanlarının ya da yöneticilerin) inancına, konumuna göre farklı bir üslup benimsendiğini doğrulamaktadır. Bu mektupta giriş kısmından başlanarak övgü ifadeleri bol miktarda kullanılmış, mübalağalı bir dil benimsenmiştir. Çünkü Gırnata Emirliği’nin kuruluşundan yıkılışına kadar geçen süre içerisinde İspanya’daki Hristiyan Krallıklarına karşı en büyük destekçileri Kuzey Afrika devletleri olmuştur. Dini motiflere diğer mektuplara göre daha fazla yer verilmiştir. Merînoğulları Emîri’ne hitaben yazılan bu mektup iki devlet arasında imzalanan bir antlaşmanın gereklerinin her iki devlet tarafından gözetilmesi hususunda bir teminat ifade etmektedir. Karşı tarafın mübalağalı ifadelerle yüceltiği bu mektupta yazan kişi kendisinden daha mütevazı ifadelerle bahsetmektedir. Müslüman yöneticiler arasında gerçekleşen bir yazışma olmasına rağmen Kurân-ı Kerîm’den ayetlere ve şiir beyitlerine yer verilmemiştir.

Diplomasi dilinin Latince olduğu bir uluslararası ortamda, Hristiyan yöneticilerle gerçekleştirilen yazışmaların Latince’ye çevrilmesi ihtiyacından dolayı Müslüman yöneticilerle gerçekleştirilen yazışmalara göre daha kısa tutulmuştur. Burada

³⁹⁹ Kitapta bu şekilde geçmektedir. (Bkz: ‘Omer S’aydân, 2003, s. 432.)

ise uzun yapılı cümlelere ve eş anlamlı kelimelere daha fazla yer verilmiştir. Muhatap tarafından anlaşılma kaygısı duyulmadan yazılmıştır.

2.2.20. Barış Antlaşması:

نص الرسالة⁴⁰⁰

"لِيَعْلَمَ مَنْ يَقِفُ عَلَى هَذَا الْكِتَابِ وَيَسْمَعُهُ أَنَّنَا الْأَمِيرُ عَبْدُ اللَّهِ إِسْمَاعِيلُ بْنُ فَرَجِ بْنِ نَصْرِ
سُلْطَانِ غِرْنَاةٍ وَمَالِقَةٍ وَرَنْدَةٍ وَالْجَزِيرَةِ وَأَمِيرُ الْمُسْلِمِينَ، لَمَّا وَصَلْنَا مِنْ قَبْلِكُمْ أَتَيْهَا السُّلْطَانُ الْمُعْظَمُ
الْمَلِكُ الْمُزَفَّعُ الْأَوْفَى الْمُكْرَمُ الْمَبْرُورُ الْمَشْكُورُ دُونُ جَقْمُو مَلِكِ أَرْغُونِ وَبَلَنْسِيَّةٍ وَسَرْدَانِيَّةٍ وَقَرْسَغَةٍ
وَقُمَّةٍ بَرَجْلُونَةَ رَسُولِكُمْ إِلَيْنَا الْفَارِسُ الْمُكْرَمُ شَمُونُ بْنُ طَبِييَّةٍ بِالْعَقْدِ الَّذِي عَلَيْهِ طَابَعُكُمْ الْمَعْهُودُ عَنْكُمْ
الَّذِي عَقَدْتُمُوهُ عَلَى نَفْسِكُمْ بِأَنكُمْ قَدْ تَبَتُّمْ مَعَنَا صُحْبَةً خَالِصَةً وَمُصَادَقَةً صَادِقَةً جَدَدْتُمْ بِهَا مَا كَانَ بَيْنَكُمْ
وَبَيْنَ أَسْلَافِنَا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ، وَعَقَدْتُمْ مَعَنَا صَلَاحًا صَاحِبًا صَرِيحًا مَبْنِيًّا عَلَى الصَّفَاءِ وَالْوَفَاءِ،
أَمْضِيَّتُمُوهُ عَلَى نَفْسِكُمْ وَعَلَى جَمِيعِ أَهْلِ أَرْضِكُمْ مِنْ نِصْفِ شَهْرِ مَآيَةِ الْمَوْافِقِ لِلتَّارِيخِ إِلَى انْقِضَاءِ
خَمْسَةِ أَعْوَامٍ. وَظَهَرَ لَنَا مِنْكُمْ مِنَ الْإِغْتِبَاطِ بِصُحْبَتِنَا مَا أَكَّدَ عِنْدَنَا إِجَابَتَكُمْ إِلَى هَذَا الْقَصْدِ، أَنْعَمْنَا
بِمُؤَافَقَتِكُمْ وَمُصَالَحَتِكُمْ وَأَعْطَيْنَاكُمْ هَذَا الْمَكْتُوبَ، بِأَنَّ لَنَا لَهُ عَقْدَنَا مَعَكُمْ الصَّلَاحَ عَلَى نَفْسِنَا وَعَلَى جَمِيعِ
أَهْلِ أَرْضِ الْمُسْلِمِينَ بِبِلَادِ الْأَنْدَلُسِ كُلِّهَا لِانْقِضَاءِ خَمْسَةِ الْأَعْوَامِ الْمَذْكُورَةِ صَلَاحًا ثَابِتًا مُحْفُوظَ الْعَهْدِ
مُؤَكَّدَ الْعَقْدِ. وَأَمْضَيْنَا هَذَا الصَّلَاحَ إِمْضَاءً صَاحِبًا لَا يَتَعَقَّبُ حُكْمُهُ وَلَا يَتَغَيَّرُ رِسْمُهُ. تَأْمَنُ بِهِ أَرْضُ
الْمُسْلِمِينَ بِبِلَادِ الْأَنْدَلُسِ وَأَرْضُكُمْ أَمَانًا تَامًا عَامًّا وَيَنْكُفُّ عَنْهَا الضَّرَرُ مِنَ الْجَانِبَيْنِ بِطُولِ مُدَّةِ الصَّلَاحِ
بَرًّا وَبَحْرًا سَرًّا وَجَهْرًا، فَلَا يَلْحَقُ أَرْضَكُمْ وَلَا نَاسَكُمْ وَلَا أَجْفَانَكُمْ ضَرَرٌ مِنْ جِهَتِنَا بِوَجْهِ وَلَا عَلَى
حَالٍ. كَمَا أَنَّهُ لَا يَلْحَقُ نَاسَنَا وَلَا جَمِيعَ أَرْضِ الْمُسْلِمِينَ بِالْأَنْدَلُسِ وَلَا أَجْفَانَنَا ضَرَرٌ مِنْ جِهَتِكُمْ.

⁴⁰⁰ Bu belge, Gırnata Emîri I. İsmâil'in Aragon Kralı II. Jaime'ye hitaben 721/1321 yazdığı ve iki ülke arasında müzakereleri devam eden barış antlaşmasına ilişkin hükümleri içeren, mektup formatında kaleme alınmıştır. (Bkz: 'Omer S'aydân, 2003, s.76.)

ولا شيء يُقدح في الوفاء وعلى شروط تنفسر فمنها أن يتردد كل من يريد التجارة من أهل بلادنا إلى بلادكم آمينين في البر والبحر في النفوس والأموال وجميع الأحوال وأن يُباح لهم بيع ما يريدون بيعه وشراء ما يريدون شراءه وإخراج ما يشترونه إلى بلادنا. وذلك على العموم في جميع الأشياء كلها إلا الخيل والسلاح لا يستثنى غيرهما لا طعام ولا بغال ولا سائر الدواب ولا غير ذلك. ولا يُراد على أحد منهم في سوم شيء يشترونه بل يُباع منهم بسومه بذلك الموضع. ولا يُراد عليهم في مغرم مخزني على ما جرت به العوائد في الصلح الذي انعقد بينكم وبين أسلافنا. ومثل ذلك يكون العمل مع من يتردد إلى بلادنا من أهل بلادكم. وعلينا وعليكم حفظ هؤلاء المترددين وحراستهم حيث حلوا. ومنها أن تُعادوا من يُعادي من أهل بلاد المسلمين بالأندلس، ولا تقبلوا أحدا منهم ولا تضموه، ولا تُعينوا علينا عدوا كان من كان. وعلينا أن نُعادي من يُعاديكم من أهل أرضكم ولا تضمه ولا نقبله ولا نُعين عليكم عدوا لكم كان من كان. ومنها أن تكون أجفاننا أمانة من أجفانكم وناسكم لا ينالها منهم ضرر سواء كان فيها أهل بلادنا أو غيرهم من المسلمين أو النصارى، فلا يتعرض لها من جهتكم بوجه. وكذلك جميع مراسي بلادنا وسواحلها تكون أمانة من أجفانكم وناسكم سواء كان في مراسينا وسواحلنا عدو لكم أو صديق، لا يتعرض من جهتكم لمرسى من مراسينا ولا لساحل من سواحلنا. وإن استوليتم على جفن من غير أجفان أهل بلادنا أو استوليتم في البحر على طائفة من المسلمين وكان فيهم أحد من أهل أرضنا فنسرحون من أخذتم من أهل أرض المسلمين ببلاد الأندلس بأموالهم في الحين. ومثل ذلك يكون العمل معكم من جهتنا. ومنها أن لا تمنعوا من أراد الخروج إلى أرض المسلمين من المدجنين الساكنين بأرضكم بأهلهم وأولادهم، وأن يُباح لهم الوصول إلى أرضنا آمينين مرفوعا عنهم الاعتراض، من غير شيء يلزمهم إلا المغرم المعتاد على ما جرت به العادة من غير زيادة على ذلك.

انتهت الشروط وعليها أعطيناكم عهدنا صحيحا ثابتا والتزمنا الوفاء به لكم ولجميع أهل أرضكم، فلا يزال محفوظا إلى أقصى أمده ما وقَّيتم لنا بما ذكر عنكم في هذا المكتوب. ونجعل الله شاهدا بيننا وبينكم. والله خير الشاهدين. وقد تقيّد نظير هذا بالعجمي في المكتوب الذي استقر عندنا،

وَعَلَيْهِ طَابِعُكُمْ ، وَلَإِنْ يَكُونَ هَذَا ثَابِتًا وَتَكُونُوا مِنْهُ عَلَى يَقِينٍ. أَمَرْنَا بِكُتْبِهِ وَجَعَلْنَا عَلَيْهِ خَطًّا يَدِنَا
وَعَلَقْنَا عَلَيْهِ طَابِعَنَا توثيقًا لحكمه، وَذَلِكَ فِي السَّابِعِ عَشَرَ لِرَبِيعِ الْآخِرِ عَامٍ أَحَدٍ وَعَشْرِينَ وَسَبْعِمِائَةٍ
وَبِمُوافَقَةِ السَّادِسِ عَشَرَ مِنْ شَهْرِ مَآيَةِ.

صَحَّ هَذَا. انتهى.⁴⁰¹

Mektubun Metni:

Bu mektuba vakıf olan ve dinleyen herkes bilsin ki; biz (ben⁴⁰²) Gırnata, Malaka, Runde, ve el-Cezîretul-Hadrâ'nın Sultanı, Müslümanların Emîri 'Abdu'llâh İsmâil b. Ferec b. Nasr⁴⁰³, ey yüce sultan, ulu kral, vefalı, saygın, mübarek, teşekkürü hak eden, Aragon, Belensiye, Sardunya, Korsika Kralı ve Barselona Kontu Don Jamie, elçiniz saygıdeğer şövalye Şimon De Tobîta, aramızdaki ve geçmişlerimiz –Allah onlardan razı olsun- arasında olan (bağları) yenilediğiniz, samimiyet ve vefa üzerine kurulu, sağlam, samimi bir barış üzerine anlaştığınız, kendi adınıza ve topraklarınız üzerindeki halkın tamamı adına Mayıs'ın ortasından başlamak üzere beş yıl süreyle imzaladığınız, bizimle ortaya koyduğunuz samimi dostluk ve sadık arkadaşlığa kendinizi bağladığınız ve üzerine mührünüzü vurduğunuz antlaşmayla bize gelince (antlaşmayı bize getirince); bu niyete icabetiniz bizdeki duyguları tekit eden dostluğumuzun sevincini bizde ortaya çıkarmıştır; sizin onamanızdan, barışınızdan son derece memnun olup size aşağıdaki hususları içeren (şunları) bu mektubu yazdık; sizinle kendi adımıza ve Endülüs ülkesi Müslümanları toprağı halkının tamamı adına beş yıl geçerli kalıcı, ahdi korunan ve akdi tekit eden bir antlaşma yaptık. Hükmü sorgulanmayan ve metni değişmeyen bu barış antlaşmasını doğru bir imzayla imzaladık. Bu antlaşmayla, Endülüs ülkesindeki Müslümanların toprağı ve sizin topraklarınız tam

⁴⁰¹ 'Omer S'aydân, 2003, s.77-78-79-80.

⁴⁰² Tevazu için biz kelimesi kullanılmış olabilir.

⁴⁰³ Bu hitap şekliyle bahsedilen bölgelerin kendisine ait olduğunu her defasında tekit edip, duyurmaktadır.

ve kapsamlı bir emniyete kavuşacak, oralardan her iki tarafta barış süresi boyunca karada, denizde açık ve gizli zararı ortadan kaldıracak bir barış antlaşmasını imzaladık; hiçbir şekilde ve hiçbir halde topraklarınıza, insanlarınza, gemilerinize bir zarar gelmeyecektir. Yine aynı şekilde sizin tarafınızdan gemilerimize, Endülüs'teki Müslümanların toprağının tamamına ve insanımıza bir zarar gelmeyecektir.

Sadakati çiğneyecek bir şey olmayacaktır ve açıklanan şartlara göre bunlardan biri de ülkemizden ülkenize ticaret yapmak isteyen her kişinin karada ve denizde bütün durumlarda can ve mal güvenliği içerisinde emin bir şekilde gidip gelmesi ve satmak istediklerini satmalarına, almak istediklerini almalarına ve aldıklarını ülkemize çıkarmalarına izin verilmesidir. Genel olarak at ve silah dışında; bu ikisi, ne yemek ne katır ne binekler ne de bunların dışındakiler istisna tutulmamak üzere bütün eşyaları/malları kapsar. Onlardan hiçbirine bu yerde satın aldıkları şeyin fiyatına bir şey eklenmez, bilakis onlardan fiyatı neyse o şekilde satın alınır. Bizden öncekiler ve sizin aranızda akdedilen antlaşma gelirlerinin üzerindeki antrepo arttırılmayacaktır. Sizin ülkenizden bizim ülkemize gelip gidenler için de aynıdır. Nerede olurlarsa olsunlar size ve bize düşen bu gelip gidenlerin korunması ve güvenliğidir. Bunlardan (maddelerden) biri de Endülüs'teki Müslüman halktan bize düşmanlık edenleri iade etmeniz, onlardan kimseyi kabul etmemeniz ve onlara içinize katmamanız, kim olursa olsun bize karşı düşmanlık edene yardım etmeyin. Bizim de sizin topraklarınız halkından size düşmanlık edeni de bizim düşmanlık etmemiz ve içimizde barındırmamamız; ne kabul edip ne de size düşmanlık edene yardım etmememiz gerekir. Bunlardan biri de gemilerimizin gemilerinizden ve insanlarınızdan, ülkemiz halkından olsun veya Müslümanlardan ya da Hristiyanlardan olsun hiçbir zarar gelmeyecek şekilde emin olmaları; bunlara tarafınızdan hiçbir surette saldırı da bulunulmamasıdır. Aynı şekilde, ülkemizin bütün limanları ve sahilleri sizin gemilerinizden ve insanlarınızdan limanlarımızda ve sahillerimizde olsun olmasın sizin düşmanınız ya da dostunuz olsun bunlardan emin

olacak; tarafınızdan limanlarımızdan hiçbirine veya sahillerimizden birine bir saldırı olmayacaktır. Eğer ülkemiz halkı gemileri dışında bir gemiyi veya denizde Müslümanlardan bir grubu ele geçirirseniz ve onların içinde bizim topraklarımız halkından biri de varsa derhal Endülüs ülkesindeki Müslüman toprakları halkından ele geçirdiğiniz o kişiyi ve mallarıyla birlikte serbest bırakacaksınız. Bunun gibi bizim tarafımızdan da size aynı işlem yapılacaktır. Yine bunlardan birisi ailesi ve çocuklarıyla birlikte topraklarınızda ikamet eden mudeccenûn Müslümanların topraklarına çıkmak isteyeneye engel olmamanız ve onlara itiraz etmeden emin bir şekilde yalnızca alışlageldik herhangi bir arttırım yapılmamış vergi dışında bir kayda bağlı olmadan topraklarımıza ulaşmalarına izin verilmesidir.

Size söz verdiğimiz ve size bütün topraklarınız halkına gerçek, kalıcı bir şekilde vefaya bağlı kaldığımız antlaşmanın şartları bitti; bu mektupta sizin hakkınızda söz edilenlere vefa gösterdiğiniz sürece son ana kadar (bu antlaşma) korunmaya devam edecektir. Aramızda ve aranızda Allah'ı şahit turalım. Allah şahitlerin en hayırlısıdır. Bunun bir eşi bizdeki mektupta, sizin mühürlediğiniz Latin dilinde kayıt altına alınmıştır ki kalıcı olsun; siz de bunu iyice bilin. Bunun yazımını emrettik ve el yazımızla yazdık, hükmünü güvence altına almak için mühürledik, bu da Mayıs ayının 16'sına denk gelen, 721 yılının rebû'l-aher ayının 17'sidir.

Sizin ülkeniz halkından size düşmanlık edenlere bizim düşmanlık etmemiz gerekir ve onları (topraklarımıza) dâhil etmeyiz, kabul etmeyiz ve kim olursa olsun size düşman olana yardım etmeyiz. Kılıç kınlarımız güvende olursa, Hristiyanlardan ya da diğer Müslümanlar ya da ülkemiz halkından olsun halkınıza ve kılıç kınlarınıza bir zarar mazhar olmaz. Sizin tarafınızdan onlara karışılmaz. Böylece ülkemizin limanları ve sahillerinin tamamında insanların ve kılıç kınlarınız, bizim limanlarımız ve sahillerimizde sizin için bir düşman ya da bir arkadaş olduğu üzere eşit bir şekilde güvende olacaktır. Sahillerimizden bir sahile ve limanlarımızdan bir limana sizin

tarafınızdan müdahale olmayacaktır. Ülkemiz halkından birinin denizde Müslümanlardan bir grubu ele geçirirseniz ve ülkemiz halkından biri onların arasında olursa, Endülüs ülkelerindeki Müslüman toprakları halkından aldığınız kişileri derhal mallarıyla birlikte serbest bırakacaksınız. Bizim de sizin tarafınıza davranışımız bunun gibi olur. (Bizde size nasıl davranırsanız öyle muamelede bulunuruz.) Onların halkından ya da çocuklarından topraklarınızda yaşayan mudeccenûndan Müslüman toprağına çıkmak isteyenleri engellerseniz; onların topraklarımıza güven içinde yalın halde (tek şekilde) ulaşmalarının önünü açmazsanız onların itiraz hakkı vardır; geleneğin gerektirdiğı üzere olana bir ekleme olmadan sadece alışılmış para cezası dışında onları herhangi bir şeye zorlarsanız itiraz hakları vardır.

Şartlar bitti ve sizlere sağlam, daimi (kalıcı) sözümüzü verdik; topraklarındaki halkınızın tamamına ve sizlere kendimizi vefayla bağı kıldık; bu mektupta sizin hakkınızda söylenen şeylerle bize karşı vefalı olunuz ve en sonuna kadar korunmaya devam etmektedir. Allah'ı sizin ve bizim aramızda bir şahit kılıyoruz. Allah şüphesiz şahitlik edenlerin en hayırlısıdır. Bizim kararlı olduğumuz mektupta 'Ucmiyyeye denk şekilde bağı kaldı; onu mühürlediniz, çünkü bu kalıcı olacak ve bundan emin olunuz. Onun yazılmasını biz emrettik ve el yazımızla onu yaptık ve onun hükmünü belgelendirerek mühürlemeyi, Mayıs ayının on altıncı günü onaylayarak 721 yılının rebîu'l-aher'in 17.günü geçirdik (kendimizi bu antlaşmaya bağımlı kıldık).

Burada yazılanlar doğrudur. Mektup bitmiştir.

Değerlendirme:

Mektup formatında kaleme alınan bu belge Gırnata Emirliği ile Aragon Krallığı arasında müzakerelerinin sürdürüldüğü anlaşılan bir antlaşmanın koşulları hakkındadır. Bu dönem antlaşma metninin iki taraf arasında yetkili kılınan elçiler aracılığıyla devlet

başkanlarına imzalatıldığı ve bir nüshasının da Latince yazılarak, kayıt altına alındığı anlaşılmaktadır. Bu sebeple edebi bir dil yerine hukuki bir dil tercih edilmiştir.

Mektupta unvanlar, lakaplar açık bir şekilde belirtilmiştir. Mektupta tekit amaçlı sahip olunan bölgeler sayılmıştır. Mektubun yazılma amacı açık, yalın bir dille izah edilmiştir. Son kısımda diğer antlaşma tarzı belgelerde (bkz: Tudmîr) olduğu gibi şahadet edenlerin isimleri belirtilmemiş, centilmenlik esasına bağlı olarak kayda alınmıştır. Mektupta kullanılan ennenâ ibaresiyle mektubu yazan kişi kendisini yüceltmeyi amaçlamış, ancak ben ifadesi yerine biz şeklinde bir kullanımla tevazu göstermeye çalışmıştır. Metinlerin teatisini gerçekleştirecek elçinin ismi açık bir şekilde ifade edilmiştir. Mektubun içerisinde mühürlendiğinin belirtilmesiyle izlenen yasal prosedür belirtilerek, antlaşmanın şartları açık, sade bir dille sıralanmıştır. Bazı mektuplarda görüldüğü şekilde burada el yazısıyla yazıldığı kaydedilerek, mektubun yazıldığı yer ifade edilmemiştir.

Antlaşma tarzında bir diplomatik belgenin mektup formatında kaleme alınması ise bu dönem diplomasisinin özellikleri arasında değerlendirilmektedir.

2.2.21. II. Muhammed'in Ebû Yûsuf'a Muhatap Mektubu:

نص الرسالة⁴⁰⁴

فهم في بني أعصارهم كالمواسم

"مرين جنود الله أكبر عصبه

مسورة إيمانهم بالصوارم

مشنفة أسماعهم لمدائح

⁴⁰⁴ Bu mektup, Gırnata Emîri II. Muhammed'in Hristiyanlara karşı Merîn Sultanı Ebû Yûsuf'tan yardım talebi hakkındadır. Nihâyetu'l Endelus'te önsözü çıkarılarak verilen bu mektubun, Gırnata'nın önde gelenlerinden oluşan bir heyet tarafından muhatabına iletildiği belirtilmektedir. (Bkz: Muhammed Abdullah İnan, Nihayetu'l Endelus, 1417/1997, s. 98)

تطول علينا معلوم حدك ومشهود جدك، قد جعلك الله رحمة تحيي عيشها بجيوشك السريعة، وخلفك سلما إلى الخير وذريعة، فقد تطاول العدو النصراني على الإسلام، واهتضم جناحه كل الإهتضام، وقد استخلص قواعدها، ومزق بلدانها، وقتل رجالها و سبى ذراريها و نساءها، وغنم أموالها. وقد جاء بإبراقه وارعاده، وعدده وإيعاده، وطلب منا أن نسلم له ما بقي بأيدينا من المنابر والصوامع والمحاريب والجوامع، ليقم بها الصليبان، ويثبت بها الأقسمة والرهبان. وقد وطأ الله لك ملكا عظيما شكرك الله على جهادك في سبيله، وقيامك بحقه، وإجهادك في نصر دينه وتكميله، ولديك من نية الخير، فابعث باعث بعثك إلى نصر مناره، واقتباس نوره، وعندك من جنود الله من يشتري الجنات بنفسه. فإن شئت الدنيا فالأندلس قطوفها دانية، وجناتها عالية، وإن أردت الآخرة بها جهاد لا يفتر، وهذه الجنة ادخرها الله لظلال سيوفكم، واحتمال معروفكم، ونحن نستعين بالله العظيم وبملائكته المسومين، ثم بكم على الكافرين.⁴⁰⁵

Mektubun Metni:

Merînliler Allah'ın askerleri olarak em büyük gruptur Onlar benzerleri arasında mevsimler gibidir,

Kulakları medihleri bekler

Sağ ellerine kılıçlarını takınmış

Senin malum kuvvetini ve ortada olan uğur ve bereketini sayıp dökmek uzun sürer. Allah seni hızlı ordularınla yaşayan bir rahmet kılsın. Seni hayra bir merdiven ve sebep olarak bıraksın. Hıristiyan düşman İslâm'a el atmıştır. Onun kolunu kanadını kırıp, üslerini ele geçirip, ülkelerini parçalamış, erkeklerini öldürüp, çocuklarını, kadınlarını esir etmişler ve mallarına konmuşlardır. Şimşekleri, gök gürültüleri kalabalıkları ve tehditlerini gerçekleştirdiler. Bizden elimizde kalan minberlerimizi, minarelerimizi, mihraplarımızı, câmilerimizi, oralara haç dikmek, keşiş ve papaz yerleştirmek için istediler. Allah sana büyük bir mülk verdi, yolunda cihadından, hakkını yerine getirmenden, dinine yardım hususunda kendini yormandan ve onu

⁴⁰⁵ a.g.e., s. 98.

tamamlamandan dolayı şükrünü kabul etti. Sende bir hayır niyeti var. Seni gönderene dinine yardım ve nurundan alman için gönderdi. Sende cenneti satın alacak Allah'ın askerlerinden var. Eğer Dünyayı arzu edersen işte ötesi berisiyle cennetleriyle Endülüs, ahireti dilerse orada kolay olmayacak cihad var. Allah bu cenneti kılıçlarınızın gölgesine bu iyiliği yüklenmenize yazmıştır. Biz yüce Allah'tan ve nişanlı meleklerinden yardım isteriz. Sonra da kâfirlere karşı sizinleyiz.

Değerlendirme:

Bu yazışma Müslüman sultanlar arasında gerçekleştiği için girişte daha önce söylenmiş bir şiir alıntısıyla başlamıştır. Câmi, mihrab, minber gibi dini sembollerin kullanıldığı bir anlatım tercih edilmiştir. Muhatabını öven, kutsal bir konuma çıkaran bir yazım uslubu görülmüştür. Kur'ân-ı Kerîm ayetlerinden de iktibasta bulunulmuştur. Mektubun yazıldığı yer, tarih gibi bilgilere yer verilmemiştir.

SONUÇ

Müslümanlar Hz. Peygamber (S.A.V.) döneminden itibaren kabilelerle, çevredeki devletlerle diplomatik bir faaliyet içerisinde olmuş ve fetihlerin genişleyerek Arap Yarımadası dışındaki bölgelerin ele geçirilmesiyle birlikte diplomasiye duyulan ihtiyaç artmıştır. Bu minvalde Endülüs'te kurulan Müslüman devletleri, gerek Hristiyan Krallıklarla komşu olmaları gerekse kendi tebaaları içerisinde büyük bir Hristiyan halka sahip olmaları sebebiyle iç ve dış politikaya ilişkin konuları ele alabilmek amacıyla Hristiyan yönetimleriyle sürekli bir temas halinde olmuşlar; anlaşmazlıkları gidermek, savaşlara son vermek ve ekonomik, askeri konuları hukuki bir düzlemde çözebilmek için diplomasiyi ve diplomatik yöntemleri etkin bir şekilde kullanmışlardır.

Gırnata Emirliği döneminde gerçekleştirilen devletlerarası yazışmaların ve imzalanan antlaşmaların edebi özellikleri incelenirken, bu metinlerin yazılmasını gerekli kılan koşullar hakkında detaylı bir araştırma yapılmıştır. Gırnata dönemine ait uluslararası belgeler üzerinden kullanılan diplomatik dilin özellikleri edebi bir çerçevede ele alınmıştır. Emirliğin sınır komşusu olan Kastilya ile yoğun savaşların yaşandığı bu dönemde bir diğer Hristiyan Krallık olan Aragon Kralları ile Kuzey Afrika Müslüman yönetimlerinin desteği gerçekleştirilen diplomatik yazışmalarla sağlanmaya çalışıldığı görülmüştür. Ağırlıklı olarak devlet yöneticileri düzeyinde yapılan bu yazışmalar mektup formatında kaleme alınmıştır. Ülkeler arasındaki askeri, siyasi ve ekonomik konuların yer aldığı bu mektuplarda, Arap nesrinin diğer dönemlerinde görülen seci, telmih, imâ gibi anlamı esnetecek edebi sanatlarla örülü bir dil ve üslup yerine edebiyat kaygısı duyulmadan, açık, basit, yalın ve anlaşılır bir dil ve üslup benimsenmiştir.

Çalışmada konu edinilen Gırnata dönemine ait 21 mektup, sulh, esir değişimi, taziye, bağlılık, emân dileme gibi münasebetlerle yazılmış mektuplardır. Bu mektuplarda basit bir iç plan bulunmaktadır. Önce muhatabın unvanlarının uzun uzadıya sıralandığı bir takım sıfatlarla ve kısa dua cümleleriyle başlamakta ve ardından kralların sahip oldukları şehirler ve topraklar tek tek belirtilmektedir. Yöneticilerin ellerinde bulunan bölgelerin bu şekilde sıralanmasında toprakların yaşanan savaşlar sebebiyle sık el değiştirmesinden kaynaklı olduğu değerlendirilmektedir. Bu durum Osmanlı diplomatikasında da kendini göstermektedir. Buna Kânûnî Sultan Süleyman'ın, hapse düşen ve kendisinden yardım talep eden François'e cevaben gönderdiği mektubun başında sahip olduğu coğrafyaları sıralaması örnek olarak verilebilecektir. Sonrasında ise mektubun yazılmasının nedenini oluşturan asıl konuya geçilmektedir. Mektupların son kısmında yine bazı dua cümleleri tekrar edilerek, selamlama ve övgü ibareleri kullanılmaktadır. Her mektup tarihle ve bazen şahit adları sıralanarak sona erdirilmektedir. Bu yazışmalarda dil son derece basittir. Bir edebiyat kaygısı gözetilmeyerek, mektupta kullanılan sıfatlar ve tamlamalar anlaşılır bir şekilde kaleme alınarak, birbiriyle müteradif çok sayıda kelime kullanılmıştır. Mektuplar açık ve anlaşılır bir hukuk diliyle yazılarak, anlamsal kapalılıklar içermemektedir. Bu durum muhatapların çoğu zaman Hristiyan olması ve Arap kültürüne, edebiyatına yabancı oluşları ya da kültürel duruşlarını gösterme arzusuyla açıklanabilecektir.

Dikkat çeken bir diğer husus ise farklı dini inançlara sahip yöneticiler arasında gerçekleşen yazışmalarda da Gırnata Emîrlerinin dua cümlelerine yer vermesidir. Ancak çok girift dini sıfatlar ve tamlamalar kullanılmadığı görülmektedir. Müslüman yöneticiler arasında gerçekleştirilen bazı yazışmalarda ise Hristiyan yöneticilere hitaben yazılan mektuplardan farklı bir şekilde kısa da olsa şiir beyitlerine yer verilmiştir. Şiir beyitlerinin kullanımı mektuplara biraz daha edebi bir değer katmış, öte yandan genel anlamda diplomatik yazışmalarda şiir kullanımı görülmemektedir.

Hristiyan ya da Müslüman olsun yazılan mektuplarda temel amaç karşıdaki yöneticilerin siyasi desteğini alabilmek, insani ve ekonomik açıdan ülkeler için büyük kayıplara neden olan savaşlara son vererek barışı tesis etmektir. Muhatabını ikna edebilmek ve desteğini alabilmek için Gırnata Emîrlerinin karşılarındaki yöneticileri üst bir konuma yerleştirmeyi amaçlayan övgü dolu ifadeleri kullanmaları bu kapsamda anlaşılmaktadır. Mektuplarda karşı taraftan talep edilecek hususlar anlaşmazlığa neden olmayacak şekilde kısa bir dille, çok uzatılmadan ifade edilmiştir.

Bu dönem gerçekleştirilen diplomatik yazışmalar içerisinde Gırnata Emîrleri dışında Vezirler tarafından da kaleme alınan mektuplara da rastlanmıştır. Genel anlamda daha kısa tutulan bu mektupların devlet başkanları tarafından yazılan mektuplarla benzerlik arz ettiği, ancak daha kısa tutulduğu tespit edilmiştir. Aynı şekilde Vezirler tarafından kaleme alınan mektupların her birinin giriş, gelişme ve sonuç kısımları diğer mektuplarla aynı mahiyette bazı kalıp ifadeler içermektedir. Mektupların içeriğinden ayrıca mektubu yazan kişinin altına imzasını yani mührünü vurduğu görülmektedir. Bu mektupların güvenilirliğini sağlamak amacıyla tarih boyunca tercih edilen bir yöntem olduğu değerlendirilmektedir. Bu durum, Gırnata yöneticilerinin (emîr ya da vezir düzeyinde olsun) Avrupa Hristiyan Kralları arasında saygın bir yer edindiği mektuplaşmalarda kullanılan üsluptan anlaşılmaktadır. Son olarak bazı mektuplarda mektubu karşı tarafa iletecek elçi ya da elçilere ait bilgiler ile Müslüman tutsakların isimleri detaylı bir şekilde verilmiştir. Bu çerçevede, Hristiyan krallara, prenslere ve Müslüman sultanlara yazılan mektuplar ile vezirlerin krallara, prenslere ve valilere yönelik mektupları şeklinde bir sınıflandırma yapılabilmektedir.

Öte yandan, bu dönem diplomatik yazışmalarında kullanılan dil ve üslup bazı değişiklikler göstermekle birlikte günümüz diplomatik yazışmalarıyla büyük benzerlikler de göstermektedir. Günümüzde kullanılan diplomatik dil, Avrupa medeniyetleri tarafından yüzyıllar boyunca süren bir gelenekle oluşturulmuştur. İslam

kültürünü benimsemiş Gırnata dönemindeki diplomatikanın Avrupa diplomatikasına katkıları olduğu değerlendirilmektedir. Çalışmamıza kaynak oluşturan belgeler, kaynakçada isimleri zikredilen bazı araştırmacıların tahkik ettiği eserlerden temin edilmiştir. Orijinal metinlerle karşılaştırma yaparak çalışma imkânı olmaması sebebiyle bu elimizdeki metinlerin güvenilirliği sorununu akla getirmektedir. Ayrıca, Endülüs döneminde görkemli bir edebiyata sahip Müslüman toplumun diplomatik yazışmalarda sade bir üslup tercih ederek, edebi kaygı duymayan bir diplomasi dilini benimsemesinin nedenlerinden birisinin de, bu dönem uluslararası yazışma dili olan Latince'ye tercüme sürecinde hatayı en düşük seviyede tutabilmek olduğu değerlendirilmektedir. Bu noktada diplomatik faaliyetlerin yürütülmesinde, Müslüman ya da gayrimüslim olmasına bakılmaksızın, Arapça dışındaki diğer dillere de hâkim, edebi anlamda yetkin, iyi eğitim almış kişilerin elçi olarak görevlendirildiği anlaşılmaktadır. Bu tercih günümüzde devletlerin diplomatik personel seçiminde dikkat ettiği temel özelliklerle benzerlik arz etmektedir. Gırnata döneminde elçiler aracılığıyla gerçekleştirilen bir diplomasi görülmektedir. Arap edebiyatının en seçkin yazarlarının ortaya çıktığı bu dönemde bazı önemli edebiyatçılar devletlerarası diplomasiinin yürütülmesinde etkin görev almıştır. Özellikle Gırnata döneminde İbn Haldun, İbn Hatib ve İbn Zamrak gibi isimler devlet görevlisi olarak, o dönem devletlerarası düzeyde gerçekleştirilen temaslarda önemli bir rol üstlenmişlerdir. Müslüman İspanya'nın Avrupa medeniyetine, edebiyat, sanat, ekonomi, kültür, eğitim olmak üzere büyük bir katkısı olmuştur. Eğitim seviyesinin oldukça yüksek olduğu Endülüs'te, Kurtuba, İşbiliyye, Malaka ve Gırnata şehirlerinde günümüz üniversitelerine benzer kurumlar oluşturulmuştur. Bu nedenle Endülüs dönemi, sadece İslâm dünyasının değil aynı zamanda Batı Hristiyan dünyasının da önemli bir parçasıdır.

TEZ ÖZETİ

Bu çalışmada, Endülüs Müslümanlarının Gırnata döneminde, savaş, barış, esir değişimi, taziye, bağlılık, emân dileme gibi münasebetlerle Gırnata Emîrleri ile Aragon Kralları ve Kuzey Afrika Müslüman yöneticileri arasında gerçekleştirilen diplomatik yazışmalar gerek dönemin tarihsel özellikleri gerekse diplomatik dil, üslup ve yöntem açısından analiz edilmiştir.

Bu tez, giriş, iki bölüm ve bir sonuçtan meydana gelmektedir. Giriş bölümünde Batı ve Doğu dünyasındaki diplomasi geleneği, bu döneme ait tarihsel olaylar çerçevesinde ele alınmaktadır. Birinci bölümde, Müslümanların Endülüs'ü fethetmeleriyle burada kurulan Müslüman devletlerin tarihi hakkında özet bilgi verilerek, bu dönemde yürütülen diplomatik faaliyetler diplomatik belgeler üzerinden değerlendirilmektedir. İkinci bölümde, Gırnata Emirliği döneminde gerçekleştirilen diplomatik yazışmalar ve imzalanan antlaşmalar metinlerin içeriğinin anlaşılması amacıyla tarihsel bir altyapı içinde irdelenmiştir. Sonuç kısmında ise diplomatik yazışmalarda kullanılan yöntemle ilişkin tespitlere ve değerlendirmelere yer verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Endülüs, Gırnata, Aragon, diplomatik yazışmalar, diplomatik dil, üslup ve yöntem.

ABSTRACT

In this study, the diplomatic correspondences related to declaration of war, settling peace, prisoner exchange, condolence, loyalty, and ask for mercy between the Emirate of Granada and Kings of Aragon as well as Muslim administrators of North Africa have been analyzed in terms of both historical features of the period and the diplomatic language, style and method during the Granada period of Andalusian Muslims.

This thesis consists of an introduction, two chapters and a conclusion. The aim of the introduction has been to examine the diplomatic tradition in the Western and Eastern world within the framework of that historical period. In the first chapter, it has been given a brief information about the history of Muslim states established in Spain after Muslim conquest of Andalusia. In addition, diplomatic activities of that period has been studied through diplomatic documents. In the second chapter, diplomatic correspondences and agreements signed during the Emirate of Granada have been analyzed within a historical infrastructure in order to better understand the content of the texts. In the conclusion, identifications and evaluations regarding the method used in diplomatic correspondence have been mentioned.

Keywords: Andalusia, Granada, Aragon, diplomatic correspondence, diplomatic language, style and method.

KAYNAKÇA

İbn ‘Abbâd, es-Sahîb, **el-Muhît fi’l-luğa**, Byy., Bty., c. 2.

Arevalo, Raul Gonzalez, **Italian Renaissance Diplomacy and Commerce with Western Mediterranean Islam: Venice, Florence, and the Nasrid Kingdom of Granada in the Fifteenth Century**, The Harvard University Center for Italian Renaissance Studies, S. 1, 2015, c. 18.

Atçeken, İsmail Hakkı, **Endülüs’ün Fethi ve Mûsâ b. Nusayr**, Ankara: Araştırma Yayınları, 2002.

Ali, Syed Ameer, **A Short Story of Saracens**, New York: The Macmillan Company, 1900.

Ebü’l-‘Azim, Abdu’l-Gânî, **el-Gânî**, Byy., Sahr Sözlükleri, c. 1, Bty.

Barston, Ronald Peter, **Modern Diplomacy**, Pearson Education, 2006.

Bailly, Auguste, **Bizans Tarihi**, (Çeviren: Haluk Şaman), Byy., Kervan Kitapçılık, c. 1, Bty.

Baydal, Vicent, “The Aragonese Crusade against Almeria in 1309: Religious motivations or feudal expansionism?”, **VIII. Conference of the SSCLE (Society for the Study of the Crusades and the Latin East)**, İspanya, 2014.

Berridge, G. R., **Diplomacy: Theory and Practice**, 5. Bs., İngiltere: Palgrave Macmillan, 2015.

Bertrand, Louis, **The History of Spain, Part I From the Visigoths to the Death of Philip II**, (Çeviren: Warre B. Wells), Londra: Eyre&Spottiswoode (Publishers), 1956.

Black, Jeremy, **A History of Diplomacy**, Londra: Reaktion Books Ltd., 2010.

Bradley, Henry, **The Goths**, 4. Bs., New York: T. Fisher Unwin Ltd., 1838.

Brockelmann, Carl, **History of the Islamic Peoples**, İngiltere: Routledge&Kegan Paul Ltd., 1949.

Borisova, Ye. V., **Diplomatic Correspondence: For the Students of International Relations Faculty**, Taşkent: The University Of World Economy And Diplomacy Press, 2013.

Bonner, Michael, **Arab-Byzantine Relations in Early Islamic Times**, ABD: Routledge Taylor&Francis Group, c. 8, 2017.

Brockelmann, Carl, **History of the Islamic People**, Londra: Routledge&Kegan Paul Ltd., 1949.

Burns, Robert I., J. , S., Chevedden, Paul E., “Al-Azraq’s Surrender Treaty with Jaume I and Prince Alfonso in 1245: Arabic Text and Valencian Context”, **Der Islam**, S. 66 (1), 1989, s. 1-37.

Burns, Robert J., S. J., Chevedden, Paul E., “A Unique Bilingual Surrender Treaty From Muslim-Crusader Spain”, **Negotiating Cultures: Bilingual Surrender Treaties in Muslim-Crusader Spain under James the Conqueror**, Leiden: Brill, 1999, s. 511-535.

Cameron, Averil, **Byzantine Christianity: A Very Brief Story**, İngiltere: SPCK (Society for Promoting Christian Knowledge), 2017.

el-Cevherî, İsmâil b. Hemâd, **es-Sihâh**, 4. Bs., Beyrut: Dâru’l-‘İlm li’l-Melâyin, c. 4, 1987.

Cin, Halil, “Mağrib Ülkeleri Üzerinde İslâm’ın ve Türklerin İdari ve Hukuki Te’sirleri”, **OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)**, S. 2, 1991.

Collins, Roger, **Visigothic Spain 409-711**, ABD: Blackwell Publishing, 2004.

Collins, Roger, **Early Medieval Spain Unity in Diversity, 400-1000**, Londra: Macmillan Education Ltd., 1983.

Collins, Roger, **Caliphs and Kings Spain, 796-1031**, İngiltere: Blackwell, 2012.

Colan, G. S., **el-Endelus**, Beyrut: Byy., Bty.

Constable, Olivia Remie, **Medieval Iberia Readings from Christian, Muslim, and Jewish Sources**, ABD: University of Pennsylvania Press, 1997.

Dar, A. Iqbal, Sayed, J. Ahmed, “Diplomacy in Islam”, **Asian Journal of Science and Technology**, S. 9, 2017, c. 8, s. 5616-5618.

Diehl, Charles, **Bizans İmparatorluğu Tarihi**, (Çeviren: A. Göke Bozkurt), İstanbul: İlgi yayınları, 2006.

Dozy, Reinhart, **Spanish Islam- A History of the Moslems in Spain**, (Çeviren: Francis Griffin Stokes), New York: Routledge Taylor&Francis Group, c.1, 2017.

İbn Dureyd, **el-İştikâk**, Byy., c. 1, Bty.

Drocourt, Nicholas, “Christian-Muslim diplomatic relations. An overview of the main sources and themes of encounter (600-1000)”, **Christian-Muslim Relations: A Bibliographical History** (900-1050), (Editör: D. Thomas and A. Mallett), Brill, c. 2, 2010.

ed-Dabbî, Ahmed b. Yahyâ b. Ahmed b. ‘Umeyre, **Buğyetu’l-multemis**, Byy., 1882.

Epalza, Mikel de, “Mozarabs: An Emblematic Christian Minority in Islamic Al-Andalus”, **The Legacy of Muslim Spain**, (Editör: Salma Khadra Jayyusi), ABD: Brill, c. 12, 1992.

Epalza, Mikel de, “Ahd, Muslim/Mudejar/Morisco Communities and Spanish-Christian Authorities”, **Negotiating Cultures: Bilingual Surrender Treaties in Muslim-Crusader Spain under James the Conqueror (Medieval Mediterranean: Peoples, Economies and Cultures, 400-1500)**, (Editör: Ronert I. Burns, Paul Edward Chevedden, Mikel de Epalza), ABD: Brill, 1999.

Essâvî, Muhammed Essâvî, **Devletu Benî el-Ahmer ve el-Mûrîskîyyûn**, Daru’l-‘Alimiyye, 2010.

İbnu’l-Esîr, **Kâmil Fî’t-Târîh**, 1. Bs., Lübnan: Dâru’l-Kutub el-‘Alemîyye, 1. Bs., c. 4, 1407/1987.

Evans, Graham, Newnham, Jeffrey, **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, (Çeviren: H. Ahsen Utku), İstanbul, Gökkubbe, 2007.

Fernández, Luis Suárez, “Kingdom of Granada”, **Encyclopaedia Britannica**, 1967, c.10.

el-Fâsî, Ali b. Ebû Zer’, **el-Anîs el-Mutrîb Ravd el-Kirtâs fî Ehbârî Mulûkul-Mağrib**, Rabat, 1972.

el-Fâsî, Ali b. Ebû Zer’, **ez-Zehîratu’s-seniyye fî’t-tarihi’d-devleti’l-Merîniyye**, Rabat, 1972.

Florian, M., **History of the Moors of Spain**, Newyork: Harper&Brothers Yayınları, 1860.

Forster, The Late John (Çeviren), **The Chronicle of James I King of Aragon, Surnamed the Conqueror, Written by Himself**, Londra: Chapman and Hall Lt., c. 2, 1883.

el-Fîrûzâbâdî, Muhammed b. Ya’kûb, **el-Kâmûsu’l-muhît**, Byy., c.1, Bty.

Gerli, E. Michael (Editör), **Medieval Iberia An Encyclopedia**, New York-Londra: Routledge, 2003.

Gregory, Timothy E., **A History of Byzantium**, ABD: Blackwell Publishing, 2005.

Gibb, Hamilton A. R., Arab-Byzantine Relations under the Umayyad Caliphate, **Studies on the Civilization of Islam**, (Editör: Stanford J. Shaw, William R. Polk), New Jersey: Princeton University, c.12, 1982.

İbn Khaldun, Abd Ar-rahman b. Muhammed, **The Muqaddimah**, (Çeviren: Franz Rosenthal), Byy., Bty.

İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta fî aḥbâri Gîrnata**, (Tahkik eden: Muhammed Abdullah İnan), Kahire: Mektebetu'l-Hancî, 2. Bs., c.1, 1393/1973.

İbnu'l-Hatîb, **el-'Alakâtu es-Siyâsiyyetun beyne Memleketî Gîrnata ve el-Mağrib**, (Tahkik eden: Muhammed Kemâl Şebân), Mısır: Dâru'l-Kâtib, h.776.

Harvey, L. P., **İslamic Spain 1250 to 1500**, The University of Chicago Press, Chicago ve London, 1990.

Hadramî, 'Abdu'r-rahmân b. Muhammed b. Haldûn, **Mukaddime**, (Çeviren: Halil Kendir), Ankara: Yenişafak Yayınları, c. 1, 2004.

el-Hajji, Abdurrahman Ali, **Andalusian Diplomatic Relations with Western Europe During the Umayyad Period (138-366/755-976)**, Beyrut: United Distributing, 1390/1970.

Hacci, Abdurrahman Ali, **İslâmî Fetihten Gîrnata'nın Düşüşüne Kadar Endülüs Tarihi (711-1492)**, (Çeviren: Kadir Kınar), İstanbul: İlk Harf Yayınevi, 2017.

İbn Haldun, 'Abdu'r-rahmân b. Muhammed, **Târîh İbn Haldun**, (Tahkik eden: Halil Şehâde), 2. Bs., Beyrut, c. 4, 1988.

Hamilton, K., Langhorne, R., **The Practice of Diplomacy, Its evolution, theory and administration**, 2. Bs., Londra-New York: Routledge Taylor&Francis Group, 2011.

Hamidullah, Muhammad, **İslâm Peygamberi (Hayatı ve Faaliyeti II)**, (Çeviren: Salih Tuğ), Ankara: İmaj İç ve Dış Ticaret A.Ş., 2003.

Hamidullah, Muhammed, **İslâm'da Devlet İdaresi**, (Çeviren: Hamdi Aktaş), İstanbul: Beyan Yayınları, 2012.

el-Himyerî, Muhammed b. ‘Abdilmun‘im, **er-Ravdu‘l-mi‘târ**, (Tahkik eden: İhsân ‘Abbâs), Lübnan: Mektebetu Lübnân, 1974.

el-Himyerî, Muhammed b. ‘Abdilmun‘im, **er-Ravdu‘l-Mi‘târ fî Haberi‘l-Aktâr**, Lübnan, 2. Bs., 1984.

Hitti, Philip K., **History of Arabs**, 10. Bs., Londra: Macmillan International College Editions (MICE), 1984.

İnan, Muhammed Abdullah, **Devletu‘l-islâmi fî‘l-endelus: ‘asru‘l-evvel-kısmu‘l-level min el-fethî ilâ bidâyeti ‘ahdi en-nasîr**, Kahire: Mektebeti‘l-hânicî, 4. Bs., 1417/1997.

İnan, Muhammed Abdullah, **Nihayetu‘l Endelüs ve târîhu‘l-Arabî‘l-mutanassırîn**, Kahire: Mektebetu‘l-Hancî, 4. Bs., 1417/1997.

el-İstahrî, Ebû İshak İbrahim b. Muhammed, **Mesâliku‘l Memâlik**, (Editör: M. J. De Goeje), Leiden, Bty.

İmamuddin, S. Muhammed, **Endülüs Siyasi Tarihi**, (Çeviren: Yusuf Yazar), Ankara: Rehber yayınları, 1. Bs., 1990.

İbn İzârî, **el-Beyân Mağrib fî‘l-ahbarî‘l-endelus ve ‘Mağrib**, (Tahkik eden: Leyfî Berûfensâl), Lübnan: Dâru‘l-Sekâfe, 3. Bs., 1983.

el-Kelbî, İbn Dihye, **el-Mutrib fî eş‘ârî ehli‘l-Mağrib**, (Tahkik eden: İbrahim el-Ebyârî, Hâmid Abdülmecîd, Ahmed Bedevî), Kahire: el-Matba‘atu‘l-emîriyyet, 1954.

Kennedy, Hugh, **Muslim Spain and Portugal, A Political History of al-Andalus**, Londra ve New York: Routledge Taylor & Francis Group, 2014.

Kennedy, Hugh, Byzantine-Arab diplomacy in the Near East from the Islamic conquests to the mid eleventh century, **Byzantine Diplomacy** (Editör: J. Shepard, S. Franklin), Aldershot&Ashgate, 1992.

İbn el-Kerdebûs, **el-İktifâ fî el-Ahbarî‘l-Hulefa**, (tahkik eden: Sâlih b. ‘Abdallah el-Ğâmidî), Medine: İslami Cemaat, c. 1, 2008.

Kissinger, Henry, **Diplomacy**, New York: Simon&Schuster, 1994.

Kissinger, Henry, **Diplomasi**, (Çeviren: İbrahim H. Kurt), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2 Bs., 2000.

Kilsby, Jill, **Spain Rise and Decline 1474-1643**, İngiltere: Hodder&Stoughton, 1989.

Kurizaki, Shuhei, **A Natural History of Diplomacy “When Diplomacy Works”**, Byy., 2011.

Kalkaşendî, Ebu’l-Abbâs Ahmed b. Alî, **Subhu’l-a’şâ**, Mısır: Daru-l-Kutub, c. 5, 1340/1922.

Lane, Edward William, **Arabic-English Lexicon**, Lübnan: Librairie Du Liban, c.1, 1968.

Lane, Edward William, **Arabic-English Lexicon**, Lübnan: Librairie Du Liban, c. 3, 1968.

Lane, Edward William, **Arabic-English Lexicon**, Lübnan: Librairie Du Liban, c. 5, 1968

Lewis, Bernard, **Islam and the West**, Byy., 1993.

Lewis, Bernard, **The Arabs in History**, New York: Oxford University Press, 2002.

Lewis, Bernard, **Ortadoğu**, (Çeviren: Selen Y. Kölay), Ankara: Arkadaş Yayınevi, 3. Bs., 2003.

el-Miknasi, Ebâ ‘Abbâs Ahmed b. Muhammed, **Durretu’l-Hicâl fî Esmâi er-Ricâl**, Daru’l-Kutub, 1971.

el-Makkarî, Şihâbuddin Ahmed b. Muhammed et-Tilimsânî, **Nefhu’t-tîb min ğusni’l-Endelüsi’r-ratîb ve zikru vezîrihâ Lisânu’d-dîn İbnu’l-Hatîb**, (Tahkik eden: İhsan Abbas), Beyrut: Dâru’s-Sâdir, c. 1, Bty.

el-Makkarî, Şihâbuddin Ahmed b. Muhammed et-Tilimsânî, **Nefhu’t-tîb min ğusni’l-Endelüsi’r-ratîb ve zikru vezîrihâ Lisânu’d-dîn İbnu’l-Hatîb**, (Tahkik eden: İhsan Abbas), Beyrut: Dâru’s-Sâdir, c. 3, Bty.

İbn Manzûr, **Lisânu’l-Arab**, Beyrut: Dâru’s-Sâdir, c.3, Bty.

el-Mes‘ûdî, **Kitâbu’t-Tenbîh ve’l-İşraf**, Leiden: Brill Matbaası, 1893.

el-Mes‘ûdî, **Kitâbu’t-Tenbîh ve’l-İşraf**, (Çeviren: Ramazan Şeşen), İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 1. Bs., 2018.

Moran, William L., **The Amarna Letters**, Baltimore-London: The John Hopkins University, 1987.

el-Muhît, Byy., c. 2, Bty.

Mutçalı, Serdar, **Arapça-Türkçe Sözlük**, İstanbul: Dağarcık Yayınları, 2012.

Nicholson, Harold, **CXCII Diplomacy**, Londra: Oxford University Press, 1939.

Nicolle, David, **Poitiers AD 732 - Charles Martel turns the Islamic tide**, ABD: Osprey Publishing Ltd., 2008.

Nubzetu'l-'Asr fî Ahbâri Mulûkî Benî Nasr, (Tahkik eden: Ferîd Bustânî), Mektebetu'-sekâfe, 1. Bs., 1940.

O'callaghan, Joseph F., **A History of Medieval Spain**, ABD: Cornell University Press, 1975.

O'Callaghan, Joseph F., **The Gibraltar Crusade Castile and the Battle for the Strait**, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2011.

Özdemir, Mehmet, “Endülüs (İslâm Hâkimiyetindeki İspanya)”, **TDV (Türkiye Diyanet Vakfı) İslâm Ansiklopedisi**, Byy., c. 11, 1995.

Özdemir, Mehmet, **Endülüs Müslümanları**, Ankara, c. 1, 1994.

Parlak, Nizamettin, **Endülüs'ün Çöküşü – Benî Ahmer'de Darbeler ve İsyanlar**, İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 1. Bs., 2014.

Paşa, Ziya, **Endülüs Tarihi**, (Çeviren: Yasemin Çiçek), İstanbul: Timaş Yayınları, 4. Bs., 2017.

er-Râzî, Muhammed b. Ebî Bekr b. 'Abdilkâdir, **Muhtâru's-sihâh**, (Tahkik eden: Mahmûd Hâtir), Beyrut: Mektebetu Lübnan, c. 1, 1415/1995.

Renatus, Flavius Vegetius, **Roma Savaş Sanatı**, Kronik Kitap, Bty.

Rosenwein, Barbara H. (Editör), **Reading the Middle Ages Sources From Europe, Byzantium and The Islamic World**, Londra: University of Toronto Press, 3. Bs., 2018.

Rosenwin, Barbara H., **A Short History of the Middle Ages**, Kanada: Broadview Press, 2004.

Smith, Colin, **Christians and Moors in Spain: 1195-1614**, Warminster: Aris & Phillips, c. 2, 1989.

Smith, Colin, **Christians and Moors in Spain: 711-1150**, Warminster: Aris & Phillips, c. 1, 1993.

S'aydân, 'Omer, el-'Alâkâtü'l-İsbâniyye el-Endelusiyye fî'l-Karni er-Râbi' 'Aşer ve Sukûtu Girnata, Tunus: Menşûrâtı S'aydân, c. 1, 2003.

Satow, Rt. Hon. Sir Ernest, **A Guide to Diplomatic Practice**, Londra: Longmans, Green ve Co., 3. Bs., 1993.

Stratos, Andreas Nikolaou, **Byzantium in the Seventh Century: Justinian II, Leontius and Tiberius, 685-711**, Amsterdam: Adolf M. Hakkert Publisher, c. 5, 1980.

Treadgold, Warren, **The Byzantine Revival 780-842**, ABD: Stanford University Press, 1988.

et-Taberî, Muhammed b. Cerîr, **Târîhu'r-rusul ve'l-mulûk, h. 310 – 224**, (Tahkik eden: Muhammed Ebû'l-Fedl İbrâhîm), Mısır: Daru'l-ma'rif, 8. Bs., c. 8, Bty.

Turtledove, Harry (Çeviren), **The Chronicle of Theophanes**, ABD, University of Pennsylvania Press, 1982.

Tuzcu, Prof. Dr. Kemal, **Endülüs Şiirinde Zecel**, Ankara: Gece Kitaplığı, 2017.

Tuzcu, Prof. Dr. Kemal, **İslâm Dünyasında Kitap Kavramı ve Yazma Metodolojisinin Oluşması**, Nüsha, 2017, (44): 1.

Üçok, Prof. Dr. Bahriye, **İslam Tarihi Emevîler-Abbâsiler**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara: Sevinç Matbaası, 1968.

W. Montgomery Watt ve Pierre Cachia, **A History of Islamic Spain**, İngiltere: Edinburgh University, 1967.

Watt, W. Montgomery, **Endülüs Tarihi**, (Çeviren: Cumhuriyet Ersin Adıgüzel - Qiyas Şükürov), İstanbul: Küre Yayınları, 2018.

Watt, W. Montgomery, **Muhammad at Medina**, İngiltere: Oxford at the Clarendon Press, 1956.

Wehr, Hans, **A Dictionary of Modern Written Arabic**, (Editöre: J. Milton Cowan), New York: Spoken Languages, 3. Bs., 1976.

Westbrook, Raymond, "Babylonian Diplomacy in the Amarna Letters", **Journal of the American Oriental Society**, S.120/3, 2000, s. 377-382.

Winter, Jay, "The Diplomats", **The Cambridge History of the First World War**, (Editör: Jay Winter), Cambridge University Press, c. 2, 2014.

Wolf, Kenneth Baxter (Çeviren), **Conquerors and Chroniclers of Early Medieval Spain**, 2. Bs., Liverpool: Liverpool University Press, c. 9, 2011.

Yousefvand, Mahmoud, “Diplomatic Negotiations from Islamic Point of View”, **Journal of Basic and Applied Scientific Research**, S. 2 (1), 2012, s. 309-317.

Yakûb, Ahmed b. Ebî, **Tarîh**, c. 2, s. 568.

Zuk, Stanislaw, “Muslim Diplomatic Activity on Iberian Peninsula between 711 A.D. and 1252 A.D. A Note on Sources”, **Studia Arabistyczne i Islamistyczne**, S. 9, 2001, s. 71-90.

Elektronik Kaynaklar:

<https://tureng.com/en/turkish-english/reconquista>.

<https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce/visigoth>.

<https://islamansiklopedisi.org.tr/abdulel-melik-b-mervan>.

<https://islamansiklopedisi.org.tr/senetul-vufud>.

<https://www.britannica.com/topic/League-of-Cambrai>.

<https://www.britannica.com/topic/diplomacy>.

(ENDÜLÜS'TEKİ ŞEHİR ADLARININ TRANSKRİPSİYON VE LATİN
HARFLERİYLE YAZIMI)

Andaraş (Andarax)

Arcûne (Arjona)

el-Bezûl (Padul)

Belensiye (Valencia)

Bîre (Vera)

Aruyûle (Aryole)

Ceyyân'ın (Jaen)

Cebelitarık (Gibraltar)

el-Cezîretul-Hadrâ (Algeciras)

Cebelu's-selc Dağları (Sierra Nevada)

Gırnata (Granada)

el-Hâma

İşbiliye (Seville)

İlbîre (Elvira)

İlş (Elche)

İyh (Ello)

Kâdis (Cadiz)

Karmûne (Carmona)

Kurtuba (Cordova)

Lakant (Alicante)

Levşe (Loja)

Leküh (Guadalete)

el-Lessâne (Lucena)
Lorka (Lorca)
Malaka (Malaga)
el-Mansûra (Rio Almanzora)
Mavrur (Moron)
Medina Antaquira (Antequera)
el-Meriyye (Almeria)
el-Munekkeb (Almunecar)
Mursiye (Murcia)
Oryula (Orihuela)
Runda (Ronda)
Sarakusta (Zaragoza-Saragossa)
Şezûne (Medina Sidonia)
Tarîf (Tarifa)
Tilimsan (Tlemcen)
Tuleytula (Toledo)
Urcuzune (Archidona)
el-Vâdi'l-Kebîr (R. Guadalquivir)
Vâdiâş (Guadix)
Velbe (Huelva)